

HELWESTA NETEWÎ

Pirs û Mijarên Zimanê Kurdî

Baran Rizgar

2013

Pirs û Mijarên Zimanê Kurdî

Xwendevanên hêja, di domahîya bi dehsalan xebata li ser zimanê Kurdî de, geh ji alîyê xwendevan û xwendekarên min ve, geh ji alîyê berspîrên kovar, rojname, radyo, TV û hwd ve gelek caran li ser pirs û mijarên zimanê Kurdî, geh devkî geh nivîskî pir pirs û daxwaz hatin kirin. Bê guman ji ber ku her yek ji bo kes/sazîyeke cîhê bû, tucarî bi awayekî hevdayî gişt li ba hev kom nebûn. Ji ber vê yekê, min biryar da ku wan li vir bidim hev, gav bi gav bi cîh bikim û ji xwendevanan re amade bikim. Sernivîs an kurtetarîfa her pirs/mijarekê dê wek 'lînk'ekê li jêr bê rêzkirin. Hun kîjanê bitikînin, hun ê xwe bigihînin firehîya wê pirs/mijarê. Hêvî dikim ku alîkar be û heke pirs an şîroveyan we hebin, hun jî wan bi lînk bigihînin me. Em ê şîroveyan bi kêfxweşî li bin nivîsên têkildar biweşînin û pirsan bersîv bikin. Him ji ber ku bicîhkirina hemû pirs û mijaran ê demeke dirêj bajo, him jî ji ber ku her tim bersîv û şîroveyan nuh ê lê bîn zêdekirin, çêtir e ku meriv ne tenê carekê, lê di nav re car caran vê rûpelê seh bike.

Li gel silabên germ û Kurdistanî

[Baran Rizgar](#)

Baran Rizgar kî ye?

Baran Rizgar an **Mehmet F. Önen**, kurê *Mahmûdê Zîyayê Mehmed Axa û Ruqya Emer* ji binemala **Olic (Colo)** ya eşîra Ebasan e; di 1957an de li *Dêrika Çîyayê Mazî* hatiye dinyê. Piştî perwerdeya bilind di sala 1988an de bi armanca xebat û lêkolînên ziman û zimanzanî li Brîtanayê bicîh dibe. Wek encama van xebat û lêkolînên xwe di 1993an de amadekirina ferhenga **Kurdî-Îngilîzî, Îngilîzî-Kurdî** diqedîne û vê ferhengê li gel pirtûka xwe ya bi navê **Uygulamalı Kürtçe Dersleri - Dersên Kurdî** li Londonê dide weşandin. Dûre pirtûka xwe ya **Dersên Kurdî bi zimanê Îngilîzî - Learn Kurdish** amade dika û wê jî dîsa li Londonê di 1996an de dide weşandin. Ji van berheman, Uygulamalı Kürtçe Dersleri - Dersên Kurdî li Tirkîyê di 2005an de di nav weşanên Doz de careke din tê weşandin.

Baran Rizgar ji bilî amadekirina van berheman bi deh salan li Londonê li xwendegehên fermî û komelan, mamostetîya zimanê Kurdî kiriye, dersên Kurdî dane. Her weha ji bo nasandin, belavkirin û di sazîyên fermî de bicîhkirina **Kurmancî** xebat kiriye, û wek encama van xebatên dîrûdirêj nuha li Brîtanayê gelek şaredarî û sazîyên dewletê di nav weşanên xwe de cîh didin Kurmancî, weşanên xwe werdigerînin Kurmancî û bi awayekî fermî wergêrên Kurmancî bikar tînin.

Naverok

Cînav û Rengdêrên Işarkî yên Pîvene yên Qersene; Veqetandek; Pirtik û Cînavên Pevgirêdan/Têkilîyê

"Wî ez dîtîm," an "Wî min dît," kîjan rast e?

Raderên lêkeran, di rewşên navdêrî, tebatî û lebatî de pev re an cuda binivîsin

Cînava Resîprokal (Berbihevîn, Hevanî - HEV, HEVDU, û hwd)

Dema Borîya Têdeyî < > Dema Borîya Dûdar; Tu bûyî / Tu bûye; Dem < > Rawe

TESÎRA ERGATÎVÊ LI HOKERAN DIBE YAN NA?

PASPIRTIKÊN PEVGIRÊDAN/TÊKILÎYÊ (VEQETANDEK): -e, î, -ê, -a, -ên

PASPIRTIKÊN REWŞA NEBINAVKIRÎ: -ek, -in

KU, KI, KO, KÛ

Ergatîv (ergative) û cîhê wê di Kurdî Kurmancî de - Ergativity

Deng/Tîp, Kîr (Kîte), Peyvik (Bêje), Hevok (Komek)

Kevin/Kevn; Nizim/Nizm; Xizim/Xizm; Arîkar/Alîkar; Bêtir/Bêhtir; Bersîv/Bersiv; Bi nav û deng/binavûdeng; Cîrok/Çêrok; derûdora/der û dora bajêr; Şîrîn/Şêrîn; Şirove/Şîrove; din/dî; Xwedê/Xweda; Xwiya, Xuya; Zana/Zane

Şipas xweş/Sipasxweş; Roj baş/Rojbaş; Şev xweş; Beyanî baş; Êvar baş/ Êvarbaş û hwd wek yek peyvikê bi hev re yan cuda binivîsin?

Objeyên Dîrekt - Objeyên Îndîrekt (Servekên Yekser – Servekên Neyekser) û Objeyên Daçekan

Î û bikaranînen wê: îsal, gundî, vekirî, salî, mirovekî, diçî, kesî û hwd.

Hoker, Daçek, Lêker, Rengdêr û Navdêrên Hevedudanî, Cuda yan Pev re Binivîsin?

Vîn, Vîyan, Vên. Vêtin

Tewandin û Zayenda Ba: Dengê ba, Dengê bê yan Dengê bayî?

AŞTÎ, AŞITÎ yan AŞÎTÎ

Bilêvkirina dengdaran (e, ê), Pevdeng, -anî, -atî, -tî; IPA

Cudatîya Navbera Gelek û Gelekî

Paşpirtik/cînavên pevgirêdanê: -a, -ê, -ên / a, ê, ên (ya, yê, yên)

Analîzeke lêkerên Kurmancî: dîrok û pêvajoyê; pevkelîyan, lihevhatin û ketina deng;

lêkerên rêzdar-nerêzdar; rader û rayên lêkeran

Misilman, Musulman, Musluman, Misliman, Musilman, Misulman, Silman; hiqûg, huqûg, hiqûk, huqûk; hindur, hundur; hinguv, hunguv, hingiv; hikum, hukum; hicûm, hucûm Çawa Binivîsin?

Doşgerên (Planet, Gezegen) Sîstema Rojê

GIRDEK (Büyük Harf, Capital Letter): Di Kîjan Rewşan De Bi Kar Bînin

avantaj/awantaj, provokasyon/prowakasyon, sivîl/siwîl, televizyon/telewîzyon û whd

-yî, -hî, -tî

Berhevda û Raserî: hîn, bêtir, -tir; herî, -tirîn

xwepêşandan, xwepêşdan, xwenîşandan, an çî?

Bilanî Dema Borî: bûma, bama, biwama û hwd

hanîn, anîn, înan, hênan

hebûn, tunebûn, bûn, heye, tuneye, nîne, ne..ye; hatin, nehatin, nahê, nayê, naye

Mijara Zayendan, Nêr an Mê Bûna Navdêran

pêşeroj, paşeroj, siberoj, dûroj, dahatû, ayende

hun-hûn, din-dî, şad-şa, dîsa-dîsan, dûv-dû

nuh-nû, niha-nuha, cuda-cida, nok-nehk, wisa-wusa, bawer-bahwer, hingiv-hinguv

Mêjera Navdêran; Pirjimar, Yekjimar

HIŞTIN Û HÊLAN

HEBÛN

bi nav kirin an binav kirin, lêkerên rêzdar/nerêzdar (regular/irregular), ew diçe/çûye/çûbe û hwd an ew diçit/çûyit/çûbit û hwd, bav ê xwe yan bavê xwe

Bê guman-bêguman, bi rastî-birastî, çê kirin-çêkirin, çê bûn-çêbûn, diran-didan, gellek-gelek, govend-gowend, belam-lê, Bota-Botan, kom bike-kom ke

Nêzîkbûna Zaravayan

Di Kurmancî de ducarkirina deng/tîpan heye? Herro (her roj), gellek, gulle û hwd.

didan, diran, dinan, dan. Kîjan awa rast e?

RASTNIVÎSA LÊKERA ÇÊKIRIN, ÇÊBÛN, ÇÊ BÛN

[BI Û BÊ DI KÎJAN REWŞÊ DE CÎHÊ YAN BI PEYVÊ RE BINIVÎSIN \(bê guman an bêguman û hwd\)](#)

[ji mêj ve, jimêjve yan mêjve: bi hev re, bihevve yan hevve; dest pê kirin an destpêkirin û hwd pev re yan cîhê binivîsin?](#)

[Lêkerên Alîkar: bûn, hatin \(werîn/werîyan\), dan, kirin, kanîn \(karîn\), vîn \(vîyan\)](#)

[Ketina 'i', dema ku 'bi-' yan 'di-' berî dengdêrekê tê bikaranîn; biavêje-bavêje-dîavêje-dîvêje û hwd](#)

[Lêkerên Hevedudanî](#)

[HEVPEYVÎN BI BARAN RIZGAR RE](#)

[Sipas, Spas, Supas, Sûpas; Çawa Binivîsin](#)

[Tewandina Navdêr û Cînavan; TEWANG](#)

[Hatin, Werîn/Werîyan/Weryan, Bê/Bihên û Were yan Werin](#)

[spas-sipas, spî-sipî, şkestin-şikestin, stendin-sitendin û hwd](#)

[Peyvên Kurmancî bi du dengdaran dest pê dikin?](#)

[Mijara a, an, ê, ên - ya, yan, yê, yên; di...de/da, ji...re/ra û hwd.](#)

[KÎ – KÊ, DI KÎJAN REWŞÊ DE KÎJANÊ BI KAR BÎNIN](#)

[CUREYÊN HEVOKÊN KURDÎ KURMANCÎ](#)

[Têkilîya Lêkerên KANÎN, KARÎN û ZANÎN](#)

[Axaftin an Axivîn, Transîtîv an Intransîtîv Bi Kar Bînin](#)

[ÎSTENBÛL', 'STEMBOL, AN ÎSTEMBOL'](#)

[MIJARA 'ÎY' Û 'IY', 'ÊY' Û 'IY'; DI HIN REWŞAN DE KETINA DENGDERÊN I, Î Û Ê](#)

[DIBISTAN AN XWENDEGEH? EKOL AN DIBISTAN?](#)

[Lêkerên Transîtîv-Întransîtîv, Çi Cudatî Hene, Çawa Ji Hev Veqetînin](#)

[TÊKILÎYA CÎNAVAN Û TRANSÎTÎVBÛNA LÊKERAN](#)

[Malper an Websîte? Berhevdana 'Website', 'Site', 'Homepage', 'Start Page'](#)

[ELFABEYA KURDÎ Û DU AWAYÊN BILÊVKIRINA HIN TÎPAN](#)

CÎNAV Û RENG DÊRÊN ÎŞARKÎ YÊN PÎVENE YÊN QERSENE; VEQETANDEK; PIRTIK Û CÎNAVÊN PEVGIRÊDAN/TÊKILÎYÊ

PIRSA XWENDEVAN:

Dem baş mamosteyê giranbuha!

Bi hêvî me ku li gel tenduristîyeke zor baş di nav xêr û xweşîyê de jî bî.

Biborin, lê heke giranî tunebe, pirsine me hene bi hewceyî ravekirinê ne.

- *Cudatîya cînav û rengdêrên şanîdanê, yanî em ê kengî bizanin ku ew cînav, an rengdêra şanîdanê ye?*

- *Çawa cînav dikanin bibin rengdêr, anku li ser çi esasî dibin rengdêr?*

- *Cînavên şanîdanê çawa bi karê cînavtîyê radibin, yanî çawa cihê navekî digirin?*

Yanî meriv dikane bibêje: Ehmed ev/xwarin xwar; yanî wê 'ev'ê cihê peyva ' xwarin ' girtiye?

- *Mîr C. A. Bedirxan, di Hawarê de ' hej:42 ' ji bo Cînavên Îşarkî weha dibêje:*

95- Di zimanê Kurdmancî de du texlît pronavên îşarkî hene:

Ên pîvene: ev, ew.

Ên qersene: yê, ya, yên.

*Pirsa min li vir li ser van her du têgînan e ' PÎVENE, QERSENE '. Her weha, çawa ' yê, ya, yên ' wek pronavên îşarkî tên bikarhanîn? **Hoşeng NÛH***

CÎNAV Û RENG DÊR

Rengdêr û **cînav** di warê rêzimanê de xwedî fonksîyon in, heke em fonksîyonên wan zanibin, em ê kanibin lê binêrin ku di kîjan rewşê de kîjan fonksîyonê bi cîh dikin û li gora wê bibêjin ku ev rengdêr an cînav e.

RENGDÊR: Peyvên ku navdêran rave (tarîf) dikin, taybetîyeke wan dibêjin.

Zilamê baş, kêra tûj, zimanekî pêşketî, jineke jêhatî, derîyên şikestî

Ji van peyvên jorîn **baş, tûj, pêşketî, jêhatî, şikestî** rengdêr in, ji ber ku ew navdêran rave dikin, taybetîyên wan dibêjin.

CÎNAV: Cînav li şûna navdêran tên bikaranîn. Heke me cînav bi kar nehanîna, me yê navdêr pircar bikirina û vê yekê yê hevokên me zêde giran bikirina, ji ber ku navdêr ê pircaran bihatina ducarkirin. Ji ber vê yekê ye ku cînav bi gelemperî peyvên kurt in.

Min Sîyabend dît.

Nuha di vê hevokê de heke me berê qala Sîyabend kiribe û her du alîyên galegalê jî zanibin ku mebesta gotinê kî ye, em kanin li şûna Sîyabend cînavê bi kar bînin:

Min ew dît.

Îcar hevok dikanî dirêjtir jî bûya:

Min Sîyabend û jina Sîyabend û zarokên Sîyabend dîtin.

Sê caran gotiye Sîyabend; ji bo sivkikirina hevokê, em dikanin bi du awayan cînavan bi kar bînin; heke me berê qala Sîyabend kiribe û em zanibin Sîyabend mebesta galegalê ye, pêwîst nake ku em carekê jî bibêjin Sîyabend:

Min ew û jina wî û zarokên wî dîtin.

Heke ne dîyar be ku mebesta galegalê Sîyabend e:

Min Sîyabend, jina wî û zarokên wî dîtin.

Îcar ê hember kane bi kurtî bibêje: Min jî ew dîtin.

Li vir ew şûna Sîyabend, jina wî û zarokên wî digire.

Heta vir zelal e, lê ji bo bi tevayî têgihana cînavan têrê nake, ji ber ku cureyên cînavan hene. Wek: **cînavên kesîn û cînavên îşarkî** ku mijara pirsê te ye. Loma em ê werin ser cudatîya cînav û rengdêrên îşarkî.

CUDATÎYA CÎNAV û RENGDÊRÊN ÎŞARKÎ

Ji îşarkî mebest îşaret kirin, nîşan dan, şanî dan e. Anku ev rengdêr û cînav dema ku tişte/kesek tê nîşandan tên bikaranîn.

- 1) Ev pirtûk baş e.
- 2) Ev baş e.

Di van hevokan de me “ev” bi kar anîye, lê her çend heman peyv hatibe bikaranîn jî ji alîyê fonksiyonê ve ji hev cuda ne. Di hevoka yekem de “pirtûk” heye, di ya duyem de pirtûk tune.

Cudatîya rengdêr û cînavên îşarkî jî di vir de ye, anku cudatî di bikarhanîn û bikarnehana peyva ku nîşan didin de ye. Heke peyvê bi kar nehîne, wê gavê şûna peyvê bi xwe jî girtiye û bi karê cînavbûnê ve rabûye. Di hevoka duyem de rewş ew e. Hem pirtûkê nîşan dide, dibêje “ev”, hem jî pirtûkê bi lêv nake, bi xwe şûna wê digire. Wê gavê di hevoka duyem de “ev” wek **cînava îşarkî** hatiye bikaranîn.

Lê di hevoka yekem de “ev” tenê karê nîşandanê dike, şûna pirtûkê nagire, loma li wir ew ne cînav, lê rengdêr e.

Ez bawer dikim ku bi vê hêsanîyê ravekirin mijarê zela dike. Hinek mînak:

Ew zarok pir bêar e. (Ew rengdêra îşarkî)
Ev jî bêar e. (Ev cînava îşarkî)
Ev keçik jîr in. (Ev rengdêra îşarkî)
Lê ew ne jîr in. (Ew cînava îşarkî)

CUDATÎYA EV Û EW

Di bikaranîna wan de jî li gora ku kîjan nêzîktir an dûrtirî axêver e ji hev cuda dibin. Wê gavê ji bo yên nêzîktir “ev” û yên dûrtir jî “ew” tê bikaranîn. Anku cudatîya **ev** û **ew** di mesafê yan dûr/nêzîkbûnê de ye.

Li ser çî esasî dibin rengdêr?

Bersîva wê di pênasîya rengdêrê de ye, ji alîyê şanîdan û dûrbûnê ve navdêrekê rave dikin, taybetîya wê dibêjin û bi navdêrê re tên bikaranîn, loma dibin rengdêr.

Cînavên şanîdanê çawa bi karê cînavtîyê radibin?

Ew jî bersîv di pênasayê de ye, ji ber ku li şûna navdêran tên bikaranîn. Di mînakên jorîn de zelal e.

TEWANDINA RENGDÊR/CÎNAVÊN IŞARKÎ

Wek cînavên din, cînavên îşarkî jî di rewşên tewandî de şêweyên xwe yên tewandî hene:

<u>Xwerû</u>	<u>Tewandî</u>
Ev	Evî (nêr), Evê (mê), Evan (pirjimar)
Ew	Ewî (nêr), Ewê (mê), Ewan (pirjimar)

Evên tewandî şêweyên xwe yên sivikîrî/kelijî jî hene ku bi piranî ew tên bikaranîn:

vî, vê, van
wî, wê, wan

Min **ev** pirtûk nexwendiyê.
Ez ê **vê** pirtûkê bixwînim.
Te **ev** mast dîtibû?
Na, ez **vî** mastî nuh dibînim.
Evî nebe, **ewî** bibe.
Evê nexwin, **ewê** bixwin.
Evan bi kar nehîne, **ewan** bi kar bîne.
Me **ew** kevir nedîtine.
Em **wan** keviran nabînin.
Em **wan** nabînin.

BIKARANÎNA TÊGÎNÊN CÎNAVÊN IŞARKÎ YÊN PÎVENE/QERSENE Û VEQETANDEK JI ALÎÊ MÎR C. BEDIRXAN VE

Gorbihuşt Mîr C. Bedirxan çî wate daye peyvên “**pîvene**” û “**qersene**” ne dîyar e, ravekirineke van peyvên bi dest nakeve û her weha ne xwebêj in ku ji peyvên wate bîn derxistin.

Lê ne tenê ew, her weha wek cînavên îşarkî ravekirina **ê, a, ên** jî ne rast e. **ê, a, ên** bi karê îşarkî/şanîdanê ve ranabin, fonksîyoneke wan a şanîdanê tune.

(**y** ji bo herikîna deng e, dema ku du dengdêr li pey hev tên, karê tamponê (buffer) dike, ji alîyê rêzimanê ve wekî din fonksîyoneke wê tune ku em bibêjin di filan rewşê de **ê, a, ên** û di bêvan rewşê de jî **yê, ya, yê** tên bikaranîn. Tenê em kanin bibêjin, piştî dengêdêrekê, **y** dikeve navberê ku deng li hev bikin).

Kurê min **ê** mezin sala çûyî di betlanê de nehat welêt, lê **yê** piçûk hat, du hefteyan ma û çû.

Nuha di vê hevokê de birrek **ê (yê)** û her weha **-ayek** heye, yek ji wan jî karê îşarkî/şanîdanê nake. Ji xwe di hevokê de tiştêkî şanîdanê tune jî.

Çi dikin? Peyvan pev girê didin, têkilîya navbera peyvan saz dikin, loma ew **pirtik/cînavên pevgirêdan/têkilîyê** (connective suffixes/pronouns) ne, ne yê îşarkî ne.

Mixabin, Mîr Bedirxanê gorbihuşt di berhemên xwe de qet qala fonksîyona wan a pevgirêdan/têkilîyê nake û ew jî dibê sedem ku têgînên ne li gora bejna wan li wan bike.

Ew wan her weha wek beşeke **veqetandek**an (binavkirî) jî bi nav dike, lê veqetandekê ji bo dîyarkirina zayend û mêjerê bi kar tîne, wê gavê pirtikên bangê (**-o, -ê, -ino**) û yê tewangê (**-ê, -î, -an**) jî vî karî dikin, heke fonksîyona wan tenê ev be, divê ew jî veqetandek bin. Bê guman tenê ew têrê nake, divê her birrek ji wan fonksîyona wan a taybetî were gotin; wek, **ên bangê, ên tewangê, ên pevgirêdan/têkilîyê**; û dûre jî ew wek **binavkirî-nebinavkirî** ji hev werin veqetandin.

Her weha divê tiştên wek **-eke, -ekî, -ine** ji hev werin veqetandin. **-ek** û **-in** fonksîyona nebinavkirî dibînin, lê **-e** û **-î** ya pevgirêdanê bi cîh tînin. An ku du cure pirtikên cuda ne, ne yek cure ne:

Min karker**ek** dît (**-ek** pirtika rewşa nebinavkirî/nedîyarîyê ye)

Li vir tu eleqa **-ek** û veqetandeka zayendê bi hev re tune, tenê ji me re dibêje ku karker nebinavkirî û yekjimar e.

Lê heke em bibêjin:

Min karker**ê** xurt dît.

Min karker**e** jîr dît.

Min karkerine teral dîtin.

Îcar –e û –î ji bo têkilîya navbera karker û xurt, ji bo pevgirêdana karker û xurt tîn bikaranîn; loma dibin **pirtikên pevgirêdan/têkilîyê**. Di pevgirêdanê de zayend û mêjer tê dîyarkirin, lê heman tişt di tewang û bangê de jî tê dîyarkirin. Loma dîyarkirina zayend û mêjerê ne fonksîyona –e û –î ya sereke, lê ya duyem e; divê têgîn li gora fonksîyona wan a sereke werin hilbijartin, ji ber ku fonksîyona duyem dikane bi tişteki din re jî hebe, lê ya sereke taybet e.

Ji ber van sedeman wê çêtir be ku li şûna têgînên **cînavên îşarkî yên qersene û veqetandekê**, em têgînên wek **pirtik/cînavên îşarkî, pirtik/cînavên pevgirêdanê/têkilîyê** bi kar bînin. Hem xwebêj in, hem jî fonksîyonên xwe yên sereke rast dîyar dikin.

Ji bo agahîya berfirehtir li ser -ê, -a, -ên, -e, -î (yê, ya, yên) li vir binêrin:
<https://sites.google.com/a/baranrizgar.co.cc/azadiya-kurdistane/home/pirs-u-pirsgireken-zimane-kurdi/paspirtiken-pevgiredan-tekiliye-veqetandek--e-i--e--a--en-paspirtiken-rewsa-nebinavkiri--ek--in>

Hêvî dikim ku ev ravekirin ji zelalkirina mijarê re alîkarîyê bike.

Baran RIZGAR

Sibat 2014

"WÎ EZ DÎTIM," AN "WÎ MIN DÎT," KÎJAN RAST E?

PIRSA XWENDEVAN

Silav mamosteyê hêja, her çiqas di kursê de te ji me re bi firehî îzah kiribû jî, ez dibînim ev her du hawe sergêjyê çêdikin. Ji kerema xwe re ji me re bi şîroveyan zelal bike. Pir û pir silav û rêzên min. H. AMEDÎ

Ev mijar berê jî çend caran ji min hatibû pirsîn; dîyar e bêtir zelalî jê re divê. Mijar li ser 2 komên cînavan kom dibe; ev her du kom di nav xwe de kar parve dikin; di kîjan rewşê de divê cînavên kîjan komê werin bikaranîn? Bersîva vê pirsê di hemû pirtûk û analîzên rêzimana Kurdî Kurmancî de zelal e. Loma ji aliyê rêzimanê ve ev ne mijareke gengeşîbar an lihevnekirî ye. Lê li hin herêman di ware axaftinê de car caran qaydeya parvekirina kar binpê dibe.

Yek ji qaydeyên parvekirina karên wan jî ew e ku heke subjekt (kirde) ji komekê be divê objekta (bireser, servek) dîrekt ji koma din be.

Dema ku em dibêjin, “Wî min dît” nabe, em ji ber vê qaydeya bingehîn a rêzimanê dibêjin; ji ber ku hem **wî** hem jî **min** tewandî ye, nabe, divê yek ji wan xwerû be.

Wê çêtir be ku em berê her du komên “Cînavên Kesîn” bibînin:

<u>XWERÛ</u>	<u>TEWANDÎ</u>
Ez	Min
Tu	Te
Ew	Wê, Wî
Em	Me
Hun	We
Ew	Wan

Di hevokên bi lêkerên transîtîv (gerguhêz, têper) de, subjekt (kirde, özne) û objekt (servek, bireser, nesne) hene. Wek: **Min kêr avêt.**

Di vê hevokê de “**Min**” subjekt/kirde ye û “**kêr**” jî objekt/servek e. Bala xwe bidinê “**min**” tewandî û “**kêr**” xwerû ye. Heke em li şûna “**kêr**” cînavêkê bi kar bînin, divê ew jî ji koma cînavên xwerû be: **ew**

Min ew avêt.

Min (tewandî) û ew (xwerû). Heke em her duyan jî bikin xwerû yan tewandî anku ji heman komê, wê nebe:

Min wê avêt.

Ez ew avêt.

Her du jî nabin, ji ber ku her du jî subjekt û objektê ji heman komê werdigirin.

Objekt û subjekt ji eynî komê nabin, divê yek xwerû yek jî tewandî be. Di dema nuha de subjekt xwerû, objekt tewandî ye û di demên borî de jî subjekt tewandî objekt xwerû ye. Qayde bi kurtî ev e û li gora vê qaydeyê hevoka “Wî min dît” ji alîyê rêzimanê ve çewt e, ji ber ku hem “wî” û hem jî “min” ji koma cînavên tewandî ne. Divê yek tewandî yek jî xwerû be:

“Wî ez dîtîm” rast e, ji ber ku yek tewandî yek xwerû ye.

Hinek hevokên mînak:

Ez te dibînim

Tu min dibînî

Ew wî dibîne

Em we dibînin

Hun me dibînin

Ew wan dibînin

Bala xwe bidinê, hemû dema nuha ne û di hemûyan de subjekt xwerû û objekt tewandî ye, her yek ji komekê ye. Îcar em li dema borî binêrin:

Min tu dîtî

Te ez dîtîm

Wê ew dît

Me hun dîtî

We em dîtî

Wan ew dîtî

Yên xwerû û yên tewandî cîh guherandine, lê dîsa jî her yek ji komekê ye. Ji alîyê rêzimanê ve mijar ev e.

Îcar çawa ku ev hevokên jêrîn nabin:

Ew ez dibîne

Em hun dibînin

Ez tu dibînim û hwd, weha jî

Wî min dît” nabe;

Sedem yek e, divê yek tewandî yek jî xwerû be. Rastîyên wan ev in:

Ew **min** dibîne

Em **we** dibînin

Ez **te** dibînim

Wî **ez** dîtîm.

Heke em di vê çarçovê de li mijarê binêrin, em ê bibînin ku çima ji aliyê rêzimanê ve “**Wî min dît**” nabe, di nav gel de li hin herêman di axaftinê de hebe jî, rêziman nikane vê qebûl bike, ji ber ku heger vê qebûl bike, divê “**Hun em dibînin**” û hwd jî qebûl bike, mantiq yek e; wê gavê jî ergatîv ber bi avê ve diçe; komên cînavan ji bo parvekirina kar bêqayde dimînin, bêserûberîyeke bikaranîna cînavan pêk tê.

Hêvî dikim ku ev ravekirin alîkarîya zelalkirina vê pirsê bike.

Baran RIZGAR

Sibat 2014

Raderên lêkeran, di rewşên navdêrî, tebatî û lebatî de pev re an cuda binivîsin

PIRSA XWENDEVAN:

Dem baş! Mamoste û zimannasê hêja B. Rizgar. Em ji lêkolîn û keda te ya dûr û dirêj re ya li ser rêzikên ziman û rêzimanê, bejna xwe diçemînin. Silavên xwe ji we re rêz dikin û dibêjin her şad û bextewar bin. Bibore, lê dixwazim tu ji me re li ser van pirsan rawestî û li gora demvalahîya xwe ji me re şîrove bikî.

Gelo raderên lêkeran jî li ser navan tê jimartin/hesibandin an lêker in? Heke na/erê be, bi hêvî me ku tu ji me re sedemê bidî diyarkirin.

Pirsên cuda:

1- Raderên, anku lêkerên hevedudanî û biwêjî, berî ku di nava hevokê de bên bikaranîn/kişandin, ji ber çî sedemê divê jev cuda bên nivîsandin? Mînak:

- Ew pirtûkê ..... (**amade kirin/amadekirin**)

- Hûn xênî (**ava kirin/ avakirin**)

2- Gelo tu sedem hene ku ji me re bibêje divê hêmanên lêkera hevedudanî, anku biwêjî di rewşa tebatî/pasîv û dankirin(causative)'ê de pev ve bihên nivîsandin? Mînak:

Wî xanî da **avakirin**.

Kovara Hawar tê **çapkirin**.

Mîr C. Bedirxan nayê **jibîrkirin**.

Li gel silavan, Hoşeng NÛH (Şengo KÊVERÎ)

Şengoyê hêja, pênaseya (tarîf) raderê (infinitive) zelal e, hema ya Îngilîzî çawa pênase dibe, ya me jî weha pênase dibe. Te vê carê li ser tesbîtên kesên sêyem pirs kirine, xwestiye ku ez nêrînên wan bidim û şîrove bikim. Bi sedan kes, çî bieleqe, çî bêteleqe, çî jî kêmeleqe li ser zimanê me bi sedan şîroveyan didin ber xwendekaran, gelek caran ev rewş tevlihevîyan jî pêk tîne. Ez bi xwe heke di analîzekê de kalîteyê berbiçav tunebe, serê xwe, xwendevan û xwendekarên xwe pê naêşînim. Ya din jî ev pênaseya ku te ji kesekî din wergirtiye sivik û kême, bi wî rengê xwe jî berê xwendevan dide xeteke çewt: raderê dike navdêr, **lêker** = **kar** dibîne. Lêker dikane karek be, lê ne tenê ew e.

Îcar piştî ku min li pirsên te nêrîn bi min re ew raman çêbû ku mimkun e ku pênaseya lêkerê, û ya rader/înfînîtîvê di serê te de ne zelal be. Tu yekser ji çavkanîyên Îngilîzî li ser pênaseyên **“verb”** û **“infinitive”** bixwînî ji bo te çêtir e. Bikaranînen me jî ji xwe pir dişibin hev. Ew jî înfînîtîv wek navdêr jî bi kar tînin, em jî.

Lêker ne jêderên karan in, lêker lêker in, divê mirov wek lêker, wek bi Îngilîzî “**verb**” di wan de bigihêje.

LÊKER/VERB: Peyvên ku çalakî, rewş an qewimînekê tarîf/pênase dikin, û her weha beşa sereke ya “predicate” (pêveber)a hevokekê pêk tînin; wek, bihîstin, hatin, bûn, birin, ji ber kirin, qut kirin.

Divê mirov lêkerê wisa û bi firehî bibîne.

INFINITIVE/RADER: Awayê (teşe, form) bingehîn ê lêkerê ye, lêker di vî awayî de bi kirde/subjeyekê yan demekê ve nehatiye girêdan û ji ber wê yekê, nehatiye kişandin. Anku înfînîtîv yek ji rewşên lêkerê ye, ne tişteki ji lêkerê cuda, lê rewşeke lêkerê ya nekişandî ye.

Divê ev were fahmkirin, ew dîsa lêker e, lê di rewşa nekêşayî de ye û bi kirde an demekê ve nehatiye têkilîdarkirin. Wek: **ji bîr kirin, bêrî kirin, xwestin, kanîn, xistin** û hwd.

Heke lêker û rewşa lêkerê ya înfînîtîv/raderî weha serast were fahmkirin, ji xwe ew pirsên ku te kirine jî pêk nayên. Anku ne mijara jêdera lêkerê ye, mijara rewşa nekişandî ya lêkerê ye; dîsa lêker e.

Rewşa lêkerê ya raderî/înfînîtîv ne navdêr e, lê dikane wek navdêr were bikaranîn. Heke mirov vê cudatîyê nebîne, ji xwe divê mirov bi vê mijarê mijûl nebe.

Ez bibêjim, ‘**Ez bi dîtina te kêfxweş bûm**’, ez 'dîtin'ê di rewşeke lêkerê (raderî) de wek navdêr bi kar tînim, û ji lew re heke lêkerê hevdanîbûya, min ê hemû hêmanên wê bi hev re binivîsanda: **Ez bi jiberkirina wan peyvan mijûl nabim.**

Ev tişteki e, mirov navê 'navdêr' li lêkerê yan rewşeke lêkerê bike tişteki din e. Divê em reş û sipî tevlihev nekin: rader ne navdêr e, rewşeke lêkerê ye, lê dikane wek navdêr jî were bikaranîn.

Ez dikanim heman peyvê (**dîtin**) weha jî bi kar bînim, “**Wan ew dîtin.**” Ka çi bû? Heke “**dîtin**” navdêr be, ka lêkera vê hevokê li ku ye? Ya rastî “**dîtin**” lêker e, lê di hevoka pêşîn de wek navdêr, di rewşa navdêrî de hatiye bikaranîn, lê di hevoka duyem de di rewşa Borîya Têdeyî de hatiye bikaranîn. Di vê rewşê de **ji ber kirin** weha dibe:

Ez wan peyvan ji ber nakim.

Bala xwe bidinê ku **'ji ber kirin'** di rewşa navdêrî de pev re, lê di rewşa Borîya Têdeyî de cuda hat nivîsîn. Çima? Ji ber ku navdêr wek yek peyvê tên nivîsîn û xwendin.

Bi kurtasî divê em wek rewşên lêkeran li mijarê binêrin. Wek navdêr bikaranîn jî yek ji wan rewşan e, wek rader bikaranîn jî, kişandin jî, bikaranîna di forma tebatî/lebatî de jî. Mijara me ew e ku lêkereke hevdanî/biwêjî di kîjan rewşan de pev re û di kîjanan de cuda tê nivîsîn.

Lêker di rewşa tebatî û ya lebatî de wek yek peyvê tên nivîsîn. Ev mijar rûniştî, bi berfirehî pejirandî ne; divê kêfa mirov bîne, mirov wan hîn bibe/bike; gengeşîyan li ser ên nerûniştî/nepejirandî veke. Sedemek tune ye ku mirov li ser cuda nivîsîna wan gengeşîyekê bide destpêkirin. Heke hin kes bi sedemine maqûl ên akademîk îdia bikin ku divê hêmanên lêkeran di wan rewşan de cuda werin nivîsîn, dibe ku em jî li sedemên wan binêrin û tev li gengeşîyê bibin, îcar ku tiştêkî weha tunebe, çima mijareke rast rûniştî bixin nav gengeşîyan?

Dîsa jî bi kurtî weha bibêjim, lêkerên hevdanî di rewşa tebatî û dankirinî de wek yek peyvê tên xwendin, ji bo vê yekê û ji ber ku rewşeke bikaranîna lêkerê ya cuda ye, ji bo referanskirina vê cudatîyê hêmanên wan bi hev re tên nivîsîn:

Me ew peyv **ji ber kirin**.
Ew peyv hatin **jiberkirin**.
Ew peyv bi me dan **jiberkirin**.

Cudatîya rewşan û di her du rewşên dawî de wek 'yek peyv' xwendina lêkerê dîyar e.

Radera lêkerê ne tiştêkî nelêkerî ye, lêker bi xwe ye, rewşeke lêkerê ye; loma divê wek lêker were nivîsîn û heke hevdanî be, hêmanên wê cuda werin nivîsîn ku em zanibin di rewşên din de çî pê bikin; wê yekê ji me re dîyar bike. Heke bi hev re werin nivîsîn, ew ê yek ji rewşên navdêrî, tebatî, lebatî referans bike; lê ew wan referans nake; lêkerê bi xwe referans dike; taybetîya lêkereke hevdanî (biwêjî) ya ji peyvên serbixwe jî ew e ku hêmanên wê cuda tên nivîsîn, û wek yek peyvê nayên xwendin, loma çêtir e ku wê yekê dîyar bike:

ji ber kirin, boyax kirin, ji bîr kirin, kurt kirin, gêj bûn, û hwd.

Ji BER KIRIN: Min gelek peyv **ji ber kirin**. / Gelek peyv hatin **jiberkirin**. / Gelek peyv dan **jiberkirin**.

BOYAX KIRIN: Ew ê solên me **boyax bike**. / Solên me hatin **boyaxkirin**. / Wî solên me dan **boyaxkirin**.

KURT KIRIN: Vê hevokê çenekî **kurt bike**. / Ev hevok ê çenekî bê **kurtkirin**. / Me ev hevok da **kurtkirin**.

Wek ku li jor dîyar dibe, divê di rewşa nekişandî de ji bo rewşa kişandî/peywendîdarkirî referansê bidin û her weha di rewşa nekişandî de ew wek 'yek peyv' nayên xwendin ku bi hev re wek 'yek peyv' bên nivîsîn.

Hêvî dikim ku ev şîrove alîkarîya zelalkirina mijarê bike.

Baran RIZGAR

Mijdar 2013

CÎNAVA RESÎPROKAL (HEVANÎ, BERBIHEVÎN): HEV, HEVDU, û hwd

Dema ku du yan bêtir mirov (tişt) bi heman awayî li hemberî hev tevdigerin, an heman tiştî bi hev dikin, ji bo dîyarkirina vê rûdanê, em cînavên resîprokal (**HEV, HEVDU, ...**) bi kar tînin.

Bawer ji **wî** re dibêje.

Bawer ji **xwe** re dibêje.

Bawer û Zîne ji **wan** re dibêjin.

Bawer û Zîne ji **xwe** re dibêjin.

Bawer û Zîne ji **hev** re dibêjin.

Ji vê cînava (**HEV**) û cînava refleksîv (**XWE**) re di lînguîstîkêde **anafor** (anaphor) tê gotin, anku ewên ku ji bo ku tişteke/tiştin pircar neyê bikaranîn, ji me re pêwîst in.

Di mijara **XWE** de çalakîya ku **A** dike li hemberî xwe ye, loma bi alîkarîya **XWE** em mecbûr namînin ku **A** (kirde) ducar/pircar bi kar bînin:

Şengo Şengo dibîne.

Şengo **xwe** dibîne.

Em **Zelalê, Zîne, Ūso, Xeto** (dikane bêtir jî be) dibînin.

Em **xwe** dibînin.

Di mijara **HEV** de **A** û **B** heman tiştî bi hev dikin. **HEV** dike ku em li şûna du hevokan bi hevokekê van çalakîyan îfade bikin:

Şengo bi Gewrê dikene.

Gewrê bi Şengo dikene.

Şengo û Gewrê bi hev dikenin.

Ew bi hev dikenin.

RESÎPROKAL: Hemûyan ji hev re got, "**Roj baş.**"

REFLEKSÎV: Bi tenê bû, kesek tunebû ku silavekê jî bidê, loma sibehan ji xwe re digot, "**Roj baş.**"

A û B bi hev re dipeyivin.

Çi dibe?

A bi B re dipeyive, B bi A re dipeyive, anku her du heman tiştê li hemberî hev an bi hev dikin; li hev vedigerînin.

Ez pirtûkan didim wî, ew pirtûkan dide min: Em pirtûkan didin hev.

Min li te nêrî, te li min nêrî: Me li hev nêrî.

Zerê Rohat gez kir, Rohat Zerê gez kir: Rohat û Zerê hevdu gez kir.

Min ji wê hez dikir, wê ji min hez dikir: Me ji hev/hevdu hez dikir.

Te li wî xist, wî li te xist: We li hev/hevdu xist.

Min Roza serwext kir, Roza ez serwext kirim: Me hevdu serwext kir.

Divê em ji hev/hevdu bawer bikin.

Pir tarî bû, me hevdu nedidît.

Ma em ê heta kengê şerê hev/hevdu bikin?

Ev cînav (hev) dikane ji bo **xwedîtîyê** jî were bikaranîn, anku çalakî/tevger ne li hemberî hev, lê li ser tiştine ku her du alî xwedîyên wan in pêk were:

Binefşê êvaran li zarokên Gulîstanê dinêre.

Gulîstanê jî sibehan li zarokên Binefşê dinêre.

Ew li zarokên **hev** dinêrin.

Wê demê ew tiştên aîdî xwedîyan objekt in, loma lêker dikane li gora objekta xwe bitewe: Me solên **hev/hevdu** boyax kirin, kincên **hev** şuştin.

Li vir divê hun bala xwe bidinê ku heke **hev/hevdu** bi tenê bûya, buyer diguherî û wê gavê lêker pirjimar nedihat kişandin:

Me **hev/hevdu** şuşt.

Di nav gel de li gel her du awayên berbelav ên ku min li jor di mînakên de bi kar anîne, hinek awayên din jî hene: **hev, hevdu, hevûdu, hevûdî, yekûdin, yekûdî, yekdû, êkûdin, êkûdî** û hwd.

Mijar ev e, ji mînakên bi zelalî xuya dibe. Îcar heke bi vê nêzîkbûnê em li pirsên te vegerin:

1- Gelo, ji bo vê cînavê, bi Kurdî çî were bikaranîn ê baş be?

Mîr C. Bedirxan jê re gotiye “**prona berbihevîn**”. Bi dîtina min “**cînava hevanî/hevayî**” jî dibe, û dibe ku fonksiyona wê çêtir jî dîyar bike. Lê em vê gavê dikanin jê re têgîna Latîni jî transkript bikin: “**resîprokal**”, heta ku rojekê sazîyeke ku bi berfirehî temsîla zimanzanên Kurd bike, dest bavêje standardkirina têgînan. Ji ber ku her kes ji alîyê xwe ve têgînan saz dike, ji bo yek têgîne carinan bi 10an têgînen Kurdî çêdibin, ev yek ji tu armancê re xizmetê nake, bi ser de jî dibe sedem ku em ji hev fahm nekin, bala me ji naverok, wate, fonksiyon û hwd biçe ser gengeşiyên vala yê têgîna min - têgîna te. Temîya min li xwendekarên we ew e ku bila bala xwe bêtir bidin wate, naverok,

fonksîyon, kategorî û hwd a têtînan, di vê pêngavê de serê xwe pir bi têtîna filankes/bêvankes neêtînin.

2- *Gelo, ev cînav dikane wek kirde/subjekt kar bike, lê yan her dem wek bireser/objekt kar dike?*

Divê hun wê ji pênaseya wê ve bi zelalî fêhm bikin, jê re dibêjin **cînava resîprokal** bi sedemekê, ji ber fonksîyonekê; weha lê binêrin, hun ê bibînin ku ne mijara ku kî kirde, kî objekt e. Mijar ew e ku du alî heman tiştî **bi hev** dikin, li hev vedigerînin. "**hev**" ji bo dîyarkirina vê çalakîyê tê bikaranîn, ne ku bibe obje yan subjeya tiştêkî. Bi awayê ku tu dibêjî, wek kirdeya hevokê nayê/nikane were bikaranîn. Lê di raweya xwedîtîyê de ji ber objeya xwedîtîyê bi xwe obje ye û ew jî bi wê re objeyê pênase dike, rewşeke din pêk tê: **Me kincên hev lewitandin**. Li vir ne **hev** lê "**kincên hev**" obje ye, divê mirov kanibe wê cudatîyê bibîne. Loma **hev** bi tenê ne obje ye, ne jî subje, ew wek cînaveke resîprokal ku nehêle peyv pircar bibin, rewşeke resîprokal dîyar dike.

3- Ew bi xwe tiştêkî nake pirjimar. Pirtikên pevgirêdan/tewandinê jî nasitîne. Di hevokên mînak de dema nuha jî ya borî jî heye, li wir bi zelalî dîyar dibe. Wek "**xwe**" lê binêrin: Me **xwe** dît.

Me **hev/hevdu** dît.

Wan **xwe** dît.

Wan **hevdu** dît.

Em **xwe** dibînin.

Em **hev/hevdu** dibînin.

Lê wek ku min li jor gotiye, heke ew objektêkê temam bike, anku bi xwe ne objekt be, lê objektê pênase bike, wê gavê ew objekta bi "**hev**" pênasekirî dikane lêkerê pirjimar bike: "Me **hevdu** boyax kir."

Lê:

“Me **solên hevdu** boyax kirin.”

4- Heke wek peyveke hevdanî were bikaranîn (**hevdu, yekdû, êkdî**, û hwd) divê bi hev re were nivîsîn, wek yek peyvê. Mîr C. Bedirxan jî ew bi hev re nivîsîne.

Hêvî dikim ku ev analîz alîkarîya zelalkirina mijarê bike.

Baran RIZGAR

Îlon 2013

Dema Borîya Dûdar <> Dema Borîya Têdeyî

Di pirtûka Mîr C. Bedirxan û Roger Lescot a bi navê Gramera Kurdî de, ku ji Fransî bo Tirkî hatiye wergerandin, ji bo pêkanîna **Dema Borîya Dûdar** wisa tê gotin:

Ev pirtik li rayeka dema borîya têdeyî ya ku ji bo kesê sêyem ê yekjimar tê bikaranîn (hat, çû, da, kir, revî, ...) tî zêdekirin:

-ime

-iye

-iye

-ine

-ine

-ine

Lêkera “ketin” wek mînak dide û wisa dikişîne:

Ez ketime

Tu ketiye

Ew ketiye

Em ketine

Hun ketine

Ew ketine

(p.160)

Di (p.163, 165) de îcar ji bo lêkerên ku rayekên wan ên dema borî bi dengdêrekê diqedin kêşana lêkerên “**bezîn**” û “**çûn**” di **Dema Borîya Dûdar** de dide:

Ez bezîme çûme
Tu bezîye çûye
Ew bezîye çûye
Em bezîne çûne
Hun bezîne çûne
Ew bezîne çûne

Lê di vê pirtûkê de du tişt nayên ravekirin:

1) Ev paşpirtik ji ku tên?

2) Çawa dibe ku kesê duyem û yê sêyem ê yekjimar heman kêşana lêkerê bi kar tînin? Di hemû demên din de ji hev cuda dibin, qet nebe berî kelijandin û ketina dangan ji hev cuda dibin, lê di vê demê de hîn ji qaydeyê ve wek hev dibin, cudabûnek dîyar nabe?

Em dikarin di **Dema Borîya Têdeyî** de wan ji hev cuda bikin:

Tu ketî çûyî
Ew ket çû

Lê em nikanin di **Dema Borîya Dûdar** de, ku îdia dikin ku li ser ya **Têdeyî** hatiye avakirin, wan ji hev cuda bikin.

Tu ketiye çûye
Ew ketiye çûye

Bê guman hem kêmagahîyek, hem jî nakokîyek heye.

Nakokîyeke girîngtir jî di kêşana lêkerên **transîtîv** (gerguhêz) di **Dema Borîya Dûdar** de pêk tînin. Wek ku hun dizanin, di demên borî de lêkerên transîtîv li gora servek/objekt/bireserê tên kişandin, ne li gora kirdeyê. Mînak:

Te **ez** dîtîm.

Mêze, ji ber ku servek **ez** e, di dawîya lêkerê de li gora wê "**im**" hatiye bikaranîn: **Ez ... im.**

Min tu dîtî. **Tu ... î.**

Te em dîtî. **Em ... in.**

Wan ew dît (servek yekjimar kesê sêyem)

Wan ew dîtî **Ew ... in** (servek pirjimar).

Ev yek qaydeyeke girîng û esasî ya ergatîvbûna zimanê Kurdî Kurmancî ye. Alîyekî girîng ê nasnameya Kurmancî pêk tîne. Zimanê nivîskî û kevneşopîya rêzimana Hawarê girîngîyeke mezin dide vê mijarê.

De were heke **Dema Borîya Dûdar** ji bo **TU** li gora wê qaydeya jorîn were sazîkirin, vê qaydeyê bin pê dike, nakokî û astengan pêk tîne.

Wî ez dîtîme **me** ji bo ku servek **ez** e. Wek ku bibêje: Ez gundî **me**.

Wî ew dîtîye **ye** ji bo ku servek 'ew' a yekjimar e. Wek ku bibêje: Ew gundî **ye**.

Wî em/hun/ew dîtîne **ne** ji bo ku servek 'ew' a pirjimar e. Wek ku bibêje: Em/hun/ew gundî **ne**.

Heta nuha her tişt li gora qaydeyê û bê nakokî diherike. Lê heke servek **TU** be, qayde bin pê dibe, nakokî pêk tê û balê dikişîne ku ew pirtikên jorîn ên ku ji bo kêşana lêkeran a **Dema Borîya Dûdar** tîn saloxdan, bi nakokî û asteng in.

Wî **tu** dîtîye **ye** bi tu awayî bi servekê (**tu**) re têkilîdar nabe û ergatîv bin pê dibe, divîya kêşana lêkerê servek (tu) nîşan bida.

Heke we ji bo vê demê (**Dema Borîya Dûdar**) li pirtûkên min, her weha kurterêzimana li dawîya ferhenga min nêrîbe, we yê dîtîbe ku ez wisa nêzîkî mijarê nabim. Berê van paşpirtikan rave dikim, û çavkanîya wan dîyar dikim, ku ew jî lêkera "**bûn**" e. Bêyî ku em bi lêkera "**bûn**" re têkilîdar bikin, em nikanin mijarên kêşana lêkeran li gora deman zelal bikin.

Li gora vê nêzîkbûna min hem **Dema Borîya Têdeyî** û hem jî **Dema Borîya Dûdar** hêmanên lêkera "**bûn**" bi kar tînin. Lê Dema Borîya Têdeyî yê piştî **dengdar**ekê û Dema Borîya Dûdar jî yê piştî **dengdêr**ekê bi kar tîne.

Em berê van hêmanên lêkera "**bûn**" bidin:

Piştî dengdarekê

Piştî dengdêrekê

Ez karker **im**

gundî **me**

Tu karker î	gundî yî
Ew karker e	gundî ye
Em karker in	gundî ne
Hun karker in	gundî ne
Ew karker in	gundî ne

Piştî dengdarekê: **im, î, e, in**

Piştî dengdêrekê: **me, yî, ye, ne**

Îcar Dema Borîya Têdeyî ji bo kesê sêyem ê yekjimar (ew, wî, wê) rayeka dema borî bi kar tîne, ji bo kesê sêyem ê yekjimar tiştêkî li rayeka dema borî zêde nake:

Ew ket **in**

Ew çû **n**

Ew hat **in**

Lê ji bo kesên din, ew hêmanên lêkera “**bûn**” ên piştî dangdarekê (**im, î, in**) li rayeka dema borî yan kêşana kesê sêyem a dema borî zêde dike:

Ez ket**im**

Tu ket**î**

Ew ket

Em ket**in**

Hun ket**in**

Ew ket**in**

Heke tîpa dawîn a rayekê dengdêrek be (**çû, kirî, bezî, ...**), wê gavê “**im**” dibe “**m**”, û “**in**” dibe “**n**”, anku “**i**” dikeve, lê “**î**” bi tena xwe ye, nikane bikeve, koma “**y**” dikeve navberê, dibe “**yî**”, yan jî di axaftinê de **î** dinermije, wek **y** tê bilêvkin.

Ez çû**m**

Tu çû**yî** (çû**y**)

Ew çû

Em çû**n**

Hun çû**n**

Ew çû**n**

Ya rastî gelek caran ji bo kesê duyem li şûna “**yî**” tenê “**y**” tê gotin, anku “**y**” lê zêde nakin, lê bilêvkirina “**î**” dinermijînin, wek “**Tu çûy**” dibêjin. Cudatîya bilêvkirinê ya ku di pirsê de qal dibe jî ev e. Hinek herêm jî qet tiştêkî lê zêde nakin:

Tu çû.

Îcar ji bo **Dema Borîya Dûdar** jî dîsa hêmanên “bûn”ê tên bikaranîn, ew jî li rayeka dema borî tên zêdekirin; lê vê carê ewên piştî dengdêrekê (**me, yî, ye, ne**) tên bikaranîn, ne yên piştî dengdarekê. Cudatîya her du deman ev e. Heke tîpa dawîn a rayekê dengdar be, “î” dikeve navbera rayek û hêmana “bûn”ê.

Ez keti**me**

Tu keti**yî**

Ew keti**ye**

Em keti**ne**

Hun keti**ne**

Ew keti**ne**

Ez çû**me**

Tu çû**yî**

Ew çû**ye**

Em çû**ne**

Hun çû**ne**

Ew çû**ne**

Îcar ku em werin ser pirs a te, di vê rewşê de ji bo lêkerên ku rayekên wan ên dema borî bi dengdarekê diqedin (hat/in, ket/in, dît/in, xwar/in, ...), kêşana her du deman ji bo hemû kesan ji xwe ji hev cuda ne:

Tu ket**î**   Tu keti**yî**

Tu hat**î**   Tu hati**yî**

Min tu dît**î**   Min tu dît**yî**

Dimîne ewên ku rayekên wan ên dema borî bi dengdêrekê diqedin (çû/n, revî/n, bû/n, ...)

Tu çû**yî**   Tu çû**yî**

Tu bû**yî**   Tu bû**yî**

Tu revîyî ji bo her du deman jî dikane sivik bibe: **Tu revî**

Ev yek her weha ji bo lêkerên din ên ku dawîya rayeka wan “î” ye jî derbas dibe.

Du rê hene: **Dema Borîya Têdeyî** wek ku gel sivik dike binivîsin; **Tu çûy/bûy/...**; yan jî têkil nebin, ji xwe dem ji naverokê dîyar dibe. Bi ya min em pê nelîzin çêtir e, lê heke misoger cudatî were xwestin, **Tu çûy** û **Tu çûyî** alternatîveke maqûl e.

Tu doh li malê bûy/bûyî?   Were at home yesterday? / Dün evde miydin?

Ma tu jî bûyî mamoste? You too have become a teacher? / Sende mi öğretmen olmuşsun?

Astengeke têgîhaştinê pêk nayê. Ziman weha ne, li cîhê ku qayde zorê dide bikaranînê, bi awayên awarte sivikahîyê pêk tînin ku biherikin.

Ji bo nêrîna te ya ku divê di Dema Borîya Têdeyî de ji bo kesê sêyem “e” were bikaranîn dikanim vê bibêjim. Ew herêmî ye û li herêmên ku bi kar tînin jî ne ji bo hemû lêkeran lê bêtir ji bo ewên ku tê de îstiqametek, berpêçûnek heye tê bikaranîn. Her weha ew ê jî di ergatîvê de û di sazkirina Dema **Borîya Dûdar** de nakokîyan pêk bîne.

Em bêjin te ji bo **ketin** û **hatin** got:

Ew kete

Ew hate

Îcar ku em ji bo Dema Borîya Dûdar “ye” lê zêde bikin, divê bibe:

Ew keteye.

Ew hateye.

Her weha **revîn, meşîn, bezîn, çûn, bûn** û gelekên din ka em ê çawa “e” lê zêde bikin?

Ew revîye/meşîye/bezîye/çûye/bûye dibê **Dema Borîya Dûdar** ne ya **Têdeyî**. Mecbûr em bibêjin:

Ew revî/meşî/meşîya/bezî/bezîya/çû/bû û hwd.

Wek ergatîv:

Min ew boyax kir;

Min ew boyax kire ne awayekî bikaranîna gelêrî ya berbelav e.

Ew serî naêşe, em paçan lènegerînin, çêtir e.

'HE'YA HEBÛNÊ

Ji bo pîrsa te ya li ser reha “**hebûn**”ê û ku çima di neyînîya wê de “**he**” tune, dikanim vê bibêjim, ketiye, ji bo xurtkirinê “**tu**” sitendiye. Îcar “**he**” çi ye, ji ku hatiye? Îhtîmala xurt di demên kevn de rengdêrek bûye, di nav demê de wateya bi serê xwe wenda kiriye, hatiye bi lêkera **bûn** re kelijîye, forma xwe ya neyînî ya bi awayê **he** jî wenda kiriye. Lê di dest de delîl tune ye û her weha di zimanên din de jî referansên wê xuya nakin, loma em nikanin texmînên xwe wek rasteqînî raber bikin, ewên ku te jê vegirtine

mixabin weha kirine, ew nêzîkbûneke spekulatîv e. Mîr C. Bedirxan ji bo **heyînê** dibêje ku tenê wek navdêr tê bikaranîn, awayên **heyîm** û **heyin** jî bi nav dike, lê dîsa tenê wek navdêr. Muhtemel e ku '-în'a heyînê jî li rengdêra orîjînal zêde bûye ku navdêrê saz bike, wek ku di nav gel de dibêjin: **Heyîn û neyîn di dest me de ye. Heyîna me kêm/zêde ye.** Awayê ku tu dibêjî **heyîn+bûn** heyînê dike lêker, ji xwe lêker be, çima **bûn** bistîne, bike lêker+lêker? **Bûn** naçe ber lêkeran, heke ne bi mebesta sazkirina deman be.

Îcar her çî be jî, ji ku hatibe jî îro ya ku em bi kar tînin ew e û ya girîng zelalkirina bikaranîna wê ye, wek ku hun dizanin awayên cuda hene, bi taybetî ji bo neyînîya wê, min di [vê nivîsê](#) de rave kiribûn.

DEM/TENSE <> RAWE/MOOD

Ji bo pirs a te ya cudatîya di navbera **dem/tense** û **rawe/mood** de, ya baş ew e ku em **rawe/mood** zelal bikin; ji ber ku “**dem**” kêm zêde wateya xwe di têgîna xwe de dide. Anku tevger an rewşek nuha, di dema çûyî yan di bihêkê de pêk tê, dem ji me re wê dibêje. Her weha divê hun bi bîr binin ku **rawe/mood** jî demên xwe hene; ez ê di mînakên de raber bikim.

Lê **rawe/mood** tiştêkî din e, em dikarin weha pênase bikin: Kategorîyeke lêkerê yan awayekî kêşana lêkerê ye, dîyar dike ku çalakî yan rewş wek rasteqînîyekê yan wek ferman, pirs, daxwaz, hêvî, merc û hwd tê îfadekirin.

Ji mînakên te, ya rastî di her duyan de jî dem heye, lê yek jê rawe ye, û rawe jî demên xwe hene:

Ez ê biçim	dema bihê (rasteqînî)
Bila ez biçim	raweya bilanî (daxwaz, dema nuha)
Heke ez biçim	raweya hekanî (merc, dema nuha)
Biçe	raweya fermanî
Bila biçûya	raweya bilanî (dema borî)
Xwezî çûbûya	bilanî (dema borî)
Heke ez biçûma	hekanî (dema borî)

Ez bawer dikim ku bi vî awayî zelal dibe.

Hêvî dikim ku ev ravekirin alî zelalkirina van mijaran bike û hun di kar û barên xwe yê hînbûn û hînkirinê de her serketî bin.

Baran RIZGAR

Tebax 2013

TESÎRA ERGATÎVÊ LI HOKERAN DIBE YAN NA?

Pirsa xwendevan:

Hevalên hêja silav û rêz. Hoker çawa di bin bandora ergatîviyê de dimînin hûn dikarin bibersivînin? Wekî ku hûn jî dizanin formên oblîk zû bi zû nayên ba hev. Mînak: "Min wê rojê dît." Ev hevok rast e gelo hûn dibêjin çî?

RONÎ BEDIRXAN

Ergatîv, dem û transîtîvbûna lêkeran bandorê li hokeran nake, ergatîv li gora demê bi têkilîya navbera kirde, obje û kêşana lêkerê re eleqedar e, tesîrê li kirde, obje û kêşana lêkerê dike. Hoker di demên borî û yê nuha/bihê yê lêkerên transîtîv de naguherin.

Ez ê wê pirtûkê **bi dizîka** bidimê.

Min ew pirtûk **bi dizîka** dayê.

Ez **bi dijwarî** wê radikim.

Min ew **bi dijwarî** radikir.

Ez xwarinê **hêdî hêdî** dixwim.

Min xwarin **hêdî hêdî** dixwar.

Ez mehîne **bi çargavî** ji çîyê bera jêr didim.

Min mehîn **bi çargavî** ji çîyê bera jêr dida.

Em ê vî tiştî **dîsa** jê re bibêjin.

Me ew tişt **dîsa** jê re got.

Bala xwe bidin hokeran (**bi dizîka, bi dijwarî, hêdî hêdî, dîsa, bi çargavî**) wek xwe dimînin, lê ji ber ku lêker transîtîv in; tesîr li kirde, objekt û kêşana lêkerê dibe;

1) tewandî/netewandîbûna kirde û subjektê di dema borî de diguhere;
ez dibe min, em dibe me;

wê pirtûkê dibe ew pirtûk; vî tiştî dibe ew tişt; mehîne dibe mehîn;

2) lêkerên transîtîv di dema nuha de li gora kirde, lê di dema borî de li gora subjektê tîn kişandin.

Heçî mînaka we ye: **Min wê rojê dît.**

Em servekê (objekt) lê zêde bikin, da ku hevok zelaltir bibe:

Min wê rojê ew dît. I saw him/her/it that day. / Onu o gün gördüm.

Ev hevok rast e. Rastîya vê hevokê çima tê pirsîn, nizanim, lê dibe ku li herêmên ku ergatîvê kêmbi kar tînin, li şûna 'Min ew roj dît', bibêjin, 'Min wê rojê dît'. Bê guman bi wê mebestê be, ji alîyê ergatîvê ve ne rast e.

Îcar di vê hevokê de (**Min wê rojê ew dît**), **wê rojê** ji alîyê rêzimanê ve çi fonksiyonê bi cîh tîne? Dibe ku pirs li ser vê be. Hokera demê ye. Ka ergatîv bandorê lê dike yan na em li wê binêrin. Ji ber ku lêker transîtîv e, divê di dema borî de li gora dema nuha/bihê rewşa tewangê ya kirde û objekt, û kêşana lêkerê biguhere. Em bidin ber hev û bibînin ka wek ku tê pirsîn hoker jî diguhere yan na:

Min wê rojê ew dît.

Ez wê rojê wî/wê dibînim.

Ez ê wê rojê wî/wê bibînim.

Wek ku xuya dibe, hoker di hemû deman de wek xwe dimîne, ji alîyê ergatîvê ve tu bandor lê nabe, bandor li kirde (subjekt), servek (objekt) û kêşana lêkerê dibe. Ji xwe ergatîv bi xwe bi têkilîya di navbera wan re eleqedar e, hoker nakeve nav wê têkilîyê.

Hêvî dikim ku ji bo zelalkirina mijarê alîkarîya we bike.

Ji bo bêtir agahîya li ser mijara ergatîvê hun dikanin li vê rûpelê jî binêrin:

[Ergatîv \(ergative\) û cîhê wê di Kurdî Kurmancî de - Ergativity](#)

Baran RIZGAR

Hezîran 2013

PAŞPIRTIKÊN PEVGIRÊDAN/TÊKILÎYÊ (VEQETANDEK): -e, î, -ê, -a, -ên

PAŞPIRTIKÊN REWŞA NEBINAVKIRÎ: -ek, -in

PIRSA XWENDEVAN:

-eke, -ekî, -ine

Ev dirûvê guhertî yê (veqetandekên nebinavkirî ye) (alavên peywendîyê). Gelo çima em dirûvê resen bi kar nahînin û çima dirûvê guhertî cîhê xwe di rêzimanê de girtiye?

-eka, -ekê, -inên

Li devera me (eka, inên) li kar e, lê (ekê) bawer nakim.

Ji alîyê din ve çima em nikanin ji wan re bibêjin “veqetandek”, ma ne ji alîyê zayend, mêjer û nasîne ve jev vediqetîne û tevî ku peywendîyê jî saz dike?

ŞENGO KÊVERÎ IOŞENG

PAŞPIRTIKÊN PEVGIRÊDAN/TÊKILÎYÊ (VEQETANDEK): -e, î, -ê, -a, -ên

PAŞPIRTIKÊN REWŞA NEBINAVKIRÎ: -ek, -in

Di mijara veqetandekan de xala girîng ew e ku ewên ku wek veqetandekên nebinavkirî tên pêşkêşkirin (**-eke, -ekî, -ine**) divê ji hev werin vekirin, ji ber ku du hêmanên cuda ne, û xwedî fonksiyon û wateyên cuda ne. Mînak:

-**ek** ji 2 paşpirtikan pêk dihê: -**ek**, -**e**
-**ekî** ji 2 paşpirtikan pêk dihê: -**ek**, -**î**
-**ine** ji 2 paşpirtikan pêk dihê: -**in**, -**e**

-**ek** û -**in** paşpirtikên rewşa nebinavkirî, paşpirtikên nedîyarîyê ne. Ji bilî nebinavkirîbûna navdêrê her weha mêjera wê jî raber dikin: -**ek** ji bo yekjimar û -**in** ji bo pirjimar.

Loma ev kategorîya paşpirtikan divê bi serê xwe navekî xwe yê ku fonksîyona wê dîyar dike hebe. Her kategorîyeke paşpirtikan bi têgîna “**veqetandek**” were binavkirin, têgînê bibe joker têkeve her derekê û wê alîkarîya zelalkirina mijarê neke. Her weha hin paşpirtikên din jî hene ku mêjer û zayendê dîyar dikin, heke pîvan tenê ew be, wê gavê ew jî dibin “**veqetandek**”. Wek ên bangê: Keçê! Xorto” Gundîno! Yên Tewangê: Dengê Karkerê; Dengê Karkerî; Dengê Karkeran û hwd.

Çawa em ji van re dibêjin **yên bangê**, **yên tewangê**; divê her weha ji evên ku em nuha analîz dikin re jî li gora fonksîyona wan a sereke navekî lê bikin, li jêr piştî zelalkirina fonksîyona wan a sereke em ê nav jî pêşniyar bikin.

Ji lew re, ya rast ew e ku em ji -**ek** û -**in** re bibêjin paşpirtikên rewşa nebinavkirî yan paşpirtikên nedîyarîyê.

a) karker**ek**, xwendekar**ek**, mamostey**ek**, gundî**yek**
b) karker**in**, xwendekar**in**, mamostey**in**, gundî**yin** (y ji bo ku du dengdêr li dû hev tên, tê bikaranîn, tîpeke alîkar e, bi xwe wateyekê nade)

Li vir di koma **a)** de em dizanin ku ew tenê mêjera navdêran dîyar e, û ne navdêrên dîyarkirî/binavkirî ne; dema ku em dibêjin “**karker**ek****”, em dîyar nakin/bi nav nakin ku kîjan/çi karker e, referanseke wî/wê karkerê tune ye, her weha zayend jî ne dîyar e; em nizanin ka ew karker jin an mêr e jî. Loma em dibêjin, **nebinavkirî**.

Em li vê hevokê binêrin: **Min karker**ek** dît**.

Em zanin ku ew karker “**yek**” e, lê em nizanin ku ew jin an mêr e, zayend nedîyar e û her weha em nizanin kîjan karker e, referansek ji bo wî/wê karkerê tune ye.

“**Min karker**in** dît**in” jî dibe pirjimara wê; hinek karker dîtine, lê çi karker in, kî ne, ne dîyar e û referansek ji bo wan tune ye.

Îcar zayend kengî dîyar dibe? Dema ku bi alîkarîya **paşpirtikên pevgirêdanê/têkilîyê** bi peyva li dû xwe re têkilîdar dibe, peywendîya wê çêdibe, wê gavê paşpirtikeke din, yeke ji vê bi tevayî cuda tê bikaranîn ku ew têkilî were saz kirin. Anku dema ku têkilî saz dibe, bi peyveke li dû xwe ve tê girêdan, zayend jî dîyar dibe:

Karkere**ke** jîr
Karkere**kî** jîr
Karkere**ne** jîr

Îcar di van mînanan de ji me re di navbera peyva “**karker**” û “**jîr**” de saz kirina têkilîyekê pêwîst bû, da ku em zanibin ku “jîr” ji bo peyva “karker” hatiye bikaranîn; loma me paşpirtikên **-e** û **+î** bi kar anîn ku vê têkilîyê saz bikin. Nuha rol û fonksiyona sereke ya van paşpirtikan (**-e, -î**) pevgirêdan û têkilî ye; wê gavê divê em ji wan re bibêjin “**paşpirtikên pevgirêdanê/têkilîyê**”, bi Îngilîzî em dibêjin “*connective endings/suffixes*”.

Ji van şîroveyan jî dîyar dibe ku **-eke, -ekî, -ine**, her yek ji wan du paşpirtikên cuda ne; hem bi wateyên xwe, hem jî bi fonksiyonên xwe. Wê gavê divê em wan cuda şîrove bikin û cuda bidin hînkirin; her weha navên cuda li wan bikin. Her du bi hev re ne yek veqetandek in, lê her yek ji wan paşpirtikeke bi serê xwe ye.

Îcar ev paşpirtikên pevgirêdan/têkilîyê yên ku me dîtin ji bo rewşa nedîyar/nebinavkirî ne. Komeke paşpirtikên me ya din jî heye; ew jî karê pevgirêdan/têkilîyê dikin, lê ew ji bo navdêrên binavkirî/dîyarkirî tînin bikaranîn.

Karkere**a** jîr
Karkere**ê** jîr
Karkere**ên** jîr

Karkere**a** jîr çû, **ya** teral hîn li vir e.

Karkere**ên** jîr dev ji kar bernadin, lê karkere**ên** (ên) teral her li hêncetekê digerin ku dev jê berdin.

Karkere**ên** me **yên** jîr çûn, karê me li erdê ma.

Ji van mînanan dîyar dibe ku li vir ji bilî zayend û mêjera navdêrê (karker), ji bo wê referansek jî heye, anku ew kesekî/keseke/kesine dîyarkirî/binavkirî nîşan didin; ne hema karkerek e yan hin karker in, lê belê karkereke/î taybetî yan hin karkerên taybetî, referanskirî ne. Ji ber vê rewşê her çend ev paşpirtik (**-a, -ê, -ên**) jî wek yên din (**-e, -î**) paşpirtikên pevgirêdanê/têkilîyê bin jî, her komek di rewşeke cuda ya navdêran de tê bikaranîn: yek di rewşa **binavkirî** de, yek jî di rewşa **nebinavkirî** de. Loma divê em jî wan

weha ji hev veqetînin: **Paşpirtikên Pevgirêdan/Têkilîyê yê Rewşa Binavkirî (-a, -ê, -ên)**
û **Paşpirtikên Pevgirêdan/Têkilîyê yê Rewşa Nebinavkirî (-e, -î).**

Heçî mijara ku Mîr C. Bedirxan çima awayê **-eke, -ekî, -ine** tercîh kiriye û awayê **-eka, -ekê, -inên** tercîh nekiriye, ji bo wê ez dikanim 2 tiştan bibêjim; 1) piranîya mezin a herêman awayê **-e, -î** bi kar tîne; awayê din li kêmtir herêman tê bikaranîn; 2) **-e** û **-î** ji bo navdêrên **nebinavkirî** ne, lê **-ê, -a, -ên** ji bo navdêrên **binavkirî** ne; bi vî awayî ew cudatîya kategorîyan jî tê parastin.

NEBINAVKIRÎ

karkere**e** jîr

karkere**î** jîr

karkere**e** jîr

BINAVKIRÎ

karkera**a** jîr

karker**ê** jîr

karker**ên** jîr

Wek ku dîyar dibe paşpirtikên têkilîyê 2 kom in: 1) **binavkirî**, 2) **nebinavkirî**.

Lê awayê din (eka, ekê, inên) ji bo her du rewşan jî koma binavkirî bi kar tîne (a, ê, ên), koma nebinavkirî piştguh dike.

Hêvî dikim ku ev analîz ji bo zelalkirina mijarê alîkarîyê bike.

Baran RIZGAR

Gulan 2013

PAŞPIRTIKÊN PEVGIRÊDAN/TÊKILÎYÊ (VEQETANDEK): -e, î, -ê, -a, -ên

PAŞPIRTIKÊN REWŞA NEBINAVKIRÎ: -ek, -in

PIRSA XWENDEVAN:

-eke, -ekî, -ine

Ev dirûvê guhertî yê (veqetandekên nebinavkirî ye) (alavên peywendîyê). Gelo çima em dirûvê resen bi kar nahînin û çima dirûvê guhertî cîhê xwe di rêzimanê de girtiye?

-eka, -ekê, -inên

Li devera me (eka, inên) li kar e, lê (ekê) bawer nakim.

Ji alîyê din ve çima em nikanin ji wan re bibêjin “veqetandek”, ma ne ji alîyê zayend, mêjer û nasînê ve jev vediqetîne û tevî ku peywendîyê jî saz dike?

ŞENGO KÊVERÎ IOŞENG

PAŞPIRTIKÊN PEVGIRÊDAN/TÊKILÎYÊ (VEQETANDEK): -e, î, -ê, -a, -ên

PAŞPIRTIKÊN REWŞA NEBINAVKIRÎ: -ek, -in

Di mijara veqetandekan de xala girîng ew e ku ewên ku wek veqetandekên nebinavkirî tên pêşkêşkirin (**-eke, -ekî, -ine**) divê ji hev werin vekirin, ji ber ku du hêmanên cuda ne, û xwedî fonksiyon û wateyên cuda ne. Mînak:

-eke ji 2 paşpirtikan pêk dihê: **-ek, -e**

-ekî ji 2 paşpirtikan pêk dihê: **-ek, -î**

-ine ji 2 paşpirtikan pêk dihê: **-in, -e**

-ek û **-in** paşpirtikên rewşa nebinavkirî, paşpirtikên nedîyarîyê ne. Ji bilî nebinavkirîbûna navdêrê her weha mêjera wê jî raber dikin: **-ek** ji bo yekjimar û **-in** ji bo pirjimar.

Loma ev kategorîya paşpirtikan divê bi serê xwe navekî xwe yê ku fonksiyona wê dîyar dike hebe. Her kategorîyeke paşpirtikan bi têgîna “**veqetandek**” were binavkirin, têgîne bibe joker têkeve her derekê û wê alîkarîya zelalkirina mijarê neke. Her weha hin paşpirtikên din jî hene ku mêjer û zayendê dîyar dikin, heke pîvan tenê ew be, wê gavê ew jî dibin “**veqetandek**”. Wek ên bangê: Keç**ê**! Xort**o**” Gundî**no**! Yên Tewangê: Dengê Karker**ê**; Dengê Karker**î**; Dengê Karker**an** û hwd.

Çawa em ji van re dibêjin **yên bangê, yê tewangê**; divê her weha ji evên ku em nuha analîz dikin re jî li gora fonksiyona wan a sereke navekî lê bikin, li jêr piştî zelalkirina fonksiyona wan a sereke em ê nav jî pêşniyar bikin.

Ji lew re, ya rast ew e ku em ji **-ek** û **-in** re bibêjin paşpirtikên rewşa nebinavkirî yan paşpirtikên nedîyarîyê.

a) karker**ek**, xwendekar**ek**, mamostey**ek**, gundî**yek**

b) karker**in**, xwendekar**in**, mamostey**in**, gundî**in** (y ji bo ku du dengdêr li dû hev tîn, tê bikaranîn, tîpeke alîkar e, bi xwe wateyekê nade)

Li vir di koma a) de em dizanin ku ew tenê mêjera navdêran dîyar e, û ne navdêrên dîyarkirî/binavkirî ne; dema ku em dibêjin “**karker**ek****”, em dîyar nakin/bi nav nakin ku kîjan/çi karker e, referanseke wî/wê karkerê tuneye, her weha zayend jî ne dîyar e; em nizanin ka ew karker jin an mêr e jî. Loma em dibêjin, **nebinavkirî**.

Em li vê hevokê binêrin: **Min karker**ek** dît**.

Em zanin ku ew karker “**ye**k****” e, lê em nizanin ku ew jin an mêr e, zayend nedîyar e û her weha em nizanin kîjan karker e, referansek ji bo wî/wê karkerê tuneye.

“**Min karker**in** dît**in” jî dibe pirjimara wê; hinek karker dîtine, lê çi karker in, kî ne, ne dîyar e û referansek ji bo wan tuneye.

Îcar zayend kengî dîyar dibe? Dema ku bi alîkarîya **paşpirtikên pevgirêdanê/têkilîyê** bi peyva li dû xwe re têkilîdar dibe, peywendîya wê çêdibe, wê gavê paşpirtikeke din, yeke ji vê bi tevayî cuda tê bikaranîn ku ew têkilî were saz kirin. Anku dema ku têkilî saz dibe, bi peyveke li dû xwe ve tê girêdan, zayend jî dîyar dibe:

Karker**ek**e jîr

Karker**ekî** jîr

Karker**in**e jîr

Îcar di van mînakên de ji me re di navbera peyva “**karker**” û “**jîr**” de saz kirina têkilîyêkê pêwîst bû, da ku em zanibin ku “**jîr**” ji bo peyva “**karker**” hatiye bikaranîn; loma me paşpirtikên **-e** û **+î** bi kar anîn ku vê têkilîyê saz bikin. Nuha rol û fonksiyona sereke ya van paşpirtikan (**-e**, **-î**) pevgirêdan û têkilî ye; wê gavê divê em ji wan re bibêjin “**paşpirtikên pevgirêdanê/têkilîyê**”, bi Îngilîzî em dibêjin “*connective endings/suffixes*”.

Ji van şîroveyan jî dîyar dibe ku **-eke**, **-ekî**, **-ine**, her yek ji wan du paşpirtikên cuda ne; hem bi wateyên xwe, hem jî bi fonksiyonên xwe. Wê gavê divê em wan cuda şîrove bikin û cuda bidin hîn kirin; her weha navên cuda li wan bikin. Her du bi hev re ne yek veqetandek in, lê her yek ji wan paşpirtikeke bi serê xwe ye.

Îcar ev paşpirtikên pevgirêdan/têkilîyê yên ku me dîtin ji bo rewşa nedîyar/nebinavkirî ne. Komeke paşpirtikên me ya din jî heye; ew jî karê pevgirêdan/têkilîyê dikin, lê ew ji bo navdêrên binavkirî/dîyarkirî tîk bikaranîn.

Karkera **a** jîr

Karkerê **ê** jîr

Karkerên **ên** jîr

Karkera **a** jîr çû, **ya** teral hîn li vir e.

Karkerên **ên** jîr dev ji kar bernadin, lê karkerên **ên** (ên) teral her li hêncetekê digerin ku dev jê berdin.

Karkerên **ên** me **yên** jîr çûn, karê me li erdê ma.

Ji van mînan dîyar dibe ku li vir ji bilî zayend û mêjera navdêrê (karker), ji bo wê referansek jî heye, anku ew kesekî/keseke/kesine dîyarkirî/binavkirî nîşan didin; ne hema karkerek e yan hin karker in, lê belê karkereke/î taybetî yan hin karkerên taybetî, referanskirî ne. Ji ber vê rewşê her çend ev paşpirtik (**-a, -ê, -ên**) jî wek yên din (**-e, -î**) paşpirtikên pevgirêdanê/têkilîyê bin jî, her komek di rewşeke cuda ya navdêran de tê bikaranîn: yek di rewşa **binavkirî** de, yek jî di rewşa **nebinavkirî** de. Loma divê em jî wan weha ji hev veqetînin: **Paşpirtikên Pevgirêdan/Têkilîyê yên Rewşa Binavkirî (-a, -ê, -ên) û Paşpirtikên Pevgirêdan/Têkilîyê yên Rewşa Nebinavkirî (-e, -î).**

Heçî mijara ku Mîr C. Bedirxan çima awayê **-eke, -ekî, -ine** tercîh kiriye û awayê **-eka, -ekê, -inên** tercîh nekiriye, ji bo wê ez dikanim 2 tiştan bibêjim; 1) piraniya mezin a herêman awayê **-e, -î** bi kar tîne; awayê din li kêmtir herêman tê bikaranîn; 2) **-e** û **-î** ji bo navdêrên **nebinavkirî** ne, lê **-ê, -a, -ên** ji bo navdêrên **binavkirî** ne; bi vî awayî ew cudatîya kategorîyan jî tê parastin.

NEBINAVKIRÎ

BINAVKIRÎ

karkere**e** jîr

karkera **a** jîr

karkere**î** jîr

karkerê **ê** jîr

karkerine**e** jîr

karkerên **ên** jîr

Wek ku dîyar dibe paşpirtikên têkilîyê 2 kom in: 1) **binavkirî**, 2) **nebinavkirî**.

Lê awayê din (eka, ekê, inên) ji bo her du rewşan jî koma binavkirî bi kar tîne (a, ê, ên), koma nebinavkirî piştguh dike.

Hêvî dikim ku ev analîz ji bo zelalkirina mijarê alîkarîyê bike

Baran RIZGAR

Gulan 2013

KU, KI, KO, KÛ

PIRSA XWENDEVAN:

Ku, Ko, Kû,

Ji bo çi tên bikaranîn û çi cudayî di navbera wan de heye?

ŞENGO KÊVERÎ

Divê em berê 'k'ya ku tê bikaranîn zelal bikin. Ji ber ku **KU (KÛ)** û **K'U (KO)** du peyvên cuda ne, hem bi dengên xwe hem bi wate û fonksiyonên xwe.

KU û **KÛ** her du jî ji bo pirsê cîh in. Lê belê 'k'ya wan jî 'k'ya **KU/KO** cuda ye.

Anku du **KU** hene; yek bi 'k'ya wek di **kinc, ker** (heywan), **kort, kewrêşk** de ye û bêhndar e (bibêhn, aspirated). Anku dema ku tê bilêvkirin bêhn (hilm) pê re tê berdan. Ev 'k' ji bo **KU** û **KÛ** tê bikaranîn û cîh dipirse:

Tu diçî **ku/kû**?

Ew diçe **kuderê**?

Hesen li **ku/kû** ye?

Ew bi **ku/kû** ve diçin?

Bi van hevokan û yên wek wan cîh tê pirsîn. Îhtîmala ku bi **KU/KO**ya pevgirêdan û têkilîyê re tevlihev bibe tune. 1) 'k'yên wan cuda ne, 2) fonksiyonên wan cuda ne; yek dipirse ya din digihîne hev, têkilîyê saz dike. Loma îhtîmala tevlihevkirinê tune.

'k'ya din wek 'k'ya **k'ulav, k'anî, k'urt, k'in, k'adîn** e. Ne bêhndar e (bêbêhn, unaspirated). Anku dema ku tê bilêvkirin bêhn (hilm) pê re nayê. Ev 'k' ji bo **KU** û **KO** tê bikaranîn ku peyva pevgirêdanê ye, têkilîya beşên hevokê saz dike.

Zilamê **ku** tu dibînî bavê min e.

Ava **ku** me vexwar ji kanîya mezin e.

Zû bixwin, da **ku** em dereng nemînin.

Ya **ku** tu dixwazî peyde nabe.

Gava **ku** hun tên, ew xwe didin alî.

Teva **ku** baranê lê da jî, meşa xwe domand.

Awayekî din ê vê peyvê di nav gel de heye ku em di zimanê nivîskî de lê rast nayên. Ew jî **KI** ye. 'k'ya wê bi heman rengî ye û heman fonksiyonê bi cîh tîne, beşên hevokê pev girê dide.

Ewê **ki** hun qal dikin, bavê wî ye.
Cara **ki** ew hatin, em ne li wir bûn.
Heta **ki** ew biçe, ez ê biqedînim.
Ki te dît, jê re bibêje.

Mîr C. Bedirxan li ser vê mijarê analîzek nekiriye, yekser gotiye **KO** vî karî dike, qala yên din nekiriye; loma ez ji sedî sed nizanin çima **KO** tercîh kiriye û qala evên din nekiriye; lê em zanin ku ew zêde li ser cudatîya dengên bêhndar (**ç,k,p,t**) û yên bêbêhn (**ç', p', k', t'**) nesekinîye, dibe ku ji ber wê nezelaîyê be ku wî qet nexwestiye ku **KU**yan tev li mijarê bike; ji ber fikara tevlihevbûnê. Lê bi ya min tu tevlihevî pêk nayê, ji ber ku hem 'k'yên wan û hem jî fonksiyonên wan cuda ne. Ji mînakên jorîn jî dîyar e.

Wî **KO** ji bo pevgirêdanê û **KÛ** jî ji bo pirsê cîh hilbijartiye. Lê piraniya mezin a herêman ji bo pevgirêdanê **KU** yan **KI** bi kar tînin. Her weha 'KU' wek peyva pirsê cîh jî berbelav tê bikaranîn. Wî jî ji bo her du fonksiyonan jî her du **KU** piştguh kirine. **KO**ya ku ji bo pevgirêdanê hilbijartiye jî li piraniya Kurdistanê ne li kar e. Ji ber vê yekê piştî wî, **KO** hatiye piştguhkirin û meyl ber bi **KU** ve çûye, nuha jî ji bilî *Nefe*/ê ez nabînim ku ji aliyê tu derdorê ve tê bikaranîn. Loma **KU** hema hema bûye standard, ji bo ku em pê bilîzin tu sedem tune.

Heçî **KU/KÛ** ye, her du peyv jî dikanin ji bo pirsê cîh werin bikaranîn, tu asteng pêk nayên.

Li aliyê me ji bo pirsê cîh **KU** û ji bo pevgirêdanê **KI** li kar e.

Hebûna **KI** û **KU** nîşana wê îhtîmalê ye ku her du jî ji **KWI** hatibin. Ji ber ku em zanin ku pevdenga **KW** û **I** di pêvajoyê de û di zimanê nivîskî de ber bi **KU** ve çûye. Mînak:

kwirt	kurt
kwirm	kurm
kwilav	kulav û hwd.

Wek ku **XW** û **I** dibe **XU**:

xwiya	xuya
xwirt	xurt
xwir	xur û hwd.

KWI jî dibe ku li hin cîhan bûbe **KU** û li hinan jî bûbe **KI**.

Lê wek ku min li jor got, ji ber ku di zimanê nivîsê de ji bilî yek-du îstîsnayan **KU** bûye peyva

standard a pevgirêdanê, ez ji bo guherandina wê tu sedeman nabînim. Anku ne em bibêjin bila **KI** be, ne jî hinek hevalên din bibêjin bila **KO** be û em **KU** bidomînin. Fonksiyona xwe bi cîh tîne û bi peyva cîhpirsînê re jî tevlihev nabe.

Baran RIZGAR

Gulan 2013

ERGATÎV (ERGATIVE) Û CÎHÊ WÊ DI KURDÎ KURMANCÎ DE - ERGATIVITY

ERGATÎV (ERGATIVE) Û CÎHÊ WÊ DI KURDÎ KURMANCÎ DE – ERGATIVITY

Ez te dibînim.
Min tu dîtî.
Em revîyan.
Me ew revand.
Ew revîya.

PIRSA XWENDEVAN:

Mamoste Baran Rizgar, Silav û rêz,

Ya yêkim , Newroza te û sersala te ya nû (2013an) pîroz be û jîyana te jî tim geş be.

Ya duyim , Mamoste min dixwest ku cenabî te mijara " Ergative " yan jî " Ergative Case " ji min ra (û şayed jî sa gelek kesên din mîna min) bi zelalî izeh bikî ? Gelo peyva " Ergative " bi Kurmancî yani çî ? Menîya wê bi Kurmancî dibe çî ? Em çî wextan jî vê mijara Ergatîve,ê li nav axaftina xwe bikar tînin ? Berjewendî û nirxa Ergative,ê di nav zimanê me da çî ye (Erênî û Neyînî ya wê di nav zimanê me da çî ne) ?

*Ez li benda bersîva cenabî te me. Pir pir sipas. Xêr û xweşî ji te ra, mal ava. **Cecoxan Xorasan***

ERGATÎV (ERGATIVE) Û CÎHÊ WÊ DI KURDÎ KURMANCÎ DE - ERGATIVITY

Ergatîvbûn bi têkilîya kirde (subject) û servekê (object) ya bi lêkerê re girêdayî ye.

Di zimanên **bi tevayî ergatîv** de serveka lêkereke transîtîv wek kirdeya lêkereke întansîtîv tevdigere û kirdeya lêkereke întansîtîv ji kirdeya lêkereke transîtîv cuda ye.

Anku di zimanekî bi tevayî ergatîv de di hevokeke bi lêkereke transîtîv de (**Ez wan li bajêr digerin**) servek (objekt) çî be, divê ew servek di awayê întansîtîv ê wê lêkerê de bibe kirde: **Wan li bajêr digerin**.

Mînaekeke din: **Ew wî direvînin**. (revandin transîtîv e)

Divê ji bo awayê întansîtîv, ew bibe wek: **Wî direve**. (revîn-revîyan întansîtîv e)

Bala xwe bidinê ku ev li Kurdî Kurmancî nayê. Bi Kurmancîya serast me yê awayên întansîtîv weha bigotina:

Ew li bajêr digerin.

Ew direve.

Wê gavê Kurmancî ne ergatîv e? Na, Kurmancî jî ergatîv e, lê **ne bi tevayî**; me li jor gotibû, “**di zimanên bi tevayî ergatîv de**”.

Îcar Kurmancî bi tevayî ne ergatîv e, lê **nîv-ergatîv** e; anku di hin rewşan de rêzikên ergatîvbûnê bi cîh dihîne, lê di hin rewşan de jî wan rêzikan bi cîh nahîne. Ji lew re, em ji bo Kurmancî dibêjin, **nîv-ergatîv**. Mesela Soranî ne ergatîv e, lê di hin rewşan de dîsa jî em li hinek şopên ergatîvê rast tên, lê ne bi qasî ku em wê bikin ergatîv, tenê şopên wê hene û dîyar dikin ku ji kevneşopîyeke ergatîv hatiye.

Wê gavê Kurmancî di kîjan rewşan de li gora rêzikên ergatîvbûnê tevdigere û di kîjan rewşan de li gora wan tevnagere?

Bi Kurmancî em di hemû demên borî (past tenses) de rêzikên ergatîv bi cîh dikin, lê di demên din de (dema nuha, dema bihêk) em rêzikên ergatîv bi cîh nakin. Mînakên jorîn ji ber wê sedemê li gora rêzikan çênebûn, ji ber ku hevokên me di dema nuha de bûn.

Îcar heke em wan hevokên xwe li gora demên borî bidin, em ê bibînin ku têkilîya kirde-servek û lêkerê bi awayekî din tevdigere, anku li gora rêzikên ergatîv çêdibe:

Min ew li bajêr gerandin. Bala xwe bidinê ji aliyê tewandî/netewandîbûnê ve kirde û servekê cîh bi hev guherandin.

Ew li bajêr gerîyan. Wek ku me di destpêkê de got, serveka lêkera transîtîv (**ew**) wek kirdeya lêkera întansîtîv tevdigere (**ew**), anku serveka hevoka bi lêkera transîtîv bûye kirdeya hevoka bi lêkera întansîtîv.

Em hevokên xwe yê din jî bikin dema borî:

Wan ew revand. Tewandî/netewandîbûna kirde û servekê guherî.

Ew revî/revîya. Kirdeya lêkera întansîtîv (**ew**) û serveka lêkera transîtîv yek in (**ew**)

Em mînakine din bidin:

Wî ez kuştim.

Ez mirim.

Me hun birin malê.

Hun çûn malê.

Wan em hanîn gund.

Em hatin gund.

Wek ku tê dîtin, serveka (objekt) lêkera transîtîv di dema borî de dibe kirdeya (subject) lêkera întansîtîv. Lê ev tişt di demên din de (nuha, bihêk) pêk nayê, tenê di demên borî de pêk dihe, loma em dibêjin Kurdî Kurmancî ne bi tevayî lê niv ergatîv e.

Ergatîvbûn bê guman di her zimanekî de li gora xwe bi şeweyekî yan bi hin şeweyan dîyar dibe. Îcar em ji rêzika tevayî ya ergatîvbûnê werin ser Kurdî Kurmancî û nîşan bidin ku ergatîvbûn di Kurmancî de çawa dîyar dibe, çi rêzikan pêk dihe.

Di Kurmancî de du kom cînav hene: **Cînavên Tewandî** û **Cînavên Xwerû/Netewandî**; her weha navdêr jî du rewşên wan hene: tewandî û netewandî/xwerû. Ji bo agahîya berfireh [li vir binêrin](#).

Ev her du komên cînavan û rewşên navdêran ji aliyê kirde û servekê ve (subject, objekt) kar li hev parve dikin. Heke kirde tewandî be, divê serveka yekser (dîrekt) a lêkerê xwerû/netewandî

be, an jî dijbera wê, anku her du tewandî yan jî her du netewandî nabin:

Ez (xwerû/netewandî) **te** (tewandî) dibînim.

Ew **wan** direvînin.

Min (tewandî) **tu** (xwerû) dîtî.

Wan **ew** revandin.

Di van mînakan de têkilîya kirde û serveka yekser dîyar û zelal e.

Ev hevokên jêrîn çewt in, ji ber ku kirde û serveka yekser di heman rewşê de ne (tewandî-tewandî yan jî xwerû-xwerû):

Wan wan revandin

Ez tu dibînim.

Min te dît.

Lê belê tiştekî din heye; ev hevok (**Ew wan direvînin**) di dema nuha de kirdeya xwerû (**ew**) û serveka tewandî (**wan**) bi kar tîne, lê di dema borî de (**Wan ew revandin**) kirdeya tewandî (**wan**) û serveka xwerû (**ew**) bi kar tîne; anku ji alîyê tewandinê ve rewşa kirde û servekê diguhere.

Sedema wê jî ew e ku di demên borî de di Kurmancî de rêzikên ergatîv tîbî bicîhkirin, di demên nuha û bihêk de nayên bikaranîn û ew jî tenê bandorê li lêkerên transîtîv dikin; ji bo lêkerên întansîtîv, anku ewên ku servekên yekser (direct objekt) nasitînin, tiştek naguhere; her dem kirde xwerû ye, û ji xwe servekên yekser jî tunin, ji ber ku întansîtîv in:

Ez **direvim**.

Ez **ê birevim**.

Ez **revîm/revîyam**.

Ez **revîyabûm**.

Ew **dimeşe**.

Ew **ê bimeşe**.

Ew **meşîya**.

Ew **dimeşîya**.

Ew **meşîyabû**.

Ji bo zelalkirina mijarê em careke din lêkereke transîtîv bi kar bînin:

Ez **wê** davêjim.

Ez **ê wê** bavêjim.

Min **ew** avêt.

Min **ew** avêtibû.

Tiştêkî din jî heye ku divê em bala xwe bidinê. Ji ber ku lêkerên transîtîv di demên borî de cînav/navdêrên xwerû/netewandî wek servek (objekt) bi kar tînin, di vê rewşê de lêker li gora servekê ditewe (tê kişandin), ne li gora kirdeyê.

Min ew dît.	ew	(Servek yekjimar)
Min ew dîtin.	ew ... in	(Servek pirjimar)
Te ez dîtîm.	ez ... im	(Servek ez)
Me hun dîtîm.	hun ... in	(Servek hun)

Di van mînakên de dîyar dibe ku lêker li gora servekan diguhere. Heke em wan hevokan di dema nuha de bidin, lêker ê li gora kirdeyan biguhere:

Ez wî/wê dibînîm.	ez ... im	(Kirde ez)
Ez wan dibînîm.	ez ... im	(Kirde ez)
Tu min dibînî.	tu ... î	(Kirde tu)
Em we dibînîm.	em ...in	(Kirde em)

Hêvî dikim ku ev şîrove ji bo zelalkirina mijarê alîkarîyê bike.

Baran RIZGAR

Adar 2013

DENG/TÎP, KÎT (KÎTE), PEYVIK (BÊJE), HEVOK (KOMEK)

Em berê li ser navê wê bipeyivin. Mîr C. Bedirxan di Hawarê de (h. 27 - 28, 15 Nîsan 1941; 15 Gulan 1941) li ser hêmanên (unsûr, element) zimên radiweste û wan weha rêz dike: **tîp/deng, kît, bêje** (peyvik), **komek** (hevok).

Eva ku nuha gelek caran wek **kîte** bi nav dikin, Mîr C. Bedirxan wê wek **kît** bi nav dike; anku ji bo hece/syllable dibêje, **kît**.

Lê di peyvên hevdanî yên jê çêkirî de **-e** dixwe dawîyê ku li hev bîne: **yekîte, dukîte, sêkîte, pirkîte**.

Ji ber rêbaza ku danîye ber xwe ku di peyvekê de tîpek ducar nebe, **yekkîte** wek **yekîte** nivîsîye. Lê bi dîtina min, divê ev rêbaz ji bo peyvên hevdanî (compound) neyê bikaranîn, û ji bo peyvên xwerû tenê were bicîhkirin; ji ber ku dema ku dawîya peyva yekem û destpêka peyva duyem heman deng/tîp bin, em her duyan jî bi lêv dikin: **destteng, pirreng, serrût, porreş, paşşîv, rasttir** û hwd. Loma em dibêjin, **yekkîte**, ne **yekîte**.

Ev rêbaz ji bo tîpên cîhderkên wan nêzikî hev jî bi kar hanîye: **rindtir, bilindtir, piştdawî** û hwd wek **rintir, bilintir, pişdawî** pêşniyar kiriye. Bi ya min ew jî navê, peyv çî be, divê em li dawîya wê **-tir**, an jî peyva lêzêdekirî binivîsin.

Ji bo peyvik/kelîmeyê gotiye, **bêje** û ji bo ya ku em nuha dibêjin, **hevok** (cumle, sentence), gotiye, **komek**. **Hevok** bi xwe jî ji bo hevokên di nav hevokan (komek) de bi kar anîye; anku dema ku du hevok bi hev re hevokê mezîna hevdanî yan kompleks pêk dihînin, ji bo her yek ji wan hevokan gotiye, **hevok (clause, cümlecik)**; ji tevaya hevokê re gotiye **komek**. Lê çewt hatiye şîrovekirin û ji aliyê kovar û pirtûkên piştî wî ve, ji bo cumle/sentence **hevok** hatiye bikaranîn. Loma jî ji bo ya ku wî jê re gotiye hevok (clause) sergêjî çêbûye.

Ev mînak daye: Ez bawer dikim ku Xwedê heye. (Ev komekeke ji du hevokan e.)
'Ez bawer dikim' û 'Xwedê heye', her yek ji wan dibe hevokek (clause).

Em werin ser terîfa/pênasîna **kîtê** (kîte). Ew dengên ku di carekê de, bi vebûn û girtina dev derdikevin **kît** in. Ji destpêka kîtekê û heta bidawîhatina wê navbirr/navber çênabe. **Kît** dikanin ji yek tîpê bin, loma hemû dengdêr kît in: **a, e, ê, i, î, o, u, û**.

Her weha kît dikanin ji bêtir tîpan jî pêk werin, lê divê qet nebe dengdêreke wê hebe ku kanibe deng derxe. Berî yan piştî dengdêrekê, tîpên din dikanin hebin: **na, an, çav, pişt**.

Mîr C. Bedirxan dibêje, kîtên Kurdî Kurmancî dikanin ji yekê heta **pênc** tîpan pêk werin. Heta bi **çaran** ez jî weha difikirim:

- 1: a, e, o
- 2: ez, tu, pê, na
- 3: dev, erd, kar, ser
- 4: qenc, deng, meşk

KÎTÊN PÊNC TÎP

Ji bo yê **pênc tîp**, di Hawarê de ev mînak tên dayin: **stran, stand**.

Lê bi dîtina min di her du peyvên de jî 'î' heye. Ev 'î' berê di serê peyvê de bû, wek **i-** an jî wek **hi-**. Hîn jî em cîh bi cîh lê rast tên. Piştî **i-** ji pêşîyê ketiye, lê bi rêya metatezê (metathesis: di nav peyvekê de cîghuherîna dangan) cîh guherandiye. Wek mînak: **istran-sitrân; işkeft-şikeft; histû-istû-sitû; histûn-istûn-sitûn**.

Ji van peyvên **şikeft**, di Soranî û Kirdkî (Dimilkî) de **eşkeft**, di Farsî de **şikeft** e. **Ew jî nîşan** dide ku di awayê kevn de dengdêrek di serê peyvê de hebûye, û ev 'i'ya ku nuha di navbera herdu dengdaran (**şikeft**) de ye, berê berî wan dihat (**h/işkeft**).

Sitûn bi xwe jî di Soranî de **estûn**, di Farsî de **hustûn** e ku hebûna dengdêreke berî dengdaran an navbera dengdaran nîşan dide.

'î' bi xwe dengê guhêzbar e, cîh diguherîne, li gora kê/zêdebûna peyvê dikeve, lê zêde dibe.

Mînak: **kevin-kevnîk; mirin-bimre; sitran-bistirê/bistrê; histûn/istûn/sitûn** û hwd.

Dawîyê, heke em binivîsin jî nenivîsin jî di peyvên weha de di kîteya yekem de dengê 'î' bi awayekî tê bilêvkirin. Loma mijara kîtên pêncdeng bi du mînakên gengeşîbar nayê pejirandin.

Ji xwe Mîr C. Bedirxan bi xwe jî di pirtûka xwe ya bi navê Rêzimana Kurdî de qebûl dike ku awayê van peyvên ê ku 'î' dikeve navbera her du dengdarên destpêkê heye. Anku ew peyvên ku bi du dengdarên dide destpêkirin (**blûr, braştin, dran, frotin, jmartin, qrêj, spî, spas, stûr, stêrk, şkeft, şkevik, şkêr, zman** û hwd), ew bi xwe dibêje ku awayê wan ê bi 'î' jî heye: **ziman, şikeft, bira** û hwd. (r. 41)

Gramera Kurdî, Mîr C. Bedirxan, Roger Lescot, r.41, Weşanên DOZ

Dîsa Mîr C. Bedirxan bi xwe jî dibêje ku di zimanê nivîskî de her du awa jî tên pejirandin. Lê hin kes bêyî bingeş bi tundî îdia dikin ku ji bo peyvên bi vî rengî tenê awayê bi du dengdarên destpêkirî heye. Bi ya min denganiya Kurmancî di kevneşopîyê de **i-, hi-** xistiye pêşîya van du dengdarên, lê di peyvên ku **i-, 'hi-'** yên wan ketine de, 'î' bi rêya metatezê derbasî navbera her du dengdarên bûye.

Gotineke Tirkan heye; "**ji Kralî bêtir Kralperest**". Yê me jî bûye ew hesab, em li derdora xwe dinêrin, awayê bi **i-, hi-, -i-** heye (**histûn, istûn, sitûn**); em vedigerin ser zimannasê ku ev awayê du-dengdarên destpêkê raber kiriye (gorbihuşt Mîr C. Bedirxan), ew jî dibêje, "li herêman **i** dixin navbera du dengdarên, loma her du awa jî di zimanê nivîskî de dibe," hê jî hin kes li şûna ku têkevin nav hewldana têgîhanê, diqîjin ku çima me **-i-** bi kar anîye; wek ku me ji tunebûnê bi xwe îcad kiribe.

Ji bo sê dengdarên destpêka peyvê ji xwe tenê **str** dide; di peyvên **stran, strî, stro** de. Lê dîsa ew bi xwe bi têbinîyekê dibêje ku ev awayê nivîs/bilêvkirinê ne misoger e. Bê guman ne misoger e û 'î' yek li wir doş dibe: **sitrان, histirî, histrî, sitirî, sitrî, sitro** û hwd. Ev awa pir belav tê bihîstin û dîsa mirov şopa metatezbûna 'î' tê de dibîne.

Peyvikên/bêjeyên pirkîte heta çarkîte di Kurdî Kurmancî de belav in: **qermeçandin, balafirgeh, hilfirandin** û hwd. Ji pêncîte û pey ve kêma in: **rojnamevanî**.

Di nivîsê de heke meriv peyvekê bikîtîne, li gora hêmanên wê divê werin kîtandin. Divê hêman neyên tevlihev kirin, anku kîta peyvekê bi peyveke din re neyê nivîsîn.

Loma peyvên ji lêkera '**bûn**' her çend di gotinê de hema li dû peyvê, heta pê re bîn bilêvkirin jî, di kîtandina nivîskî de, ew ji ber ku bi serê xwe peyv in, divê ne wek kîteke peyva berî xwe, lê bi serê xwe werin nivîsîn/kîtandin: **Ez Kurd im, Tu Kurd î, Ew Kurd e**. Çênabe ku em weha bikîtînin: **Kur-dim, Kur-de, Kur-dî**.

Ji ber ku **Kurd im** du peyv in, ne yek pev. Her weha:

Tu karker î: Tu kar-ker î. Çênabe ku em **karker î** wek **kar-ke-rî** bikîtînin. Ji ber ku her peyv cuda tê kîtandin: **kar-ker**.

PEYVIK (BÊJE)

Di Hawarê de pênasîna **bêje/peyvikê** weha tê pêşkêşkirin:

Bêje: Tiştê ko tête bîrê û di dil de radibe fikirek e . Ev flkir carina şikilekî û carina manakê dîtine pê . Ev her du awayên flkirê bi bêjeyan tene eşkerekirin . Bi gotinên din her bêje nîminendeyê fikirekê ye.

Wek: **dereng, hesp, reş, wan, hatin, jêr, ez, hevraz, berwar, mehder, lo, zû, dixwar, nêr, belek, çavreş, tîj, dilovan.**

Bi kurtî, tîp tîn cem hev û bi hev re wateyekê didin, bêjeyekê/peyvicekê pêk dihînin.

HEVOK

Komeke peyvan e ku bi hev re fikir/ramaneke tamam pêşkêş dikin. Divê kirde û lêkereke wê hebe:

Deng ji zengil hat.

Lawik li vir e.

KOMEK

Her hevokeke bi serê xwe komekek e. Lê komekek dikane ji bêtirî yek hevokê jî pêk were:

Ez çûm malê.

Hun çî dibînin?

Ew zevîyê ku hun dibînin (hevok) **yê min e** (hevok). (Gişt bi hev re dibe KOMEK)

Heke hun biçin (hevok), **ew ê werin pêşîya we** (hevok). (Gişt bi hev re dibe KOMEK)

Karkeran bê amadekarî, plan û program dest bi çalakîyan kirin (hevok); **di encamê de, ew bi ser neketin** (hevok), û **daxwazên wan nehatin qebûl kirin** (hevok). (Ev her sê hevok bi hev re komekekê pêk tînin.)

Wek ku li jor hatiye gotin, Di Hawarê de Mîr C. Bedirxan hevok ji bo clause/cumlecik û komek jî ji bo sentence/cumle bi kar hanîye. Lê belê ji ber ku yek clause bi serê xwe jî dikane sentence/cumle be, her du têtîgîn hatine tevlihev kirin. Bi vê hêncetê, min xwest ez balê bikişînim ser wê jî.

Ji bo bêtir agahîya li ser pênasîn û cûreyên hevokan, hun dikanin li vê analîzê binêrin:

[Cureyên Hevokên Kurdî Kurmancî.](#)

Baran RIZGAR

Adar 2013

PIRSA XWENDEVAN: Mamoste min çenek peyv dane hev û ew peyv bi du-sê awayan tên nivîsandin lewre ji kerema xwe re ji me re ya rast bide pêş û di gel silavan. ŞENGO KÊVERÎ

Kevin/Kevn; Nizim/Nizm; Xizim/Xizm

Arîkar/Alîkar

Bêtir/Bêhtir

Bersîv, Bersiv Bi nav û deng/binavûdeng

Çîrok, Çêrok

derûdora/der û dora bajêr

Şîrîn, Şêrîn, Şirîn

Şirove, Şîrove

Wekî din/dî/dîtir

Xwedê/xudê/xweda/xuda.

Xwiya, Xuya (Celadet Alî Bedirxan "Xuya")

Zana/Zane

Kevin/Kevn; Xizim/Xizm; Nizim/Nizm û hwd di kîteya dawîn de 'î' binivîsin an na?

Di nav gel de em bilêvkirina bi 'î'ya kîteya dawîn jî dibînin, wek **xizim, nizim, kevin**; lê belê pirê caran 'î'ya duyem nayê bilêvkin û wek yek kîte deng dide. Di peyvên hevdanî û jê çêkirî de ew 'î'ya duyem li cîhên ku hebe jî dikeve: **kevne, kevnîk, kevneşopî, xizmatî, nizmâyî** û hwd. Loma dibe ku bêtir hevgirtî be ku em bi serê xwe jî di wan peyvên de 'î'ya dawîn nenivîsin: **kevn, xizm, nizm**.

derûdor, der û dor, derdor: ji van her sêyan forma bêtir pejirandî û ku tê bikaranîn, 'derdor' e. Heke yek israr bike ku 'û' bi kar bîne, wê gavê jî divê dîsa wek yek peyvê (**derûdor**) bê nivîsin.

zana û **zane** di nav hev de bi heman wateyê tên bikaranîn, rast û çewta wê tune ye.

bêtir û **bêhtir** di nav hev de bi heman wateyê tên bikaranîn, rast û çewta wê tune ye; mijara ketina 'h' ye.

bi nav û deng ji ber ku rengdêr e, çêtir e ku wek yek peyv bê nivîsin: **binavûdeng**

Xwedê û **Xweda** her du jî dikarin bên bikaranîn, lê bi Kurmancî bikaranîna **Xweda** pir kêmtir e, bêtir di rewşa xwedîtîyê de tên bikaranîn, wek "Xwedayê min"; ya ku karaktera Kurmancî dide **Xwedê** ye. Di gelek peyvên weha de, di ziman û zaravayên ku peyv ji heman rehê girtine de 'a' bi kar tînin, lê ew di Kurmancî de dibe 'ê'.

Xwîya û **'xwiya'** hîn jî li herêman Kurmancîaxêv berbelav tîn bikaranîn, sedema ku **'xwîya'** hema hema qet nayê nivîsîn mijara **'îy, êy, iy'** e, hinek editor **'îy'** dibînin, bi awayekî otomatîk dikin **'iy'**. Wek pevdengên din, ev pevdeng jî (**xw**) di hinek peyvên de qismen be jî, radibe, **'xu'** dixin şûna **'xwi'**. Mîr C. Bedirxan bi dîtina min ji ber vê meyla rabûna pevdengê **'xu'** (xuya) bi kar anîye, ne ku êdî nayê bikaranîn.

Şîrove û **şirove**, **bersîv** û **bersiv**: wek mijareke danganîyê xuya dike, ji Başûr derbasî Bakur dibe, êdî **'î'** vedigere ser **'î'**, li Bakur **şîrove** û **bersîv** bêtir tîn bikaranîn; **giring** û **gîrîng** jî weha ye.

Çîrok û **çêrok**: **çîrok** rûniştiye û berbelav e, ji xwe reha peyvê jî **'çîrr'** e. Loma em destê nedin çêtir e.

Alîkar û **arîkar**: forma rast û resen **alîkar** e. Ev peyv ji **alî** tê. Lêkera wê **alî kirin** (to help). Ji **alî**, **alîkar** (helper, assistant), ji **alîkar** jî, **alîkarî** (help, assistance) tê çêkirin.

Din, dî: Teva ku forma belavtir **din** e jî, **dî** jî tîra xwe tê bikaranîn, wate û fonksiyonên wan yek in. Awayên din jî hene: **dinê**, **dinêna** û hwd.

Dan/dayin, man/mayin: wek forma kurt û ya dirêj tîn bikaranîn, lihevanîna deng e. Bandorekê li kişandina lêkerê nake. Loma ne mijarake bi arîşe ye. Lê belê awayê dirêj heke wek **dayîn** û **mayîn** were nivîsîn, ew ê bi qaydeya rayeka dema borî re dijberîyekê pêk bihîne. Heke tîpa berî **'n'** a raderê (mester) **î** be (**-în**), wê gavê ew **î** dikeve nav rayeka (kok) dema borî:

hanîn, anîn	Wî hanî/anî.
revîn	Ew revî
meşîn	Ew meşî
birrîn	Wî birrî
dizîn	Wî dizî û hwd
Lê em nabêjin:	
dayîn	Wî dayî
mayîn	Ew mayî
Em dibêjin:	Wî da
	Ew ma

Şêrîn û **şîrîn** heman peyv in. Bi qasî ku dîyar e, reha **'şêrîn'**, **'şîrîn'** bi xwe ye. Lê li hin herêman **şîrîn** wek xwe maye, li hinan wek **şêrîn** veguherîye bo peyveke nuh, da ku ji wateya **ji şîr**, **wek şîr** wêdetir, wateyêke bêtir spesîfîk (taybet) ji bo ta'm û çêja şekir bide, wek bi Îngilîzî **'sweet'** û bi Tirkî **'tatlı'**. Dema ku dibêjin, **şêrîn**, êdî **şîr** wek referans nayê bikaranîn. Heçî peyva **'şîrîn'** e, ew ji xwe him ji bo **ji şîr**, **wek şîr**, û him jî ji bo **'tatli, sweet'** anku ta'ma şekir tê bikaranîn; anku bi pir wateyan û bi referansa **şîr**. Ez di vir de pirsgirêkekê nabînim, rast û çewtîya meselê tune ye, beşekî gel dibêje **şêrîn**, da ku wateyêke bêtir spesîfîk dîyar bike, beşê din wê wateyê jî li **şîrîn** dike.

Baran RIZGAR

Adar 2013

PIRSA XWENDEVAN:

Gotinên wek: Sipas xweş/Sipasxweş; Rojbaş/Roj baş?; Şev xweş; Beyanî baş; Êvarbaş/ Êvar baş; Sihet xweş û hwd bi hev re wek yek peyvikê yan cuda binivîsin? ŞENGO KÊVERÎ

Sipas xweş/Sipasxweş; Roj baş/Rojbaş; Şev xweş; Beyanî baş; Êvar baş/ Êvarbaş; Sihet xweş û hwd wek yek peyvikê bi hev re yan cuda binivîsin?

Ew peyv hemû hevokên sivikîrî ne, jê re hevokên elîptîk jî tê gotin. Ji bo sivikayê hinek hêmanên (element, unsûr) xwe weşandine.

Li vir pirs ev e? Di van hevokan de, bi armanca peyvçêkirinê yan bi armanca sivikîrîna hevokê, ev peyv diweşin? Wek encam navdêr/rengdêr pêk tînin, hêmanên hevokê pev dikelijin, nenas dbin, forma xwe wenda dikin an na? Bi dîtina min, heke bersîv **erê** be, divê **pev re**, **na** be, divê **cuda** werin nivîsîn.

Heke em bi vê perspektîvê li wan binêrin, mînak: **Roj baş!**

Li vir ew dîsa wek hevok maye, ji me re rojeke baş hêvî dike, dixwaze; ji hevoka **'Roj te baş be!'** peyde bûye.

'Roj baş!' ne navdêrek e, ne jî rengdêrek e, bi hevokê sivikîrî îfadekirina meqsedekê/xwezîyekê/hêvîyekê ye.

Hêmanên hevokê (**Roj baş**) pev nekeliyîne, nenas nebûne û forma xwe wenda nekirine.

Divê cuda werin nivîsîn: **Roj baş!**

Heke bi hev re were nivîsîn çî dibe? Bi dîtina min heke em wê wek '**rojbaş**' binivîsin û wek yek peyvê bi lêv bikin, bixwînin, ew dibe '**roja baş**'. '**rojeke baş**'; ew nabe îfadeya meqsed/xwezîyekê, an ku nabêje, '**Ez hêvî dikim ku roja te baş be**'. Ew dikane wek navdêrekê kar bike wê gavê, '**Rojbaşa te ne bi dilê min bû**.' Wek ku yekî ji yekî din re gotibe, '**Roj baş!**', kesekî sêyem jî wê gotinê şîrove bike û wek navdêr bi kar bîne. Ji ber ku navdêr e, dibe yek peyvik.

Hinek kesên ku bi hev re wek yek peyvê (**rojbaş**) dinivîsin, wek sedem dibêjin, ji ber ku **îzafet** rabûye, anku paşpirtikên pevgirêdan/têkilîyê yên wek **-ê, -a** rabûne, divê bi hev re bîn nivîsîn.

Lê dema ku em li vê îdiayê dinêrin, ji bo ku em bipejirînin, divê pêşî/berê di navbera van her du peyvan de ew paşpirtik hebûbe û di sivikkirinê de rabûbe. Lê belê tuneke, di hevoka ku '**Roj baş!**' jê peyde bûye de, di navbera '**roj**' û '**baş**' de îzafet/pevgirêdan tuneke.

Anku '**Roj baş!**' ne sivikkirina '**roja baş**' e ku em bibêjin îzafet/pevgirêdan/têkilîya wan rabûye, loma divê wek ku peyveke nuh bê çêkirin, bibin yek peyv û bi hev re bîn nivîsîn. **Roj baş!** sivikkirina '**Roja te baş be!**' û hwd e. '-a'ya pevgirêdanê ne di navbera **roj** û **baş** de ye.

Her weha '**Sihet xweş!**' sivikaya hevoka '**Siheta te xweş be!**' ye, ne sivikaya '**siheta xweş**' e ku em bibêjin îzafet rabûye, bûye yek peyva çêkirî, loma divê bi hev re bîn nivîsîn. Mînak, heke siheta yekî **xweş** be û em wê rewşê wek rengdêrekê îfade bikin, wê gave rengdêra "**sihetxweş**" pêk tê û ev ji ber ku rengdêr e, wek yek peyvê, bi hev re tê nivîsîn; lê "**Sihet xweş!**" ne rengdêr e, ne bi wê mebestê ye, bi mebesta "**Siheta te xweş be!**" ye; ne ku siheta wî **xweş** e, lê em jê re siheteke **xweş** hêvî dikin. Ji xwe heke em bala xwe bidinê, bilêvkirina her duyan jî ne yek e, yek wek yek peyvê (**sihetxweş**, rengdêr), yek jî wek du peyvan ("**Sihet xweş!**", hevok) tê bilêvkirin.

Ev yek ji bo hemû peyvên din jî weha ye, mebesta me ne **roja baş**, **siheta xweş**, **şeva xweş** û hwd e; loma **-a** ranebûye û peyveke nuh çênebûye. Ya ku di destê me de maye, hevokeke/îfadeyeke sivikkirî ye û hêmanên mayî ne pev kelijîne, ne formên xwe wenda kirine, ne jî wek yek peyvê tîn xwendin; ji lew re ew hêman/beş divê bi serê xwe werin nivîsîn.

Dema ku em dibêjin **Roj baş!** û dema ku em dibêjin '**rojbaş**', em wan wekhev naxwînin, wekhev bi lêv nakin; '**rojbaş**' wek yek peyvê bi wateya '**rojeke baş**', '**roja baş**' tê bilêvkirin; **Roj baş!** wek du peyvan bi wateya '**Roja te baş be!**' tê xwendin. **Şev baş!** (**şevbaş**), û yên mayî hemû weha ne.

Ji xêndî evên ku we wek mînak dane, yên wek '**Mal ava!**' jî hene. Ew jî sivikaya '**Mala te ava be!**' ye, heke em bikin yek peyv, ew dibe navdêrek û wateya '**mala ava**' digire. Ji mebesta hevokê dûr dikeve û îzafet (**-a**) ne di navbera '**mal**' û '**ava**' de ye, di navbera '**mal**' û '**te**' de ye (**Mala te ava be!**), loma ew îdiaya ku îzafet ji navbera her du peyvan ketiye, loma divê bi hev re wek yek peyv

bê nivîsîn, li vir jî ne di cîh de ye. Dîsa ew jî ne wek yek peyvê (malava), lê wek du peyvan (Malava!) tê bilêvkirin.

Mînakên ketina îzafetê (-ê, -a) û çêbûna peyvikan:

Destê pelixî	destpelixî
Rûyê reş	rûreş
Bejina dirêj	bejindirêj
Devê giran	devgiran
Heqê dest	heqdest
Serokê wezîran	serokwezîr
Serokê dewletê	serokdewlet

Gava ku em van mînanan û yên ku me li jor dîtin;

Roja te baş be!	Roj baş!
Şeva te xweş be!	Şev xweş!
Destê te xweş be!	Dest xweş!
Mala te ava be!	Mal ava!
Beyanîya te baş be!	Beyanî baş û hwd

bidin ber hev, em ê çêtir bibînin ku evên ku ez pêşniyar dikim ku cuda werin nivîsîn, kategorîyeke cuda pêk tînin.

Loma ev awayê nivîsînê çêtir e:

Roj baş!
Beyanî baş!
Beroxudar be!
Dest xweş!
Her hebî!
Mal ava!
Şev xweş!
Sipas xweş!

û yên wek wan.

Hêvî dikim ku alîkarîya zelalkirina mijarê bike.

Baran RIZGAR

Adar 2013

OBJEYÊN DÎREKT - OBJEYÊN ÎNDÎREKT

(SERVEKÊN YEKSER – SERVEKÊN NEYEKSER)

OBJEYÊN DAÇEKAN

OBJEYÊN LÊKERAN

Obje bi tevgera subje/kirde ve têkilîdar in û bi wî awayê xwe beşekî hevokê pêk tînin; ew beşa hevokê ye ku lêker tesîrê lê dike.

Anku ji me re dibêjin ku lêker tesîrê li kê/çi dike, tevgera subje/kirde li ser çi/kê ye. Heke tesîreke lêkerê li kesekî/tiştê nebe, wê gavê ew lêker întansîtîv (negerguhêz) e, objeyeke wê tune ye.

Bê guman, bê mînak zelal nabe. Em li vê hevokê binêrin:

Zelalê kevirek avêt.

Di vê hevokê de 'kevirek' obje/servek e.

Zelal subje/kirde ye û 'avêtin' jî lêker/verb e.

Di van mînakên jêrîn de jî obje bi zelalî dîyar in:

Min pênuşek da wî. (pênuşek)

Bişar pez ji gund bir. (pez)
Kê ew kuştin? (ew)
Ma hun ê vî xanîyî hilweşînin? (vî xanîyî)
Hun ê wan bibînin? (wan)

Her weha zelal e ku ev obje hemû dîrekt/yekser in, ji ber ku tevgera subjeyê yekser li ser wan e, tesîrê li wan dike.

OBJEYÊN DAÇEKAN

Lê belê di her zimanekî de li gora xwe hinek awayên din ên objeyan jî çêdibin. Ji van awayan yek ji yên herî berbelav objeyên daçekan in. Em berê çend daçekan li vir bidin:

- ji
- bi
- li
- di ... de

Nuha ji bo van daçekan em kanin van pirsan jî bikin?

- Ji ku?
- Bi kê?
- Li ku?
- Di çi de?

Bersîvên van pirsan objeyên daçekan nîşan didin.

- Ji malê.   Objeya daçekê **mal** e.
- Bi avê.   Objeya daçekê **av** e.
- Li Kurdistanê.   Objeya daçekê **Kurdistan** e.
- Di dolabê de.   Objeya daçekê **dolab** e.

Nuha li vir a girîng ew e ku em objeya lêkerê û objeya daçekê tevlihev nekin. Objeyên lêkeran yekser di bin bandora lêkeran de ne, lê objeyên daçekan yekser ne di bin tesîra lêkeran de ne, tevgerên subjeyan yekser ne li ser wan e, lê daçek xîtabî wan dikin, a girîng ew e.

Em van hevokan bidin ber hev:

Te pirtûkek anî.

Te ji min re pirtûkek anî.

(ji...re) ye.

Hesen pez bir.

Hesen pez ji zozên bir.

(ji) ye.

Jîyanê ji bo min wêneyekî çêdike.

bo) ye.

Pirtûk objeya lêkerê ye.

Pirtûkek objeya lêkerê ye; min objeya daçekê

Pez objeya lêkerê ye.

Pez objeya lêkerê ye; lê zozan objeya daçekê

Wêneyek objeya lêkerê, min objeya daçekê (ji

Di vê mijarê de xaleke girîng jî ew e ku objeyên daçekan di her rewşê de tewandî ne, daçek wan didin tewandin.

Lê belê yên lêkeran di demên borî de xwerû lê di demên din (nuha, bihêk û hwd) de tewandî ne.

MÎNAK:

ji bo min

ji malê

di xênî de

li ser masê

Ez wî dibim.

Ez ê wê bibim.

Min ew bir.

Min ew biribûn.

Wan em dîtîn.

Ew ê me bibînin.

min tewandî ye

malê tewandî ye

xênî tewandî ye

masê tewandî ye

wî tewandî ye

wê tewandî ye

ew xwerû/netewandî ye

ew xwerû ye

em xwerû ye.

me tewandî ye.

OBJEYÊN ÎNDÎREKT / SERVEKÊN NEYEKSER

Di hin rewşan de di hevokekê de objeyek heye, lê lêker yekser tesîrê li wê objeyê nake. Ji bo objeyên di vê rewşê de objeyên îndîrekt (servekên neyekser) tê gotin.

Îndîrekt/neyekser in, ji ber ku lêker yekser tesîrê li wan nakin û heta lêker dikanin întansîtîv jî bin ku wê gavê ji xwe nikanin yekser tesîrê li objeyekê bikin, objeyên wan ên dîrekt tunin.

Em dîsa bi mînakan zelal bikin mijara xwe:

- **Leşkeran Hoşeng ji Dêrikê revand.** Objeya Yekser (Hoşeng); Objeya Daçeka ‘Ji’ (Dêrik)
- **Hoşeng ji Dêrikê revîya.** Objeya lêkerê ya yekser tune, objeya daçeka ‘ji’ heye (Dêrik)

LEŞKERAN HOŞENG BIR QEREQOLÊ.

Di vê hevokê de du obje hene û daçek tune. Mijara objeyên yekser/neyekser (dîrekt/îndîrekt) ji vir der tê. Ji ber ku her du obje ne bi şêweyekî ne û tesîra dîrekt tenê li ser objeyekê heye. Anku tenê yek ji wan objeya yekser (dîrekt) e.

Ew jî **Hoşeng** e. Ji ber ku dema ku em li hevokê dinêrin, tesîra yekser a lêkerê li **Hoşeng** dibê, tevgera subje/kirde li ser **Hoşeng** e, subje lêkerê li ser **Hoşeng** bi cîh dike.

Li vir dimîne ‘**qereqol**’, ji ber ku daçek tune, çênabe em bibêjin ku ew **objeya daçekê** ye. Wê gavê di destê me de tenê kategorîyek dimîne, ew jî kategorîya **objeyên îndîrekt** (servekên neyekser) e.

Di Îngilîzî de jî objeyên îndîrekt (indirect object) hene ku nêzîkî vê rewşê ne:

I built you a castle.

We sent him a letter.

“**castle**” objeya dîrekt, “**you**” jî ya îndîrekt e

“**a letter**” objeya dîrekt, “**him**” jî ya îndîrekt e

Îcar ku em werin ser ên Kurdî, taybetîyeke wan a hevpar heye, hemû jî objeyên îndîrekt ên lêkerên weha ne ku tevgerê ber bi derekê/tîştê ve nîşan didin; derekê, cîhekê, tîştê dikin armanc/hedefa tevgerê. MÎNAK:

çûn, hatin, revîn, meşîn, hanîn, birin, avêtin, û hwd.

Di normalê de tevgerên van lêkeran ji derekê bo derekê ne, wek:

Ez ji malê diçim xwendegehê.

Di vê hevokê de ‘**xwendegeh**’ hedefa tevger/lêkerê ye, lê tevger/lêker tesîreke yekser lê nake, loma em jê re nikanin bibêjin **objeya lêkerê** yan **objeya dîrekt**. Lê em dikanin jê re bibêjin, **OBJEYA ÎNDÎREKT** an jî **SERVEKA NEYEKSER**.

Em careke din bala xwe bidin hevokê û bibînin ku ji derekê bo derekê ye, lê belê ji bo derekê daçek (**Ji**) hatiye bikaranîn, lê ji bo dera din (hedef, armanc, ya ku ber bi wê ve tevger heye), daçek nehateye bikaranîn. Li gora ku her du peyv di heman kategorîyê de

ne, heke ji yekê re daçek hebe, divê ji ya din re jî daçek hebe. Mijara **DAÇEKA VEŞARTÎ** yan **DAÇEKA KETÎ** ji ber vê rewşê ye. Anku muhtemelen li ber cîhê armancê jî, ya ku em nuha piştî lêkerê bi kar tînin, di mînakê me de (**xwendegeh**), daçek hebûye, lê di nav pêvajoyê de ketiye. Heke ev texmîn rast be, wê gavê sedema tewandîbûna van objeyên neyekser jî tê fahmkirin; daçekan ew dane tewandin. Bala xwe bidinê ku me got, “**Ez diçim xwendegehê**” û me **xwendegeh** anku serveka neyekser tewand. Rewş ev e, îcar berê hebû, tunebû, daçek bû, yan tiştêkî din bû, em wê bihêlin û li rewşa nuha binêrin, ka di rewşa vê gavê de çi ne, çi nav dikane li wan bê kirin.

Heke ez bidim hev, ez ê bibêjim ku lêkerên wek **çûn, hatin, revîn, meşîn, hanîn, birin, avêtin**, û hwd ku dikanin derekê/tiştêkî bikin hedef/armanca tevgerê, di normalê de hinek ji wan **întransîtîv** in, ji xwe **serveka yekser** bi kar nahînin; lê hinek ji wan jî **transîtîv** in, ew jî li gel **serveka yekser** (direct object), **servekeke neyekser** (indirect object) jî bi kar dihînin û ev **serveka neyekser** ne li gel daçekê, lê bi serê xwe û tewandî ye.

Îcar em çend hevokên mînakê bidin ku mijar berbiçav û zelal bibe:

- **Şengo ji malê dihê peymangehê.** **mal** objeya daçeka **ji**, **peymangeh** objeya îndîrekt
- **Ka em birevin malê.** **mal** objeya îndîrekt
- **Hun ê wê pirtûkê ji malê bînin komelê?** **wê pirtûkê** objeya dîrekt, **komel** objeya îndîrekt
- **Hun keviran navêjin bîrê ha!** **kevir** objeya dîrekt, **bîr** objeya îndîrekt
- **Ew ê ji vir birevin malê.** **vir** objeya daçeka **ji**, **mal** objeya îndîrekt
- **Firok ê biçe Hewlêrê?** **Hewlêr** objeya îndîrekt.
- **Sîno kevir avêt camê.** **Kevir** objeya dîrekt, **cam** objeya îndîrekt.
- **Sîno kevir li camê xist.** **Kevir** objeya dîrekt, **cam** objeya daçeka **li**
- **Hun kengî gîhaştin Kurdistanê?** **Kurdistan** serveka neyekser

Bi vî rengî ji bo vê carê em hatin dawîya mijarê, ez hêvî dikim ku alîkarîya zelalkirinê bike.

Baran RIZGAR
Sibat 2013

PIRSA XWENDEVAN

Mamosteyê hêja bi rastî gotin têrê nakin ku em pesinê karê te yê pîrzo bikin bo xizmeta zimên, tu her hebî însale, bi rastî çî qas analîzên te dixwînim pir dilşa dibim.

Her dem dibêjim xwedê temenekî dirêj bide malbata Onen bi tevayî.

hûn her hebin (Tu, Ebdulreham, Ronayî û Fuat.....hwd).

Lêkera `gotin`ê lêkereke gerguhêz/transîtîv e, îcar di dema bihurî de di lêkerên transîtîv de, li gorî bireserê dihê kişandin. Mînak:

Min hevalê xwe dîtîn.

Min hevala/ê xwe dît.

.....

Îcar li vir :

Zarokan ji malîyan re digot/digotin.

Ma ne gerek /digotin/ be ?

Rewşa duyê ku daçek ne dîyar be :

-Ez çûm/diçim malê : li vir daçek nedîyar e. (Ez çûm/diçim bo malê).

-Min zarok birin malê.

-Ez hatim peymangehê.

Min di analîzeke te de xwend ku (objeya yekser û neyekser heye, anku objeya daçekê), ji kerema xwe ji me re vê mijarê berfirehtir bike, bi mînak û pênûsa xwe ya zêrîn.

û heger rewşine din jî hebin, min behsa wan nekiribe ji kerema xwe wan jî lê zêde bike mamosteyê hêja.

Dil gel silavên min ji Kurdên London bi tevayî re.

(Hoşeng Nûh)

Î û bikaranînên wê: îsal, gundî, vekirî, salî, mirovekî, diçî, kesî û hwd.

PIRSA XWENDEVAN

Silav û rêz,

*Mamoste ji kerema xwe re ji me re mijara (î)ya ku li dawîya peyvan tê zelal bike, li gorî wan mînakên û heger rewşine din jî hebin min ji bîr kiribin, anku li ber çavên min neketibin ji kerema xwe ji me re zêde bike û di gel silavên germ, û gelek sipas. **ŞENGO KÊVERÎ***

MÎNAK

Wileh(î)/wileh ez nizanim.

Ez gund(î)/bajar(î) me.

Ez 22 sal(î) me.

Ez beşdar(î) civînê bûm.

Ez mirovek(î) dilşkest(î) ye.

Derî girt(î) ye.

bi taybet(î)/taybet

Ez pêş(î) dixwazim fêr(î) zimanê xwe bibim.

Ber(î) her ziman(î) zimanê xwe vejînin.

Sedî bide min.

Ev zebeş bi pênc(î) wereqey(î) ye.

pênc(î) kes(î) ji min re got.

Nêtgeh vekir(î) ye ?

Î bi gelek awayan tê bikaranîn: paşpirtik, pêşpirtik, tewandin, kişandina lêkera BÛN ji yên sereke ne. Divê ez ji serî de vê jî bibêjim ku piştî dengdêrekê (vowel, sesli harf) 'y' disitîne û wek 'yî' tê bikaranîn.

Her çiqas mînakên ku te pirsî ne li ser wek paşpirtik (suffix; sonek) bikaranîna wê be jî, ez ê ji yên din jî hin mînakên li gel ravekirinê bidim.

PAŞPIRTIK

Wek paşpirtik bi van awayan tê bikaranîn:

a) Ji rengdêran (adjective, sifet), navdêran (noun, isim) çêdike.

azad	azadî
nezan	nezanî
berpirs	berpirsî
bêpere	bêpereyî
cotkar	cotkarî
mamoste	mamosteyî
taybet	taybetî
welatparêz	welatparêzî

Peryvên weha pir in û lîst dikane gelekî were dirêjkirin.

b) Ji navdêran, navdêr/rengdêr/hokeran çêdike.

Dêrik	Dêrikî
Îngilîz	Îngilîzî
Av	Avî
Ber	Berî
Xwîn	Xwînî
Gund	Gundî
Bajar	Bajarî
Dest	Destî
Kevir	Kevirî
Pênc	Pêncî
Pêş	Pêşî
Pişt	Piştî
Sal	Salî

Ev lîste jî dikane pir dirêj bibe.

c) Ji raya (kok) lêkeran bi pirayî rengdêran, cîh bi cîh navdêran jî çêdike.

girt	girtî
vekir	vekirî
ket	ketî
hat	hatî
revand	revandî
şikest	şikestî

berda

berdayî

d) Li şûna daçekan, lêkeran bi servekên (obje) neyekser (îndîrekt) ve têkilîdar dike, peywendîya lêker û objeyê çêdike; di wê rewşê de karê daçekekê dike.

Ez beşdar bûm.

Ez beşdarî civînê bûm.

Ez tev lê bûm.
karê li dike.)

Ez tev li civînê bûm. (Van her du hevokan bidin ber hev, î

Ez ê telefon bikim.

Ez ê telefonî te bikim.

Wî pirtûk teslîm kirin.

Wî pirtûk teslîmî me kirin.

Ez ê wî radest bikim.

Ez ê wî radestî wan bikim.

Hun çî hîn dikin?

Hun çî hînî wan dikin?

Ez bi Îngilîzî hîn dibim.

Ez hînî Îngilîzî dibim.

e) Wek paşpirtik/cînava pevgirêdan/têkilîyê tê bikaranîn. (Ji bo navdêrên nêr û nebinavkirî/indefinite)

beranekî min

mirovekî dilşikestî

kurekî rind

serokekî bêkêr

welatekî dagirkirî

zilamekî navsere yî serqot

kurekî min î xwendekar

xalekî min î firar

f) Wek paşpirtika tewangê ji bo navdêrên nêr û yekjimar

pirtûka zilamekî

ji sedî deh

bi pêncî banknotî/wereqeyî

berî her zimanî

li xanîyekî

Kesî ew nedîtiye.

PÊŞPIRTIK

Wek pêşpirtik cînava îşarkî (ev) temsîl dike. Li şûna wê wek pêşpirtik bi peyvê re dikeliye.

Ev sal	Îsal
Ev şev	Îşev
Ev roj	Îroj

KIŞANDINA LÊKERA BÛN, her weha ji bo kesê duyem (tu) kişandina lêkerên din.

Tu zîlam î.
Tu mamoste yî.
Tu diçî.
Tu vedixwî.

Wek ku tê dîtîn, em çî qas dibêjin, dawîya bikarhatinên î nayê, zimanê me rengîn û dewlemend dike. Hêvî dikim ku ev ravekirin ji bo ronîkirina mijara î alîkarîya we bike.

Baran RIZGAR
Sibat 2013

HOKER, DAÇEK, LÊKER, RENG DÊR Û NAVDÊRÊN HEVEDUDANÎ

CUDA YAN PEV RE BINIVÎSIN?

PIRSA XWENDEVAN

Wekî her car silavên ji dûr, silavên şoreşî ji Rojavayê Kurdistanê.

Hokerên hevedudanî .

Gelo hokerên hevedudanî bi hev ve tên nivîsandin, lê yan ji hev cuda ne?

Mînak :

-Karê min her roj e./Karê min herroj e.

-Ez her roj/herroj/her tim/herim/her dem/herdem pirtûkên rêzimanê dixwînim.

-Jixwe/ji xwe dema me zêde nema, hela rabe em biçin.

.....

Ez wan ji hev cuda dinvîsim, gelo ya rast kîjan e? û gelo Mîrê zimên çî pejirandîye?

û gelo ma ku bi hev ve bên nivîsandin, an ji hev cuda bin çî pirsgirêk heye ?

Ji kerema xwe mijarê ji me re zêde bike bi mînak û analîza xwe ya hêja.

di gel silav.

Şengo KÊVERÎ.(Hoşeng NÛH)

HOKER, DAÇEK, LÊKER, RENG DÊR Û NAVDÊRÊN HEVEDUDANÎ CUDA YAN PEV RE BINIVÎSIN?

Di nivîsa peyvên hevdanî (hevedudanî, compound, bileşik) an ji pir beşan pêkhatî de du kategorîyên serekî hene:

1) Yên ku hemû hêmanên (unsûr) wan di her awayî de bi hev re tên nivîsîn û wek yek peyvê tên xwendin/bilêvkin.

Navdêr (noun, ad) û rengdêrên (adjective, sifet) hevdanî yê ji pir peyv an hêmanan pêkhatî dikevin nav vê katogerîyê; hejmar û şêwe yan fonksiyonên hêmanan çî bin jî, bi hev re wek yek peyvê tên nivîsîn. Di gotinê de jî gişt bi hev re wek yek peyvê tên bilêvkirin.

Dest + girtî:	destgirtî
Ser+xwe+bûn:	serxwebûn
Ser+dem:	serdem
Dor+bend:	dorbend
Rê+ber:	rêber
Der+geh+van:	dergehvan (dergevan)
Dîrok+nivîs:	dîroknivîs
Cot+kar:	cotkar

Dest+vala:	destvala
Dest+dirêj:	destdirêj
Guman+bar:	gumanbar
Ser+bi+xwe:	serbixwe
Dev+li+ken:	devliken
Çav+birçî:	çavbirçî

Lîst dikane gelekî dirêjtir bibe, rengdêr û navdêrên bi vî awayî pir in. Ya girîng ew e ku rengdêr an navdêrbûna wan bê naskirin û bê zanîn ku wek yek peyvê bi hev re tên xwendin, bilêvkirin û nivîsîn; her weha peyvên kategorîyên din, ên wek daçek, hoker, lêker bi van re (rengdêr, navdêr) tevlihev nekin.

Ev qayde ewqas rûniştî ye ku lêkerên hevdanî yê ji pir peyv, dema ku wek navdêr tên bikaranîn, ew jî gişt bi hev re wek yek peyvê tên bilêvkirin û nivîsîn:

Baz dan	Bazdan te ne xerab bû.
Xwe kuştin	Li vî welatî hejmara xwekuştin an zêde dibe.
Dev jê berdan	Devjêberdana te jî êdî bi kêrî tiştekî nayê.
Serî lê dan	Serîlêdana xwe betal kir.
Dest tê werdan	Desttêwerdana dagirkeran nayê qebûlkirin.
Dagir kirin	Dagirkirina vî welatî wê li serê we bibe bela.

Her weha ev tewre lêker di raweya tebatî (pasîv) de jî wek navdêran bi hev re tên nivîsîn:

Çar dewletan Kurdistan dagir kir. Kurdistan ji alîyê çar dewletan ve hat **dagirkirin**.

Wan Ermen qir kirin.
Me ew rûreş kirin.
Wan em azad kirin.
Kê ev mîh ser jê kir?

Ermen ji alîyê wan ve hatin **qirkirin**.
Ew hatin **rûreşkirin**.
Em hatin **azadkirin**.
Ev mîh ji alîyê kê ve hat **serjêkirin**?

Ev lîst jî dikane were dirêjkirin, lê ez bawer dikim mebest tê fahmkirin.

2) Yên ku ji bilî hin rewşan, wek prensîp hemû hêmanên wan ên ku bi serê xwe xwedî wate û fonksiyona rêzimanî ne, cîhê tên nivîsîn.

Daçek, hoker (rengpîşe) û **lêkerên** ku ji pir peyv û hêmanan (unsûr) pêk tên, dikevin nav vê kategorîyê. Ji bo ku hêmanên wan bi hev re werin nivîsîn, divê sedemên taybet hebin, an na, wek prensîp cuda tên nivîsîn. Mînak:

a) Heke hêmaneke hoker, daçek, an lêkerê, yan beşeke wê pirtik/qertaf (affix, ek) be, yan bi serê xwe wate û fonksiyoneke xwe nemabe.

Ji bo lêkeran ewên ku di serê wan de **ra-**, **da-** û hwd hene mînakeke sereke ye:

Da+ketin	daketin
Ra+bûn	rabûn
Ve+kirin	vekirin
Ve+dan	vedan
Da+dan	dadan

Ji bo hokeran, ewên ku di dawîya wan de pirtikên wek **-ê**, **-an**, **-kî**, **-ane**, **-anî** û hwd hene.

Êvar+î	êvarî
Car+in+an	carinan
Mêvan+kî	mêvankî
Êvar+kî	êvarkî
Dirêj+kî	dirêjkî
Kurd+ane	Kurdane
Mêr+ane	mêrane
Nîv+anî	nîvanî
Sibe+tir	sibetir

Her weha ewên ku bi tîpa **'e'**, **'a'** yan **'am'** bi hev tên girêdan:

Ber+e+paş	berepaş
Kerr+e+kerr	kerrekerr (bi dizî)

Pêlepaş	pêlepaş
Ber+am+ber	beramber
Ser+an+ser	seranser

Ewên ku **î** li serê wan bi wateya 'ev' tê bikaranîn: **Îşev, Îsal, Îcar, Îroj**

Ewên ku hêmanên wan hinek tîp/dengên xwe diweşînin û bi hêmaneke din re dikelijin, an ku şêweyê xwe yê serbixwe wenda dikin:

Bi rastî	birast, birra
Çi qas ko/ku	çiko, çiku, çiqqa
Her çi yê ...	heçî, herçî
Her çi ku/ko ...	heçko
Qet nebe	qene
Bi paş ve/de	paşve, paşde
Bi şûn ve/de	şûnve, şûnde
Bi pêş ve/de	pêşve, pêşde
Di cîh de	cîde
Bi dûv re	dûre
Ne, ji xwe	nexwe
Vê gavê	vêga
Vê carê	vêca
Tu carî, tu caran	tucar
Di dilê xwe de	dilxwede (qaşo, xwedêgiravî)

b) Ji bilî rewşên a), peyvên hemû hoker û daçekên hevdanî (ji pir peyvan pêkhatî) yê bi serê xwe jî xwedî wate û fonksiyon, û bastûra (struktur) xwe parastî, hemû cuda tên nivîsîn:

Ber bi jor ve	Ber bi paş ve
Bê şik	Bê guman
Bi awayekî/haweyekî	Bi carekê
Bi dizî	Bi dûr (ketin)
Bi ku de/ve	Bi lez
Bi lez û bez	Bi rastî
Bi roj	Bi şev
Bi tevayî	Bi tenê
Bi xwe	Bi min

Bivê nevē	Di vê navê de
Hema hema	Her çî
Her kî	Her û her
Her wekî (din)	Ji derve
Ji dil	Ji dûr ve
Ji ku de/ve	Ji ku derê (ve)
ji paşîyê ve	Jê û pê ve
Jê re	Ji nuha û pê ve
Ji nuh de/ve	Ji xwe
Jor û jêr	Ser dawîyê
Şev û roj	Roj bi roj
Tim û tim	Vê gavê
Vê êvarê	Vê carê

DAÇEKÊN HEVDANÎ YAN JI PIR PEYVAN PÊKHATÎ jî bi heman awayan û li gora heman prensîpan bi hev re yan cîhê tîn nivîsîn, ji xwe hin ji wan hem hoker in û hem jî daçek in, li gora hevok û naverokê dibin daçek an hoker; loma cîhê ravekirin pêwîst nake, ez ê hema lîsteke mînak pêşkêş bikim:

ber bi ...	bi hev
ber bi ... ve	bi hev re
bêyî ku ...	bi ... re
bi ... de	bi ... ve
bi ser ... de	
di ... de	di bin ... re
di ber ... de/ve	di ser ... re
di ... re	di ... ve
ji ber ...	ji ... de
ji ber ku ...	ji ... re
ji ber xwe	ji ... ve
ji ber xwe ve	ji xwe
ji bo, ji bona ...	ji ber xwe
ji bo(na) ku ...	ji ber xwe ve
Li ba(l) ...	ji xwe ve
li ber ...	li gel
li cem	pev re

Bê guman em dikanin lîstê gelekî dirêjtir bikin, lê bi van mînanan jî mebest tê fahmkirin.

Hun her weha dipirsin ku gorbihuşt Mîr C. Bedirxan çawa nêzîkî vê mijarê dibe, di **Hawarê** de jî di pirtûka wî û **R. Lescot** a bi navê **Rêzimana Kurdî** de jî kê mînan zêde ev nêzîkbûn heye; di Hawarê de bêtir hev girtî ye, di pirtûkê de yek-du hev negirtin xuya dibin; wek ku heman daçek/hoker li derekê pev re, lê li dereke din cuda were nivîsîn. Lê ew pir kê mînan in. Bi tevayî em dikanin bibêjin ew jî wek Hawarê nêzîk dibe; rengdêr û navdêrên ji pir hêmanan (beşan) di kategorîyê de bi hev re tên nivîsîn; hoker, daçek û lêker ji bilî qertaf, kelijandin, xerabûna bastûra peyvên û hwd, cuda tên nivîsîn; ji ber ku hêmanên wan bi serê xwe jî fonksiyon dikin.

Mînak: hinek kes daçekên wek **li ber, li bin, li ser, ji ber, ji bin, ji ser** û hwd bi hev re dinivîsin (liser, li bin, jiber û hwd), ev nikane were qebûl kirin; **ber, ser, bin** û hwd ji alîyê ve dibin servekên (obje) daçekên berî xwe (**bi, ji, li**), ew ne pirtik/qertaf an tewanga wan in; ji alîyê din ve heke li dû wan navdêr/cînavêk hebe, ew dibin beşeke tiştên ku ew navdêr/cînav temsîl dike.

Yek ji mînakên din ên ku te li gel pirsê xwe dane jî peyva **'her'** e. Li vir dema ku em didin ber peyva **'every'** ya Îngilîzî, em jî dibêjin qey divê em wek wan bi peyvê re binivîsin: **everyday, everyone, everywhere**. Lê ew tenê ji bo van peyvên bi hev re dinivîsin, di awayên din de cuda dinivîsin; wek, **Every year / Every week / I have been to every TV station / Every society has its own culture** û hwd. Her weha Îngilîzî peyva **'each'** jî heye, ew her tim jî peyvê cuda tê nivîsîn: **Each of my friends / Each of us / Each student must prepare something / Each will write a poem** û hwd.

Li şûna **'every'** jî û li şûna **'each'** jî em di hin rewşan de **'her'** di hin rewşan de **'her yek'**, bi kar tînin.

Ji lew re li şûna ku em heman peyvê carinan pê re, carinan cuda binivîsin, ku ji bo pê re nivîsînê sedemeke taybet tunebe, ya maqûl ew e ku em her tim cuda binivîsin.

Her roj, her rojek

Her şev

Her kes

Her der

Her sal

Her wekî din

Her weha û hwd.

Lê belê **'hero'** bi hev re, ji ber ku kelijandin û weşandina dengên heye.

Peyvên bi 'her' di Hawarê de her tim cuda hatine nivîsîn, lê di pirtûka Rêzimana Kurdî de nakokî hene, carinan bi hev re carinan jî cuda hatine nivîsîn.

Ji bo agahîyê ez ê ji Hawarê û pirtûka Rêzimana Kurdî wêneyên hin beşan li jêr bidim. Mijar têra xwe berfireh e, hêvî dikim ku ev nivîs jî bo zelalkirinê alîkarîyê bike.

Baran RIZGAR

Sibat 2013

VÎN. VÎYAN. VÊN

PIRSA XWENDEVAN:

Di serî de û wekî her car silavên bê sînor mamosteyê hêja.

.....
Ez dixwazim balê bikişînim li ser lêkera (Vîyan/vîn/ê) :

-Lêkera (Xwestin)ê : lêkereke transîtîv e (Gerguhêz e).
(Ez) avê dixwazim. (Cînav,xwerû ye)
(Min) av xwest. (Cînav,Tewandî ye.)

-Lêkera (çûn)ê : lêkereke întansîtîv e (Negerguhêz e).
(Ez) diçim. (cînav,xwerû ye)
(Ez) çûn. (cînav,xwerû ye)

.....
Îcar pirs min : gelo lêkera (vîyan,vîn) jî lêkereke Transîtîv e/ Întansîtîv e ?
ji ber ku ev lêker serê me tevlihev dike ,li deverinan /hew/ cînavên tewandî berî wê bikardihînin,û li deverinan /hew/ cînavên xwerû berî wê bikardihînin,û dibe ku li deverinan ew lêker wekî lêkera (xwestin)ê dihê bikarhanîn (Ez divim,Tu divî,Ew dive....hwd) (Min divîya).

1

-Lêkera vîyan li gorî devokîya xelkên Dêrikê:
Min divê (dema niha). (Cînav tewandî ye)
Min (divîya) (dema bihurî). (Cînav tewandî ye)

Di her du deman de jî Tewandî ne !!!!! ?? tu lêker wiha nînin ji wê pêve.

2

-Lêkera vîyan li gorî devokîya xelkên Qamişlo :
Ez divim. (Cînav,xwerû ye)

û nizanim ku wisa jî dibêjin : (Min divê) ji bo dema bihurî.
.....

Dawî

Ji kerema xwe ji me re dîyar bike,ka ev lêker gerek çawa were bikarhanîn û sipas.
.....

Şengo KÊVERÎ(HOŞENG NÛH)

VÎN. VÎYAN. VÊN

Bikaranîna lêkera **vîn/vîyan** bi awayê ‘Ez divêm / Tu divêyî / Ew divê’ û hwd devokî ye û di zimanê nivîskî de em pir kêr lê rast tên. Ya navendî ku di zimanê nivîskî de jî bi berfirehî û kêr zêde bi standard cîh girtiye, awayê din e û bi wateya **lazim, hewce, pêwîst** e.

Di pirtûka bi navê Rêzimana Kurdî ya Mîr C. Bedirxan û R. Lescot de awayên radera vê lêkerê weha tên rêzkirin: **vîn, vîyan, vêtin, vên**. Ji bo fermanîya wan jî: **bivî, bive, bivê**. Wek wate, **xwestin** û **lazim/hewce** bûn di nav hev de tên dayin. Li vir divê neyê jibîrkirin ku ‘**xwestin**’ bi wateya ‘**jê re hewce bûn**’ an ji ber hewcebûnê **xwestin** e, ne bi awayê **xwestina normal** a wek ‘Ez dixwazim tu **pênûsekê bidî min**’ e, an ku **xwestina** ji ber hewcebûnê ye.

Mîr Bedirxan dibêje ku kişandina ‘**vîn**’ wek awayê duyem ê lêkera ‘**hebûn**’ e: **Min pênûsek heye/divê**.

DEMA NUHA

Min divê (Li alîyê Behdînan ‘divêt’) Ji min re hewce ye/lazim e.

Te divê

Wî divê

Wê divê
Me divê
We divê
Wan divê

Ji mînakên Mîr Bedirxan:
Min tîfîngêk divê.
Min piştîmêr divên.

Awayê ku 'divê' li serê hevokê tê bikaranîn:
Divê ez herim bajêr.
Divê tu weha nekî.

Li wê derê divê nêçîr nebe.
Li mala me divê şer tunebe.

BI DAÇEKÊ RE

Li vir daçeka 'ji ... re' tê bikaranîn.
Ji min re xanîyek divê.
Ji wan re rêberêk divê.
Jê re mamosteyek divê.

DEMA BORÎYA TÊDEYÎ

'Divîya' tê bikaranîn, bi sivikayî wek 'divya' tê bilêvkirin. Pir kes ji ber bi tengêşîrove bicîhanîna qaydeya ku 'îy' wek 'iy' were nivîsîn, 'diviya' dinivîsin, lê kesek weha bi lêv nake. Ji bo ku hîmê peyvê neherime 'divîya', yan jî ji bo sivikirinê: 'divya'. Di vê demê de beşa duyem a hevokê 'bilanî' bi kar tîne:

Divîya ez neçûma mala wî.
Divîya hun nehatina vê derê.

Min pênuşek divîya.
We mamosteyek divîya.
Ji min re pênuşek divîya.
Ji we re mamosteyek divîya.

DEMA BORÎYA ÇÎROKÎ

'Divîyabû' tê bikaranîn, bi sivikayî 'divyabû':

Min tîfingek divîyabû.

Me mamosteyek divîyabû.

Ji wan re pênuşek divîyabû.

Ji we re rêberek divîyabû.

Divîyabû (ku) ez biçûma bajêr.

Divîyabû (ku) ew ji mêj ve çûbûna wê derê.

DEMA BIHÊK (BÊ, BIHÊ)

Ev dem pir kêr tê bikaranîn:

Wê min tîfingek bivê.

Wê wan hevalbend bivên.

WATEYÊN DIN ÊN VÎN/VÎYANÊ

Wateyên din ên **vîn/vîyan**ê yên wek 'xwestin', 'arzû kirin' êdî pir kêr tên bikaranîn, li gelek herêman bi tevayî rabûye. Ji bo van wateyan lêkerên wek 'xwestin', 'dil hebûn', 'dil kirin' û hwd tên bikaranîn.

Min dil heye ku ez biçim bajêr.

Ez dixwazim herim bajêr.

Ew dil dike ku were, me bibîne.

Hêvî dikim ku alîkarîya zelalkirina mijarê bike.

Baran RIZGAR

2013

Tewandin û Zayenda Ba: Dengê ba, Dengê bê yan Dengê bayî?

Pirsa xwendevanê hêja, **Şengo Hoşeng Kêverî**:

Silav û sed rêz, mamosteyê hêja.

Mamoste, gelek caran di tewandina 'ba' de serê me tevlihev dibe, heta di sitranan de jî ev nakokî heye, ji kerema xwe ji me re zelal bike ku zayenda 'ba' çî ye û divê çawa were tewandin: **dengê bayî**, **dengê bê**, yan **dengê bayê**?

Di gel silavan, **HOŞENG NÛH (ŞENGO KÊVERÎ)**

Tewandin û Zayenda Ba: Dengê ba, Dengê bê yan Dengê bayî?

Ba peyveke nêrzayend e, an ku bi zayenda xwe nêr e. Ji ber ku Kurd hema hema hemû bê îstîsna dibêjin:

bayê sar, **bayê reş**, **bayê xurt**, **bayê hênik** û hwd.

An ku bi alîkarîya –ê bi peyva li dû xwe tê girêdan. Bi awayê ku **zilam**, **kur**, **law**, **beran**, **ga** û hwd (ew peyvên ku nêrbûna wan nabe mijara gengeşîyê) hemû bi peyva li dû xwe tê girêdan:

zilamê qelew

kurê min

lawê wî

beranê gir

gayê qemer

bayê xurt

Di pevgirêdan/têkilîdarkirinê de nakokî tune, li her derê weha tê gotin, **-ê** tê bikaranîn, an ku miameleya nêr dibîne. Nakokîya ku hun dibêjin di rewşa tewandinê de ye; an ku dema ku 2 yan bêtir peyvên têkilîdar rêz dibin, awayê ku peyva dawî ditewe, hinek herêm nakokîya tewandinê pêk tînin. Loma divê di zimanê nivîskî de haya me jê hebe û em yek ji awayên bînakokî bi kar bînin.

Em li van peyvên têkilîdar binêrin, ya dawî her tim ditewe, an ku nîşan dide ku pevgirêdan diqede:

Lawê Eyşanê (Eyşan, mê)
Dengê Avê (Av, mê)
Nîşana Azadîyê ((Azadî, mê)

Ji van mînakên çî dîyar bû? Dîyar bû ku di pevgirêdana peyvan de **peyva dawî** heke mêzayend be, paşpirtika **-ê** disitîne.

Li gora ku li jor dîyar bû ku **'ba'** nêr e, ne mê ye, em nikanin peyva **'ba'** di dawîya pevgirêdanê de bi paşpirtika **-ê** bitewînin; divê em wê jî wek peyvên din ên nêr bitewînin. Îcar peyvên nêr di dawîya pevgirêdanê de çawa tînin tewandin, em bi hin mînakên zelal bibînin.

Ev peyv bê gengeşî nêr in:
Xelîl, Bivir, Zilam, Bajar, Welat

Ev peyvên nêrzayendbûna wan zelal di dawîya pevgirêdanê de li herêman bi 3 awayan ditewin:

1) Peyvê wek xwe dihêlin, tiştêkî lê zêde nakin.
Bavê Xelîl, Doxa Bivir, Lepikên Zilam, Dengê Bajar, Hêvîya Welat

2) Peyvê wek xwe dihêlin, lê heke di peyvê de (bêtir jî yên yek an du kîte) **'a'** hebe, ji bo tewandinê **'a'** yê dikin **'ê'**.
Lepikên Zilê, Dengê Bajê, Hêvîya Welê

3) Ji bo hemû peyvên 'î' li dawîya peyvê zêde dikin.

Bavê Xelîî, Doxa Bivirî, Lepikên Zilamî, Dengê Bajarî, Hêvîya Welatî

Îcar li gora ku me li hev kir ku 'ba' peyveke nêrzayend e, divê ew jî di dawîya pevgirêdanê de ji van her sê awayan li gora yekî were tewandin:

1) Dengê Ba, Himehima Ba, Hatina Ba

2) Dengê Bê, Himehima Bê, Hatina Bê

3) Dengê Bayî, Himehima Bayî, Hatina Bayî

Heke em bibêjin Dengê Bayê, em peyva 'ba' dikin mêzayend û nakokîyekê pêk tînin; di rewşekê de 'ba' dikin nêr (bayê hênîk), di yeka din de dikin 'mê' (dengê bayê), zelalîya zayendê jê dibin. Loma ew awa ne li gora rêzimanê ye; di rêzimanê de hem li vî alî, hem li wî alî -ê nabe. Nêr be, ya yekem (bavê min), mê be, ya dawî (bavê Eyşanê) -ê disitîne..

Wekî din jî rewşên tewandinê hene, di wan rewşan de jî divê 'ba' ji wan her sê awayan li gora yekî were tewandin:

Objeya Daçekê: li bajar/bajêr/bajarî, li ba/bê/bayî

Objeya lêkerê di dema nuha/bihê/bilanî û hwd de: Tu ba/bê/bayî dibînî?

Subjeya lêkera transîtîv di dema borî de: Ba/bê/bayî lê xist.

Raweya Bangê: Bayo!! (Ji ber ku nêr e -o distîne, wek ku em dibêjin: Bavo!!)

Hêvî dikim ku bibe alîkar, li gel silavan

Baran RIZGAR

AŞTÎ, AŞITÎ, AŞÎTÎ - ÇAWA BINIVÎSIN?

PIRSA XWENDEVAN:

Ev dema te xweş, birêz mamoste Baran Rizgar, destpêkê sipas dikim ji bo vê xebata we ya li ser ênernetê ku gelek pirsên me bersîv dike, babatên ziman ronî dike. Mimkun be cenabê we ji me re li ser peyva AŞTÎ (sulh, peace) jî analîzekê çêke, zehf minetdar dibin. Hindek caran wek AŞITÎ, hindek caran wek AŞTÎ, heta AŞÎTÎ dinivîsin. Kîjan hawe dirust e? Ev peyv bi eslê xwe Kurdî ye yan ji zimanekî deynkirî ye? Rêz û silav ji bo cenabê we. Yasînê TEMO.

Bê guman berî peyva aşî ku navdêr e, peyva **aşt** (**haş**, **aş**) heye û ew jî rengdêr (sifet) e, wateya **aram**, **bêdeng**, **rihet** dide. Zarok digirîn, nerhet dibin dayik wan **aşt/haş/aş** dikin. Peyva '**aştî**' ji rengdêrekê çêkirina navdêrekê ye. Her çiqas di nav gel de pirê caran dengê '**t**' tê xistin û wek '**aş**' tê bilêvkirin jî, rengdêr di eslê xwe de '**aşt**' e û wek '**haşt**' jî derbas dibe; '**î**' lê hatiye zêdekirin ku peyva '**aştî**' wek navdêrekê were çêkirin. Wek ku em ji rengdêrên **kurt**, **sist**, **çewt** û hwd bi alîkarîya '**î**' navdêrên wek **kurtî**, **sistî**, **çewtî** û hwd saz dikin.

Wek '**aşitî**' yan '**aşîtî**' nivîsîna vê peyvê muhtemelen ji ber ku dibêjin qey navdêra (**aştî**) ji rengdêra '**aş**' çêbûye, weha **-itî**, **-îtî** lê zêde dikin. Lê ne weha ye, ji **aş** çêbibe jî em kanin tenê '**tî**' lê zêde bikin, lê belê ew ne ji '**aş**' ji **aşt**, **haşt** bi lêzêdekirina '**î**' hatiye saz kirin: **aşt-î**.

Nêzîkbûna di çarçoveya Kurdî de weha ye. Na, heke em bixwazin ji alîyê dîrokî ve lê binêrin, wê gavê jî em vê peyvê di zimanê Avestayî de wek '**axştî**' (**âxshti**) dibînin, bi heman wateya '**aştî**' ya ku îro em bi kar tînin û her weha li gel wateya **sulh**, **aramî** û **rihetîyê**, bi wateya '**dostanî**' yê jî di wê serdemê de hatiye bikaranîn. Ji vê peyva Avestayî em tê digihêjin ku 1) Ev peyv bi Kurdî ye û reha wê ji peyva Avestayî '**âxştî**' tê. 2) Ew jî dîyar dike ku di navbera '**ş**' û '**t**' de dengê tune ye, tunebûye, vê dawîyê bi çewt şîrovekirinê lê hatiye zêdekirin.

Ji ber vê yekê, bi dîtina min, a rast ew e ku em wê wek '**aştî**' binivîsin.

Hêvî dikim ku ev şîrove alîkarîyê bike ku mijar zelal bibe.

Baran RIZGAR

Bilêvkirina dengdaran (e, ê); Pevdeng; -anî, -atî, -tî, -ayî (-ahî); IPA

Pirsên Şengo Hoşeng Kêverî'yê hêja:

Silav û rêzeke germ bo cenabê te ... Silav ji mamosteyê qedir bilind û hêja re, em bejna xwe diçemînin ji kesên mîna we re.. bi rastî ziman ji min re bûye weke dermanê nexweşîyeke giran, roja ku ez zimên nexwînim ez nexweş dikevim, lewre ziman dermanê min e, zimanê dayika delal, zimanê bav û kalan.....ji bo te pir sipas dikim mamosteyê min î hêja....

Bilêvkirina tîpên Dengdar

Tîpên dengdar bi sê awayan hatine bilêv kirin.

1.Awayê Yekemîn :

Bi bikaranîna tîpa (e) ya dengdêr piştî hemû tîpên dengdar, bi vî awayî tîpên Kurmancî yê dengdar têne bilêv kirin,

Mînak: Be-Ce-Çe-De-Fe... hwd >...Xe-Ye-We-Ze.

2.Awayê Duyemîn :

Bi bikaranîna tîpa (ê), piştî hemû tîpên dengdar.

Mînak: Bê-Cê-Çê-Dê-Fê... hwd>...Xê-Yê-Wê-Zê.

3.Awayê Sêyemîn :

A (a) , B (bê) , C (cê) , Ç (çê) , D (dê) , E (e) , Ê (ê) , F (if) , G (gê) , H (ha) , I (i) , Î (î) , J (jê) , K (kê) , L (il) , M (im) , N (in) , O (o) , P (pê) , Q (qe) , R (rê)

S (is) , Ş (iş) , T (tê) , U (u) , Û (û) , V (vê) , W (we) , X (xê) , Y (yê) , Z (zê).

Gelo kîjan ji van bêtir rast e ? û gelo ev kî ev bilêv kirin afirandiyê heger agahî li cem te hebin mamosteyê hêja, û gelo ka Celadet bi xwe çî gotiyê ?

Kurdên Bakur dengdaran bi 'e' bi lêv dikin: 'ê' jî bêtir ji aliyên Kurdên Rojava ve. Alternatîva sêyem ku te daye, belav nayê bikaranîn û li gora dengdaran diguhere; hinek bi 'e', hinek bi 'ê', hinek jî 'î' li pêş. Ew mijarê hêsan nake, tevlihev dike; em yekê hîlbijêrin (e, ê) û ji bo hemûyan bi cîh bînin, hêsantir dibe. Loma em a sêyem bidin alîyekî.

Dimîne 'e' yan 'ê', heke 'ê' ji bo Kurdên ji bilî Bakur bi rastî ji 'e' hêsantir be, bila bi kar bînin, ji ber ku ne mijareke zêde girîng e. Dawîyê tîp yek in, tenê di tîp bi tîp xwendina tiştêkî de yek ji dewsa 'e', 'ê' bi kar tîne. Her du jî ji her duyan jî fahm dikin. Na heke hêsanîyeke berbiçav pêk nahîne, ya baş em 'e' bidomînin û hemû bi awayekî (e) bixwînin. Ji bo min her du jî (e, ê) yek in, qet cudatîyeke hêskirinê di navbera wan de nabînim: **bê, tê, sê...**; **be, te, se...** Loma hema awayê 'e' didomînim. Di Hawarê de ji bo vê tu pêşniyar di beşa alfabeyê de tune.

-----

*Tîpên (kelijandinê, Girêkok, Alîkar): gelo kîjan nav bêtir rast e?
Wek ku ez dizanim ji xeynî sê tîpên alîkar tune ne.. (y,h,w).
Gelo ji xeynî wan hene ? Ku tune bin
Ev çi ne ? (k,n,t) Hersêkan, Hemûkan (Hersêyan, Hemûyan)..... Çawa nî (Çawa yî) ...
Mirovatî (Mirovayî, Mirovahî)
Gelo ev tîp tîpine alîkarin lê bes devokî ne ? Lê yan resen in û hejmara tîpên alîkar zêdetirî
sisêyan e?*

'n' ji ber awayekî peyva 'çawa' hatiye bikaranîn, ne ji bo kelijandinê: 'çawan'; Tu çawan î? (çawan ji dêlva çawa hatiye bikaranîn)

Di wan mînakên din ku te dane de, mijar 'î' ye, an ku 'î' yê were dawîya peyvekê ku peyveke nuh biafirîne: berpirs/î, cotkar/î, bear/î, welatparêz/î û hwd.

Heke li dawîya wê peyvê dengdêrek hebe, wê gavê di normalê de divê li gora qaydeya gelemper, 'y' têkeve navberê: bêpereyî, azayî, avayî. (hin herêm 'h' bi kar tînin)

Lê belê di hin rewşan de 'î' dikane bi awayên –ayî (-ahî), -anî, -atî, -tî jî were bikaranîn. Hinek caran heman wateyê li peyvê bar dikin, hin caran wateyên cuda; her weha hinek li hin peyvan tê, hinek jî li hin peyvan nayên:

Dûrayî (dûrahî)

Dirêjayî (dirêjahî)

Germayî (germahî)

-ani, -atî, -tî li van peyvan nayê.

rojanî, piranî, mêranî, xortanî (ewên din ji van peyvan re an nabin, an dê wateyê biguherînin)

hevaltî, kertî, şivantî (peyvên weha jî bi –tî re wateyên wan rûniştine, guherandina wê çêjê kêr dike, yan bi wateyê din ve diherikîne)

Ji bê bêtir şîroveyan li ser vê mijarê, li vir jî binêrin:

<https://sites.google.com/a/baranrizgar.co.cc/azadiya-kurdistan/home/pirs-u-pirsgireken-zimane-kurdi/-yi>

Pevdeng(Duçeng): Kîjan nav bêtir rast e, û Danasîna wê çî ye ?

Li gorî rastnivîse piştî pevdengê ji bilî her pênc tîpên dengdêr ên destpêkê nayin gelo ev rast e?

Û gelo di kurdî de bes pevdengek tenê heye (xw), lê yan gelek hebûn û bi demê re ji holê rabûne û maye bes (xw) ?

Li devera ez lê (DÊRIKA HEMKO) li rojavayê KURDISTANÊ.. gelek pevdeng bi dovkiya me re derdikevin:

Şûr : Şwîr .... Kûr:Kwîr....Tûr : Twîr .... Gûz....Gwîz...Mû..Mwî

Pevdeng têngîneke rûniştî û cîhgirtî ye, wateya xwe jî ji hemberîyên vê têngîne yê zimanê din çêtir dide. Du deng dikevin nav hev, wek dengêkî dertên, bi hev re dengêkî pêk tînin; loma PEVDENG.

Mînak: dema ku em dibêjin **xwarin**, em X û W li nav hev dixin, hema hema bi hev re wek dengêkî derdixin. Heke em weha nekin, X û W cîhê cîhê bi lêv bikin, peyv ê pir biguhere.

Pevdeng her ku diçe kêmtir tîpên bikaranîn, cîh bi cîh li şûna wan yek deng/tîp tîpên bikaranîn. Zimanê nivîskî jî vê pêvajoyê dide lezandin bi rastî. Ji ber ku ji bilî bi sînor bikarnîna pevdenga **XW**, hema hema pevdeng di Kurmancîya nivîskî de nayên bikaranîn. Wekî din jî pevdeng hene, ji wan evên jêrîn ne devokî ne, belav in:

gw gwîz (gûz, goz)

kw kwîr (kûr, kor), kwînêr (kûnêr)

şw şwîr (şûr); şwîn (şîn, matem)

Fonetîkeke Kurdî IPA giştî derketî ye yan ne ta weke niha ?:

Yek li ba min heye ya Esntîtuya Intembolê ye , Eger li ba te hebe tu ji me re daxî li ser rûpela xwe ya rengîn dê gelek baş be.

û a ku li ba min jî ji bo mijara tîpên du deng (cêwîdeng) li gorî 5 tîpan tenê yê du deng çêkirne..

û ez bawer im ji ber ku tîpên du deng bêtirî pêncan e, lewre ka eger li ba te fontîkeke giştî hebe tu ji me re daxistbana li ser malpera xwe ya hêja.

IPA-International Phonetic Alphabet / Alfabeya Fonetîk a navnetewî, wek ku ji navê wê dîyar dibe ji bo hemû zimanan e û li ser bingeha tîpên Latînî ye. An ku her yekeye

dengekî ku wek fonem tê binavkirin, cîhê xwe di nav de distîne. Loma ne ku yekê ji bo Kurdî saz bike, lê mirov dikane dengên Kurdî tê de nîşan bide ku li hemberî kîjan simbolên wan in. Bes ew simbol ji bo naskirin û terîfê ne, ne ji bo pê nivîsandinê. Her weha ji bo kesên ku bi zimên (Kurdî) nizanin, lê bi vê alfabeyê dizanin ramanekê dide ku ew deng çawa ye. Kesên ku bi zimên zanin, ji xwe di nav peyvên wî zimanî de wan dengan nas dikin.

Heçî fonetîka Kurdî ye, ji xwe piraniya mezin di alfabeya Kurdî de bi awayekî fonetîk cîh girtine. Ya ji me re pêwîst ne ew e ku em alfabeyeke fonetîk a cuda çêkin. Pêwîstiya me bi nîşaneke li hev kirî heye ku di rewşên pêwîst de kanibin li gel wan tîpên dudeng bi kar bînin, da ku cudatiya dengan nîşan bidin. Wekî din ji xwe alfabe fonetîk e, ji bo naskirina dengên xwe, pêwîst nake em biçin li alfabeya fonetîk a navnetewî binêrin, divê em yekser li peyvên xwe binêrin û dengan di nav wan de nas bikin, dîyar bikin.

Belê, ew deng ne tenê pênc in, ji ber ku 'e (eyn), 'h (Hesen), 'x (xulam) dengên Kurdî nahesibînin, wan tev lê nakin. Lê bi rastî bi taybet jî 'e (eyn) di nav Kurdî de pir belav cîh girtiye. Bêtir agahiya li ser van dengan di vê nivîsê de bi Kurmancî heye:

<https://sites.google.com/a/baranrizgar.co.cc/azadiya-kurdistane/home/dersen-kurdi/elfabeya-kurdi-u-cot-awayen-bilevkirina-hin-tipan>

Li gel silavên min

Baran RIZGAR

CUDATÎYA NAVBERA GELEK Û GELEKÎ

Peyvên “gelek” û “gelekî” bi sê awayan tên bikaranîn:

1) Berî navdêrekê (noun). Di vê rewşê de peyva “gelek” tê bikaranîn û ew yekser navdêra li pêş xwe pênase (tarîf) dike, taybetîyeke (xisûsiyet) wê, pirrbûn/gelekbûna wê dibêje. Li van mînakên jêrîn binêrin:

Gelek kes weha bawer dikin.

Gelek xebat dihatin kirin.

Li **gelek** bajaran kursên Kurdî vebûn.

Gelek xwendekaran pirtûkên xwe nehanîbûn.

Ez ê hîn ji **gelek** mamosteyan bipirsim.

Hun ê hîn **gelek** sosretên weha bibînin.

Di vê rewşa tarîfkirina navdêrekê de peyva “gelek” wek **rengdêrekê** kar dike.

2) Peyva “gelek” wek “gelekî” ditewe û erka hoker/rengpîşe (adverb, zarf) bi cîh tîne. Di vê rewşê de “gelekî” navdêrekê tarîf nake, lê belê:

a) **rengdêrekê** tarîf dike. Ji bo xurtkirina/derblêdana **rengdêrekê** tê bikaranîn:

Gelekî baş e.

Ev pirtûk **gelekî** hêja ye.

Hun **gelekî** qelew bûne.

Bavê te **gelekî** zana ye.

Mamosteyê me **gelekî** xulqteng e.

Di vê rewşê de wek hoker/rengpîşeya Îngilîzî “**very**”
kar dike:

Hewa **gelekî** germ e (It is **very** hot.)

Gelekî baş e (**Very** well.)

Birîna wî **gelekî** giran e (His wound is **very** serious.)

Ew **gelekî** dirêj e (He is **very** tall.)

b) Yekser wek **hoker/rengpîşe** lêkerekê tarîf dike, taybetîya lêkerekê
dîyar dike. Dîsa wek “

gelekî” ditewe:

Em ji wan **gelekî** hez dikin.

Birîna wî **gelekî** diêşîya.

Bavê wî **gelekî** hêrs bûbû.

Navûdengê wî **gelekî** belav bûye.

Ew **gelekî** xebitîne.

Wî **gelekî** li ber xwe da.

Em **gelekî** li benda wan man.

Ew ê **gelekî** bimînin.

Ez ê **gelekî** razêm/rakevim.

Wek gotina dawî û ji bo ku mijar zelaltir bibe, li jêr hevokên her du sitûnan ên bi heman lêkerê, lê carekê bi **gelek** carekê jî bi “**gelekî**” bidin ber hev.

Gelek xebat kirine.

Gelekî xebat kirine.

Xebatên **gelekî** baş kirine.

Gelek mirov raketine.

Gelekî raketine.

Mirov **gelekî** bêxew mabûn.

Gelek kes li benda wan man.

Gelekî li benda wan man.

Gelek kes **gelekî** li benda wan man.

Gelek kesan li ber xwe da.

Me **gelekî** li ber xwe da.

Me **gelekî** bi mêranî li ber xwe da.

Baran Rizgar

Sibat 2012

Paşpirtik/cînavên pevgirêdanê: -a,-ê, -ên / a, ê, ên (ya, yê, yên)

Pirsa xwendevanê hêja, **HOŞENG (Şengo Kêverî)**:

Silav û rêz mamosteyê hêja, bejina xwe ditewînim di ber vî karê te de, bi rastî çiqas bêjim ez ê her kêrê bêjim di heqê te de. Gelek silavên min ji te re hene ji Rojavayê Kurdistanê, û însale ez dê herdem bi te re têkildar bim, ji ber ku ziman bûye dîn û îmana min û gelek kêfa min ji Helwesta Netewî re hat karê te pir pîroz e. Her hebî mamoste, û her hebin pêûsên mîna pêûsên te.

Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê. > Ya

Min sêva xwe ya sor da wê. > ya

Cîrana me ya xweşik diçe bêrîyê. > ya

Çiyayên Kurdistanê yên bilind bi mij û dûman in. > yên

Çavê min yê çepê diêşe.> yê

Ev Ya, Yê, Yên çi ne ? gelo ma ew jî veqetandek in..lê yan çi ne?

Silav, Hoşengê hêja. Ji bo tevlêbûna te pir sipas dikim û her weha eleqeya te ya kûr û hûr bi hêmanên hevokan jî min kêfxweş dike, her bijî û ev websîte ya me hemûyan e, em gişt pev dişewirin, nêrînan parve dikin, her dem kerem bike.

Ji bo pirs **ya, yê, yên** divê pêşî vê bibêjin, ew bi rastî **a, ê, ên** in. Lê heke piştî dengdêrekê werin, tîpa 'y' ji bo kelijandinê dikeve navberê: **ya, yê, yên**.

a ji bo navdêrên mê, **ê** ji bo navdêrên nêr, **ên** ji bo navdêrên pirjimar e.

Piştî dengdêrekê weha tên nivîsîn: **ya, yê, yên**

Îcar ku em werin ser pirs te ku ew çi ne? Em berê lê binêrin ka ew çi karî dikin, an ku fonksiyona wan çi ye?

Bi rastî ew wek ku di hevokên te de jî xwiya dibin, berî ku bi serê xwe bînin nivîsîn, li dawîya peyvê tên nivîsîn. An ku berî ku bibêje **ya sor**, dibêje **sêva xwe**. Îcar ew 'ya'ya 'ya sor' û 'a'ya 'sêva xwe' ji bo 'sêvê' heman karî dikin. Dema ku em dibêjin 'sêva xwe', 'cîrana me', 'çavê min', 'çiyayên Kurdistanê', ew wek paşpirtik (qertaf) tên bikaranîn û erka wan jî ew e ku wê peyvê bi ya dû xwe ve girê bide, têkilîya wan bi hev re çêbike, wan peywendîdar bike.

Heke em bibêjin:

sêv xwe

çav min

çîya Kurdistan

Ew cotên peyvan bi hev re têkildar nabin, serbixwe dimînin, an ku bi hev re mesajekê nadin. Lê em dixwazin têkildariyekê, aîdiyetekê, taybetiyên sêv, cîran û çav bidin, wan rave bikin. Wê gavê ji me re paşpirtik (qertaf) pêwîst dibin, da ku bi peyva dû xwe re bê girêdan. Ew paşpirtik jî li gora nêr, mê û pirjimariya navdêran divê biguherin. Loma ji me re sê pirtik divê:

-a, -ê, -ên

Bi alîkariya wan em kanin cotên peyvan pev girê bidin:

sêva xwe (sêv bû ya axaftvan, ji ber ku mê ye -a)

çavê min (çav bû yê min, ji ber ku nêr e -ê)

çîyayên Kurdistanê (çîya bûn yên Kurdistanê, ji ber ku pirjimar e, -ên, ji ber ku li dawîya çîya dengdêrek heye, 'y' hatiye bikaranîn, lewma -yên)

Hemû cotên peyvan bi hev hatin girêdan û peyamên hevpar dan. Ji lew re em kanin ji wan re bibêjin: **Paşpirtikên Pevgirêdanê (têkilîyê)**

Îcar ev paşpirtik (paşqertaf) kanin wek peyvên serbixwe jî bîn bikaranîn. Dibe ku weha pêwîst bibe. Çima? Ji ber ku dibe ku pêwîstî çêbibe ku peyva ravekirî careke din bê ravekirin (tarîfkirin). Me carekê bi peyvê ve kiriye, çênabe em careke din jî pê ve bikin. Wê demê em wan bi serê xwe dinivîsin û ew temsîla peyva girêdanê jî dikin, an ku li şûna wê peyvê tên nivîsîn. Ji ber vê yekê, îcar ew nabin paşpirtik, lê dibin cînav. Em kanin bibêjin cînavên pevgerêdanê (têkilîyê):

sêva xwe, careke din rave bike, an ku ji bo nasandina sêvê peyveke din bi kar bîne, wê ji me re 'a'yeke din pêwîst bibe: **a sor**. Ev a li şûna sêvê ye, wê temsîl dike, loma **cînav** e.

sêva xwe **ya** sor (-a paşpirtik, **a** cînav, 'y' ji bo ahenga deng)

çavê min **ê** çepê (-ê paşpirtik, **ê** cînav, 'y' pêwîst nake)

çîyayên Kurdistanê **yên** bilind (-ên paşpirtik, **ên** cînav, 'y' ji bo ahenga deng)

Heke em bi vê ravekirinê li hevokên te binêrin, em kanin wan weha binivîsin û bi zelalî bibînin ku kîjan hêman ji bo çi fonksiyonê/erkê ye û li gora wê nav lê bikin.

Enstîtuya Kurdî **ya** Stenbolê.

-ya / **ya**

Min sêva xwe **ya** sor da wê.

-a / **ya**

Cîrana me **ya** xweşik diçe bêriyê.

-a / **ya**

Çîyayên Kurdistanê **yên** bilind bi mij û dûman in.

-yên / **yên**

Çavê min **ê** çepê diêşe.

-ê / **ê**

Ev mînakên jorîn ji bo navdêrên binavkirî (definite, belirli) ne. Heke navdêr nebinavkirî bin, wê gavê pirtikên pevgirêdanê diguherin:

Yekjimar Mê **-e** keçe**e** bedew, jine**e** dirêj, xewe**e** xweş, sêve**e** sor

Yekjimar Nêr **-î** kevçîyek**î** zîv, kurek**î** jîr, zilamek**î** dirêj, derîyek**î** vekirî

Pirjimar **-e** keçine**e** bedew, jinine**e** dirêj, kurine**e** jîr, kevçîne**e** zîv, sêvine**e** sor

Di van mînakan de **-e** û **-î** karê pevgirêdanê dikin, **-ek (-yek)** yekjimarîya nebinavkirî û **-in (-n)** jî pirjimarîya nedîyarkirî dîyar dikin.

Hêvî dikim ku ji bo ronîkirina mijarê alîkarîyê bike.

Baran RIZGAR

Tebax 2012

Analîzeke lêkerên Kurmancî: dîrok û pêvajoyê; pevkeliyan, lihevhatin û ketina dengan; lêkerên rêzdar-nerêzdar; rader û rayên lêkeran

Ravekirina rêzdar - nerêzdar (birêz – bêrêz; di rêzê de - ne di rêzê de)

Çêtir e ku em berê li ser **rêzdar** û **nerêzdar** (**birêz/bêrêz**, **di rêzê de/ne di rêzê de**) û ku em ji wê çî qest dikin rawestin. Dema ku qaydeyek hebe, ew hêman an unsûrên ku li gora wê qaydeyê tev digerin, ew **rêzdar** in û yên ku jê averê dibin, anku qaydê binpê dikin jî **nerêzdar** in.

Ev, tarîfeke giştî ye. Lê li vir lê belêyek heye ku piraniya me wê îhmal dikin û ji ber wê îhmalê jî derece û çapa bêrêziyê yekcar zêde xuya dike. Ev jî ew e ku hinek hêman an unsûr dema ku ji qaydeyê giştî averê dibin, kanin qaydeyê nuh çêkin, meriv kane ji wê jî re bibêje **qaydeya taybet**, û wê demê meriv nikane ji wan re bibêje **bêrêz** an **nerêzdar**. Wê gavê dema ku em dibêjin tiştek nerêzdar an bêrêz e, divê em berê lê binêrin ku gelo bi rastî hema bêserûber e, yan qayde ji qaydê derxistiye, jê-qaydeyek pêk anîye.

Piştî vê niqtê, divê meriv ji lêkerên cêwî, heta yên sêber, çarber jî haydar be. Carinan ji dewsa hev tên bikaranîn. Wek mînak, ger em bibêjin lêker **hatin**, lê fermanî **were**, bi awira pêşî li wir bêrêzîyek bêserûber xuya dike. Lê ne wanî ye, cêwîya lêkera **hatin** heye: **werîn**. Û gelek caran ji dewsa fermanîya **hatin** ku **bihê** ye, fermanîya **werîn** ku **were** ye, tê bikaranîn. Wê gavê ew nê bêrêzî ye, tevkarîya du lêkeran e. Anku çênabe ku em bêjin lêkera **hatin** bêrêz (irregular) e.

Dîrok û pêvajoyên peyvên Kurdî

Niqteyêke din ku divê em jê haydar bin û tim li pêş çav bigirin, dîrok û pêvajoyên zimanê Kurdî ye. Zimanekî pir qedîm e, bi hezar salan dîroka xwe heye, û hema hema di seranserê vê dîrokê de tenê devkî hatiye bikaranîn û Kurd hemû di nav dewlet, împeratorî hwd din de necivîyane ku ji jor ve qaydeyên zimên li wan werin ferzkirin. Ji lew re, ji eşîran bigire heta herêman û mîrtîyan ji hêla aborî û civakî ve otonom bûne û rêz û rêzikên jiyanê û pê ve girêdayî yên zimên li gora xwe û bi dilê xwe domandine. Dîsa li gel vê yekê pir jî dane hev û ji hev sitendine. Bu kurtî ji ber nebûna sîstemeke navendî yan merkezî ya hişk ziman di rewşên azad, pir-cûre de herikîye û vî tewrê jiyanê rê li ber zarav, jêr-zarav û devokan vekirîye û ziman di çarçoveke pir fireh û dewlemend de rengîn kiriye. Yek ji sedemên lêkerên cêwî û hwd ev e.

Muzîkalbûna Kurmancî; pevkelîyan, lihevhatin û ketina dangan

Niqteyek din, Kurmancî ji xweşkirin, şêrîn û biaheng kirin û xweş herikandina dangan hez dike, zimanekî muzîkal e. Bi korfelaqî çend hevokan, heta çend peyvên hilbijêre û bide Kurmancîaxêvekî, di cîh de kane ji te re helbest an sitranekê jê derxe. Ev jî zimên pir xweş û şêrîn dike. Di nav gel de, li cîhên ku asîmîlasyon neketiyê, peyivînên adetî wek muzîk û helbestan xweş tên guhê meriv. Mixabin di dema derbasbûna Kurmancîya nivîskî de, ji bo van taybetî, xweşî û dewlemendîyên Kurmancî baş girîngî nehatiye dayin û meriv gelek caran di nivîsan û qaydeyan de ji wê hêlê ve kêmasî û têrnekirinekê dibîne û ev yek ziman bi meriv sar dike.

Îcar ev xweşî, şêrînî, aheng û dewlemendîya danganîya Kurmancî dibe sedem ku deng gelek caran li gora dengê piştî xwe biguherin, carna jî bikevin. Ev jî niqteyek girîng e, divê meriv di nirxandinên rêzimanî û tespîtkirina qaydeyên rêzimanê de guhertin, pevkelîyan, lihevanîn û ketina dangan rind li pêş çav bigire. Carna meriv dibîne ku li cîhê ku deng dikeve, wek ku deng guherîye qayde hatiye çêkirin, wek mînak dengê **-î** berî **'y'** yê naguhere, nabe **i**, lê di bilêvkirina qels de dikeve, di ya xurt de li cîhê xwe dimîne û tucarî jî wek **i** nayê bilêvkin. Lê meriv dibîne ku wê wek **i** dinivîsîn, îcar meriv nikane wê xweş bixwîne, ziman nagere, guh dixeritîne. Mînak:

kaniya jêrîn, **î** dikeve dibe **kanya jêrîn**; lê heke hun wek **kaniya jêrîn** binivîsin, em nikanin bixwînin.

Heger hun **mirîyek, dirîyek, tirîyek, serîyek** wek **miriyek, diriyek, tiriyeke, seriyek** binivîsin, em nikanin bixwînin; li vir dengê **î** ne dikeve, ne jî dibe **i**, her wek **î** dimîne. Hewl bidin ku bi **i** bixwînin, hun nikanin. Îcar pirs ev e: qaydeyeke ku em nikanibin di devê xwe bi cîh bikin, em çima li ser kaxezê bi cîh dikin û bi ser de jî rastnivîsa xwe zehmet dikin? Ji bo vê yekê li ba min bersîveke rasyonel tune.

Carna jî meriv dibîne ku qet guh nedaye deng guherîn û dengketinê, û hema li qaydeyeke teng girê daye. Divê em bibînin ku ew deng-guherîn, deng-ketin an pev-kelyan bi xwe jî qaydeyan çêdikin an na. Wisa neyê kirin, Kurmancîya me ya şêrîn û muzîkal wê di zimanê nivîskî de formeke xavî û bêçêj (ta'msar) bigire, heyf dibe.

Îcar piştî van ravekirinan ez ê sererast li mijarê vegerim. Lê, berê not bikim ku ji lêgerîna lêkerên nerêzdar bêtir, meriv divê lêgerîna rayên lêkeran li gora deman bike û qaydeyan wan tespît bike. Ne weha be, pêşqen'etek çêdibe ku divê komeke lêkerên nerêzdar bê dîtin, û ew jî kane bandorê li birêkûpêkîya lêkolîna meriv bike.

Wek ku tê zanîn di gelek zimanan de, bi taybetî yê Ewropî hin lêker wek nerêzdar tên tesnîfkirin. Wek mînak Îngîlîzî, Almanî û Îspanî. Lêker di demên borî de bê qayde û rêz ditewin/tên kişandin, an jî qet têkilîya rayê bi raderê re tune, anku kok û mesder her yek ji wan sitraneke cîhê dibêje.

Pêşî divê vê yekê zelal bikim ku di Kurmancî de rewşeke wanî tune û ji bervacî, raya ku ji bo dema borî tê bikaranîn, hema hema ji sedîsed rêzdar e. Qayde jî pir zelal û basît e.

'ra'ya Dema Borî

Paşpirtikên **-in** û **-n** ji raderê tên rakirin û yê mayî dibe raya dema borî. Wek mînak:
hatin/hat, kirin/kir, anîn/anî, çûn/çû. meşîn/meşî, meşîyan/meşîya.

Binêrin ku **-in** hebe, ew radibe, tenê **-n** hebe jî ew **-n** radibe. Ev raya bidestketî di heman demê de tewandin an jî kişandina kesê sêyem peyde dike. Wek:
Ew hat, wî kir, wê anî, ew çû, ew meşîya.

Kesên din li gora xwe paşpirtikan li raya dema borî zêde dikin, wek:
ez hatim, tu hatî, em hatin.

Wê gavê em digihêjin encamekê ku ji bo demên borî komeke lêkerên nerêzdar tune, rêzdarî di van deman de serdest e.

Berî ku bidomînim, dixwazim li vir ji bo têngînan notekê dahînim: hemû navê lêkerê rader e, anku **mesder** an jî bi Îngîlîzî **infinitive**. **ra** jî ji bo **kok**, bi Îngîlîzî **stem** e. Mînak **ketin** rader e, **ket** raya dema borî ye.

Ev tesbît, îdiaya ku gelek lêkerên Kurmancî jî wek ên Îngîlîzî **bêrêz** in (**irregular**) pûç dike. Ji ber ku ew tewre bêrêzbûn mijara dema borî ye: **I go** di dema borî de dibe **I went**, lê belê li gora qaydê divya **-ed** bisitenda. Mêze bikin, li vir qaydeyek heye û li gora qaydê nayê kişandin, ji lew re jê re dibêjin irregular (bêrêz, bêniizam). Rewşa lêkerên Kurmancî tu têkilîya xwe bi vê re tune.

Gava me ya duyemîn demên ji bilî yên borî ne. Evana jî komek in ku fermanî, dema nuha, û demên bihêk (pêşî, future) di hundirîne. Îcar ew raya ku em ji bo demên borî tespît dikin ji bo van deman nayê bikaranîn, ji bo van deman rayeke din tê bikaranîn. Bi gotineke din, **di Kurmancî de ji raderekê du ra tên pêkanîn û yek ji bo demên borî û ya din jî ji bo yên mayî tê bikaranîn**.

Taybetmendîya lêkerên Kurmancî li vir e, du ra/kok ji rader/mesderê, mijara me ev e û têkilîya xwe bi bêrêziyê re tune. Divê meriv nekeve nav hewldanan ku berê li zimanê bîyanî binêre û dûre bi wê perspektîvê hewl bide ku Kurdî li gora wan analîz bike. Hinek kes jî hewl didin ku Kurdî bi Frensî şîrove bikin, naxêr, bê guman ji ber ku ji heman koma zimanan in, gelek alîyên Kurdî yên hevpar bi zimanên Ewropî re hene û ez jî cîh bi cîh wan alîyên hevpar raber dikim, wek referans nîşan didim, lê belê gelek alî jî xweser in, taybetîya Kurmancî ne, divê em van alîyan tevlihev nekin. Divê em hewl nedin ku zimanê xwe li qaydeyê zimanên din bînin, ji bervacî divê em bi lêkolîn û analîzên lînguîstîkî, qaydeyên zimanê xwe zelal û dîyar bikin.

Îcar di warê hînbûna rêzimanê de ji bo kesên ku nuh dest bi Kurmancî dikin an jî Kurmancîya wan ne pêşketî ye, ne zimanê yekemîn e, li vir hinek dijwarî û zehmetî dest pê dike. Ji ber ku raya ku ji bo fermanî, dema nuha û demên pêşî tê bikaranîn, ne tenê bi qaydeyekê lê bi çend qaydeyên giştî û li jêr wan çendên taybetî tê bidestxistin. Her weha di vir de danûsitendina navbera lêkerên cêwî, pevkeyan, ketin û pevguherîna dangan û hwd zêde ye.

Ji ber vê yekê ez di ders û pirtûkên xwe de faktorên pedagojîk li pêş çav digirim û di serî de ji dewsa qaydeyan, radera lêkerê li gel tewandina fermanî bi xwendekaran didim hînkirin. Anku ez ji wan re dibêjim, dema ku hun lêkerê hîn dibin, fermanîya wê jî pê re hîn bibin, dûre hun kanin vê fermanîyê di pêkanîna dema nuha û demên bihêk (bê, bihê, pêşî) de bikar bînin. Ji lew re xwendekarên min **çûn** û **biçe**, **kirin** û **bike**, **dan** û **bide**, **avêtin** û **bavêje** û hwd pev re hîn dibin.

Ev yek min jî wan jî rehet dike û ez di derecên bilind de li qaydeyan vedigerim û wan jê haydar dikim. Her wisa di pirtûk û ferhenga xwe de ji bo hêsanîyê min li gel lêkeran di nav kevaneke de fermanîyên wan jî dane. Anku dema ku yek di ferhengê de li lêkerê bigere, li gel lêkerê fermanîya wê jî dibîne û ev yek karê wî yê bikaranîna wê lêkerê di dema bihêk û dema nuha de hêsan dike. Îcar heke di nav xwendevanan de kesên ku nuh Kurmancî fêr dibin hebin, li vir

dixwazim vê temîyê li wan jî bikim ku lêkerê û fermanîya wê pev re hîn bibin. Yekî ji we pirsî jî weha jê re bibêjin. Anku yekî pirsî ku bi Kurmancî ji bo **to go** an **girmek** çî tê gotin, bibêjin **çûn** tê gotin û fermanîya wê jî **biçe** ye, bi vî awayî hun kanin karê wan hêsan bikin.

Îcar em werin ser qaydeyên bidestxistina raya fermanî, dema nuha û demên bihêk (pêşî).

Ev qayde li gora beşa dawî ya raderan diguhere.

Rêjeyeke mezin a raderan bi **-andin** diqedin. Anku di dawîya wan de **-andin** heye. Wek **qedandin**, **meşandin**, **revandin**, **aliqandin**, **betilandin**, **guherandin**, **hejandin** û hwd.

Lêkerên ku bi **-andin** diqedin:

Ji bo van raderan, em **-andin** radikin û **-în** dixin dewsa wê ku raya van deman pêk bînin. Wek **meşandin**, **-andin** rake **-meş** dimîne, **-în** lê zêde bike, dibe **-meşîn**, raya lêkera **meşandin** ji bo van deman **-meşîn** e. Îcar berî ku em derbasî mînakên din bibin, em **-meşîn** di van deman de bikar bînin:

fermanî	bimeşîne
dema nuha	dimeşîne
dema bihêk	Ew ê bimeşîne
dema bihêk a nêzîk	Ew dike bimeşîne .

Ev hemû ji bo kesê sêyem in, kesên din li gora xwe guherandinan tê de çêdikin, lê bingehê anku rayê naguherînin. Wek:

ez **dimeşînim**, tu yê **bimeşînî**, em dikin **bimeşînin**.

Her weha ji bo **guherandin**, **-în** dikeve dewsa **-andin** û ra dibe **-guherîn**:

biguherîne, **diguherîne**, Ew ê **biguherîne** û Ew dike **biguherîne**.

Ev qayde hêsan û zelal e; û ku lêkerên hevdanî (hevedudanî) neyên hesibandin, hema hema nivê lêkerên Kurmancî bi **-andin** diqedin.

Lêkerên ku raderên wan bi **-în**, **-tin**, **-ûn**, **-an** diqedin:

Qaydeya me ya dudan qaydeyê geştî ye ji bo lêkerên ku raderên wan bi **-în**, **-tin**, **-ûn**, û **-an** diqedin. Wek:

birîn, **dizîn**, **maltin**, **qelaştin**, **bûn**, **çûn**, **hêran**, **hûnan**, **kutan**.

Li gora vê qaydeya giştî **-în, -tin, -ûn**, û **-an** dikevin, yê mayî dibe ra û ev ra ji bo fermanî, dema nuha û dema bihêk (pêşî) tê bikaranîn.

Lê belê li bin vê qaydeya giştî, hin qaydeyên taybet hene, ji lew re ez ê kom bi kom li ser van lêkeran rawestim ku wan qaydeyên taybet jî zelal bikim.

Berê lêkerên ku bi **-în** diqedin. Wek:
birîn, dizîn, dirîn, meşîn, kanîn û hwd.

Ji bo van lêkeran jêr-qayde an qaydeyên taybet tunin. Yekser **-în** dikeve û yê mayî wek ra tê bikaranîn.

birîn: **-în** dikeve, **bir** wek ra dimîne.

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
bir	dibire	Ew ê bibire. Ew dike bibire

dirîn: **-în** dikeve, **dir** wek ra dimîne.

fermanî	dema nuha	dema bihêk
dir	didire	Ew ê bidire. Ew dike bidire

dizîn: **-în** dikeve, **diz** wek ra dimîne.

fermanî	dema nuha	dema bihêk
diz	didize	Ew ê bidize, dike bidize

Her weha ji bo **kanîn – kan**, ji bo **kirîn – kir**, ji bo **zanîn – zan**, ji bo **meşîn – meş**

Lêkerên ku bi -an diqedin:

Lêkerên ku bi **-an** diqedin. Wek **hêran, hêlan, hûnan, kutan, sitran, zan** û hwd.
-an dikeve û yê mayî wek ra tê bikaranîn.

dan: **-an** diçe, **d** tenê dimîne wek ra.

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
bide	dide	Ew ê bide

hêran: **hêr** dimîne wek ra.

fermanî   dema nuha   dema bihêk
bihêre   dihêre   Ew ê bihêre

hûnan: hûn dimîne wek ra.

fermanî   dema nuha   dema bihêk
bihûne   dihûne   Ew ê bihûne

Her weha ji bo hêlan – hêl, ji bo kutan – kut, ji bo kêlan – kêl, ji bo xuyan - xuy û hwd.

Wek ku xwiya dibe, heta nuha di qayde û bikaranîna wan de tu zehmetî yan tevlihevî tune. Ji xwe heta nuha me bêtir ji sedî nodê lêkeran jî dîtine. Ên ku ez ê ji nuha û pey ve li gel qaydeyên taybet bidim, komik in, ji çend lêkeran pêk tên, hejmara endamên komikan ne zêde ye.

Ji bo lêkerên ku raderên wan bi **-an** diqedin, jêr-qaydeyek an qaydeyêke taybet heye, hinek ji wan dema ku **-an** dikeve, 'ê'yek dewsa wê digire û ev **-ê** ji şûna 'e'ya fermanî jî tê bikaranîn.

sitiran: **-an** dikeve, **-ê** lê zêde dibe, **si^{ti}re** wek ra dimîne.

fermanî   dema nuha   dema bihêk
bistirê   distirê   Ew ê bistirê

NOT: lêkera **sitiran**, ji bo herikîna deng, di xwendina raderê de 'i'ya yekem û di kişandinê de 'i'ya duyem dixê: **si^tran**, **bi^stirê**, **di^stirê** û hwd. Hinek kes wek ku qet 'i' tê de tunebe, dinivîsin, lê ew ne rast e, wisa meriv nikane bixwîne jî, divê qet nebe 'i'yeke orijînal bê parastin di her rewşê de: **stran** nabe. Ev fantazî ye, li nivîsîna peyvên Almanî, Îngilîzî û hwd dinêrin, dibêjin qey em jî wisa bikin çêtir dibe. Di wan zimanan de ji bo **i** tîpek/herfek tueneye, lewra li cîhê ku dengê **i** derdixin, tiştêkî nanivîsin; yê me tîp heye, divê em binivîsin. Ev helwest di gelek peyvan de derdikeve pêş me: **sipas**, **silav**, **sitêrk**, **şikestî**, **şikandin** û hwd; di hemûyan de jî **i** heye û divê bê nivîsîn.

zan: **-an** dikeve, **-ê** lê zêde dibe, **zê** wek ra dimîne.

fermanî   dema nuha   dema bihêk
bizê   dizê   Ew ê bizê

Her weha ji bo gîhan – gîhê, gan – gê, pan – pê anku bigîhê, bigê, bipê
Hejmara van lêkeran ne zêde ye, li dor 4-5an e.

Lêkerên ku raderên wan bi **-tin** digedin.

Lêkerên ku raderên wan bi **-tin** digedin. Wek **alastin, qelaştin, bijartin, sipartin, gihaştin, bihîstin** û hwd.

Qaydeya giştî ji bo van lêkeran ew e ku **-tin** bê rakirin û yê mayî wek ra bê bikaranîn. Lê belê ji bo lihevanîna deng û xweş herikîna peyvê, di bicîhanîna vê qaydeyê de hinek guhertinên deng û îstîsna hene .

Lê em ê berê çend hebên ku guhertinên deng tê de çênabin bibînin ku qayde xweş bê fahmkirin:

jentin: **-tin** rabe, ra dimîne wek **-jen:**

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
bijene	dijene	Ew ê bijene. Ew dike bijene

maltin: raya wê **-mal:**

fermanî	dema nuha	dema bihêk
bimale	dimale	Ew ê bimale. Ew dike bimale

girtin: raya wê **-gir:**

fermanî	dema nuha	dema bihêk
bigire	digire	Ew ê bigire. Ew dike bigire

guhertin raya wê **-guher:**

fermanî	dema nuha	dema bihêk
biguhere	diguhere	Ew ê biguhere. Ew dike biguhere

Îcar em werin ser jêr-qayde yan qaydeyên taybet ji bo lêkerên ku raderên wan bi **-tin digedin.**

Ger tîpa dawî ya berî **“tin”** dengdêrek be, ji bo ku ew dengdêr û **“e”**ya Fermanî pev bikelin, **“j”** an jî **“ş”** dikeve dawîya rayê. Ango **j** an jî **ş** li rayê zêde dibe. Îhtîmal heye ku di orjînalê van lêkeran de ev deng ji xwe hebûbin û dûre ketibin, ji ber ku meriv carna li şopa wan rast tê. Lê belê îro ev deng wek lêzêdekirî xuya dibin.

doṭin: **-tin** jê derkeve, **do** dimîne, ji bo ku bi **-e'**ya fermanî re li hev bike, **ş** lê zêde dibe, ra dibe **doş**.

fermanî   dema nuha   dema bihêk
bidoşe   **didoşe**   Ew ê **bidoşe**. Ew dike **bidoşe**

Wek ku min gava din got, muhtemelen orîjînalê vê lêkerê **doştin** e.

Bi heman awayî ji bo **avêtin**, **avê** dibe **avêj**, biavêje, diavêje, Ew ê biavêje.

firoṭin: **firo** dibe **firoş**; bifiroşe, difiroşe, Ew ê bifiroşe

soṭin: **so** dibe **soj**; bisoje, disoje, Ew ê bisoje

hêvoṭin: **hêvo** dibe **hêvoj**; bihêvoje, dihêvoje, Ew ê bihêvoje (teşwîk kirin, birêve birin)

hevoṭin: **hevo** dibe **hevoj**; bihevoje, dihevoje, Ew ê bihevoje (perwerde kirin)

koṭin: **ko** dibe **koj**; bikoje, dikoje, Ew ê bikoje

mêtin: **mê** dibe **mêj**; bimêje, dimêje, Ew ê bimêje

rêtin: **rê** dibe **rêj**; birêje, dirêje, Ew ê birêje

Li gora vê analîzê, dibe ku orîjînalên van lêkeran wisa bin:

firoştin, **sojtin**, **hêvojtin**, **hevojtin**, **kojtin**, **mêjtin**, **rêjtin**

ketin jî di rewşeke wisa de ye. Orîjînal **kevtin** xwiya dike. Lê bi pirayî wek **ketin** tê bikaranîn. Ji lew re:

ke dibe **kev**; bikeve, dikeve, Ew ê bikeve

Ger rader ji du kîteyan bêtir be û di kîteya berî “-tin” de “a” hebe, ew a dibe “ê”.

alastin: **-tin** diçe, **-alas** dimîne, **-a** dibe **-ê** û ra dibe **-alês**;
bialêse, **dialêse**, Ew ê **bialêse**

bişavtin: **-tin** diçe, **-bişav** dimîne, **-a** dibe **-ê** û ra dibe **-bişêv**;

bibişêve, dibişêve, Ew ê bibişêve

jimartin: -tin diçe, -jimar dimîne, -a dibe -ê û ra dibe -jimêr;
bijimêre, dijimêre, Ew ê bi bijimêre

Bi heman awayî;

arastin – arês, qeşartin – qeşêr, guvaştin – guvêş, hinartin – hinêr, bijartin – bijêr, sipartin – sipêr

Her weha di hin lêkeran de ji bo lihevanîna dengan û herikîna peyvê “f” dibe “v”, “s” dibe “z”, “ş” dibe “j”

gihaştin, -tin diçe, -gihaş dimîne, -a dibe -ê, ji bo lihevanîna dengan ş dibe j û ra dibe -gihêj;
bigihêje, digihêje, Ew ê bigihêje

birashtin, -tin diçe, -biraş dimîne, -a dibe -ê û ji bo lihevanîna dengan ş dibe j û ra dibe -birêj;
bibirêje, dibirêje, Ew ê bibirêje

guhastin, -tin diçe, -guhas dimîne, -a dibe -ê û ji bo lihevanîna dengan s dibe z û ra dibe -guhêz;
biguhêze, diguhêze, Ew ê biguhêze

parastin, -tin diçe, -paras dimîne, -a dibe -ê û ji bo lihevanîna dengan s dibe z û ra dibe -parêz;
biparêze, diparêze, Ew ê biparêze

axaftin, -tin diçe, -axaf dimîne, -a dibe -ê û ji bo lihevanîna dengan f dibe v û ra dibe -axêv;
biaxêve, diaxêve, Ew ê biaxêve

Dîsa li gora vê analîzê, dibe ku orjînalên van lêkeran wisa bin:
gihajtin, birajtin, guhaztin, paraztin, axavtin

Lêkerên ku radera wan bi -ûn diqedin
-ûn dikeve û yê mayî ra ye

bûn: -ûn dikeve, b bi tena xwe wek ra dimîne:
fermanî dema nuha dema bihêk
bibe dibe Ew ê bibe. Ew dike bibe

çûn: -ûn dikeve, ç bi tena xwe wek ra dimîne:

fermanî dema nuha dema bihêk
biçe diçe Ew ê biçe. Ew dike biçe

Her çiças **dirûn** jî di nav vê komê de be jî, ji ber ku ew ji **dirûtin** tê, ez ê dûre li ser koma ku ew dikeve nav rawestin.

Lêkerên ku radera wan bi **-irin** an **-arin** diqedin, ev beş jê dikevin û yê mayî wek **ra** tê bikaranîn.

birin: **-irin** dikeve, **b** bi tena xwe wek ra dimîne:

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
bibe	dibe	Ew ê bibe. Ew dike bibe

kirin: **-irin** dikeve, **k** bi tena xwe wek ra dimîne:

fermanî	dema nuha	dema bihêk
bike	dike	Ew ê bike. Ew dike bike

xwarin: **-irin** dikeve, **xw** wek ra dimîne:

fermanî	dema nuha	dema bihêk
bixwe	dixwe	Ew ê bixwe. Ew dike bixwe

Hin lêkerên ku raderên wan bi **-istin** an **-iştin** diqedin

Hin lêkerên ku raderên wan bi **-istin** an **-iştin** diqedin, **-istin** an **-iştin** dixin û çî mabe wê wek **ra bikar tînin**.

Wek: **xistin**, **nivistin**, **rûniştin**, **veniştin**.

xistin: **-istin** dikeve, **x** bi tena xwe wek ra dimîne:

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
bixe	dixe	Ew ê bixe. Ew dike bixe

nivistin: **-istin** dikeve, **niv** wek ra dimîne:

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
binive	dinive	Ew ê binive. Ew dike binive

Çend lêker hene ku raderên wan bi **-tin** diqedin, ev lêker **-tin** dixin û yê mayî wek ra bikar tînin, lê belê di fermanî de **-e** nasitînin. Wek: **sûtin, cûtin, dirûtin, rîtin, ajotin**.

dirûtin: **-tin** dikeve, **dirû** wek ra dimîne:

fermanî	dema nuha	dema bihêk (pêşî)
bidirû	didirû	Ew ê bidirû . Ew dike bidirû

Her weha **sûtin**: **bisû, disû, ew ê bisû**

cûtin: **bicû, dicû, ew ê bicû**

rîtin: **birî, dirî, ew ê birî**

ajotin: **bajo, dajo, ew ê bajo**

Lêkerên **girîn** û **jîn** jî her çiqas raderên wan ne bi **-tin** lê bi **-n** diqedin jî, li gora heman qaydeya taybet ra pêk tînin.

girîn: **bigirî, digirî, ew ê bigirî**

jîn: **bijî, dijî, ew ê bijî**

Çend lêkerên me jî hene ku bi serê xwe taybetîyên wan hene, ji lew re hêja ye ku ne di nav kom an komikan de, lê yek bi yek meriv li wan binêre.

haşin: ev lêker bi piranî fermanîya cêwîya xwe **werîn** bikar tîne, ango **were**. Û her weha fermanîya wê bi xwe jî du formên xwe hene, ya normal **bihê** û ya kurt **bê**. Li gora deman tewandina wê jî kane bi herdu forman jî bê pêkanîn, zimanê devkî bêtir forma kurt bikar tîne.

hiştin: Ev lêker ji bilî demên borî raya cêwîya xwe **hêlan** bikar tîne, anku **bihêle, dihêle, ew ê bihêle**

şuştin: fermanî **-e** nasitîne û her weha deng diguhere dibe **bişo**, bi îhtîmaleke mezin cêwîyeke xwe heye ku **şo** jê girtiye. Û ew jî dibe ku **şotin/şuştin** be.

dîtin: **bibîne, dibîne**, ji cêwîya xwe **bînan** (**bibîne, dibîne**) disitîne

anîn: deng pev dikelin, fermanî **bîne, tînim, ez ê bînim**. Orîjînalê wê **hanîn** e, lê ew jî raya xwe ji cêwîya xwe **hînan/hênan** disitîne: **bihîne, dihîne, ew ê bihîne**.

danîn: Ev lêkereke hevdanî (hevedudanî) ye: **da** û **anîn** pev kelîyane, ji lew re agahîya ku min li ser **anîn** da ji bo wê jî derbas dibe.

divêtin: ji wan lêkeran e ku fermanî **-e** bi kar nahîne: **bivê, divê, Ew ê bivê**; eslê wê ji **vîn, vîyan** tê. Bi awayê **viyan** nivîsîn çewt e, ji ber ku hîmê vê lêkerê **vî/n/** e. Ji ber wê qaydeya ji çewt têngîhanê ku **'iy'** divê bibe **'iy'** wisa dikin û hîmê lêkerê û navdêrê xerab dikin; zirarê didinê. Her weha di dema borî de jî nabe **diviya**, dibe **divîya**, di sist bilêvkirinê de **î** kane bikeve, bibe **divya**; forma **diviya** ne tu tiştê e.

şikestîn: ji wan lêkeran e ku fermanî **-e** bi kar nahîne, rayê ji cêwîya xwe **şikîn, şikîyan** disitîne: **bişikî, bişikê; dişikî, dişikê**

werîn, werîyan (were) û **herîn (here)** ev herdu lêker ku xweş li dev tîne û cêwîyên **hatin** û **çûn** in, mixabin borîya wan wenda ye, **werîn** tenê fermanî, bilanî û dema bihêk (pêşî) maye; dema borî pir kêr wek îstîsnayekê meriv lê rast tê (**werîya**); **herîn** di dema nuha de jî tê bikaranîn, lê di dema borî de nayê bikaranîn.

man: rayê ji cêwîya xwe ya kevn **mandin** disitîne, ji lew re li gora qaydeya **'-andin'**, divê **'-andin'** bikeve, **-în** were dewsa wê: **bimîne, dimîne, ew ê bimîne**

maliştin: rayê ji cêwîya xwe **maltin** disitîne: **bimale, dimale, Ew ê bimale**

gotin: raya wê **-bêj** e, tê texmînkirin ku **-bêj** ji lêkera **vatiş** ya ku nuha di Kirmanckî-Dimilkî de tê bikaranîn hatiye:

bibêje, dibêje, ew ê bibêje

mirin: Bi rastî divê em xelatekê bidin vê lêkerê, ji ber ku yekane, çikûtenê lêker e ku dema borî û yê din hemû yek rayê bikar tînin: **mir**.

Ew mir, bimire, dimire, ew ê bimire.

Lêkerên kanîn (karîn) û zanîn tayetmendiyên xwe yê kîşandinê hene, ew pêşpirtikên **bi-**, **di-** nasitînin, her weha ji dewsa **na-**, **ni-** bi kar tînin:

Ez zanim   ji dewsa/şûna   Ez (di)zanim

Ez kanim   Ez (di)kanim

Ez karim   Ez (di)karim

Ez **n**izanim   Ez (na)zanim
Ez **n**ikanim   Ez (na)kanim

Ez ê kanibim   Ez ê (bi)kanim
Ez ê zanibim   Ez ê (bi)zanim

Analîzeke berfireh a li ser lêkerên **kanîn (karîn)** û **zanîn** li vir bixwînin: [Têkilîya Lêkerên KANÎN, KARÎN û ZANÎN](#)

Baran RIZGAR

13.05.2012

Misilman, Musulman, Musluman, Misliman, Musilman, Misulman, Silman hiqûq, huqûq, hiqûk, huqûk; hindur, hundur; hinguv, hunguv, hingiv; hikum, hukum; hicûm, hucûm; bihurîn, buhurîn Çawa Binivîsin?

Misilman, Musulman, Musluman, Misliman, Musilman, Misulman, Silman

Belê ev awayên nivîsînê gişt derbas dibin, em cîh bi cîh lê rast tên. Bê guman divê em awayekî hilbijêrin û bi kar bînin. Îcar divê bi metodeke objektîv em wan li bêjîngê bixin û yek bi yek ên ne minasib an ne li gora denganiya Kurmancî bidin alîyekî.

Li vir 2 xal hene ku divê em li pêş çav bigirin;

1) Di Kurmancî de di peyvekê de du ‘**u**’ nayên bikaranîn. Ewqas rûniştîye ku îstîsnayên xwe jî tunin û devê me jî lê nagere. Ji ber vê yekê, peyva **Musluman** ji alîyê denganiyê ve li Kurmancî nayê, Kurmancan ew li denganiya xwe anîye. Heman tişt kane ji bo dengugerîna wê ya bi awayê **Musulman** jî bê gotin.

2) Di nav gel de bi awayekî belav forma kurtkirî ya ‘**Sulman**’ ji dewsa ‘**îslam**’ê tê bikaranîn.

Li gora van her du xalan meriv kane bibêje, em jê re bibêjin **'Misulman'** dê çêtir be. Çenekî kevneşopî, çenekî qaydeya danganîyê, digihêjin hev. Ji xwe di piraniya peyvên ku ji Erebi derbasî Kurmancî bûne de, em **'u'**ya kêteya yekemîn dixin, dikin **'î'**. Wek: **Mi**hemed, **Sil**êman, **Mi**stefa û hwd.

Bi vê re têkildar, em kanin bêjin ku peyvên wek **'hindur'** û **'hinguv'** jî bi du **'u'**yan nayên nivîsîn, anku wek **'hunguv, hundur'** dev lê nagere û meyl ew e ku kêteya yekem **'î'** be. Peyva **'hikum'** jî ji ber heman sedemê ji ya **'hukum'** maqûltir dibe. Bi heman sedemê **'hucûm'** jî bi Kurmancî dibe **'hicûm'** (Bê guman tercîh **'êriş'** e). Her weha **'huqûq'** jî dibe **'hiqûq'** (hin kes vê peyvê wek **huqûk** an **hiqûk** dinivîsin, lê belê di vê peyvê de **'k'** tune, her du tîp jî **'qaf'** in, bi Kurdî **'q'**). Her weha lêkera **bihurîn** jî dikeve nav vê rêzikê û divê wek **buhurîn** neyê nivîsîn. Em rêz bikin:

hindur, hinguv, hikum, hicûm, hiqûq, bihurîn, bihurandin û hwd.

Lê heke em bêjin, na, **'Misulman'** peyveke girîng e, bila li gora orîjînalê xwe bê nivîsandin. Wê gavê divê em li orîjînalê wê binêrin.

Ji peyva sereke bi Erebi **'Muslim'** (wisa derbasî Îngilîzî û hin zimanên din jî bûye, wateya wê **serî danîn, teslîm bûn** û hwd e û peyva **Îslam** jî bi heman wateyê ye, anku ji Xwedê re serî danîn/teslîm bûn) û paşpirtika pirjimarîyê **'-an'**a bi Farisî û Kurdî û hwd pêk hatiye. Anku **Muslim+an**, ew jî dibe **Musliman**, wek ku em **-an** bi navê eşîran, malbatan ve dikin: **Ebasan, Botan, Hesenan** û hwd. **Muslim** jî dibe **Musliman**.

Bi her awayî di peyvekê de du **'u'** li dijî danganîya Kurmancî ye, ji lew re **'Musluman'** û **'Musulman'** ji me re nabin. Wê gavê di destê me de 2 bijartekên dirêj û yeka kurt dimîne: **Musliman, Misulman** û **Sulman**. Heçî **Sulman** e, ew forma kurtkirî ye. Heke di cîhekî de kurt û hêsanî pêwîst be, wê gavê kane bê bikaranîn.

Ji her du awayên dirêj, **Musliman** herî pir nêzîkî orîjînalê ye û **Misulman** jî li danganîyê çêtir tê.

Heke em bêjin, em forma herî nêzîkî orîjînalê û ne li dijî danganîyê hilbijêrin, wê gavê: **Musliman**.

Baran RIZGAR

Nîsan 2012

Doşgerên (Planet) Sîstema Rojê

Em berê li bintar/orîjîna peyva **planet** binêrin.

Bi qasî ku tê zanîn, cara yekem di sedsala 13an de hatiye bikaranîn. Ji peyva Grekî **planasthai** (gerîyan, doş bûn) peyva **planēt-**, **planēs** (gerok) pêk hatiye; ji wê jî wek **planeta** derbasî Latînî û ji wir jî derbasî zimanên Anglo-Fransî bûye: **planète** bi Fransî, **planet** bi Îngilîzî, Almanî û hwd.

Rave/tarîf: ravekirina 'planet' her guherîye û hîn jî astronom li ser ravekirinekê li hev nakin. Ji lew re, meriv kane berê li ravekirina destpêkê ya dema yekem bikaranîna peyva 'planet' binêre. Wê demê (sedsala 13an), ji bo yek ji heft girseyên ezmanî (**Roj, Heyv** (Hêv, Meh), **Venus, Jûpîter, Mars, Merkûrî** û **Saturn** peyva 'planet' hatiye bikaranîn; wisa bawer dikirin ku di nav sitêrkên sabit (neguhêzbar, pêdandî) de xwedî tevgerên taybet in. Anku 1) Li ezmên in, 2) Xwedî tevgerên xweser in: **digerin** û **doş** dibin.

Bala xwe bidinê ku me got **digerin** û **doş** dibin, çima? Ji ber ku **gergeheke** (**orbit**) wan heye di wê de digerin, lê ji ber du taybetîyên tevgera xwe, em kanin bibêjin ku **doş** jî dibin: 1) ji **gergeha** xwe dernakevin, her tim di nav wê de digerin, ev yek dike ku **doş** bibin, anku carê vedigerin xala ku jê bi rê ketine 2) dema ku di **gergeha** xwe de digerin, li dora xwe jî dizîvirin, ku ew jî bi awayekî **doşbûn** e. Ji lew re heke meriv bixwaze tevgera wê bêtir bi firehî rave bike, meriv kane bibêje ku **digerin** û **doş** dibin. Dibe ku navê wan ê bi Kurmancî jî meriv ji kombînasyoneke van her du peyvan pêk bîne: **doş** û **ger**, ji wan '**doşger**'. Anku gerreke ku tê de doş bûn, zîvirîn jî heye.

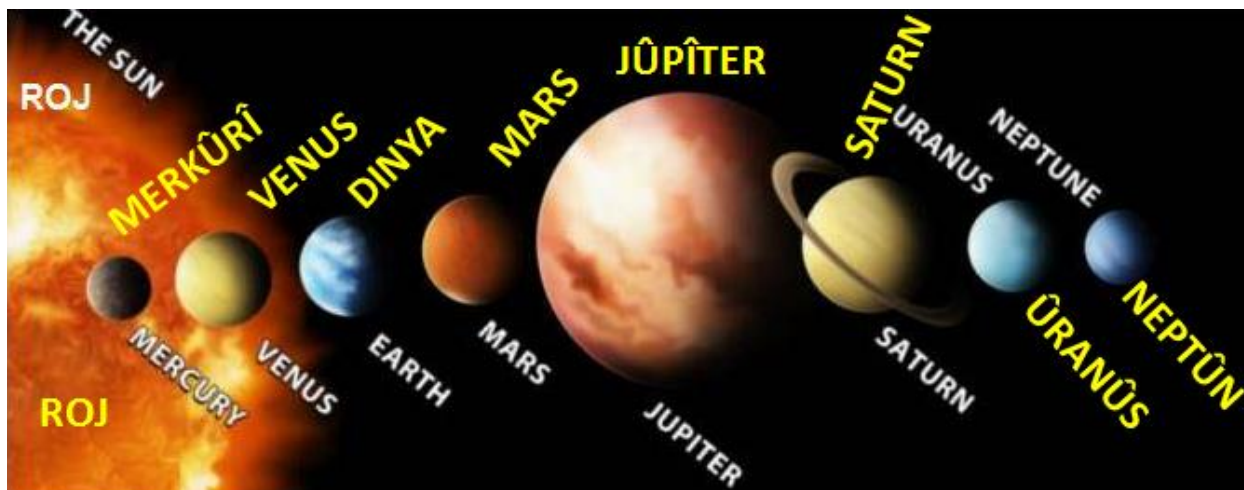
Ravekirina herî dawî ya planet/**doşgerê**:

Di 2006an de, Yekîtiya Astronomîyê ya Navnetewî ([International Astronomical Union](#) - IAU) li ser vê mijarê biryara xwe daxwiyandiyê. Ev raveya ku tenê ji bo **Sazûman/Sîstema Rojê (Solar System)** tê bicîhkirin, dibêje ku **planet/doşger** girseyeke ku gergeha wê li dora rojê ye, bi qasî ku **erdkêşa (gravity)** wê kanibe wê girover bike girseyî ye û bi erdkêşa xwe, derdora **gergeha (orbit)** xwe ji objeyên piçûktir paqij kiriye.

Li gora vê ravekirinê, **Plûto** û girseyên ji **Neptûnê** wê de (trans-Neptunian) nabin **planet/doşger**. Wê gavê, ji aliyê fermî ve hejmara doşgerên sîstema rojê dibe 8. Li gora dûrbûna wan a ji Rojê weha rêz dibin:

Merkûrî, Venus, Dinya/Erd, Mars, Jûpîter, Saturn, Ūranus, Neptûn.

Lê belê teva ku piraniya zanyaran ev ravekirina **doşger/planetan** pejirandibin jî, hinek astronom yekser li dijî wê rawestiyane.

Heçî **Plûto** ye ku jê re **doşgera qambihust** (cûcîk) tê gotin, gergeha wê ji gergeha Neptûn wê de ye, ji hemû doşgerên fermî gelekî piçûktir e û dûrbûna wê ya ji rojê jî ji giştên din bêtir e. Ji ber vê dûrbûnê di nav tarîyeke mayînde de ye û wisa tê bawerkirin ku navê Xwedayê Binerdê, **Plûto** ji ber vê sedemê lê kirine. Hîna keştiyeke ezmanî neçûye **Plûtoyê**; keştiyeke bi navê Asoyên Nuh (New Horizons) di 2006an de bi rê ketiye, heke asteng dernekevin, tê hêvîkirin ku di 2015an de bigihêjê.

Îcar heta nuha ji bo **planet/doşgerê** wekî din çî peyvên Kurdî hatine çêkirin/bikaranîn? Em li wan jî binêrin, ji ber ku heke peyvên minasib ji xwe hatibin çêkirin, pêwîst nake ku meriv li ser wan peyvên nuh çêkê û hejmara peyvên hevwater zêde bike.

Peyvên ku ez lê rast hatime ev in: **gerstêrk, rojger, rojgêran, gerok, seyare, hesare, exter**. Ji van peyvên ên ku tê de **'sitêrk'** an **'roj'** hene, ji me re nabin. Ji ber ku **'sitêrk'** û **'roj'** bi serê xwe peyv/têgîn in. Em tenê bibêjin ku roj/stêrka ku digere, ew li gora tarîfa ku me li jor da, wateya xwe rind nade. Her weha peyva **'rojger'** ku meriv beramberî **'şevger'** (**uyurgezer, sleep walker**) bike, wateyeke din disitîne: **yê ku biroj digere**.

Seyare ji me re nabe, bi Erebî ye û wekî din bêtir bi wateya erebe, otomobîl û hwd tê bikaranîn; heke em yeka biyanî hilbijêrin, ji peyva orîjînal **'planet'** çêtir tuneye, em kanin yekser wê bi kar bînin. **'hesare'** jî (hestare, estare) sitêrk e. Heçî **exter** (اختر *akhtar*) e, bi qasî ku ez zanim, di Farsîya kevn de sitêrk/komsitêrk e.

Heke bala we kişandibe, li gel peyva **planet/doşger** me hin peyvên din ên bi vê mijarê re têkildar jî bi kar anîne di vê nivîsê de. Em wan jî li jêr rêz bikin, bila bibe wek pêşniyarkirina komek peyv:

Kurdî	Îngilîzî	Tirkî
doşger/ planet	planet	gezegen
gergeh/orbît	orbit	yörünge
erdkêş	gravity	yerçekimi
Sazûmana Rojê/Sîstema Rojê	Solar System	Güneş Sistemi
komsitêrk/koma sitêrkan	constellation	takımyıldız

Baran RIZGAR

Nîsan 2012

Xweş silavên hêja ji bo bira Baran Rizgar

Bi rastî ev şîroveya te kaniyek nû (nuh) ava dike li hindir zimanê Kurdî de, ku min bi xwe nedîtiye ku kesî li ser vê axaftî ye, û ez dibînim wekî dilariyek e ji te demê te ev derî vekiriye.

Û çend tişt di bala min de hene min xwest ku xuyan bikim

A - " Ro " û " Roj "

Pir nivîskarên zimanê Kurdî dkevin vê şaşbûnê, û heye di peyvkirina bi lêvan de jî em pir caran dikevin vê şaşiyê û bê ku em li ser bisekinin û durist bikin.

Her du peyvên (Ro)* û (Roj) ji hev cûda ne, û sûdayê (wateyê) wan ne wekî hev in.

* (Ro) an jî (Row) an jî (Roy) , ev her sê peyv bi yek wateyê ye

- Ro (the Sun) : Bi piranî stêrek bingehî ye bo Sazûmana Royê (Rowê), û jiyanê berdewam dike li ser Qadê (erdê, keşwerê), û wekî kaniyek bo germbûnê û bo ronahiyê ye. Û dûrbûna neberî ji Erdê ve 150 milyon kîlometir, û bi mezinbûna 330000 car qaserî Erdê ye.

- Roj (the Day) :

* Demê ku li navbera hildana royê "ji hêla rohilat" heya ku dadikeve " hêla rowava".

* Ew 24 katên gerek in ku Erd carekê li dor xwe bigere.

* Ew jimartina bi 24 katan ji heftakê, mihekê an jî salekê ((ger ewan bela bûbin)).

B - Erdkêş (Gravity)

Peyva (Erdkêş) peyveke hevbendî ye, ji her du peyvên xwerû (Erd) û (kêş) hatî ye.

Erdkêş = Erd + Kêş

Vîcar, pirs ev e :

Ma hêzên Erdkêş (gravity) li erdê bi tenê heye ... ! ??

Eger em li ser hîvê (heyvê) bin, emê çi bibêjin .. ? Hîvkêş .. !?

Eger em li ser Mars bin, emê çi bibêin ... ? Marskêş ..!?

Û di vê cîhana fereh bi têrîlyonan cih hene ... !!

Eger em li paş koka û raveya (Gravity) binêrin di ferhengên Ênglîzî de, dê emê bibînin :

((French gravité, heaviness, from Old French, from Latin gravits, from gravis, heavy; see gwer-1 in Indo-European roots))

Li ser lînkê jêrî :

<http://www.thefreedictionary.com/gravity>

An jî peyva (Gravity) bi Ênglîzî û peyva (Giran) bi Kurdî wekî hev in ji du aliyan ve :

1- Her du peyv bi tîpên (G) destpêdikin.

2- Her peyv û gotin bi yek wateyî ye û ji yek kokê ne Hindo-Ewropî ne.

Loma pêwîst e ku di zimanê Kurdî de ji peyva (Giran) were avakirin. wekî: Giran + Kêş =

Girankêş

Girankêş , Girankêşî , Girankêşbûn , Girankêşkirin

Û tevî ku (Girankêş) jî di ferheng de jî heye û wateya kişîna bar tê (kişandina bar).

Û eger li her du cihan jî binêrin :

- Girankêşa gerdoşan

- Girankêşa baran

Xuyan dibe jî ku raman ji hev nêzîk in, li gor Yaseya Newton bo Girankêşbûna Cîhanî ((Newton's law of universal gravitation)) : every point mass in the universe attracts every other point mass with a force that is directly proportional to the product of their masses and inversely proportional to the square of the distance between them.

Biborîne min nikarî ew wergeranda.

Silav û Rêz.

RÊNAS

GIRDEK (BUYUK HARF, CAPITAL LETTER): DI KÎJAN REWŞAN DE BI KAR BÎNIN

1) **Di destpêka hevokan de.** Hevok divê bi girdekê dest pê bikin, da ku alîkarîya xwendinê bike, xwendevan zanibe ku hevok li ku dest pê dike.

Civîna wan se'et di 9:00an de dest pê kir. Lê belê, gelek kes nehatibûn.

Hay ji xwe hebin!

Hun diçin kîjan komelê?

2) **Her weha ji bo destpêka peyivînekê/axaftinekê jî** divê girdek bê bikaranîn.

Dûre bi dengê hêla got, "Tucarî neçe wê derê!"

3) **Tîpa yekem a vegirtinên yekser jî** girdek e:

Mamoste pirsî, "Hun kanin vê pirsê bersîv bikin?"

4) **Serenav (özel isim, proper name/noun):** Navê kes an tiştekî takekes an spesîfîk. Heke ew nav hevdanî

(bileşik, compound) be, wê gavê hemû peyvên ku wî navî pêk tînin. Her weha paşnav jî bi girdekê dest pê dikin.

Besê, Azad, Bawer, Mahmûd, Biro, Ferzende

Azadê Mihemedê Faro, Qedrîyê Cano, Fatma Dag, Sînan Kaya, Malşa

Onen,

Hesenê Kerr, Fatika Lal, Evdê Zirav, Zîna Mihacir, Sehal Onen

5) **Navên welat, bajar, bajarok, gund, çîya, çem û hwd**

Newala Sêvê, Deşta Mûşê, Berîya Mêrdîn, Çîyayê Mazî, Dêra Sor, Dêra Çolê, Çemê Çetelê

Okyanûsa Atlantîk, Derya Reş, Afrîkaya Başûr, Erebestana Siûdî, Koreya Başûr, Rojhilata Navîn,

6) **Navên netew/netewatî/nijad/orîjînan û zimanên ku dipeyivin**

Kurd, Tirk, Ereb, Îngilîz, Ecem û hwd.
Kurdî, Îngilîzî, Erebî, Tirkî, Almanî û hwd.

Ez bi **Kurdî** dipeyivim.
Zimanekî tevlihev çêkirine; **Kurdî, Tirkî û Îngilîzî** tev li hev kirine.

7) **Peyvên ku ji navên bajar, welat, nijad, netew û hwd çêdibin** jî bi girdekê tên nivîsîn.

Kurdistan, Brîtanya, Amerîka, Îran, Dêrik, Amed, Îzmîr
Kurdistanî, Brîtanî, Amerîkî, Îranî, Dêrikî, Amedî, Îzmîrî

8) **Ev her weha qaydeyê gelemperî ye**, heke peyvek ji serenavê yan navê ku bi girdekê dest pê dike bê çêkirin, ew peyv bi xwe jî bi girdekê dest pê dike:

Marks, Lenîn, Îslam, Tirk, Ereb, Kemal
Marksizm, Lenînîzm, Îslamîst, Erebîzasyon, Tirkîperest, Kemalîst

Tenê heke wateya xwe wenda kiribe û bi wateyê nuh û wek gelenavê (cins isim) peyvek jê çêbûbe, ku ew peyv êdî peyva orîjînal wek referans bi kar nehîne, wê gavê girdek nayê bikaranîn:
donkîşotî, ecemî, amper û hwd.

Mêze bikin, peyva 'ecemî' êdî têkilîyê xwe bi 'Ecem' re nemaye, wê wek referans bi kar nahîne, ji lew re 'ecemî' ne bi girdekê, lê bi hûrdekê dest pê dike.

Lê belê, Lenînîst hîn jî ji bo 'Lenîn' referans e, ji lew re divê ew bi girdekê dest pê bike, ji ber ku 'Lenîn' bi girdekê dest pê dike.

9) **Navên 'doşger'an (planet, gezegen)**. Doşger ji xwe navên xwe ji navên xwedayên Roman disitînin, anku serenav in. Wek mînak, **Mars** navê Xwedayê Şer ê Roman e. Ji lew re:

Venus, Jupîter, Mars, Merkurî û Saturn.

Heyv û Roja dinya me bi girdek, lê yê gelemperî bi hûrdek. Mînak:

Ew **heyva** herî mezin a ku li dora **Jupîterê** doş dibe **Ganîmede** ye.

Ew **heyva** ku li dora **Dinyê** doş dibe **Heyv** (serenav) e.

Gelek **heyvên Jupîter** hene.

Ma hemû **roj** bi qasî **Rojê** (serenav) germ in?

10) **Navên Roj û Mehan:** Zimanên Rojavayê ev nav bi piranî ji navên xweda yan kesayetiyên dîrokî

wergirtine, ji lew re wan wek serenav dihesibînin û bi girdek dest pê dikin.

Li Tirkîyê, navên mehan dema

ku wek tarîx, anku piştî hejmarekê dinivîsin, bi girdek dest pê dikin, lê dema ku bi serê xwe, bi tenê

dinivîsin bi hûrdekê dest pê dikin:

28 **Mart Pazar'ı** beklîyoruz. 29 **Ocak** 2011 **Cuma** günü geliyorlar.

Bu **pazartesi** önemli bir toplantı var. Onlar **nisan** ayını beklîyoruz.

Bê guman bi vî awayê mijar dijwar dibe. Her weha em nikanin yekser bibêjin, hema bila gişt bi hûrdekê

dest pê bikin, ji ber ku di nivîsîna tarîxê de pêwîst e ku bi girdekê dest pê bikin. Ji lew re, ya herî maqûl ew

e ku em jî hemûyan bi girdekê bidin destpêkirin:

Sibat, Adar, Cotmeh, Mijdar, Yekşem, Çarşem, Înî û hwd.

Heke peyvên hevdanî bin, wê gavê hemû peyvên wan bi girdekê dest pê dikin:

Çileyê Paşîn, Çirîya Pêşîn û hwd.

Her weha; 5 **Gulan** 2010, di 6ê **Gulanê** de, **Gulana** 2010an, **Yekşem** 5 **Adar** 2009 û hwd.

11) **Navên dewr û dewranên spesîfik ên dîrokî:**

Şerê Dinyê yê Yekem, Serdema Navîn, Serdema Qeşayê.

12) **Navên ol (dîn), mezheb, felsefe, doktrînan.**

Navên olên rêxistî (fermî, naskirî) li gel mezhebên wan çî wek navdêr çî wek rengdêr bikaranîna wan, divê bi girdekê dest pê bikin.
Îslam, Îsewîti, Êzdî, Katolîk, Alewî, Sersor, Zerdeştî û hwd.

Navên ku wan li xwedayê xwe kirine û her weha pêxemberên wan jî bi girdekê tên nivîsîn.

Xwedê, Pêxember (dema ku pêxemberekî taybet nîşan dide, em bêjin ji bo yekî **Musliman**, Hz **Mihemed**), **Mesîh** (dema ku Hz Îsa nîşan dide), **Zerdeşt, Zerdeştê Kal** û hwd.

Her weha navên pirtûkên van olan: **Qur'an, Încîl, Tewrat, Mishefa Reş, Avesta.**

Ew ji **Xwedê** bawer dike.
Gelek **xwedayên** wan hebûn.
Ma **Pêxember** wisa negotiye?
Gelek **pêxember** hatine ser rûyê erdê.

13) **Navên Partî/Tevgerên Sîyasî:** Partîya Karkerên Kurdistanê, Partîya Sosyalîst a Kurdistanê,
Yekîti Niştimanî Kurdistan, Partî Demokratî Kurdistan, Enîya Rizgarîxwazan û hwd.

14) **Navên Sazîyan:** Şaredarîya Sûrê, Enstîtuya Kurdî, Komela Dêrikîyan, Muzeya Huner a Londonê, Zanîngeha Stenbolê

15) **Bakur, Başûr, Rojhilat** û **Rojava**, û **peyvên ji wan çêkirî** yên wek başûrê rojava û hwd.

Ev navên hêlan dema ku bi gelemperî tên bikaranîn, bi hûrdek dest pê dikin:

Ji **Amedê** bi alîyê rojhilat ve 30km biçin.
Bajarekî li **bakurê** welêt dagir dikin.

Lê belê dema ku wek beşeke serenavekî tên bikaranîn, wê gavê ew jî li gel peyvên din bi girdekê dest pê dikin:
Koreya Bakur, Koreya Başûr û hwd.

Dema ku wek beşeke navê deverekê tên bikaranîn:
Bakurê Kurdistanê, Başûrê Rojhilatê Anatolyayê, Rojhilatê Anatolyayê, Bin/Binya Xetê, Binxet. Lê;

Em li bajarekî li **bakurê** Tirkîyê diman.
Ew ber bi rojhilatê Kurdistanê ve fireh bûne.

Navdêrên ku ji van peyvan tên çêkirin:

Bakurî (kesekî ji **Bakurê Kurdistanê**)
Başûrî (kesekî ji **Başûrê Kurdistanê**)

16) **Cejn: Cejna Qurbanê/Remezane/Newrozê, Çarşema Sor** û hwd.

17) **Navên Pirtûkan: Kîne Em, Kela Dimdimê, Evîna Welat, Dersên Kurdî, Ferhanga Kurdî** û hwd.

18) **inwanên mirovan, dema ku li ber navên wan tên bikaranîn:**

Mîrza Şêrko, Hesên Axa, Xanim Gulê, Zerê Xanim, Banû Zelal, Mele Hesên, Şêx Sînan, Hecî Beko,
Kaptan Şeref, Kral Edward, Mîr Bedir, Efser Seydoşê Elo. Lê belê:

Seydoşê Elo efser e.
Edward kralê wan e.
Şeref kaptanê keştîyê ye.

19) **Têkilîyên malbatî/mervantîyê (dema ku wek serenav tên bikaranîn):**

Me telefonî **Xaltîka Edûlê** kir, lê me hîn telefonî **xaltîk û metikên** din nekiriye.

Min ev dîyarî ji bo **Dayê** kirîye. Ka em tiştêkî ji bo **dêya/dayika** te jî bikin.

Ma te ji **Apê Hadî** pirsî? Na, **Xalê Sîno** berê jê pirsîbû.

Bila ji **Kek Osman** jî re bibêjin.

Xuya ye ku **Bavo** nehatiye. Te ji **bavê** xwe re got?

Têbinî: Heke hun nekin girdek, ew ê wateyeke guhertî bisitîne.

Ez ê ji **apê Hadî** re bibêjim. (Hadî'nin amcasî, Hadî's uncle)

Bila **xaltîka Edûlê** jî were. (Edûlê'nin teyzesi, Edûlê's aunt)

Bila ji **kekê Osman** jî re bibêjin. (Osman'în abisi, Osman's elder brother)

19) **Akronîm**, bi tîpa yekem kurtkirina navan: **PDK, YNK, BDP** û hwd.

20) **Navên şer, serhildan, şoreş, seferberî, êrîş, operasyon û hwd ên pejirandî/naskirî.**

Şerê Navxweyî yê Îspanyayê

Şerê Dinyê yê Duyem

Şerê Çildêranê

Serhildana Agirî

Operasyona Derya Lion, lê belê:

Îtalya tev li şer bû.

Çar salan şer kirin.

Gelek serhildan bi ser neketine.

Ew ê li wê herêmê operasyonekê pêk bînin û hwd.

21) **Markeyên bazirganîyê: Adidas, Nike, Intel, Dell, Toyota** û hwd.

Vê gavê ewqas qayde ez bawer dikim ku hîmê mijarê bersîv dike, lê belê heke pirsên we yên li ser mînakên guhertî, yan tiştêkî ku bi nakokî xuya dike, hebin, ez ê bi kêfxweşî dîsa li ser bisekinim û bêtir bi firehî û mînakan rave bikim.

Baran RIZGAR

Nîsan 2012

avantaj/awantaj,provokasyon/prowakasyon, sivîl/siwîl,televizyon/telewîzyon û whd

PIRSA XWENDEVAN: *Silav mamoste, ji bo xebata we em sipasdar in. Ev mînakên li jêr min ji çend gotarên nivîskarên Kurd anîne.*

Gelo mamoste çima "W" ne "V" ? Silav û rêz Hogir BALIC

Awantaj, prowakasyon, siwîl, televizyon û hwd.

Silabên germ ji bo te jî, dîsa sipas dikim ji bo tevlêbûna te û her weha li me bibore, ev bersiva te bi derengî ket. Ev mînakên ku te wergirtine û her weha gelekên wek van ku em car caran di nav nivîsên Kurdî de dibînin, mijara tevlîhevîkirina **w** û **v** ye. Texmîna min ji ber ku peyvên yekser ne ji zimanên Ewropî yan Latînî, lê ji Tirkî werdigirin, ev yek rû dide. Ji ber ku di Tirkî de her du deng tunin, tenê yek heye û ew jî dibe sedema sergêjîyê. Karê transkrîpsiyonê dive bi zanatî û li gora orjînalê peyvê bê kirin. Heta ku dibe ji Tirkî dûr mayin, dê çêtir be. Ji bo ku bibe mînak û raber bikim ku divê çawa bê kirin, ez ê van peyvên ku te nîşan dane, ji orjînalên wan transkrîpt bikim.

avantaj an awantaj

Ji Îngilîzîya serdema navîn

avantage (-tage wek -taj, -tac tê bilêvkirin)

Ji Anglo-Fransî koka wê

avant

Ji Fransîya nûdem

avantage

Dîyar e ku orjînal 'v' ye û tu sedem tune ku em wê bikin 'w', ji ber ku di zimanê me de 'v' bi xwe heye. Ji xwe di wan zimanên de jî hem 'v' û hem 'w' heye û bilêvkirina wan û Kurdî kêmkirina zêde yek in, ji lew re, heke dengê 'w' bûya, wan ê bi xwe 'w' bi kar bihanîna, me yê jî wek 'w' binivîsanda. Îcar Tirk ji ber ku tenê tîpeke wan heye (v), ji bo her duyan jî wê bi kar tînin, carinan jî ji dewsa 'v'ya Ewropî 'f' bi kar tînin. Ew ji bo wan pîrsgirêkek e, ne ji bo me. Ê me, em kanin 'v' be, v, 'w' be w, 'f' be f bi kar bînin, çima serê xwe biêşînin?

provokasyon an prowakasyon

Ji Îngilîzîya serdema navîn

provocacioun

Ji Anglo-Fransî koka wê

provocacion

Ji Latînî

provocatio-, provocatio

Dîyar e ku original 'vo' ye, ne 'wa', û tu sedem tune ku em wê bikin 'wa'.

sivîl an siwîl

Ji Îngilîzîya serdema navîn *civilis*
Ji Fransîya serdema navîn *civilis*
Ji Latînî *civilis*

Dîyar e ku orîjînal 'v' ye û tu sedem tuneke ku em wê bikin 'w'.

tele*v*îzyon an tele*w*îzyon

Ji Îngilîzîya serdema navîn *vision*
Ji Anglo-Fransî koka wê *vision*
Ji Latînî *vision, visio*

Dîyar e ku orîjînal 'v' ye û tu sedem tuneke ku em wê bikin 'w'.

Ev peyvên jêrîn û gelekên wek wan jî divê bi heman awayî bîr transkrîptkirin:

<i>v</i> ideo	wideo
<i>v</i> olkan	wolkan
<i>v</i> odka	wotka
<i>v</i> oleybol	woleybol
<i>v</i> olt	wolt

Hêvî dikim ku ji bo ronîkirina mijarê bibe alîkar.

Baran RIZGAR

Nîsan 2011

-yî, -hî, tî

PIRSA XWENDEVAN:

Dem baş, mamoste

Ji kerema xwe li van mînakên li jêr binêre:

<i>Cuda</i>	<i>cudahî</i>	<i>cudatî</i>	<i>cudayî</i>
<i>Vala</i>	<i>valahî</i>	<i>valatî</i>	<i>valayî</i>
<i>Pale</i>	<i>palehî</i>	<i>paletî</i>	<i>paleyî</i>
<i>Xweza</i>	<i>xwezahî</i>		<i>xwezayî</i>

Ji wan mînakan dîyar dibe ku ew (hî, tî û yî) tev yek wateyê didin peyvê lê gelo çima yek nayê bikaranîn an jî qeydek heye ku mirov bizane kîjanê bi kar bîne ?

Silav û rêz

Hogir BALIC

Dem xweş, sipas ji bo tevlêbûna te.

Bi rastî mijar ‘-î’ û ‘-tî’ ye. Ji ber ku em zanin ku ‘h’ û ‘y’, ne ji bo wateyê lê ji bo kelijandinê/herikandinê kar dikin. –(ah)î, -(ay)î jî wî karî dikin. Dîsa ya ku peyva nuh diafirîne î ye, yên din ji bo herikandinê/lihevanîna dengên dibin alîkar.

Anku her çiqas di gelek nivîs û pirtûkên li ser rêzimana Kurdî de em lê rast tên ku ‘-ahî’, ‘-ayî’, ‘-yî’, ‘-hî’ wek paşpirtikên peyv çêkirinê tên ravekirin jî, ew hemû ji bo kelijandin/herikandina paşpirtika ‘-î’ ya peyv çêkirinê tên bikaranîn; anku bi serê xwe ne paşpirtik in, wek tîpên kelijandinê kar dikin. Wek gelek mijarên din, di vê mijarê de jî girîngîya î dîyar e. Ew jî yek ji wan sedeman e ku ez li dij derdikevim û çewt û bi zîrar dibînim ku li cîhê ku di axaftina devkî de î dikeve, ji dewsa ku wê bibînin û analîz bikin, li şûna wê i bi kar tînin. Di yekcar zêde peyvên de, î sitûna peyvê ye, çênabe ku çewt bê nîrxandin.

Wê gavê li vir pirsê yekem ew e ku em ji bo kelijandinê ‘h’ yan ‘y’ bi kar bînin; li ser vê mijarê min berê jî nivîsandibû, ya ku bi firehî tê bikaranîn, hem ji alîyê cografîk ve û hem jî ji alîyê seranserîya zimên ve ‘y’ ye. Heke tercîh ê bê kirin, divê ev serdestîya ‘y’ bê naskirin û li gora wê tercîh bê kirin. Bikaranîna ‘h’ ji her du alîyan ve jî (seranserîya welêt, seranserîya zimên) sînorkirî ye. Tenê dibe ku di hinek peyvên taybetî de ‘h’ rûniştibe û ‘y’ rabûbe; heke hebin peyvên wanî,

em kanin wan zelal bikin û têxin nav tercîhan. Wekî din, ji bo tercîhkirina 'h' ez bi xwe nikanim tu delîlan raber bikim.

Bi tercîhkirina 'y' re, divê mijara ketina dengên 'î' û 'î' di rewşa pevgirêdan an tewandinê de, bê zelalkirin, ziman ji sergêjîya 'î' ji dewsa 'î' bê rizgarkirin. Wek, ronayî - ronayîya çavê min – ronaya çavê min; hênîk-hênîkayî-hênkayî-hênîkaya/hênkaya zozanan û hwd.

Her çiqas di pirtûka C. Bedirxan û R. Lescot de tê gotin ku '-tî' jî wek '-hî' û '-yî' ji bo kelijandin/herikandinê tê bikaranîn jî, bi dîtina min mijara '-tî' hinekî guhertî ye. Ji ber ku ew ji alîyê wateyê ve jî car caran guhertinê pêk tîne û di hinek rewşan de, -î (-yî) dewsa -tî nagire. Wek:

meletî
xwedîtî
mamostetî
biratî
birçîtî
gundîtî
sipehîtî
quretî
tewtewetî

Dema ku meriv li van peyan dinêre, meriv yekser dibêje, dibe ku '-tî' ji bo piştî dengdêran be. Lê hinek peyv hene ku piştî dengdaran jî tê bikaranîn:

hevaltî
kertî
jintî
mêrtî
şivantî
zaroktî

Wê gavê dimîne ku meriv ji alîyê watezanîyê ve lê binêre ku cudatîyekê pêk tîne yan na. Ji alîyê wateyê ve meriv kane bibêje ku dema ku peyva pêkhatî mijûlîyekê (meşgûlîyet), pîşeyekê, bi gelemperî bûyina tiştêkî, kategorîyekê nîşan dide, meyl ew e ku '-tî' were bikaranîn.

Li gora vê nêzîkbûnê, ji mînakên ku te dane, ji bo 'pale bûn'ê em kanin 'paletî'yê bi kar bînin.

'-tî' tenê ji bo navdêrên nedîtbar (razber, abstrakt, soyut) tê bikaranîn. Lê belê 'î' her çiqas bi gelemperî û piranî navdêran pêk dihîne jî, di hin peyvên de em lê rast tên ku ji bo pêkhanîna rengdêran jî hatiye bikarhanîn. Wek:

NAVDÊR

azadî
rûreşî
bindestî
xweşî

RENGDÊR

xwezayî
dîrokî
çêkirî
hewayî

Ji mînakên ku te dane, ‘xwezayî’ rengdêr e; lewma ‘-tî’ nikane bê bikaranîn, divê ‘-î’ bê bikaranîn û ji bo kelijandinê jî ‘y’: xwezayî.

Her duyên mayî (cudatî, valayî), li gora vê nêzîkbûnê bi her du awayan jî dibe: -tî, -yî. Lê di pratîkê de ‘-tî’ bêtir tê bihîstin.

Baran RIZGAR

Adar 2011

Berhevda û Raserî: hîn, bêtir, -tir; herî, -tirîn

PIRSA XWENDEKAR:

Baran Rizgar, pismam ez careke din selamek (silavek) germ ji rêya pir dûr (Xorasan) li cenabê te pêşkêş dikim. Omîdvar im ku tim xweş û serbilind bibî ta ku em netewa Kurd ji van xebatên te yên pir bi nirx li ser zimanê Kurdî sûdmend bibin. Pismam dibêjim ku bi rastî wêbsayta te mîna tîkêk zêr li nav netewa Kurd şewq û ronahî dide me Kurmancan. Min pir jê sûd girtîye.

Ez carina ji TV Kurd1 kelimêkê dibihîzime ku dibêjin, ‘deha’; Meselen deha baş (deha rind) Gelo deha yanî çi? Aya va kelima Tirkî ye yan Kurdî ye?

Em Kurdên Xorasanê dibêjin hîn baş (hîn rind)

Baş

Hîn baş

Baştir

Hîn baştir

Herî baştir

Herî baştirin

Tenê mişkûla min li ser kelema ‘deha’ ye.

Pismam vîya ji min ra ronahî bike ku kîjan ji wan ya rast e.

CECOXAN

Silabên herî germ li te û hemû Kurdên me yên Xorasanê, Cecoxanê delal. Bi tevlêbûna te û hemû Kurdên Xorasanê kêfxweş dibim, hêvî dikim ku ev websîte ji bo we bibe alîkar.

Rast e, peyva ‘deha’ ji ‘daha’ya zimanê Tirkî tê û ne bi Kurdî ye.

Hinek kes ji bo ‘herî/-tirîn’ jî ‘en’ bi kar tînin, ku ew jî bi Tirkî ye, ne bi Kurdî ye.

Peyvên weha divê meriv tev li zimanê xwe neke. Li hemberî wan têra xwe peyvên Kurdî hene; hem jî bi du awayan: a) awayê bi paşpirtik (suffix) û b) awayê bi peyva serbixwe.

Car caran em dibînin ku hinek kes her çiqas peyvên Kurmancî bi kar tînin jî, carnan wan tevlihev dikin. Divê wisa jî neyê kirin. Mînak: **-tir** û **hîn**, **-tirîn** û **herî** xwedî fonksiyonên cîhê/cuda ne. **-tir** û **hîn** didin ber hev, lê **-tirîn** û **herî** di vê berhevdanê de ya raser (herî serdest) raber dikin. Divê meriv ji alîyê watezanîyê ve wan tevlihev neke.

Îcar heke em mijarê vekin, ji alîyê rêzimanê ve du rewşên me hene:

A. BERHEVDA – COMPARATIVE

Wek ku ji navê wê yê rêzimanê jî xuya dibe, tiştan dide ber hev û dîyar dike ku kîjan ji kîjanê bêtir ... e. Peyvên ku di vê rewşê de tên bikaranîn ev in: **-tir, hîn, hêj, bêtir**

baştir, siviktir, kintir; hîn xweşik, hîn zû, bêtir bi baldarî, bêtir bi camerî

Ev rewşa rêzimanê pir dişibe ya Îngilîzî. Ew jî wek me hem paşpirtik (**-er**) û hem jî peyva serbixwe (**more**) bi kar tînin.

B. RASERÎ – SUPERLATIVE

Ev jî dîsa ji navê xwe xuya ye ku ya raser dîyar dike. Anku ji giştan/hemûyan yek raser e. Di vê rewşê de peyvên **herî** û **-tirîn** tên bi kar anîn.

herî baş, herî sivik, herî kin; xweşiktirîn, zûtirîn, baldartirîn

Dîsa wek Îngilîzî yek peyva serbixwe (**herî - most**) û yek jî paşpirtik (**-tirîn / -est**) e. Lewra ji bo mînakên hema ez ê yekser ji pirtûka xwe ya Dersên Kurdî bi ravekirina Îngilîzî du rûpelan li vir bidim.

Berî wê ez ê li ser mînakên te jî yek-du tiştan bibêjim.

Baş
Hîn baş
Baştir
Hîn baştir
Herî baştir
Herî baştirin

'**Herî baştirîn**' nabe, ji ber ku yek ji wan têrê dike û dema ku di vê rewşê de du bînan bikaranîn, wate serobin dibe û rêzimanê jî binpê dike. Li lew re, divê em bibêjin, **herî baş** an jî **baştirîn**.

'**Herî baştir**' jî nabe, ji ber ku heke tu bibêjî **herî**, êdî ji xwe dereca wê ji '**-tir**' xurttir e. Îcar ku tu '**-tir**' lê zêde bikî, tu dereca wê kêm dikî, tevlihevî çêdibe. Divê yan '**Herî baş**' yan jî '**baştir**' bê

tercîhkirin. Ew jî li gora rewşa ku tu dixwazî îfade bikî. Yek ji yekê baştir dibe, lê dema ku yek ji giştan/hemîyan baştir be, ew dibe 'herî baş', wê gavê 'baştir' derbas kiriye, jê rasertir/bilindtir bûye.

'Hîn baştir' û 'baştir' gelek kes bi heman wateyê bi kar tînin, lê belê fonksîyona wan cîhê ne. Em bêjin 3 xwendegehên me hene, em behsa başbûna wan dikin.

Xwendegeha jorîn baş e.
Ya jêrîn baştir e (hîn baş e).
Lê ya nuh hîn baştir e (ji wê jî baştir e).

Me kanîbû bi kurtî bigota, Ya nuh herî baş e.

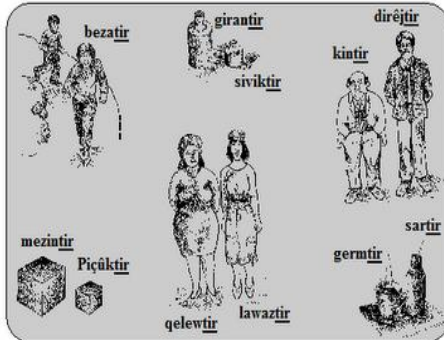
Hêvî dikim ku bibe alîkar.

Baran RIZGAR

Adar 2011

BERHEVDA - COMPARATIVE

The Kurdish ending *-tir* functions as English *-er (more)*.

Hîn also means *more*.

hîn zû (faster)   **hîn bedew** (more beautiful)

ji is used after a comparative adjective or adverb to express a comparison like *than* in English. The noun/pronoun following **ji** must be in the oblique case.

Hesp ji mehinê bezatir e. The horse is faster than the mare.

Ker ji hespi hêdîtir e. The donkey is slower than the horse.

Ev ji wan spehîtir in. These are more beautiful than those are.

Ev ji wê şêrîntir e. This is sweeter than that.

Ev ji vî tahlîr e. That is more bitter than this.

Xaniyê me ji yê we bilindtir e. Our house is taller than yours.

Keça Serdar bedewtir e. Serdar's daughter is more beautiful.

Ew çiya asêtir in. Those mountains are steeper.

Ew tîrştir e. That is more sour.

Ev tiri şêrîntir e. These grapes are sweeter.

Balafir çêtir e. The aircraft is better.

Hesen ji Eysanê mezintir e. Hesen is bigger (older) than Eysan.

Ev ji yên din hişkîr in. These are harder than the others.

(* *Mezintir* is often contracted as *mestir* in the spoken language.)

RASERÎ - SUPERLATIVE

The superlative expresses the highest degree of an adjective or adverb. In Kurdish it can be formed in the following ways:

1) using *-tirîn* as the superlative ending:

Xecê keça bedewtirîn e. Xecê is the most beautiful girl.

Ûso kurê xurttirîn e. Uso is the strongest boy.

A spehîtirîn ev e. The most beautiful one is this.

Ên şortirîn ew in. The saltiest ones are those.

2) using *herî*:

Ev çiya yê herî asê ye. This mountain is the steepest one.

Azad herî teral e. Azad is the laziest.

A herî xweş ev e. The nicest one is this.

Ên herî beza Elî û Silo ne. The fastest (ones) are Elî and Silo.

Elî û Silo yên herî beza ne. Elî and Silo are the fastest ones.

Sêva herî sor a min e. The reddest apple is mine.

3) using the words *hemî* or *gişt(t)* (all) with the comparative:

Çiyayê Everest ji hemîyan bilindtir e.

Tiriyê me ji hemî tiriyan tîrştir e.

Ev ji hemîyan hişkîr e.

Mount Everest is the highest is higher than all. Our grapes are sourest/sourer than all. This is the hardest/harder than all.

xwepêşandan, xwenîşandan, xwepêşan, pêşangeh, pêşan, pêşanvan

Pirsa Xwendevanê:

Ji kerema xwe, li ser peyva 'demonstrasyon/nimayîş/gösteri' nêrîna xwe ji me re dîyar bike, ka em bi Kurmancî jê re çî bibêjin. Bi sebeb ku pir peyvên ecêb ji bo wê tîn bikaranîn (xwepêşandan, xwenîşandan û hwd). Rêz û silav. EVÎN

Belê bi rastî jî ji bo hemberîya **demonstrasyon** (nimayîş, gösteri) gelek peyv hatine çêkirin. Ji xwe ji çêkirina gelek peyvên jî meriv têdigihêje ku baş nehatiye lihevanîn, ji lew re, yeka din, yeka din tê ceribandin. Baş e ku meriv di nav hewldanê de be, lê belê di nav vê hewldanê de çêkirina gelek peyvên bêkêr û bargiran û hinek jê ji wateyê dûr, zimên dijidîne, sar dike. Ji ber vê yekê, ya baş meriv di çêkirina peyvên de ecele neke. Heta ku yeka Kurdî û maqûl nehatibe dîtin, meriv kane yê enternasyonal bi kar bîne; ji xwe piraniya wan jî ji Latîni tîn.

Heke em werin ser pirsê te, ka em berê binêrin ku heta nuha çî peyv hatine bikaranîn: **xwepêşandan, xwepêşdan, xwenîşandan, xwepêşan, nimayîş, rapêşî**. Ji van ewên ku bi 'xwe-' dest pê dikin, divê meriv bide alîkî. Ji xwe ji ber ku bi 'xwe-' hatiye destpêkirin, ev lêgerîn li hev gerîyaye. Ji ber ku têkilîya 'xwe-' pê re tune ye û di tu hemberîyên wê yê bi zimanên din de 'xwe-' yan jî tişteki ku 'xwe-' pêwîst bike nayê bikaranîn.

Dema ku em li peyva 'demonstrasyon' dinêrin, bintara wê diçe sedsala 16an, bi Latîni lêkera 'demonstrare'. Ev lêker wateya wê **raber kirin, xuya kirin, şanî dan** e. Tirkan jî li wê nêrîna û ji 'göstermek', ji xwe re 'gösteri' çêkirine. Her du jî tu têkilîyeke xwe bi 'xwe-' re tune ye.

Li gel vê peyvê, divê ji bo kesên ku wê çalakîyê dikin jî peyvek bê lihevanîn; wek demonstrasyon-**demonstrator**; gösteri-**gösterici** û hwd. Ji bo vê peyvê jî dema ku em li nivîsên Kurmancî dinêrin, em dîsa gelek peyvên dibînin, ji ber ku tu ji bo yekê çî bibêjî, divê tu ya din jî li ser wê ava bikî: **xwenîşander, xwepêşandanvan, xwepêşanvan, nîşander, nimayîşvan** û hwd. Ji ber vê yekê, divê em her duyan bi hev re li pêş çav bigirin.

Wek ku min di mijara '**pêşeroj/paşeroj**' de got, çawa ji bo wê peyvê divê meriv '**roj**' bide alîkî, ji ber ku ew bi xwe li ber peyvê dibe asteng, cîh lê teng dike; li vir jî divê em peyva '**xwe**' bidin alîkî, da ku rê li ber alternatîvên maqûltir vebe. Ji xwe peyva '**xwepêşandan**' hem bargiranî ye,

hem jî em bêjin, me wek navdêr bi kar anî: **Em ê xwepêşandaneke saz bikin/li dar bixin**; ka em çawa wek lêker bi kar binin? Gelo em kanin bibêjin: Kurdan li qada bajêr xwepêşandan kir, an xwepêşan kir, an xwepêşan da, an jî xwe pêş dan. Baş li hev nayê. Her weha, heke em ê peyveke nuh çêkin, divê peyva me hem ji alîyê wateyê ve, hem jî ji alîyê sivikahîyê ve maqûl be, bargiranîyê li zimên çeneke.

Peyveke me ya din heye, ew jî peyveke nûjen e, lê belê em dibînin ku ji alîyê hemû derdorên nivîskî ve hatiye pejirandin û tê bikaranîn: **pêşangeh** (exhibition, sergi, cîhê raberkirin/xuyakirinê). Bi dîtina min li gora ku em li ser vê peyvê li hev dikin û ev peyv ji alîyê wate û sivikahîyê ve maqûl e, ya baş em bêtir bala xwe bidinê û hemû potansîyela wê bi kar binin.

Li gora ku em dibêjin '**pêşangeh**', anku li dawîya wê '-geh' heye û ew jî wateya 'cîh' dide, wek '**kargeh**' dibe 'cîhê kar', '**seyrangeh**' dibe 'cîhê seyranê', wê gavê divê em lê hay bibin ku '**pêşangeh**' jî dibe 'cîhê pêşan'ê. Îcar '**pêşan**' çî ye? Pêşan jî wê gavê dibe navdêra raberkirin/xuyakirin/şanîdan/nîşandanê. Ji xwe heke ne wisa be, '-geh' a wê nikane hebe ku '**pêşangeh**'ê watedar bike.

Wê gavê em kanin peyva '**pêşan**' ji bo **demonstrasyon** (xwepêşandan, gösteri), '**pêşanvan**' jî ji bo **demonstrator** (xwepêşandanvan, gösterici) û '**pêşangeh**' jî ji bo **exhibition, gallery** (sergi, galeri, cîhê pêşanê, cîhê raberkirinê) bi kar binin. Bi min hem ji alîyê wateyê ve, hem ji alîyê sivikahîyê ve û hem jî ji alîyê hevgirtîbûna peyvên ve maqûl xuya dike. Qet nebe ew ê me ji hinek peyvên sosret û bargiran rizgar bike. Çend hevokên mînak ji nivîsên Kurmancî û bi peyva **pêşan** ji nuh de saz kirina wan:

Platforma Demokrasi **xwepêşandaneke/pêşaneke** saz kir. (Newroz.com)

Pistî **xwepêşandanên/pêşanên** Fîlîstîniyan ên li Ramallah ... (Avesta)

Peyam u axaftina destpêkirina **xwepêşandan** .. /destpêkirina **pêşanê** ... (Rizgari.com)

Devera ku Kurd lê bûn çalakî û **xwepêşandan/pêşan** hatin lidarxistin. (Rabeadamascus)

Xwepêşan li dervê avahiya UNICEF / **Pêşan** li dervê avahîya UNICEF. (AI)

Di roja heştemîn a **xwepêşanan/pêşanan** de, di encama **xwepêşanên/pêşanên** şeva çûyî de, 70 kes birîndar bûn. **Xwepêşander/pêşanvan** dibêjin gere hukûmet îstifa bike. (NETKURD)

Şerê polis û **xwepêşanderan/pêşanvanan** berdewam e (NETKURD)

Li rojavayê Kurdistanê **xwenîşandan/pêşan** berdewam in (RÛDAW)

Pêncî **xwenîşander/pêşanvan** di zindana ewlekariya Hewlêrê de mane (RÛDAW)

Li gel silabên germ

Baran RIZGAR

Adar 2011

Bilanî Dema Borî

Pirsa Xwendevan:

Mamoste di mijara "*hanîn*"ê de em ji nakokîyê rizgar bûn , sipas dikim.

Mamoste gelo cudabûnek di navbera van de heye?

Xwezî ez hatibama
Xwezî ez hatibûma
Heke derbas biba
Heke derbas bibûya

Ya din li van mînakên li jêr binêre:

Heke hatibûwa
Heke hatibûya

Wek tê zanîn her du awa jî tên bikaranîn lê gelo em (W) yan (Y) tercîh bikin? Wek *rû, rûyê min* yan *rûwê min* û hwd?

Silav û rêz
Hogir BALIC

Li vir mijara me bi du alîyan e. Alîyê rêzimanê û alîyê pevkelyan/kelijandinê. Ji alîyê rêzimanê ve, mijar **Bilanî Dema Borî** ye. Ya baş berê ew bê zelalkirin, anku qaydeya pêkanîna **Bilanî Dema Borî** çi ye? Wê gavê, em ê kanibin çêtir biryarê bidin ku ji van awayên ku tu dibêjî kîjanê tercîh bikin.

A. BILANÎ DEMA BORÎYA TÊDEYÎ (Simple Past Tense)

Divê meriv berê **Dema Borîya Têdeyî** bi xwe zanibe:

HATIN Dema Borîya Têdeyî

Ez hatim
Tu hatî
Ew hat
Em hatin
Hun hatin
Ew hatin

Îcar **Bilanî Dema Borîya Têdayî** li ser vê ava dibe. Qayde jî ev e:

bi + Dema Borîya Têdayî + a

BILANÎ Dema Borîya Têdayî

Ez **bi+hatim+a**
Tu **bi+hatî+ya**
Ew **bi+hat+a**
Em **bi+hatin+a**
Hun **bi+hatin+a**
Ew **bi+hatin+a**

Li vir ji bo ku lêkera kesê duyem ê yekjimar (**Tu**) bi dengêrekê diqede (**hatî**), di pratîkê de hin guhertin çêdibin.

Ji van a herî belav, xistina dengdêra **'î'** ye. Wê gavê **'a'** tenê lê zêde dibe û pêwîst nake ku **'y'** bê bikaranîn.

Tu **bihat(î)a** **bihata**

Di nav gel de hin awayên guhertî hene, lê heke meriv ji qaydeyê awarte nebe çêtir dibe, anku divê **bi-** were serê lêkerê û **-a** jî were dawîya wê; yan na **Bilanî Dema Borîya Têdayî** çênabe. Di hinek nivîsan de em dibînin ku **'î'** radikin **'a'** dixin dewsa wê. Ew dibêjin qey **'a'**ya navberê jî perçeyekî qaydeyê ye, lê ne rast e. Qayde tenê **'bi'**ya serî û **'a'**ya dawî pêwîst dike. Ev qayde li jor di kişandina lêkera **'hatinê'**ê de bi zelalî xuya dibe. Lewra awayên wek **'Tu bihataya'** yan **'Tu bihatayî'** ji alîyê rêzimanê ve ne rast in. Heke **î** bargiranî be, divê bikeve. Mînakê dudan qaydeyê bi giştî bin pê dike û **'a'** jî dawîya lêkera kişandî radike, **'yî'** dixê dewsa wê (**bihatayî**). Wê gavê **'bilanî'** bûna wê namîne ji alîyê rêzimanê ve. Lewra ji bo sivikirinê a herî maqûl **'Tu bihata'** ye; **'î'** dikeve sivik dibe.

Hinek lêkerên din:

KETIN **Dema Borîya Têdayî**

Ez ketim
Tu ketî
Ew ket

Em ketin
Hun ketin
Ew ketin

BILANÎ Dema Borîya Têdeyî

Ez bi+ketim+a
Tu bi+ketî+ya awayê sivik: Tu biketa
Ew bi+ket+a
Em bi+ketin+a
Hun bi+ketin+a
Ew bi+ketin+a

ÇÛN Dema Borîya Têdeyî

Ez çûm
Tu çûyî
Ew çû
Em çûn
Hun çûn
Ew çûn

BILANÎ Dema Borîya Têdeyî

Ez bi+çûm+a
Tu bi+çûyî+ya awayê sivik: Tu biçûya
Ew bi+çû+ya
Em bi+çûn+a
Hun bi+çûn+a
Ew bi+çûn+a

Îcar ji bo ku em werin ser mînakên ku te pirsîne, divê em li **Bilanî Dema Borîya Çîrokî** jî binêrin. Ji ber ku ew mînak li gora wê demê ne. Çawa ku li jor me dîyar kir ku **Bilanî Dema Borîya Têdeyî** li ser **Dema Borîya Têdeyî** ava dibe, her weha **Bilanî Dema Borîya Çîrokî** jî li ser **Dema Borîya Çîrokî** ava dibe; ji lew re, divê em berê kişandina vê demê zelal bikin.

B. BILANÎ DEMA BORÎYA ÇÎROKÎ (Past Perfect Tense)

Ji ber ku **Dema Borîya Çîrokî** wek paşpirtik lêkera 'bûn' bi kar tîne, em berê kişandina lêkera 'Bûn' bidin:

BÛN

Ez bûm
Tu bûyî
Ew bû
Em bûn
Hun bûn
Ew bûn

HATIN Dema Borîya Çîrokî (Past Perfect Tense)

Ez hatibûm
Tu hatibûyî
Ew hatibû
Em hatibûn
Hun hatibûn
Ew hatibûn

Heke dawîya lêkerê ne dengdêr, lê dengdar be, wê gavê 'î' nayê bikaranîn; Dema Borîya Têdayî + bûn:

ÇÛN Dema Borîya Çîrokî

Ez çûbûm
Tu çûbûyî
Ew çûbû
Em çûbûn
Hun çûbûn
Ew çûbûn

Îcar Bilanî Dema Borîya Çîrokî li ser vê ava dibe. Qayde jî ev e:

Dema Borîya Çîrokî + a

HATIN BILANÎ Dema Borîya Çîrokî

Ez hatibûm+a
Tu hatibû(yî)+ya (Mijara kesê duyem û ketina 'î/yî' min li jor rave kiribû)
Ew hatibû+ya
Em hatibûn+a
Hun hatibûn+a
Ew hatibûn+a

ÇÛN BILANÎ Dema Borîya Çîrokî

Ez	çûbûm+a
Tu	çûbû(yî)+ya (Mijara kesê duyem û ketina 'î/yî' min li jor rave kiribû)
Ew	çûbû+ya
Em	çûbûn+a
Hun	çûbûn+a
Ew	çûbûn+a

Îcar wek ku min ji bo **Dema Borîya Têdeyî** gotibû, di nav gel de awayên guhertî yê lihevanîna dengan hene. Lê ev awayên guhertî qaydeyekê pêk nahînin, tenê lihevanîna dengan in û ew jî herê m bi herê m diguherin; hinek nava lêkerê diguherînin, dikin 'a', hinek 'a'ya dawî dixin, hinek 'û' radikin, 'iwa/uwa/ûwa' dixin dewsa wê û hwd:

Ez çûbûma	Ez çûbama Ez çûbam Ez çûbiwama/çûbûwama/çûbuwama
Ez hatibûma	Ez hatibama Ez hatibam Ez hatibiwama/hatibûwama/hatibuwama
Av sar bûya	Av sar baya Av sar ba Av sar biwa/buwa/bûwa
Heke ew derbas bibûya	Heke ew derbas ba Heke ew derbas biba/biva Heke ew derbas biwa Heke ew derbas bibawa/bibuwa
Xwezî ew ketibûya	Xwezî ew ketiba Xwezî ew ketibaya Xwezî ew ketibiwa/ketibuwa

Bê guman, ez ne li hemberî lihevanîna dengan im. Lê belê di ware nivîskî de, divê em qaydeya xwe bi zelaî zanibin û li gora wê nivîsa xwe li hev bînin. An na lihevanîna dengan dikane meriv ji rêzimanê averê bike û her weha ji ber guhertokên zêde yê herê mî nakokî û sergêjîyan pêk bihîne. Tenê heke weha nebe, sivikkirin bi kêr tê. Lewra di vê mijarê de ji dewsa bi 3-4 awayên xwedî potansiyela sergêjî û nakokîyan, ez qaydeya zelal a rêzimanê ji bo **Bilanî di Dema Borî** pêşniyar dikim.

Pirsa dawî ya li ser vê mijarê ji bo ‘y’ an ‘w/iw’ bû. Bê guman, bersiva vê pirsê zelal e. ‘y’ bi gelemperî tîpa kelijandinê/pev kelandinê ya Kurmancî ye. Çawa ‘a min’ dibe, ‘ya min’; ‘derî’ dibe ‘derîyek’; ba dibe bayê kur û hwd, divê wer weha ‘bû’ jî bibe ‘bûya’, ne ‘biwa’. Bi tevayî di nav gel de jî ji xwe wisa ye, tenê li hinek herêman ne weha ye, ew ji dewsa ‘y’, ‘w’ bi kar tînin. Lê belê ev ji meyla giştî ya Kurmancî ya bikaranîna ‘y’ ji bo kelijandinê averê dibe. Ji lew re, ez nabêjim ku yek ji wan rast a din çewt e, lê heke em bixwazin tercîhekê bikin, bi ya min divê di warê nivîskî de ‘y’ bê tercîhkirin. Wek ku li jor mînak tînin dayin, hinek herêm jî dengdêrê dixin; ne bûya, ne jî biwa/buwa bi kar tînin, ji dewsa wan ba bi kar tînin (Ew hatiba). Hinek herêm jî carnar dengdêrê dixin û carnar jî ‘y’ bi kar tînin (Ew hatiba/hatibûya).

Hêvî dikim ku ev analîz ji bo ronîkirina mijarê bibe alîkar.

Baran RIZGAR

Sibat 2011

hanîn, anîn, înan, hênan

Pirsa xwendevan:

Mamoste wek berê jî ku te dayî xuyakirin ku "anîn" ji "hanîn" hatiye, lê ji ber ku anîn bêtir tê bikaranîn gelo

anîn (înan) neîne neanî neanîbûn; yan

anîn(înan) neyne neyna neynabûn.

Kîjan rast e ? Eger mijar berfirehtir be wê baştir be. Silav û rêz, Hogir BALIC

Em berê guhertokên bikaranînê rêz bikin: hanîn, anîn, hênan, hînan, înan.

Wek ku xuya dibe, bi du awayan tesnîf dibin:

1-a) awayên bi 'h' hanîn, hênan, hînan

b) awayên bê 'h' anîn, înan

2- a) awayên ku -a, -an di kîteya dawî de ye hênan, hînan, înan

b)) awayên ku -a, -an di kîteya serî de ye hanîn, anîn

Dengê 'h' em zanin ku awayê herî resen û kevna e; her weha hîn jî di nav gel de tê bikaranîn, bi tevayî ranebûye. Li hin herêman hem 'hanîn' û hem jî 'anîn' tê bikaranîn; li mala me bi xwe her du awa jî tên bikaranîn. Bê guman, heke em li bintara peyvê û resenbûnê bigerin, awayên bi 'h' derdikevin pêş.

Xala dudan mijara ku '-a, -an' di kîteya serî (hanîn, anîn) yan di kîteya dawî (hênan, înan) de ye?

Li vir em kanin li zimanên din ên ku em ji kevn de pê re têkildar in, çavkanîyên me nêzîk an wekî hev in, an jî li zaravayên xwe yên din binêrin. Ka gelo formên ku ji bo ronîkirina vê mijarê bibin alîkar hene yan na? Heke em berê li zaravayan binêrin, di zaravayên Başûr de bi heman wateyê (hanîn, anîn), lêkera 'hawirdin' heye ku ew jî bi ketina 'h' wek 'awirdin' jî derbas dibe. Em li vir bi zelalî dibînin ku 'a-' di kîteya (hece) serî de ye; hawirdin, awirdin; di ya dawî de tune. Heke hebûya, dê wek 'hêwirdan' an 'êwirdan' bihata bilêvkirin, lê ew form em lê rast nayên. Her

weha em di Pehlewî û Farisî de, dîsa bi wateya ‘hanîn’ê awayên wek **awirden**, **awerden** dibînin. Dîsa ew jî dîyar dîkin ku ‘a-’ di kîteya serî de ye û di kîteya dawî de ‘a-’ tune. Hêjayî gotinê ye ku di zarava Kirmancî (Zazakî, Kirdkî) de ev lêker wek ‘ardene’ tê bikaranîn. Dîsa ‘h’ ketiye, lê ‘a-’ di kîteya yekem de ye.

Bi vî awayî em dibînin ku di Kurmancî de ji peyvên heyî ya herî resen û hîn jî bi giştî ji nav gel ranebûye, ‘hanîn’ e; ‘anîn’ jî awayê wê yê sivikî ye. Ev kurtkirin her çiqas di raderê de bi ketina ‘h’ dîyar bibe jî, di kişandinê de li gel ketina ‘h’, ketina dengên din û pev kelîyan an kelijîn jî heye.

Îcar ku em werin ser kişandina wê, di kişandina forma resen ‘hanîn’ de tu asteng û nakokî pêk nayên, hemû dem û rewş li gora rêzikên giştî pêk tên:

HANÎN

Fermanî	Dema Nuha	Bilanî	Dema Bihêk (Pêşî)
Bihîne, Bihînin	Ez dihînim	Ez bihînim	Ez ê bihînim
Nehîne, Nehînin	Ez nahînim	Ez nehînim	Ez ê nehînim

Demên Borî: Min hanî/hanîye/hanîbû/hanîbûya û hwd.
Neyînî: Min nehanî/nehanîye/nehanîbû/nehanîbûya û hwd.

ANÎN

Fermanî	Dema Nuha	Bilanî	Dema Bihêk (Pêşî)
Bîne, Bînin	Ez tînim	Ez bînim	Ez ê bînim
Nîne, Nînin	Ez nînim	Ez nînim	Ez ê nînim

Ji bo Neyînî (negatîv) awayên guhertî hene:

Neyne, Neynin	Ez naynim	Ez neynim	Ez ê neynim
Neîne, Neînin	Ez naînim	Ez neînim	Ez ê neînim

Demên Borî: Min anî/anîye/anîbû/anîbûya û hwd.
Neyînî: Min neanî/neanîye/neanîbû/neanîbûya û hwd.

Îcar te pirsîye ku kîjan awa bê tercîhkirin çêtir e.

Bi dîtina min, awayê 'hanîn' di Kurdîya nivîskî de bê parastin dê baş be. Gelek avantajan pêşkêş dike; hevgirtî (consistent, tutarli) ye, li gora rêzikên rêzimanê ye, forma resen parastiye û hwd.

Na heke li formeke kurt/sivik bê israrkirin, wê gavê divê dîsa awayê herî hevgirtî û bê nakokî were hilbijartin ku ew jî ev e:

Bîne, Bînin	Ez tînim	Ez bînim	Ez ê bînim
Nîne, Nînin	Ez nînim	Ez nînim	Ez ê nînim

Ev awayê jêrîn, kurt nake, lê lêkerê ji kirasê wê derdixe, forma lêkerê xerab dike, qaydeya kurtkirin û kelijandinê bîpê dike, her weha ne hevgirtî ye.

Neyne, Neynin	Ez naynim	Ez neynim	Ez ê neynim
Neîne, Neînin	Ez naînim	Ez neînim	Ez ê neînim

Heke **bihîne** kurt bibe bo **bîne**, anku 'ih' rabe, wê gavê ya maqûl ew e ku **nehîne** jî kurt bibe bo **nîne**, anku 'eh' bikeve, ev awayê kurtkirî yê di nav gel de ji awayê din bêtir hevgirtî ye, ji aliyê pev kelijandinê ve.

Hêvî dikim ku ev analîz ji bo ronîkirina mijarê bibe alîkar.

Baran RIZGAR

Sibat 2011

hebûn, tunebûn, bûn, heye, tuneze, nîne, ne ... ye;

hatin, nehatin, nahê, nayê, naye

PIRSA XWENDEVAN:

Dem baş mamoste .. Roja 21'ê Sibate li zimanê me pêroz be ... bi çend pirsan ez ê dest pê bikim:

*Destê bi tenê, deng jê naye.

*Ez nayê

*Bila em nayin

*Bila ew naye

*Tu nînî (tu neyî)

*Ew nîne (ew neze)

Mînak ji pirtûka Celadet alî Bedirxan û Roger Lescot in.

Ji wan mînanan tê xuya kirin ku yê bixîzkirî lêker in gelo 1- jêdera (radera) wan çî ye?

2- ya din jî gellek nivîskarên me wek birêz Alî Fîkrî Işîk mînak ji nivîsên wî

" ... mebesteke bingehîn nîn be "

".... makzagona niha de nîn in"

"....'kesên ku mudaxele bikin ma nînin"

Gelo kîjan awa rast e ?

3- heke tiştin hebin min ji mijarê nederxistibin ji kerema xwe ji me re bide xuyakirin .

HOGER BALIC

Dem baş, tu bi xêr hatî. Ez hêvî dikim ku rewşa te baş be û tu nerehetî tunebe.

Te hejmara rûpelê pirtûkê nedaye, lê ez bawer dikim ku ew ji rûpel 196, paragrafa 206an e. Ji her du rûpelên berî wê li paragraf 205 xuya dibe ku wan wek mînakên awayên derveyî qayde yan rêzikan ên lêkera 'hatin'ê nîşan didin.' Ev ji bo van hevokan e: 'Bila em nayin'; 'Bila ew naye'.

Bê guman li gora awayên rast û sereke divê meriv bibêje: 'Em nayên/ nahên. Ew nayê/nahê.'

Min tucarî nebihîstiyê, lê rast nehatime ku kesekî gotiyê, 'Em nayin' an 'Ew naye'.

Ez bawer dikim ku xwestiyê bibêje ku li gora qaydeya giştî ew kane weha bê gotin, ne ku tê gotin.

Ji bilî wê jî, neyînîya (negatîv) bilanî (istek) bi 'na-' çênabe, Bilanî jî Fermanî jî neyînîya wan bi ne- çêdibe.

Wek: Bila ew neyê/nexwe/neke/neçe. Ka em neçin/neyên/nexwin/nekin.

Mînakên din: Destê bi tenê, deng jê nayê û Ez nayêm.

Li vir pirsgerêkek tune; awayê bê 'h' ê neyînîya lêkera 'hatin' di Dema Nuha de ye.

Li jêr van hevokan bi herdu awayên 'hatin'ê (bi h û bê h) didim:

Deng jê dihê/nahê   Deng jê tê/nayê.

Ez dihêm/nahêm   Ez têm/nayêm.

Ji bo bi firehî bikaranîna 'hatin'ê ji kerema xwe li vê nivîsê binêre, nûjenkirî ye: <https://sites.google.com/a/baranrizgar.co.cc/azadiya-kurdistane/home/pirs-u-pirsgireken-zimane-kurdi/hatin-werin-weriyen-weryan-ben-bihen-u-were-yan-werin>

HEBÛN, NEBÛN, TUNEBÛN

Hevokên din ên ku te vegirtine ne bi 'hatin'ê, lê bi 'bûn' û 'hebûn'ê re têkilîdar in:

Tu nînî (tu neyî)
Ew nîne (ew neye)

" ... mebesteke bingehîn nîn be "
".... makzagona niha de nîn in"
"....'kesên ku mudaxele bikin ma nînin"

Li vir hevokên ji pirtûka rêzimanê jî û yê ji nivîsa birêz Alî Fîkrî Işîk jî awayê 'nîn' ê **neyînîkirina** (negatîv) lêkera 'hebûn'ê bi kar tînin. Anku ji dewsa ku 'hebûn'ê wek 'tunebûn' an 'nebûn' bikin neyînî, wê wek 'nînbûn' dikin neyînî.

Heke forma belav a bi awayê 'tunebûn' yan 'nebûn' bihata bikaranîn, dê ew hevok weha bihatina sazîkirin:

Tu nînî   Tu tuneyî   Tu neyî
Ew nîne   Ew tuneye   Ew neye

Mebesteke bingehîn nîn be / tunebe / nebe

Makzagona niha de nîn in / tunin / tune /neyin

Kesên ku mudaxele bikin ma nînin?   Ma kesên ku mudaxele bikin tunin? Ma kesek tuneye ku mudaxele bike?

De were ev forma **nîne**, ne tenê wek neyînîya 'hebûn'ê, ew her weha wek neyînîya 'bûn'ê jî tê bikaranîn. Mînak:

Erênî

Neyînî

Ew karker e.
Hun xurt in.

Ew ne karker e. Ji dewsa wê weha dibêjin:
Hun ne xurt in.

Ew karker nîne/nine/nîye.
Hun xurt nînin / nînin

Bê guman rê li tevlihevî û nakokîyan vedike, di pirtûka C. Bedirxan û R. Lescot a ku tu qal dikî de, ew jî li nakokîyê hay dibin, lê ji dewsa ku bi awayekî radîkal ji her du forman a bê tevlihevî û nakokî hilbijêrin, nîv çareserîyekê didin ber xwe. Forma 'nînbûn'ê ji bo 'tunebûn'ê bi kar tînin, lê ji bo 'ne...bûn'ê bi kar

nahînin û wisa dibêjin: *Başka kullanımlarda, bûn'un şimdiki zaman olumsuzu hebûn, malik olmak, var olmak fiilinkiyle karışır*/Di bikaranînên din de, neyînîya dema nuha a 'bûn'ê bi ya 'hebûn'ê re tevlihev dibe (rûpel 150) (*).

Li vir alozî berbiçav e; yek ji bo **tuneye/neye** dibêje, **nîye/nîne/nine**, yekî din ji bo **ne...ye** dibêje **nîye/nîne/nine**:

Qurişek pereyê min tuneye.	Qurişek pereyê min nîye/nîne/nine	(hebûn)
Ne pere ye, pûl e.	Pere nîye/nîne/nine, pûl e.	(bûn)
Ne havîn e, payîz e.	Havîn nîye/nîne/nine, payîz e.	(bûn)

Bê guman, a bê alozî forma **hebûn** (erênî) û **tunebûn/nebûn** (neyînî) ye. Lê dîsa jî awayê 'nîye/nîne/nine' hem ji bo 'hebûn'ê, hem jî ji bo 'ne...bûn'ê têra xwe tê bikaranîn, teva ku hem bi nakokî ye û hem jî standardeke wê tuneye, bi gelek awayên guhertî tê bikaranîn û yekjimar û pirjimar jî tê tevlihevkirin.

Ji aliyê nakokîyan ve xaleke din jî ew e ku dinivîsin, 'heye, hene, henin û hwd', anku bi hev re, lê dema ku neyînî dikin, awayên wek 'tune ye, tu neye, tu ne ye', anku cuda bi kar tînin. Heke 'ye, ne, in' di erênî de pê ve bin, divê di neyînî de jî pê ve bin, ne cuda bin, da ku hevgirtî û bînakokî be. Wek, 'Ez hatim/nehatim', çênabe em bibêjin, 'Ez hat im/ne hatim/ne hat im.'

Dîsa heke em bibêjin, 'hebû, hebûn', anku bi hev re binivîsin, divê ji bo hevgirtî û bînakokîbûnê, em her weha di neyînî de jî 'bû, bûn' bi wê re binivîsin: **tunebû, nebû, tunebûn, nebûn**. Ji xwe ji aliyê rêzimanê ve 'bû, bûn' li vir dema borî ya 'e, in' e:

Ew karker **e/in**; Ew karker **bû/bûn**; Ew hatin; Ew hatibûn û hwd.

Hinek kes jî dibêjin, ne tenê **tune bûn, tun bûn û nîn bûn**, divê her weha **he bûn** (**he ye, he ne** û hwd) jî cîhê bê nivîsîn, ji ber ku 'he' di demên berî pêkhatina zimanê Kurdî de bi xwe peyv/lêkerek bûye. Lê ev nêzîkbûn li qaydeya gelemperî ya Kurdî-Kurmançî nayê, heke em wê wek lêkereke hevdanî (compound) bihesibînin, wê gavê 'he' jî dikeve nav kategorîya 'ra-', 'da-', 've-' û hwd. Anku bi tena xwe, bi serê xwe êdî nayên bikaranîn, bi serê xwe ne xwedîyê wate û fonksiyonekê ne, ji ber wê yekê jî bi beşên din re tînin nivîsîn, ne cuda: **hebûn, rabûn, raketin, veketin, daketin, rakirin, vekirin, vemirîn** û hwd.

Di nav vê pircûreyîbûn û nakokîbarîyê de ji bo ku ber xwe vekim, di nivîsê de her carê dudil nebim, ez bi xwe van awayan tercîh dikim, lê îdia nakim ku awayên din divê tunebin, ew jî di nav gel de hene û belav in:

heye, hene, henin
tuneye, tunin
hebû, hebûn

tunebû, tunebûn

*) Ji pirtûka C. Bedirxan û J. Lescot hinek rûpelên têkilîdar: 150, 199-203

Hêvî dikim ku vê şîroveyê mijar çenekî zelal kiribe û min pirsra te rast fahm kiribe.

Li gel silabên germ

Baran RIZGAR

Sibat 2011

MIJARA ZAYENDAN (NAVDÊRÊN NÊR-MÊ)

Mijara zayendan bi rastî bi qasî ku gelek kes difikirin, ne bêserûber e. Bi gelemperî û xwedî îstîsna bin jî hinek qayde hene. Em kanin wan bişopînin; ew ê dîsa jî cîh bi cîh hinek nakokî derkevin, lê ew jî bi du-sê pîvanan tên çareserkerin; wek li gora mantiqê rêzimanê, li gora ku kîjan awa serdest e û hwd.

Qaydeyên gelemperî li gel îstîsnayên xwe di pirtûka min a bi navê *'Dersên Kurdî'* de bi firehî hatine dayin. Her weha di pirtûka C. Bedirxan û R. Lescot de jî hatine raberkirin.

Van qaydeyan ez ê li jêr bidim. Lê li vir dixwazim du xalan jî zelal bikim. Yek ew e ku meriv çawa dikane li gora mantiqê rêzimanê li nêr an mêbûna (zayend) peyvan binêre. Carinan hin nakokîyên zayendan ji ber çewt bikaranîna qaydeyên rêzimanê jî pêk tên. Mînak, di televîzyoneke me de wisa hat gotin:

Em ji **miletê** bipirsin.

Kesekî din jî pir bi hêsanî kane bibêje:

Em ji **milet** bipirsin an jî **Em ji milletê** bipirsin.

Nuha li vir li gora rêzimanê hevoka yekem peyva **'milet'** wek **mê** dihesibîne û ya duyem û ya sêyem jî wê wek **nêr** dihesibînin. Îcar heke **'milet'** mê yan nêr be, divê di hemû rewşan de wanî bê bikaranîn. Mînak, heke **nêr** be, divê em bibêjin:

Miletê me   Beramberî **bavê** me bikin.

Na heke mê be, divê em bibêjin:

Mileta me Beramberî dayika me bikin.

Ji ber ku hemû herêm (an jî heke îstîsna hebin, piraniya mezin) dibêjin ‘miletê me’, peyva ‘milet’ wek nêr tê hesabandin û çawa meriv ji bav/bavî dipirse, her wisa meriv ji millet/miletî dipirse. Lewra awayê ‘ji milletê bipirsin’ çewt e.

Mînakek din, hinek kes dibêjin:

Em herin/çûn aşê.

Em bajarê tîn û hwd

Li vir peyvên ‘aş’ û ‘bajar’ wek ku mê bin, tîn bikaranîn. Lê belê ew ne mê ne, ew nêr in, ji ber ku em dibêjin:

Aşê me Bidin ber ‘kurê me’.

Bajarê we Bidin ber ‘xalê we’.

Li gora ku nêr e jî çênabe ku em wê bi ‘ê’ bitewînin, divê wek navdêreke nêr bê tewandin û ew jî li gora rêzimana me kane bi du awayan be:

Em herin êş / Em herin aşî.

Mijarê anî bîra min, di sitraneke gorbihîşt *Aram Tîkran* de wanî dibêje:

Wa bayê lê xist, hêlîn tev xera kiro.

Li vir jî çewt e û divya bihata gotin: *Va bayî/bê lê xist, hêlîn tev xera kiro.*

Ji ber ku *ba* navdêreke nêr e û wek *bayî* yan *bê* tê tewandin. Wek:

Mîhê lê xist.

Berên/beranî lê xist.

Ez bawer dikim ku ewqas mînak bes e, û dîyar dike ku rêziman çawa kane car caran alîkarîya zelalkirina nakokîyên zayenda navdêran bike.

Li gora ku kîjan awa serdest e jî, di hevokeke ku wek mînak hatiye dayin de wisa dibêje:

Lê pa heke em civakê Kurda.

Li vir peyva ‘civak’ wek navdêreke nêr tê bikaranîn. Lê bi rastî ew navdêreke mê ye û divya bigota ‘civaka Kurdan’, anku bi ‘-a’yê pev girê bida. Îcar muhtemelen ji ber kêmasîya tecrubê çewt hatiye bikaranîn, na heke bê gotin ku li herêma wî/wê wisa tê bikaranîn, wê gavê jî ew li dijî awayê serdest e û tu sedemek rêzimanî yan qaydeyeke zayendan tune ye ku awayê wan ê

awarte, ji ber wê sedem/qaydeyê bê tercîhkirin. Wê gavê divê di nivîsînê de bide ser şopa awayê serdest; ji ber ku nakokîyan pêk tîne.

Di hinek rewşan de hem nêr û hem jî mê bikaranîna peyvekê ji ber du wateyên cuda yê wê peyvê ne. Mînakên ku hatine dayin jî dibe ku ji ber wê be:

Ev karê wî ye

Ev şuxilê wî ye (nêr)

Ev kara wî ye
zîrarê)

Karsazî/bazirganî/ticaret kiriye, pere kar kiriye (mê, dijbera

Ez ji kar/karî tîm.

Ez ji şuxil tîm.

Ez ji karê ketim zîrarê.

Berê kar kiriye, dûre zîrar.

Mînakeke din a vî awayî peyva 'mal' e:

Me mala xwe bir Amedê.

mê (zar û zêç, malbat li gel hûrmûran giştî dibin)

Me malê xwe bir Amedê.
Amedê)

nêr (Ew ê malê kirin û firotinê, yê karsazîyê bibin)

Peyva 'dar' jî wisa ye:

Dara hinarê, dara hijîrê û hwd (mê)

Darê sitûr, darê şikestî û hwd (nêr)

ZAYENDA NAVDÊRAN (NAVDÊRÊN NÊR – MÊ)

1. NAVDÊRÊN NÊR

a) Nav an sernavên jîndarên nêr:

kur, law, ap, xal, rîsipî, nêrî, beran, Azad, Serbest, Silo, Bawer û hwd

b) Çem, robar, avên herikok û navên wan:

cihok, cok, co awarte (îstîsna) ne, ew mê ne

c) Hemû navên rengan:

sor, şîn, zer, sipî, reş û hwd

d) Berhemên heywanên kedî, şîr û xurekên ji şîr:

şîr, dew, mast, penîr, goşt û hwd

hirî, lorik, liva awarte ne, ew mê ne

- e) Navên hemû maden û metalan:
hesin, pola, zêr, zîv û hwd
- f) Navê hemû jimar/hejmaran:
yek awarte ye, ew mê ye
- g) Bi rêya şibandinê, navdêrên wek:
çîya, gir, çakûç, sitirî (histirî), dirî, mîx û hwd
- h) Piraniya endamên derve yên laş (organên derve):
serî, nig, ling, dest, pê, por, rî(h), zik, çav, poz û hwd

2. NAVDÊRÊN MÊ

- a) Bi rêya şibandinê, navdêrên wek:
kort, kortal, qul, kun, lat, ferş
- b) Nav an serenavên jîndarên mê:
bizin, mîh, berx, çêlek, mirîşk, jin, keç, dayik, Evîn, Zînê û hwd
- c) Navên cîh û derên ku meriv di hundir de dijî yan rûdine û alavên ku meriv tiştên avî dixê hundir:
mal, çayxane, kafe, sînema, kargeh, ode, beroş, temsîk, sênîk, tas, îskan û hwd
xanî, kon, axur, stewl awarte ne, ew nêr in
- d) Hemû navên têkildarî erdnîgarîyê (cografya)
newal, deşt, navên wan û navên bajar, welat û çîyan
welat, bajar, gund awarte ne, ew nêr in, lê navên wan mê ne
- e) Hemû wesayîtên guhastin/gîhandinê:
erebe, otobus, kamyon, trê, firok, balafir û hwd
- f) Navên nexweşîyan, êş, jan û birîn:
werem, kansêr, zikêş, serêş û hwd
- g) Navên xwarinên pijandî:
tirşik, girar, savar û hwd
nan awarte ye, ew nêr e
- h) Cîsimên ezmanî û bûyerên atmosferê:

baran, berf, sitêrk (histêrk), hêv, roj
ezman û ba awarte ne, ew nêr in

i) Dem û beşên demê:
dem, meh, sal, roj, se'et, deqîqe, sanîye, çirk, kêlî, bîsk û hwd

j) Alavên muzîkê, pêwengên ofîs/buro/nivîsgehan:
keman, gîtar, tembûl, derf, erbane, pênuş, hubir, kaxet, mase û hwd

k) Rader/mesterên lêkeran ku wek navdêr tên bikaranîn:
hatin, ketin, mirin, meşîyan û hwd

l) Navên çekên teqeber (agirî) û hinek çekên tûj û jêker:
kêr, tîrkevank, debançe, tîfing, tank,
şûr û bivir awarte ne, ew nêr in

m) Hemû navdêrên ku bi paşpirtikên -î, -dank, -geh, -xane, -istan tên çêkirin:
başî, kevçîdank, xwendegeh, Kurdistan û hwd

n) Hemû navên tîpan (herf), têgînên rêzimanê û hwd yê abstrakt (razber, muceret,
nedîtbar):
a, b, c, daçek, rengdêr, hoker, lêker, navdêr, aborî, zanyarî, matematîk û hwd

---

---

*Mamoste Baran, min dixwest ku li mijara zayendan (Nêr an Mê Bûna Navdêran), vanê jêr tozekê pirtir ji min ra şîrove bikî. Eger mumkin e bi Înglîzî jî bikî, da ku ji min ra qabilî fahm kirinê bibe, ji te pir sipas dikim. **Ferengîs***

1- Bi rêya şibandinê, navdêrên wek: çîya, gir, çakûç, sitirî (histirî), dirî, mîx û hwd

2- Bi rêya şibandinê, navdêrên wek: kort, kortal, qul, kun, lat, ferş

*3-n) Hemû navên tîpan (herf), têgînên rêzimanê û hwd yê abstrakt (razber, muceret, nedîtbar):
a, b, c, daçek, rengdêr, hoker, lêker, navdêr, aborî, zanyarî, matematîk û hwd*

Dema te xweş, sipas dikim ji bo tevlêbûna te. Şibandin ku wek 'şibihandin' jî derbas dibe, bi Îngilîzî: simile, likening, similarity, compare, liken û hwd, bir Erebi **محاكاة**. Şibîn/Şibîyan jî dibe wek look alike, resemble, to be similar.

Bê guman bikaranîna wê ya bi Kurdî firehtir e. Hinek hevokên mînak:

Azad pir dişibe bavê xwe. (Wek bavê xwe xuya dike/resemblance.)

Ez wî dişibînim dayika wî, lê bavê wî dibêje, na, li min hatiye. (Anku bi min wek dayika xwe xuya dike, lê bav dibêje, na, wek min xuya dike.)

Di xalên ku te pirsîne de, Xal 1) ji bo tiştên ku dişibin sembolên mêran (metaphorically), Xal 2) jî ji bo tiştên ku dişibin sembolên jinan. Ji lew re, peyvên Xal 1) nêr/masculine in û yên Xal 2) jî mê/feminine in.

Heçî Xal 3-n) ye, ew ji bo peyvên abstrakt an teorîk (abstract, theoretical) in. Peyv an têgînên (term) gramerê û hemû zanyarîyên din dikevin nav, gişt mê/feminine in.

Hêvî dikim ku îcar hatibe fahmkirin. Bimîne di xweşîyê de.

Baran RIZGAR

pêşeroj, paşeroj, siberoj, dûroj, dahatû, ayende: bihêk

Pêşeroj an Paşeroj

Bê guman li vir, cîhderk çewt e. **Musteqbel/ayende/dahatû/future/gelecek** ne tenê ji bo rojan e; çend deqîqe yan sanîye yan jî kêlîyek piştî vê dema nuha jî dibe 'future/ayende/gelecek'. Mînak, peyva 'futurus' a bi Latîni ku ji wê bi gelek awayan derbasî zimanên Ewropî bûye, wateya xwe ya bintarî 'dike bibe, wê bibe' ye. Ji lew re, divya ew peyv ji 'roj'ê nehata çêkirin. Îcar dema ku çêkirine, ji ber ku di rêzimanê de ji bo 'future tense/gelecek zaman', gotine 'dema pêşî', ji vê re jî gotine 'pêşeroj', lê dûre îcar ji aliyê Botan-Bahdînan îtirazên ku divê 'paşeroj' be, hatin bihîstin û bû mijareke gengeşîyên berfireh, li ser nehat lihevkerin ku 'dema bê/bihê' li 'pêş' e yan li 'paş' e. Sedem jî ew e ku 'pêş' û 'paş'îya mirov tiştêkî 'relatîv/îzafî' ye. Li gora ku tu yê berê xwe bidî kîjan alî, **pêşî** û **paşî** jî diguherin. Ew ne bes bûn, 'dûroj' û 'siberoj' jî lê zêde bûn; wek ku mecbûrîyetek hebe ku ev peyv ji 'roj'ê bê çêkirin.

Di nav gel de, ji bo 'hefteya bê/bihê' gotinên wek 'hefteya pêşî/î, hefteya pêşîya me'; dîsa ji bo **rojên bê/bihê** peyvên wek 'rojên pêş' hene, û ji bo dijbera wê jî dibêjin 'hefteya çûyî/çûnî', 'rojên çûyî/çûnî'. Her wisa dema ku se'et pêşde be, pêşde çûbe, yan jî dema ku dibêjin, 'Se'eta xwe pêşde bibe, şûnve maye', 'Se'eta min 5 deqîqan pêşde ye'. Lê li aliyekî din jî gotinên wek 'gotinên pêşîyan', 'pêşîyên me' û hokerên wek 'pêşî, paşî' û hwd hene. Mînak: Li hin deveran ji dewsa ku bibêjin, 'Berê ez çûm, dûre ew';

dibêjin 'Pêşî ez çûm, paşê ew'. Meriv kane bibêje, ev 'hoker /zerf/adverb' in, lê mijara me navdêr e; gotina 'pêşeroj, musteqbel, future' navdêr e. Rast e, weha ye; lê belê dîsa jî di pêvajoyê de, ji ber nebûna nêzîkbûneke birêkûpêk û her weha sedema ku 'future/gelecek' ne tenê roj e, kane deqîqe, saniye, kêlîyek û hwd jî be, nakokîyek pêk hatiye; divê ev yek bê dîtin.

Îcar xuya ye ku kesên ku bûne alîyên vê gengeşiyê ji dewsa zelalkirina vê nakokîyê û lêgerîna peyveke maqûltir, li ser awayên xwe israr kirine ku mijar heta îroj hatiye. Bi dîtina min, divê ji 'roj' neyê çêkirin. Mînak, em nikanin di rêzimanê de jê re bibêjin, 'dema pêşeroj', ne jî em kanin bibêjin 'dema paşeroj'. Em ê dîsa bibêjin 'dema bê/bihê' yan jî 'dema pêşî'. Wê gavê pêşeroj û paşeroj her du jî li wê derê nikanin fonksiyona xwe bi cîh bînin.

Her weha peyva Soranî ya 'dahatû' jî ji me re nabe, ji ber ku ew bi Kurmancî dibe 'dahatî' û peyva 'hatî' jî 'raweya çêbiwar/past participle'; an ku tiştêkî bûyî, qewimî nîşan dide; wek çûyî, ketî, rûniştî, şikestî û hwd; an ku berê bûye, qewimîye, ne ku ew ê hîn biqewime.

Li vir dimîne peyva ayende/ayinde. Ev peyv jî ne bi Kurdî ye, ji Farsî hatiye sitendin (اینده) û di nav gel de nayê naskirin.

Li vir em kanin ji du tiştan yekê bikin; ji nav ên heyî ya bê nakokî, teva ku ne bi Kurdî, lê bi Farsî be jî, ji ber ku Farsî zimanekî nêzîkî Kurdî ye, em kanin bibêjin, bila ji Farsî 'ayende' be. Na heke em bibêjin, ev peyv/têgîneke sereke û girîng e, divê em peyveke Kurdî ya heyî bi kar bînin, nebe, jê re li hev bînin; wê gavê divê em berê xwe bidin peyvên wek: 'bê', 'bihê', 'bihêk', 'dê', 'dihê', 'hatin', 'dem' û hwd, da ku peyveke minasib a bi rastî bi wateya ayende/future û bênakokî peyde bikin.

Qanatê Kurdo deman weha bi nav dike: Wextê bihirî, berê / Wextê niha / Wextê wê bê
An ku future/gelecek wek 'wê bê' dibîne.

Di kovara Tîrêj de (berî 1980 li Bakurê Kurdistanê dihat weşandin), ji bo future/gelecek 'wêbê' hatiye bikaranîn.

'Wêbê' ji aliyê wateyê ve bê kêmasî ye, lê ji aliyê peyvsaziyê ve giran e. Dîsa jî li ser şopa rast e ku divê ev peyv çawa bê sazkin.

Ji ber ku dem dihere/diçe/dibihure/dibore dibe **past/geçmiş**, her weha dem tê/dihê/wê bê/wê bihê ku bibe **future/gelecek**. Ji ber vê yekê, divê peyvên **future** û **past** bi vê nêzîkbûnê werin çêkirin. Wek: **dêhat**, **dêbihêk**, **dembihêk**, **bihêk** û hwd. Qet nebe, ew ê ne çewt bin û nakokîyan pêk nehînin. Heke ez bi xwe tercîh bikim, ez bawer dikim ez ê ji bo dema bê peyva '**bihêk**' bi kar bînim. Ji ber ku ew ê hemberîya **dema bê/bihê** be, divê em wê ji vê peyvê çêkin, da ku wateya xwe bide. Ew jî ji bijartekan a maqûl '**bihêk**' xwiya dike. Anku '**bihêk**' ji bo '**dema bê/bihê**'.

Baran Rizgar

Cotmeh 2010

nuh-nû, niha-nuha, cuda-cida, nok-nehk, wisa-wusa, bawer-bahwer, hingiv-hinguv

Hîn bi hejmareke mezin peyvên din ên wek van mînakên bi du-sê awayan hene. Her çiqas hinek ji wan awayên xwe yên rast û çewt hebin jî, hinek jê jî ne mijara rast û çewt bûnê ne, divê meriv yekê tercîh bike, hilbijêre; hinek jî pêwîst e ku wisa di nav hev de bidomînin. Ji ber vê yekê, qayde yan pîvaneke giştî ji bo giştan tune, divê her yek li gora rewşa xwe bê nixandînan ku tercîh were zelalkirin. Bê guman di nixandînan an tercîhkirinê de ya min ya te tune, giştê me ne; armanc diyarkirina yên maqûl an maqûltir e. Va ye ji mînakên we li ser hinan nêrînên xwe dibêjim:

Nuh û **Nû** rewşa wan zelal e, li hin herêman **-uh** wek **-û** kurt dibe, deng diguhere. De were hîn her du awa jî di nav Kurdan de belav tên bikaranîn; ji lew re, sedemek tune ku meriv bibêje bila ev neyê bikaranîn; divê di nav hev de ji pêvajoyê re bê hiştin, ka bê kîjan serdest dibe. Kîjan bibe jî ne xem e. Lê belê ji bo peyvên hevdanî meriv dibîne ku nifşên nuh wan bêtir li ser **nû** çêdikin. Wek: **nûjen**, **nûdem**, **nûber**, **nûçe** û hwd. Ji ber vê yekê, dibe ku em kanibin bibêjin ku ka em vê meylê bidomînin, em ji **'nuh'** peyvên nuh çênekin, heke pêwîst bûn, ji **'nû'** çêkin. Lê wek peyva xwerû bila vê gavê di nav hev de bînan bikaranîn.

Ji **'niha'** û **'nuha'** ya resen **'nuha'** ye. Ji ber ku ev peyv ji **'nuh'** çêbûye, **-a** hatiye ber bûye **'nuha'**. Ji bo ku wek **'niha'** bê nivîsîn tu sedem tune. **'niha'** guhertina deng e. De were, wek mijara ku **'dibistan'** ne bi Kurdî ye, lê **'xwendegeh'** bi Kurdî ye û her weha jî bi **'xwendekar'** û **'xwendin'**ê re li hev dike, lewma divê em **'xwendegeh'**ê bi kar bînin, ne **'dibistan'**; lê dîsa jî piraniya xwendayan bêyî ku li ser bifikirin, bişewirin, li **'dibistan'** sor bûne, **'niha'** jî weha bûye. Çima ku di 'Hawar'ê de hatiye bikaranîn, bêyî ku bikin pirs û pirsyarî, hema **'niha'** bi kar tînin.

Ji **'cuda'** û **'cida'** ya li gora forma kevnar a ku di Partî de wek **'yud'**, di Farişîya navîn de wek **'cud'** derbas dibe, **'cuda'** ye. Ji xwe pirani jî wê bi kar tînin, lewma hilbijartin hêsan e.

Ji **'nok'** û **'nehk'**, **'nehik'**, **'nuhik'**, **'nihk'**, **'nihik'** û hwd a serdest **'nok'** e. Ji awayên cîhêreng xuya dibe ku bi îhtîmala mezin, di awayê kevnarê Kurdî de **'h'** hebûye, ji ber vê yekê, dibe ku awayê kevn wek **'nohk'** an **'nohik'** be û **'h'** wek gelek peyvên din di nav pêvajoyê de ketibe, wek **'nok'** mabe. Her wisa bi Farişî jî **'nuxûd'**, **'nexûd'**, bi Pehlewî **'nexod'** e. Vê gavê tu sedemekê nabînim ku yeka din ji dewsa wê pêşniyar bikim, lewma **'nok'**.

Ji **'hingiv'** û **'hinguv'** an **'hungiv'** an jî **'hunguv'** (bi hin awayên din jî dinivîsin), di navdêrên wanî de bi pirani her du dengdêr wekhev nabin; anku **'î'** û **'i'** yan jî **'u'** û **'u'**; li bilêvkirinê nayê. Dimîne **'hinguv'** an **'hungiv'**, bi min li dawîya wê **'guv'** çêtir rûdine û her weha îhtîmal heye ku ew ji di peyvan **'hin'** û **'guv'** pêk hatibe; dibe ku pêşde têkilîya **'guv'** û **'guvaştin'** û hwd jî bê zelalkirin. Lewra ez dibêjim ku wek **'hinguv'** bê nivîsîn û li ser wê jî peyvên wek **'hinguvî'**, **'hinguvîn'** û hwd bînan avakirin dê çêtir be. An na ew jî dê bîmine ji pêvajoyê re.

Ji 'bawer' û 'bahwer' û çend awayên din ên bilêvkirinê, 'bawer' versiyona serdest e û vê gavê tu delîleke ku di forma resen de dengê 'h' hebûye li ber dest tune, her wisa em li şopa wê jî rast nayên; ji lew re ez dibêjim, divê serdestiya awayê 'bawer' bê domandin. Etîmolojîya wê heta bi Pehlewî, Sogdî û Sanskrîtî diçe, lê herî pir nêzîkî peyva Ermenî 'vaver' e. Ew jî tê de 'h' tune.

Ji 'wisa', 'wusa' û 'usa', meriv awayê 'wisa' ji 'usa' bêtir tercîh dike, ji ber ku di hemû peyvên bi vî awayî de 'w' heye (weha, wanî, wilo, welê, wisa û hwd), qey ji ber sedemekê ye. Dîsa, meriv ji awayê 'wusa' jî bêtir tercîh dike, ji ber ku di peyvên bi vî rengî de, di Kurmancî de meyl ew e ku 'w' û 'î' yan 'î' li pey hev bên, li gora meyla giştî 'w' û 'u' yan 'û' li pey hev nayên. Mînak: wir, awir, lawir, şewit, dewil, dewis, wirwir, wişwiş û hwd. Lewma 'wisa' çêtir xuya dike.

Hun-hûn, din-dî, şad-şa, dîsa-dîsan, dûv-dû

Hun û **hûn**; awayên wek **win** û **hon** jî hene. Heçî 'hon' e ew dîyar e, mohra Botan lê ye, ji ber 'o'ya xwe. Ji yê din 'hûn' kêmtir tê bikaranîn, dimîne 'hun' û 'win', ji ber ku dengê 'h' di mînakên din de jî heye, meriv 'hun' tercîh bike çêtir dibe. Lê di nav hev de jî pirsgrêkekê çênakin, ji ber ku gişt hema hema wek hev in.

Şad û **şa**; **dîsan** û **dîsa** bi her du awayan (kurt û dirêj) pir belav tên bikaranîn. Lê belê di her duyan de jî, formên kurt serdesttir in û rêjeya bikaranîna 'dîsan' û 'şad' her ku diçe kêmtir dibe û cîh dide 'dîsa' û 'şa'; pêwîstiyek jî tune ku meriv li pêş vê guherîna pêvajoyî raweste.

Dûv û **dû**; mijara van her du peyvên ji yê jorîn çenekî cuda ye. Erê, ew jî dengdara dawîn dixê û 'dûv' dibe 'dû', lê belê di nav pêvajoyê de ji aliyê wateyê (mahne) ve jî parvekirinek pêk hatiye. Mînak, di peyvên hevdanî (hevedudanî, compound, bileşik) de, her tim 'dû' tê bikaranîn: dûkel, dûman, dûxan (dû bi wateya dûman, wek dûyê cixarê); bi wateya 'dûvik', 'dohnê dûvikê' (dûvê mîhê, kuyruk, kuyruk yađî), her tim 'dûv' tê bikaranîn. Meyla pêvajoyê ev e, ku bi vî awayî wateyê par bike. Heman pêvajo, wek hokera demê, bi wateya piştî, piştire jî meyl heye ku 'h' bixe û awayê 'dû' bi kar bîne; wek, dûre, li dû hev û hwd. Ji aliyê demê de bikaranîna her du awayan dibe ku tevlihevîyê çêneke, lê wek navdêr, çêtir e ku wate bê parvekirin; dûvika tiştêkî, dûvê mîhê, xwarina bi dûv û hwd; lê belê, dûkel, dûxan, dûyê cixarê û hwd. Dibe ku pêşde 'dû-' bi vî awayî wek pêşpirtika peyv çêkirinê ji bo hinek peyvên nuh jî pêwîst bibe.

Dî û **din**, têkilîya wan dîyar e; kêmtir zêde wek ku **nuh** dibe **nû**. Lê belê, heke meriv seranserî Kurdistanê bide pêş çav, ya serdest hîn jî 'din' e û 'dî' tenê ji herêma Botan û wê de bêtir derbas dibe. Wek ku ev her du awa ne bes bin, awayên wek **dinê**, **dinêna** ji bo **din** û **dîtir** jî ji bo **dî** hene; mînak: **ya din** dibe **ya dinê**, **ya dinêna**, **ya dî**, **ya dîtir**. Îhtîmala mezin têkilîya 'din' bi peyva 'du' yan 'hin' an jî bi her duyan re heye, piştire li hin herêman kurt bûye bo 'dî'. Ji ber wê yekê ye ku ji dewsa **hevdiin** an **hevûdin** hîn jî forma kevntir a 'hevdu' yan 'hevedu, hevûdu' û hwd tê

bikaranîn. Meriv bi giştî li ser 'din' li hev bike, çêtir dibe. Ji ber ku, 'dî' hem ne forma orîjînal e û hem jî li seranserê Kurdistanê ne serdest e, bikaranîna wê herêmî maye. Lê nebe jî, tişt nabe wê gavê dî û din bi hev re tên bikaranîn, mijar ji pêvajoyê re dimîne, ka bê kîjan bi ser dikeve.

Pêşeroj an Paşeroj

Bê guman li vir, cîhderk çewt e. **Musteqbel/ayende/dahatû/future/gelecek** ne tenê ji bo rojan e; çend deqîqe yan saniye yan jî kêlîyek piştî vê dema nuha jî dibe 'future/ayende/gelecek'. Mînak, peyva 'futurus' a bi Latîni ku ji wê bi gelek awayan derbasî zimanên Ewropî bûye, wateya xwe ya bintarî 'dike bibe, wê bibe' ye.

Ji lew re, divya ew peyv ji 'roj'ê nehata çêkirin. Îcar dema ku çêkirine, ji ber ku di rêzimanê de ji bo 'future tense/gelecek zaman', gotine 'dema pêşî', ji vê re jî gotine 'pêşeroj', lê dûre îcar ji aliyê Botan-Bahdînan îtirazên ku divê 'paşeroj' be, hatin bihîstin û bû mijareke gengeşiyên berfireh; li ser nehat lihevkerin ku 'dema bê/bihê' li 'pêş' e yan li 'paş' e. Sedem jî ew e ku 'pêş' û 'paş'îya mirov tiştêkî 'relatîv/îzafî' ye. Li gora ku tu yê berê xwe bidî kîjan alî, pêşî û paşî jî diguherin. Ew ne bes bûn, 'dûroj' û 'siberoj' jî lê zêde bûn; wek ku mecbûrîyetek hebe ku ev peyv ji 'roj'ê bê çêkirin.

Di nav gel de, ji bo 'hefteya bê/bihê' gotinên wek 'hefteya pêşî/i, hefteya pêşîya me'; dîsa ji bo rojên bê/bihê peyvên wek 'rojên pêş' hene, û ji bo dijbera wê jî dibêjin 'hefteya çûyî/çûnî', 'rojên çûyî/çûnî'. Her wisa dema ku se'et pêşde be, pêşde çûbe, yan jî dema ku dibêjin, 'Se'eta xwe pêşde bibe, şûnve maye', 'Se'eta min 5 deqîqan pêşde ye'. Lê li aliyekî din jî gotinên wek 'gotinên pêşîyan', 'pêşiyên me' û hokerên wek 'pêşî, paşî' û hwd hene. Mînak: Li hin deveran ji dewsa ku bibêjin, 'Berê ez çûm, dûre ew'; dibêjin 'Pêşî ez çûm, paşê ew'. Meriv kane bibêje, ev 'hoker /zerf/adverb' in, lê mijara me navdêr e; gotina 'pêşeroj, musteqbel, future' navdêr e. Rast e, weha ye; lê belê dîsa jî di pêvajoyê de, ji ber nebûna nêzîkbûneke birêkûpêk û her weha sedema ku 'future/gelecek' ne tenê roj e, dikane deqîqe, saniye, kêlîyek û hwd jî be, nakokîyek pêk hatiye; divê ev yek bê dîtîn.

Îcar xuya ye ku kesên ku bûne aliyên vê gengeşiyê ji dewsa zelalkirina vê nakokîyê û lêgerîna peyveke maqûltir, li ser awayên xwe israr kirine ku mijar heta îroj hatiye. Bi dîtina min, divê ji 'roj' neyê çêkirin. Mînak, em nikanin di rêzimanê de jê re bibêjin, 'dema pêşeroj', ne jî em kanin bibêjin 'dema paşeroj'. Em ê dîsa bibêjin 'dema bê/bihê' yan jî 'dema pêşî'. Wê gavê pêşeroj û paşeroj her du jî li wê derê nikanin fonksiyona xwe bi cîh bînin.

Her weha peyva Soranî ya ‘dahatû’ jî ji me re nabe, ji ber ku ew bi Kurmancî dibe ‘dahatî’ û peyva ‘hatî’ jî ‘raweya çêbiwar/past participle’; an ku tiştêkî bûyî, qewimî nîşan dide; wek çûyî, ketî, rûniştî, şikestî û hwd; an ku berê bûye, qewimîye, ne ku ew ê hîn biqewime.

Li vir dimîne peyva ayende/ayinde. Ev peyv jî ne bi Kurdî ye, ji Farsî hatiye sitendin (ayandeh, آینده) û di nav gel de nayê naskirin.

Li vir em kanin ji du tiştan yekê bikin; ji nav ên heyî ya bê nakokî, teva ku ne bi Kurdî, lê bi Farsî be jî, ji ber ku Farsî zimanekî nêzîkî Kurdî ye, em kanin bibêjin, bila ji Farsî ‘ayinde’ be. Na heke em bibêjin, ev peyv/têgîneke sereke û girîng e, divê em peyveke Kurdî ya heyî bi kar bînin, heke tunebe, jê re li hev bînin; wê gavê divê em berê xwe bidin peyvên wek: ‘bê’, ‘bihê’, ‘bihêk’, ‘dê’, ‘dihê’, ‘hatin’, ‘dem’ û hwd, da ku peyveke minasib a bi rastî bi wateya ayende/future û bênakokî peyde bikin.

Qanatê Kurdo deman weha bi nav dike: Wextê bihirî, berê / Wextê niha / Wextê wê bê
An ku future/gelecek wek ‘wê bê’ dibîne.

Di kovara Tîrêj de (berî 1980 li Bakurê Kurdistanê dihat weşandin), ji bo future/gelecek ‘wêbê’ hatiye bikaranîn.

‘Wêbê’ ji alîyê wateyê ve bê kêmasî ye, lê ji alîyê peyvsazîyê ve giran e. Dîsa jî li ser şopa rast e ku divê ev peyv çawa bînin sazînin.

Ji ber ku dem dihere/diçe/dibihure û dibe **past/geçmiş**, her weha dem tê/dihê/wê bê/wê bihê ku bibe **future/gelecek**. Ji ber vê yekê, divê peyvên **future** û **past** bi vê nêzîkbûnê werin çêkirin. Wek: **dêhat**, **dêbihêk**, **dembihêk**, **bihêk** û hwd. Qet nebe, ew ê ne çewt bin û nakokîyan pêk nehînin. Heke ez bi xwe tercîh bikim, ez bawer dikim ez ê ji bo dema bê peyva ‘**bihêk**’ bi kar bînim. Ji ber ku ew ê hemberîya **dema bê/bihê** be, divê em wê ji vê peyvê çêkin, da ku wateya xwe bide. Ew jî ji bijartekan a maqûl ‘**bihêk**’ xwiya dike. Anku ‘**bihêk**’ ji bo ‘**dema bê/bihê**’.

Baran Rizgar
Cotmeh 2010

**nuh-nû, niha-nuha, cuda-cida, nok-nehk, wisa-wusa, bawer-
bahwer, hingiv-hinguv**

Hîn bi hejmareke mezin peyvên din ên wek van mînakên bi du-sê awayan hene. Her çiqas hinek ji wan awayên xwe yên rast û çewt hebin jî, hinek jê jî ne mijara rast û çewt bûnê ne, divê meriv yekê tercîh bike, hilbijêre; hinek jî pêwîst e ku wisa di nav hev de bidomînin. Ji ber vê yekê, qayde yan pîvaneke giştî ji bo giştan tune, divê her yek li gora rewşa xwe bê nixandî ku tercîh were zelalkirin. Bê guman di nixandî an tercîhkirinê de ya min ya te tune, gişt ên me ne; armanc dîyarkirina yên maqûl an maqûltir e. Va ye ji mînakên we li ser hinan nêrînen xwe dibêjim:

Nuh û **Nû** rewşa wan zelal e, li hin herêman **-uh** wek **-û** kurt dibe, deng diguhere. De were hîn her du awa jî di nav Kurdan de belav tînin bikaranîn; ji lew re, sedemek tune ku meriv bibêje bila ev neyê bikaranîn; divê di nav hev de ji pêvajoyê re bê hiştin, ka bê kîjan serdest dibe. Kîjan bibe jî ne xem e. Lê belê ji bo peyvên hevdanî meriv dibîne ku nîfşên nuh wan bêtir li ser **nû** çêdikin. Wek: **nûjen**, **nûdem**, **nûber**, **nûçe** û hwd. Ji ber vê yekê, dibe ku em kanibin bibêjin ku ka em vê meylê bidomînin, em ji **'nuh'** peyvên nuh çênekin, heke pêwîst bûn, ji **'nû'** çêkin. Lê wek peyva xwerû bila vê gavê di nav hev de bînin bikaranîn.

Ji **'niha'** û **'nuha'** ya resen **'nuha'** ye. Ji ber ku ev peyv ji **'nuh'** çêbûye, **-a** hatiye ber bûye **'nuha'**. Ji bo ku wek **'niha'** bê nivîsîn tu sedem tune. **'niha'** guhertina deng e. De were, wek mijara ku **'dibistan'** ne bi Kurdî ye, lê **'xwendegeh'** bi Kurdî ye û her weha jî bi **'xwendekar'** û **'xwendin'**ê re li hev dike, lewma divê em **'xwendegeh'**ê bi kar bînin, ne **'dibistan'**; lê dîsa jî piraniya xwendayan bêyî ku li ser bifikirin, bişewirin, li **'dibistan'** sor bûne, **'niha'** jî weha bûye. Çima ku di 'Hawar'ê de hatiye bikaranîn, bêyî ku bikin pirs û pirsyarî, hema **'niha'** bi kar tînin.

Ji **'cuda'** û **'cida'** ya li gora forma kevnar a ku di Partî de wek **'yud'**, di Farişîya navîn de wek **'cud'** derbas dibe, **'cuda'** ye. Ji xwe piranî jî wê bi kar tînin, lewma hilbijartin hêsan e.

Ji **'nok'** û **'nehk'**, **'nehik'**, **'nuhik'**, **'nihk'**, **'nihik'** û hwd a serdest **'nok'** e. Ji awayên cîhêreng xuya dibe ku bi ihtîmala mezin, di awayê kevnar ê Kurdî de **'h'** hebûye, ji ber vê yekê, dibe ku awayê kevn wek **'nohk'** an **'nohik'** be û **'h'** wek gelek peyvên din di nav pêvajoyê de ketibe, wek **'nok'** mabe. Her wisa bi Farişî jî **'nuxûd, nexûd'**, bi Pehlewî **'nexod'** e. Vê gavê tu sedemekê nabînim ku yeka din ji dewsa wê pêşniyar bikim, lewma **'nok'**.

Ji **'hingiv'** û **'hinguv'** an **'hungiv'** an jî **'hunguv'** (bi hin awayên din jî dinivîsin), di navdêrên wanî de bi piranî her du dengdêr wekhev nabin; anku **'i'** û **'î'** yan jî **'u'** û **'û'**; li bilêvkirinê nayê. Dimîne **'hinguv'** an **'hungiv'**, bi min li dawîya wê **'guv'** çêtir rûdine û her weha ihtîmal heye ku ew ji di peyvan **'hin'** û **'guv'** pêk hatibe; dibe ku pêşde têkilîya **'guv'** û **'guvaştin'** û hwd jî bê zelalkirin. Lewra ez dibêjim ku wek **'hinguv'** bê nivîsîn û li ser wê jî peyvên wek **'hinguvî'**, **'hinguvîn'** û hwd bînin avakirin dê çêtir be. An na ew jî dê bimîne ji pêvajoyê re.

Ji **'bawer'** û **'bahwer'** û çend awayên din ên bilêvkerinê, **'bawer'** versîyona serdest e û vê gavê tu delîleke ku di forma resen de dengê **'h'** hebûye li ber dest tune ye, her wisa em li şopa wê jî rast nayên; ji lew re ez dibêjim, divê serdestîya awayê **'bawer'** bê domandin. Etîmolojîya wê heta bi Pehlewî, Sogdî û Sanskrîtî diçe, lê herî pir nêzîkî peyva Ermenî **'vaver'** e. Ew jî tê de **'h'** tune ye.

Ji **'wisa'**, **'wusa'** û **'usa'**, meriv awayê **'wisa'** ji **'usa'** bêtir tercîh dike, ji ber ku di hemû peyvên bi vî awayî de **'w'** heye (**weha, wanî, wilo, welê, wisa** û hwd), qey ji ber sedemekê ye. Dîsa, meriv ji awayê **'wusa'** jî bêtir tercîh dike, ji ber ku di peyvên bi vî rengî de, di Kurmançî de meyl ew e ku **'w'** û **'i'** yan **'î'** li pey hev bên, li gora meyla giştî **'w'** û **'u'** yan **'û'** li pey hev nayên. Mînak: **wir, awir, lawir, şewit, dewil, dewis, wirwir, wişwiş** û hwd. Lewma **'wisa'** çêtir xuya dike.

Hun-hûn, din-dî, şad-şa, dîsa-dîsan, dûv-dû

Hun û **hûn**; awayên wek **win** û **hon** jî hene. Heçî **'hon'** e ew dîyar e, mohra Botan lê ye, ji ber **'o'**ya xwe. Ji yê din **'hûn'** kêmtir tê bikaranîn, dimîne **'hun'** û **'win'**, ji ber ku dengê **'h'** di mînakên din de jî heye, meriv **'hun'** tercîh bike çêtir dibe. Lê di nav hev de jî pirsgirêkekê çênakin, ji ber ku gişt hema hema wek hev in.

Şad û **şa**; **dîsan** û **dîsa** bi her du awayan (kurt û dirêj) pir belav tên bikaranîn. Lê belê di her duyan de jî, formên kurt serdesttir in û rêjeya bikaranîna **'dîsan'** û **'şad'** her ku diçe kêmtir dibe û cîh dide **'dîsa'** û **'şa'**; pêwîstîyek jî tune ye ku meriv li pêş vê guherîna pêvajoyî raweste.

Dûv û **dû**; mijara van her du peyvên ji yê jorîn çenekî cuda ye. Erê, ew jî dengdara dawîn dixê û **'dûv'** dibe **'dû'**, lê belê di nav pêvajoyê de ji aliyê wateyê (mahne) ve jî parvekirinek pêk hatiye. Mînak, di peyvên hevdanî (hevedudanî, compound, bileşik) de, her tim **'dû'** tê bikaranîn: **dûkel, dûman, dûxan** (**dû** bi wateya **dûman**, wek **dûyê cixarê**); bi wateya **'dûvik'**, **'dohnê dûvikê'** (**dûvê mîhê, kuyruk, kuyruk yađî**), her tim **'dûv'** tê bikaranîn. Meyla pêvajoyê ev e, ku bi vî awayî wateyê par bike. Heman pêvajo, wek hokera demê, bi wateya **piştî, piştire** jî meyl heye ku **'h'** bixe û awayê **'dû'** bi kar bîne; wek, **dûre, li dû hev** û hwd. Ji aliyê demê de bikaranîna her du awayan dibe ku tevlihevîyê çêneke, lê wek navdêr, çêtir e ku wate bê parvekirin; **dûvika tişteki, dûvê mîhê, xwarina bi dûv** û hwd; lê belê, **dûkel, dûxan, dûyê cixarê** û hwd. Dibe ku pêşde **'dû-** bi vî awayî wek pêşpirtika peyv çêkirinê ji bo hinek peyvên nuh jî pêwîst bibe.

Dî û **din**, têkilîya wan dîyar e; kêmtir zêde wek ku **nuh** dibe **nû**. Lê belê, heke meriv seranserî Kurdistanê bide pêş çav, ya serdest hîn jî **'din'** e û **'dî'** tenê ji herêma Botan û wê de bêtir derbas dibe. Wek ku ev her du awa ne bes bin, awayên wek **dinê, dinêna** ji bo **din** û **dîtir** jî ji bo **dî** hene; mînak: **ya din** dibe **ya dinê, ya dinêna, ya dî, ya dîtir**. Îhtîmala mezin têkilîya **'din'** bi peyva **'du'** yan **'hin'** an jî bi her duyan re heye, piştire li hin herêman kurt bûye bo **'dî'**. Ji ber wê yekê ye ku ji dewsa **hevdi** an **hevûdin** hîn jî forma kevntir a **'hevdu'** yan **'hevedu, hevûdu'** û hwd tê bikaranîn. Meriv bi giştî li ser **'din'** li hev bike, çêtir dibe. Ji ber ku, **'dî'** hem ne forma orîjînal e û hem jî li seranserê Kurdistanê ne serdest e, bikaranîna wê herêmî maye. Lê nebe jî, tişt nabe wê gavê **dî** û **din** bi hev re tên bikaranîn, mijar ji pêvajoyê re dimîne, ka bê kîjan bi ser dikeve.

Pêşeroj an Paşeroj

Bê guman li vir, cîhderk çewt e. **Musteqbel/ayende/dahatû/future/gelecek** ne tenê ji bo rojan e; çend deqîqe yan saniye yan jî kêlîyek piştî vê dema nuha jî dibe **'future/ayende/gelecek'**. Mînak, peyva **'futurus'** a bi Latînî ku ji wê bi gelek awayan derbasî zimanên Ewropî bûye, wateya xwe ya bintarî **'dike bibe, wê bibe'** ye.

Ji lew re, divya ew peyv ji **'roj'**ê nehata çêkirin. Îcar dema ku çêkirine, ji ber ku di rêzimanê de ji bo **'future tense/gelecek zaman'**, gotine **'dema pêşî'**, ji vê re jî gotine **'pêşeroj'**, lê dûre îcar ji aliyê Botan-Bahdînan îtirazên ku divê **'paşeroj'** be, hatin bihîstin û bû mijareke gengeşiyên berfireh; li ser nehat lihevkerin ku **'dema bê/bihê'** li **'pêş'** e yan li **'paş'** e. Sedem jî ew e ku **'pêş'** û **'paş'**îya mirov tiştêkî **'relatîv/îzafî'** ye. Li gora ku tu yê berê xwe bidî kîjan alî, **pêşî** û **paşî** jî diguherin. Ew ne bes bûn, **'dûroj'** û **'siberoj'** jî lê zêde bûn; wek ku mecbûrîyetek hebe ku ev peyv ji **'roj'**ê bê çêkirin.

Di nav gel de, ji bo **'hefteya bê/bihê'** gotinên wek **'hefteya pêşî, hefteya pêşîya me'**; dîsa ji bo **rojên bê/bihê** peyvên wek **'rojên pêş'** hene, û ji bo dijbera wê jî dibêjin **'hefteya çûyî/çûnî', 'rojên çûyî/çûnî'**. Her wisa dema ku se'et pêşde be, pêşde çûbe, yan jî dema ku dibêjin, **'Se'eta xwe pêşde bibe, şûnve maye', 'Se'eta min 5 deqîqan pêşde ye'**. Lê li aliyekî din jî gotinên wek **'gotinên pêşîyan', 'pêşiyên me'** û hokerên wek **'pêşî, paşî'** û hwd hene. Mînak: Li hin deveran ji dewsa ku bibêjin, **'Berê ez çûm, dûre ew'**; dibêjin **'Pêşî ez çûm, paşê ew'**. Meriv kane bibêje, ev **'hoker /zerf/adverb'** in, lê mijara me navdêr e; gotina **'pêşeroj, musteqbel, future'** navdêr e. Rast e, weha ye; lê belê dîsa jî di pêvajoyê de, ji ber nebûna nêzîkbûneke birêkûpêk û her weha sedema ku **'future/gelecek'** ne tenê roj e, dikane deqîqe, saniye, kêlîyek û hwd jî be, nakokîyek pêk hatiye; divê ev yek bê dîtin.

Îcar xuya ye ku kesên ku bûne aliyên vê gengeşiyê ji dewsa zelalkirina vê nakokîyê û lêgerîna peyveke maqûltir, li ser awayên xwe israr kirine ku mijar heta îroj hatiye. Bi dîtina min, divê ji **'roj'** neyê çêkirin. Mînak, em nikanin di rêzimanê de jê re bibêjin, **'dema pêşeroj'**, ne jî em kanin bibêjin **'dema paşeroj'**. Em ê dîsa bibêjin **'dema bê/bihê'** yan jî **'dema pêşî'**. Wê gavê **pêşeroj** û **paşeroj** her du jî li wê derê nikanin fonksiyona xwe bi cîh bînin.

Her weha peyva Soranî ya **'dahatû'** jî ji me re nabe, ji ber ku ew bi Kurmancî dibe **'dahatî'** û peyva **'hatî'** jî **'raweya çêbiwar/past participle'**; an ku tiştêkî bûyî, qewimî nîşan dide; wek **çûyî, ketî, rûniştî, şikestî** û hwd; an ku berê bûye, qewimîye, ne ku ew ê hîn biqewime.

Li vir dimîne peyva **ayende/ayinde**. Ev peyv jî ne bi Kurdî ye, ji Farsî hatiye sitendin (**ayandeh**, **اینده**) û di nav gel de nayê naskirin.

Li vir em kanin ji du tiştan yekê bikin; ji nav ên heyî ya bê nakokî, teva ku ne bi Kurdî, lê bi Farsî be jî, ji ber ku Farsî zimanekî nêzîkî Kurdî ye, em kanin bibêjin, bila ji Farsî '**ayinde**' be. Na heke em bibêjin, ev peyv/têgîneke sereke û girîng e, divê em peyveke Kurdî ya heyî bi kar bînin, heke tunebe, jê re li hev bînin; wê gavê divê em berê xwe bidin peyvên wek: '**bê**', '**bihê**', '**bihêk**', '**dê**', '**dihê**', '**hatin**', '**dem**' û hwd, da ku peyveke minasib a bi rastî bi wateya ayende/future û bênakokî peyde bikin.

Qanatê Kurdo deman weha bi nav dike: Wextê bihirî, berê / Wextê niha / Wextê wê bê
An ku future/gelecek wek '**wê bê**' dibîne.

Di kovara Tîrêj de (berî 1980 li Bakurê Kurdistanê dihat weşandin), ji bo future/gelecek '**wêbê**' hatiye bikaranîn.

'**Wêbê**' ji alîyê wateyê ve bê kêmasî ye, lê ji alîyê peyvsazîyê ve giran e. Dîsa jî li ser şopa rast e ku divê ev peyv çawa bên sazkin.

Ji ber ku dem dihere/diçe/dibihure û dibe **past/geçmiş**, her weha dem tê/dihê/wê bê/wê bihê ku bibe **future/gelecek**. Ji ber vê yekê, divê peyvên **future** û **past** bi vê nêzîkbûnê werin çêkin. Wek: **dêhat**, **dêbihêk**, **dembihêk**, **bihêk** û hwd. Qet nebe, ew ê ne çewt bin û nakokîyan pêk nehînin. Heke ez bi xwe tercîh bikim, ez bawer dikim ez ê ji bo dema bê peyva '**bihêk**' bi kar bînim. Ji ber ku ew ê hemberîya **dema bê/bihê** be, divê em wê ji vê peyvê çêkin, da ku wateya xwe bide. Ew jî ji bijartekan a maqûl '**bihêk**' xwiya dike. Anku '**bihêk**' ji bo '**dema bê/bihê**'.

Baran Rizgar
Cotmeh 2010

Mêjera Navdêran; Pirjimar, Yekjimar

Mamosta dem baş. Li van mînanan binêre ji kerema xwe: [kevok](#), [çûk](#), [dar](#), [heval](#), [keç](#) û hwd. Gelo ew peyv bi serê xwe kom(plural) in yan kî in?

[Min kevok dîtî](#)

[Min xwarin da kevokan](#)

Li vir mamosta heke tu ji me re bi awayekî giştî vê mijarê ronî bikî, wê pir baş be. Silav û rêz. **Hogir Balic**

C. Bedirxan di Hawarê de ji bo pirjimar (plural) an yekjimar (singular, tekil) bûyina navdêran dibêje ‘[mêjer](#)’. Anku mijara vê pirsê te dibe [mêjera navdêran](#).

Her çiqas mînak li ser mêjera navdêrên ku wek objektên lêkerên transîtîv di dema borî de hatibin dayin jî, dê çêtir be ku em bi firehî rave bikin ku navdêr çawa mêjera xwe dîyar dikin û her weha hinek nivîsên din ên eleqedar wek referans bidin ku ew jî bîn xwendin, da ku alîkarîya çêtir têgîhaştina mijarê bikin.

Navdêrên Kurdî Kurmancî, evên ku wek mînak hatine dayin jî di nav de, bi tevayî di rewşa xwerû de [mêjer](#) û [zayenda](#) (nêr-mê anku maskulîn – femînîn) xwe dîyar nakin. Ew tenê navdêr in. Anku di rewşa xwerû de, bi serê xwe, em tiştekî li navdêran zêde nakin ku bikin pirjimar. Dema ku navdêr dikevin rewşên rêzimanî, anku dema ku bi peyvên din re têkildar dibin, hevok (cumle, sentence) û jêrhevokan pêk tînin, wê gavê hem mêjer û hem jî zayenda wan kane dîyar bibe.

Îcar dema ku dîyar dibe jî bi du awayan dîyar dibe. Awayê yekem, paşpirtikek tê dû navdêran ku wan bitewîne, têxe rewşa tewandî, yan jî bi peyveke li dû wan ve girê bide, têkildar bike. Mînak:

kevoka hûrik	(pevgirêdan/têkildarî; mê yekjimar, binavkirî/definite)
lawikê xurt	(pevgirêdan; nêr yekjimar, binavkirî)
keçikên bedew	(pevgirêdan; pirjimar, binavkirî)
lawikên bedew	(pevgirêdan; pirjimar, binavkirî)
kevokeke hûrik	(pevgirêdan; mê yekjimar, nebinavkirî)
lawikekî xurt	(pevgirêdan; nêr yekjimar, nebinavkirî)
kevokine hûrik	(pevgirêdan; pirjimar, nebinavkirî)

navê keçikê	(tewandî; mê, yekjimar, binavkirî)
bazinê Dilberê	(tewandî; mê, yekjimar, binavkirî)
bavê Serbest/î	(tewandî; nêr, yekjimar, binavkirî)
bavê zarokan	(tewandî; pirjimar, binavkirî)
porê jinekê	(tewandî; mê, yekjimar, nebinavkirî)
kerê gundîyekî	(tewandî; nêr, yekjimar, nebinavkirî)
şaxên darinan	(tewandî; pirjimar, nebinavkirî)

Ji bo hîn bi firehî mînakên tewandina navan û ku di kîjan rewşan de ditewin li vê nivîsê binêrin

Keçê!	(raweya bangê; mê, yekjimar)
Kuro!	(raweya bangê; nêr, yekjimar)
Keçino (keçno)	(raweya bangê; pirjimar)
Gundîno	(raweya bangê; pirjimar)

Îcar dema ku navdêr wek subjekt (kirde, özne) an objekt (servek, bireser, nesne) tên bikaranîn, di hinek rewşan de lêker bi xwe dîyar dike ku ew navdêr pirjimar an yekjimar e; ev jî dibe awayê dudan ku lêker bi xwe mêjera navdêran dîyar dike.

Ev têkildarî ji alîyekî ve jî mijara lêkerên transîtîv-întansîtîv (gerandî-negerandî, têper-netêper) e. Ji lew re, wê çêtir be ku meriv vê nivîsê jî bixwîne: [Lêkerên Transîtîv-Întansîtîv, Çi Cudatî Hene, Çawa Ji Hev Veqetînin](#)

Di normalê de, lêkerên Kurdî Kurmancî li gora [kirdeyê](#) (subjekt) tên kişandin, anku dema ku tên kişandin [mêjera](#) (pirjimar-yekjimar) kirdeya xwe dîyar dikin û em ji awayê kişandina lêkerê têdigihêjin ku kirde yekjimar an pirjimar e:

Keçikek diçe.	(Yekjimar)
Keçik diçe.	(Yekjimar, em zanin ku ya ku diçe yek keçik e)
Keçik diçin.	(Pirjimar, em zanin ku yên ku diçin ji yekê bêtir keçik in)
Lawik ê biçê.	(Yekjimar)
Lawik ê biçin.	(Pirjimar)
Heke lawik biçê.	(Yekjimar)
Lawik çû.	(Yekjimar)
Keçik dipeyive.	(Yekjimar)
Lawik çûn.	(Pirjimar)
Keçik dipeyivin.	(Pirjimar)

Keçik peyivîn. (Pirjimar)

Ji bo lêkerên întansîtîv di hemû deman de weha ye, lêker li gora mêjera kirdeyê dikişe û mêjerê dîyar dike.

Lê belê ji bo lêkerên transîtîv çenekî guhertî ye. Ew di dema borî de ji ber ku objekt disitînin û subjekta wan ji xwe tewandî ye, anku mêjera subjektê ji xwe dîyar e, ew li gora mêjera objektê tên kişandin, mêjera wê dîyar dikin.

Keçik dixwe. Lêker transîtîv dema nuha ye, lewra hîn jî li gora kirde dikişe, ji ber ku kirde xwerû ye, ne tewandî ye.

Keçikê şikand. Lêker transîtîv dema borî ye, ji lew re, kirde tewandî ye; ji ber vê yekê pêwîst nake ku lêker
mêjera keçikê dîyar bike, berê dîyarkirî ye.

Keçikê pênûs şikandin. Îcar lêkerê **-in** li xwe zêde kir, da ku pirjimarbûna objektê (pênûs) dîyar bike, ji ber ku pênûs di
rewşa xwerû de ye, bi xwe mêjera xwe dîyar nake.

Keçikê pênûs şikand. Lêkerê **-in** nesitendiye, da ku dîyar bike ku objekt (pênûs) yekjimar e.

Keçikan pênûs şikand. Keçik pirjimar, pênûs yekjimar, ji ber ku lêkerê **-in** li xwe zêde nekiriye.

Keçikan pênûs şikandin. Keçik pirjimar, pênûs pirjimar, ji ber ku lêkerê **-in** li xwe zêde kiriye.

Wê gavê heke em vê qaydeya xwe ducar bikin: di demên borî de lêkerên transîtîv li gora mêjera objektan tên kişandin:

Min ew dîtibû. Min yek kes dîtiye.

Min ew dîtibûn. Min bêtirî yek kesî dîtine.

Wan gur kuşt. Wan gurekî binavkirî kuştîye.

Wan gurek kuşt. Wan gurekî nebinavkirî (nenas) kuştîye.

Wan gur kuştin. Wan gurên binavkirî kuştine.

Wan gurin kuştin. Wan hinek gur (nebinêavkirî) kuştine.

Îcar ku em bi vê agahiyê li mînakên te binêrin:

Min kevok dîtin. Lêker transîtîv, dema borî, lewra kişandina wê bi **-in** dîyar dike ku objekt (kevok) pirjimar e.

Min xwarin da kevokan. Li vir objekt (xwarin) yekjimar e, ji ber ku **-in/-n** li lêkerê zêde nebûye (da), heke pirjimar

bûya, te yê bigota:

Min xwarin dan kevokan. Li vir objekt (xwarin) pirjimar e, ji ber ku **-n** li lêkerê zêde nebûye (dan).

Kevok jî di vê hevokê de ji ber ku **objekta îndîrekt** e, hatiye tewandin; **objekta dîrekt** xwarin e. Hemû lêkerên ku îstîqametê dîyar dikin, wek **çûn, hatin, dan**, objektên îndîrekt disitînin û objektên wan ditewin. Ji ber ku ji bo îstîqamet, an armançê (hedef) daçekeek nayê bikaranîn, ji lew re objektên îndîrekt di hemû deman de tewandî ne û ji ber wê jî mêjera wan dîyar dibe:

Ez diçim malê.

Em ê biçin gundan.

Ez hatim malê.

Min da wê û hwd.

Hêvî dikim ku ev nivîs mijarê çenekî zelal bike. Heke tiştêkî ne zelal mabe, bila xwendevanên hêja ji kerema xwe bêtir pirsan bikin ku ez lê hay bibim û bêtir ravekirin û mînakên bidim.

Baran RIZGAR

London

Cotmeh 2010

HIŞTIN Û HÊLAN

Bi heman wateyê (**to let, to allow, birakmak**) du lêkerên me yê cuda hene: **hiştin** û **hêlan**. Ji van lêkeran **hiştin** lêkereke pir kevna e, şopên wê di zimanê **Avesta** de hene ku wek **herşte** derbas dibe. Ev lêker ji wê demê ve li hemû zaravayên Kurdî maye. Lewra dîyar e ku forma herî kevna û belav **'hiştin'** e. De were, wek ku di **herîn** û **werîn/werîyan** de çêbûye, vê lêkerê jî di Kurdî Kurmancî de awayên xwe yê Fermanî û Dema Nuha wenda kirine. Ji ber vê yekê, ji bo Fermanî û Dema Nuha eynî wek ku lêkerên **herîn** û **werîn/werîyan** ji lêkerên **çûn** û **hatinê** îstifade dikin, lêkera **'hiştin'** jî ji **'hêlan'** îstifade dike. Anku dema ku em dibêjin **'bihêle'**, **'Ez dihêlim'** û hwd em lêkera **'hêlan'** bi kar tînin, lê belê di hemû demên borî û yê bi borîyê ve têkildar de, em lêkera **'hiştin'** bi kar tînin, wek: **Min hişt, hiştiye, hiştibû, bihišta, hiştibûya** û hwd. Heçî formên din ên wek **hêliştin, hêlandin, hêştin, hiştin** in, ew çîh bi çîh li herêman awayên guhertok ên lêkerên **hiştin** an **hêlan** ne, an jî tevlihevkirina wan in (**hêliştin, hêlandin** û hwd). Lewra divê em berî her tiştî her du lêkerên eslî (**hiştin** û **hêlan**) zanibin û rêzimanê li ser wan zelal bikin. Li jêr di piraniya deman de kişandina van her du lêkeran didim.

HIŞTIN / HÊLAN

Fermanî	Dema Nuha	Bilanî Dema Nuha	Dema Pêşî/Bihê
Bihêle	Ez dihêlim	Ez bihêlim	Ez ê bihêlim
Bihêlin	Tu dihêlî	Tu bihêlî	Tu yê bihêlî
	Ew dihêle	Ew bihêle	Ew ê bihêle
	Em dihêlin	Em bihêlin	Em ê bihêlin
	Hun dihêlin	Hun bihêlin	Hun ê bihêlin
	Ew dihêlin	Ew bihêlin	Ew ê bihêlin

HIŞTIN

	dema borîya				bilanî borîya		
têdayî	dûdar	çîrokî	domdar	têdayî	çîrokî	bihêyî	
Min hişt	hiştiye	hiştibû	dihîşt	bihišta	hiştibûya	ê bihišta	ê hiştibûya
Te hişt	hiştiye	hiştibû	dihîşt	bihišta	hiştibûya	yê bihišta	yê hiştibûya
Wî/wê hişt	hiştiye	hiştibû	dihîşt	bihišta	hiştibûya	yê bihišta	yê hiştibûya
Me hişt	hiştiye	hiştibû	dihîşt	bihišta	hiştibûya	yê bihišta	yê hiştibûya
We hişt	hiştiye	hiştibû	dihîşt	bihišta	hiştibûya	yê bihišta	yê hiştibûya
Wan hişt	hiştiye	hiştibû	dihîşt	bihišta	hiştibûya	ê bihišta	ê hiştibûya

HÊLAN

	dema borîya				bilanî borîya		
têdayî	dûdar	çîrokî	domdar	têdayî	çîrokî	bihêyî	
Min hêla	hêlaye	hêlabû	dihêla	bihêla(ya)	hêlabûya	ê bihêla(ya)	ê hêlabûya
Te hêla	hêlaye	hêlabû	dihêla	bihêla(ya)	hêlabûya	yê bihêla(ya)	yê hêlabûya
Wî/wê hêla	hêlaye	hêlabû	dihêla	bihêla(ya)	hêlabûya	yê bihêla(ya)	yê hêlabûya
Me hêla	hêlaye	hêlabû	dihêla	bihêla(ya)	hêlabûya	yê bihêla(ya)	yê hêlabûya
We hêla	hêlaye	hêlabû	dihêla	bihêla(ya)	hêlabûya	yê bihêla(ya)	yê hêlabûya
Wan hêla	hêlaye	hêlabû	dihêla	bihêla(ya)	hêlabûya	ê bihêla(ya)	ê hêlabûya

Baran Rizgar

Cotmeh 2010

London

HEBÛN (to exist, var olmak)   HEBÛN (to have, sahip olmak)

Bilanî

Fermanî	Dema Nuha	Bilanî Dema Nuha	Dema Pêşî/Bihê	Dema Nuha	Dema Nuha	Dema Pêşî/Bihê
Hebe	Ez heme	Ez hebim	Ez ê hebim	Min heye/ne	hebe/in	ê hebe/in
Hebin	Tu heyî	Tu hebî	Tu yê hebî	Te heye/ne	hebe/in	yê hebe/in
	Ew heye	Ew hebe	Ew ê hebe	Wî heye/ne	hebe/in	yê hebe/in
	Em hene	Em hebin	Em ê hebin	Wê heye/ne	hebe/in	yê hebe/in
	Hun hene	Hun hebin	Hun ê hebin	Me heye/ne	hebe/in	yê hebe/in
	Ew hene	Ew hebin	Ew ê hebin	We heye/ne	hebe/in	yê hebe/in
				Wan heye/ne	hebe/in	ê hebe/in

Mînak: Li Kurdistanê em hene. Divê gelek netewe hebin li vê erdnîgarîyê. Gelek xwendekarên min hene. Lê tenê xwendekareke keç heye.

Vê gavê tuneye, qey ew ê rojekê hebe. Çi yê te heye? /
Tiştêkî min tuneye.

Heke tu hebî, ez jî heme. Heke perê me hebe, em
ê biçinê.

Hebûn û tunebûna (nebûna) wan ferq nake. Qey rojekê perê
we yê hebe.

HEBÛN (to exist, var olmak)   HEBÛN (to have, sahip olmak)

Têdayî	Dema Borîya Dûdar	Çîrokî	Bilanî Dema Borî	Têdayî	Dema Borîya Dûdar	Çîrokî	Bilanî Dema Borî
Ez hebûm	hebûme	hebûbûm	hebûma	Min hebû/n	hebûye/ne	hebûbû/n	hebûya/na
Tu hebûyî	hebûye (yîye)	hebûbûyî	hebûya(yîya)	Te hebû/n	hebûye/ne	hebûbû/n	hebûya/na
Ew hebû	hebûye	hebûbû	hebûya	Wî hebû/n	hebûye/ne	hebûbû/n	hebûya/na
Em hebûn	hebûne	hebûbûn	hebûna	Wê hebû/n	hebûye/ne	hebûbû/n	hebûya/na
Hun hebûn	hebûne	hebûbûn	hebûna	Me hebû/n	hebûye/ne	hebûbû/n	hebûya/na
Ew hebûn	hebûne	hebûbûn	hebûna	We hebû/n	hebûye/ne	hebûbû/n	hebûya/na

Mînak: Em berê jî hebûn, nuha jî hene li vî welatî.

Heke me yekîtîya netewî hebûya/yekîtîya me ya netewî hebûya.

Dibêjin berê li vir hebûne, lê nuha tunin.

Çar kurên wî hebûne, lê yek jê çûye ser dilovanîya xwe.

Heke nehatina qirkirin, ew ê hebûna.

Ewên ku me ji xwe hebûn, hebûne, hebûbûn; heke bimana, besî me bûn.

Heke hespekî wî hebûya, wî yê xwe bigihanda wan.

Baran Rizgar

Cotmeh 2010

London

bi nav kirin an binav kirin, lêkerên rêzdar/nerêzdar (regular/irregular), ew diçe/çûye/çûbe û hwd an ew diçit/çûyit/çûbit û hwd, bav ê xwe yan bavê xwe

Mamosta wek her car, dem baş sipas ji bo bersivên te, lê carek din pirsên min hene

1) Li ser mijara daçeka *bi*, ji kerma xwe li van mînakên binêre:

Bi nav kirin, bi lêv kirin, bi dest xistin û hwd pê ve tê nivîsîn, yan na?

Dema te jî xweş, ev her sê lêker û yên wek wan bi awayê **lêkerî** cîhê tên nivîsîn, bi awayê **navdêrî, rengdêrî** yan **pasîv** gişt bi hev re tên nivîsîn:

Wan ji me re ew **bi nav kirin**.

Binavkirina wan **hêsan** bû.

Ewên **binavkirî** ji yên **nebinavkirî** **hêsantir** in.

Ew berê nehatibûn **binavkirin**.

Min ew li ser **Înternetê** **bi dest xistibû**.

Bidestxistina wê zehmet e.
Yên bidestxistî sexte derketin.
Ev demek e ku nayên bidestxistin.

---

2) Pirs a din gelo di kurdî de irregular verbs hene? Wek mînak:

hatin hat bihê (bê) dihê(t) tê
gotin go(t) bêje digo(t)

Li vir mamosta, mînaka yekê **regular** e gelo mînaka din **irregular** e? Yanî çi têkilî di navbera gotin û bêje de heye? Heke hin mînakên din hebin, ji me re bidî xuyakirin ê pir baş be?

Na, li vir mijar ne **regular** (rêzdar, rêzikî) yan **irregular** (nerêzdar, nerêzikî) bûn e. Lêkerên Kurdî Kurmancî bi gelemperî du awayên rayên (kok) xwe hene: koka dema nuha, fermanî, dema bê, bilanî û hwd yek e; û koka demên borî jî yeka din e. Ji bilî vê meyla gelemperî, hinek lêker jî ji du lêkeran pêk tên, yek ji bo dema nuha û hwd û yek jî ji bo demên borî tê bikaranîn. Ewên ku di navbera dema nuha û demên borî de tiştekî wekhev tune, ev tewre lêker in. Hinek lêker jî bûne mijara kelijandinê, lewra kokên wan çenekî ji **raderan** (mesder, infinitive) bi dût ketine. Mînaka te:

Ez dibêjim (dema nuha)

Min got (dema borî)

Tu tiştekî wan ê wekhev tune. Bi îhtîmaleke mezin her yek ji lêkerekê cuda tê. Ji delîlên li ber dest jî îhtîmala herî maqûl ew e ku koka dema nuha û hwd 'bêj' ji lêkera **vatiş** ya ku nuha di Kirmanckî-Dimilkî de tê bikaranîn hatiye û wisa tê kişandin:

bibêje, dibêje, ew ê bibêje

Bê guman, ne ji 'gotin'ê ye

Mînakên bi vî rengî min berê qal kiribûn di bersivên pirsên din de, wek dibêjin **hatin (were), çûn (here), lewra hatin û çûn nerêzdar/nêrêzikî** ne. Lê di rastîya xwe de ew **hatin (bihê), çûn (biçe), werîn (were), herîn (here)** ne. Ku tu bi vî awayê rastî lê binêrî, rêzdar in. Ji ber vê yekê, berî ku meriv wan wek **irregular/regular** kategorîze bike, divê lêkolînên kûr û berfireh bînin kirin û bê tesbîtkirin ku çî çî ye. Ez li ser vê mijarê di bernameyeke radyoyê de tev li hevpyevînekê bûbûm û dûre ew nirxandin hatibû çapkirin. Ew ê pêşde ji bo websîteyê jî bê amadekirin. Bi tena xwe têrê nake, lê dê dîsa jî çenekî ronîkir be.

[Mijara regular \(rêzdar, rêzikî\) yan irregular \(nerêzdar, nerêzikî\) bi firehî li vir bixwînin](#)

-----

3) Berî demekê min gotarek bi navê 'Pîvankîkirina kurmanciyê' ya Lezgînê Çelî xwend. Ya herî ez bêhêvî kirim ev bû, li van mînakên ku wî dane ji kerema xwe binêre: ji bo 'Ew diçe, ew dibêje', 'ew diçit, ew dibêjit'. Gelo li vir divê ku em vegerin li ser kilasîkên berê û wî awayî bi kar bînin û ev pirsgirêk çawa tê çareserkirin?

Nuha min di nivîseke din de jî got, kişandina lêkera 'bûn' ku wek lêkera alîkar seranser bandorê li kişandina lêkeran dike 3-4 awayên xwe hene. Mînak:

Ji bo kesê sêyem: **e, a, i, it**

C. Bedirxan **e** hilbijartiyê. Me jî wisa qebûl kiriye. Yan na, min bi xwe berî ku bi Kurmancîya nivîskî mijûl bibim, qet awayê **e** bi kar neanîbû, li ba me her **i** bi kar tînin. Heke ne ji bo hestyara yekgirtîbûnê be, em ê jî awayê xwe yê **i** bi kar bînin, bila ên din jî **a** yan tiştêkî din bi kar bînin. Ka bê çî dimîne ji **it**parêzan re. Herêmeke hindikayî dimîne.

Niqteyeke din jî em dibêjin klasîk û klasîk, ma ka klasîkê seranserê Kurdistanê yên Kurmancîaxêvan hene? Li herêmekê tişteki nivîskî mabe û li herêmekê nemabe, ew otomatîk nayê wê wateyê ku devoka wê herêmekê resenir an çêtir e ji herêmekê din. Ka klasîkên devoka Serhedê, Çiyayê Mazî, Qerejdax û hwd? Niqteyeke din jî klasîkên ku hene ji alîyê rêziman û xwerûbûnê ve ne xurt in, ji ber oldarî û serdestiyê zêde bandora Erebî û heta Farisî li ser heye; bi fikarên edebîyata wê demê serdest hatine nivîsîn û hwd. Van mijaran divê meriv zêde mubalexe neke, tamam, wek çavkanî em jê îstifade dikin, lê nayê wê wateyê ku em ê bihêlin ku ew bibin hêncet û alavên devokparêzî û xwe-ecibandin û bixudandina herêm û devokkekê. Gişt ên me ne, em ji hemûyan hez dikin, cîh didinê jî. Lê bêyî mubalexe kirin.

Îcar 'e' ne tenê ji bo hevokên wek 'Av sar e' tê bikaranîn. Ew ji bo di demên din de kişandina lêkerên hîmî jî dibe alîkar û şaxekî girîng ê rêzimanê pêk tîne:

Ew kurt e.

Ew dike/direve/dipeyive û hwd.

Bila sar be

Bila germ bibe

Heke ew bûbe

Ew ê bibe

Ew bûye

Em hatine û hwd

Ji bo hemû lêkeran wisa ye. Îcar heke yek rabe tişteki din ji dewsa e'yê bi kar bîne (a, i yan it), divê ew rêzimanê teqle bike. Heke guherandin pêwîst be jî, kê gotiye ku divê -it be. Çima ne i yan a, yan jî çima e wek xwe nemîne?

Di mînakên jor de, tu e jî, a jî, i jî, it jî bi kar bînin, ji alîyê rêzimanê ve nakokî çênabe. Rast bûn an çewt bûn çênabe. Lê belê divê her tim yek ji wan be û ji alîyê her kesî be, anku hevgerî be. Îcar nuha em e bi kar tînin, heke yek sedemên maqûl û çewtîya e dîyar neke û biguherîne, wê gavê yekî din jî mafê xwe heye li gora awayê xwe biguherîne û nakokîya mezin wê demê derdikeve, ji ber ku li derekê e, li dereke din it an a yan it çênabe. Bêserûberî dê pêk were. Divê meriv bi berpirsî tev bigere, pêşniyarên guhertinan bi sedemên maqûl û lînguîstîkî bike, û berî her tiştî divê pêwîstî bi guhertinê hebe, anku pêwîstî tunebe, çima tişteki rûniştî biguherînin? e serê kê diêşîne, çi tevlihevîyê diafirîne? Çima pêwîst e ku bê guherandin? Berê em bersiva vê yekê bi awayekî objektîv bidin (ne bi sedemên subjektîv), dûre em biryarê didin ku ji wan alternatîvan kîjanê bi kar bînin, alternatîv jî otomatîk nabe it, ên din jî hene; wê gavê gişt ê ji her alîyê ve bîn nirxandin.

Di vî warî de pirsgerêkek tune, lê heke hinek kes çêkin, wê gavê jî çareserî û metoda wê ev e. Heke em ê li ser zemîneke netewî bimînin an wê armanc bikin, ev e.

---

4) Mamosta niha pirtûkeka Dr. Ibrahîm Remezan Zaxoyî dixwînim, li wir mijarek bi navê **cînavên xweyîtiyê** (possessive pronouns) rast hatim. Ez ê çend mînakên jê bidim:

Ev hesp **ê** min e.
Ev ga **yê** wî ye.
Ev çêl **a** me ye.
Ev bizin **ên** we ne.
Min bav **ê** xwe dît.

Li vir mamosta, gelo ev nîvîsandin rast e? Hêvî dikim ku tu ji me re vê mijarê vekî

Silav û rêz Hogir Balic.

C. Bedirxan di Hawarê de **ê, a û ên** wek veqetandek bi nav dike. Lewma ez jî ji bo ronîkirina mijarê li vir wê têgînê bi kar bînim. Veqetandek bi du awayan kar dikin:

a) Bi peyva ku dike bê tarîfkirin (ravekirin) ve

bavê min
dayika wî
keçên gundî
xortên dirêj û hwd.

Ji van re min di pirtûka xwe de gotiye paşpirtikên pevgirêdanê, meriv kane bibêjê yê têkildarîyê jî. Ji ber ku ew peyvekê bi ya dû wê ve girê didin, têkildar dikin; ji me re dibêjin ku peyva bihê dê ji bo vê peyvê tiştekî bibêje, wê tarîf bike. Mînak, dema ku yek dest bi peyvê dike, bibêje '**bayê**', em zanin ku peyveke din ê were û li **bayî/bê** zêde bike: **bayê kur**.

Îcar carinan jî ev paşpirtik wek peyvên serbixwe li şûna wan peyvên ku pê ve ne, ji dewsa wan tên bikaranîn. Wê gavê ji ber ku dewsa navdêrekê digirin, dibin **cînav** (pronoun, zamîr):

Ev lawik ji lawikê din **çêtir e**. (paşpirtika pevgirêdanê/têkildarîyê)

Ev lawik ji **yê** din çêtir e. (lawik çû, ji dewsa wî, **yê** wek cînav kar dike)
Ê min ji vî jî û ji **yê** din jî çêtir e. (**Ê** û **yê cînav** in, ji dewsa lawik tên bikaranîn)

Ez bawer dikim ku li vir qayde zelal e. Dema ku wek **cînav** tên bikaranîn, cuda tên nivîsîn; dema ku wek **paşpirtik** (suffix, sonex) tên bikaranîn bi peyvê re tên nivîsîn. Meriv lê dinêre, ka dewsa/şûna navdêrê digire, yan na? Heke navdêr li cîhê xwe be, bi navdêrê re; heke navdêr çûbe û ew li gel karê têkildarîyê şûna navdêrê jî digire, wê gavê cîhê tê nivîsîn.

Pênûsa min baş e. (**a** paşpirtika pevgirêdanê ye, bi navdêra eleqedar ve ye)
Ev pênûs **a** min e. (dixwaze bibêje 'Ev pênûs pênûsa min e', **a** cînav e, ji dewsa 'pênûs' tê bikaranîn)

Îcar ku em werin ser mînakên te. Li gora ku çî qest dike, kanin rast bin jî, kanin çewt bin jî. Lê belê mînaka dawî, 'Min bav **ê** xwe dît'; qest çî be jî **çewt** e. Ji ber ku hem navdêr (**bav**) hem jî veqandek (**ê**) wek cînav ji dewsa navdêrê hatine bikaranîn. Divya binivîsanda, 'Min bav**ê** xwe dît'.

Mînakên din jî li gora ku çî tê qestkirin, divê meriv binirxîne. Ez ê wan li gel awayên alternatîv û her weha bi wergera Îngilîzî û Tirkî binivîsim, da ku zelal bibe ku cîhê/cuda nivîsîn û pev re nivîsîn çawa bandorê li wate û fonksiyonê dike. Yê sitûr nivîsandî **kirde/subject/özne** ne:

Ev hesp **ê** min e.   Bu at benimdir.   This horse is mine.
Ev hespê min e.   Bu, benim atımdır.   This is my horse.

Ev ga **yê** wî ye.   Bu öküz onundur.   This ox is his.
Ev gayê wî ye.   Bu, onun öküzüdür.   This is his ox.

Ev bizin **ên** we ne.   Bu keçiler sizindir.   These goats are yours.
Ev bizinên we ne.   Bunlar sizin keçilerdir.   These are your goats.

Hêvî dikim ku mijar zelal bûbe. Gotina dawî, min di nivîseke din de jî gotibû, dema ku em dibêjin 'pev re' yan 'cîhê' û hwd, divê em ne bi armancên mîzanpajê yan bi çav xweş hatinê, lê bi armancên lînguîstîkî li gel kombînasyoneke sentaks, semantîk, gramer û hwd pêşniyar bikin ku 'pev re' yan 'cîhê' û li kuderê çawa binivîsin. Pirê caran jî formulasyoneke hêsan û basît ku di her rewşê de derbas bibe tune, Qey heke hebûya, şaxekî zaniştîyê yê zirecêb jî nedibû lînguîstîk.

Her hebin
Baran RIZGAR

Bê guman-bêguman, bi rastî-birastî, çê kirin-çêkirin, çê bûn-çêbûn, diran-didan, gellek-gelek, govend-gowend, belam-lê, Bota-Botan, kom bike-kom ke

Mamosta, pirsên min îro gelek in.

1- Mamosta, daçeka (**bê**) berî navdêr pê ve tê nivîsandin yan na?

Mînak ji nivîsên cuda ne:

- Peyva herî belav '**bêguman**' yan '**bê guman**'?
- Bila dev ji wê şêwaza "beradayî" û "**bêwate**" berdin.
- yan jî **bê deng** be.
- Hûn çima li **bêhaybûna** xwe mikur nayên?
- Her kes **bê nirx** û **bê qîmet** dike.

Her du minakên dawî ji yek nivîsê ye, ya romannivîsekî Kurd e. Li vir pirs min, **her du awa jî rast in?** Heke erê be, **em ê li ser çi bingehê wan ji hev cuda bikin?**

2- Li ser lêkera **çê kirin**

Mînak ji nivîsa te:

- **bi hev re peyveke hevdanî çênakin û nakelijin**
- **wek navdêr an rewşa pasîv meriv dikane cîhê binivîse ku bargiranî çênebe.**

Mamosta li vir dibêjim qey divê ku cuda bê nivîsandin.

Yanî em binivîsînin **çê kirin**. Yanî ew jî dikeve (lêkera alîkar ya **-kirin**) wek **xuya kirin, derbas kirin** û hwd. **Cudabûna vê lêkerê ji yê din çi ye?** Ji me re bide xuyakirin ji kerema xwe.

3- Peyva **didan** (tooth) mamosta gelek awayê wê hene; wek **diran, dinan, dan. Kîjan awa rast e?**

4- **Dubarekirina dengdêran di Kurmancî de heye?** Wek:

Herro (her roj), **gellek**, **gulle** û hwd.

5- Li vê dawîyê mamosta, pir ji nivîskaran êdî her tîpa **V** dikin **W**, ji wan we ye bi vî awayî her du zaravayên me **Kurmancî** û **Soranî** nêzî hev dikin, lê dibînim ku Kurmancî wisa xira dikin. Wek **govend** kirin **gowend** û **rojnamenivîs** kirin **rojnamenûs** û hwd. Ya din jî peyva **belam** yanî **lê** pir bi kar tînin, di vir de mamosta, nexweşîyek din di Kurmancî de peyda dikin ji ber ku du awayên tîpa **L** hene: **giran** û **sivik**; di **belam** de ya giran e. Ya herî kambax, gotinan tînin lê ne wek orjînalê wê bi kar tînin; wek (**têkoşîn \tekoşîn**), (**tekez \teqez**), (**pêwîst \pêwîst**) û hwd. Ji Soranî hes dikim, bila kes şaş fêm neke. Li vir mamosta, pirs min ev e: **Nêzkirin divê bi çi awayî be?**

6- Xwarina tîpa **N** di dawîya peyvan de pir belav e, heke bi **an** biqede wek:

- **Ji Bota me** (Ji Botanê me)
- **Ji Kurda re dibêjim** (ji Kurdan re ..)
- **Here dara kom bike** û hwd

Pirs: **Gelo di nivîsandinê de ev xwarin şaş e?**

Û her wiha xwarina 'bi-' di lêkeran de, wek :
Kom ke (kom **bike**), **çê ke** (çê **bike**) û hwd .

Gotina dawî: Mamosta ne ku ji şaşîtîyan hes dikim, li wan digirim, lê bi rastî dixwazim yekîtîya zimanê me çê bibe.

Sipas dikim, silav û rêz.

HOGIR BALIC

---

1) BI Û BÊ DI KÎJAN REWŞÊ DE CÎHÊ YAN BI PEYVÊ RE BINIVÎSIN

Em dikanin daçeka '**bi**' jî tev li bersiva vê pirsê bikin û li gel '**bê**' rave bikin ku di kîjan rewşê de bi peyvê re yan cuda binivîsin, ji ber ku ew jî di nav heman kategorîyan de kar dike.

bi û **bê** divê berê ji aliyê bikaranînê û fonksiyonê ve bîna tesnîfkirin. Dema ku em bi wî awayî lê dinêrin, em li çar awayên bikaranîna wan rast tên:

- 1) Wek **daçekeke** (preposition, edat) serbixwe, yan beşeke daçekeke hevdanî ku peyvên wê cuda tên nivîsîn.
- 2) Wek beşeke hokereke (rengpîşe, adverb, zêf) hevdanî ku peyvên wê cuda tên nivîsîn.
- 3) Wek beşeke navdêreke (noun, isim) hevdanî.
- 4) Wek beşeke rengdêreke (adjective, sifet) hevdanî.

Ji van kategorîyan heçî navdêr an rengdêr in, ji xwe di normalê de bi hev re tên nivîsîn. Ji lew re, dema ku '**bi**' yan '**bê**' hêmaneke navdêr/rengdêrekê be, gişt pev re tên nivîsîn. Mînak li jêr in:

Merivekî **bêçek** li yekî çekdar rast hat.

Vî **bêarî** ji odê derxin.

Bêarîya wî nayê kişandin.

Zevîyekî **bêav** zêde xêr jê nayê. **Bêavîyê** malik li me şewitand.

Dev çî çalakîyên **bêbandor** berdin.

Bêbavekî ji **bêbavîya** **bêbavekî** din qal dikir.

Bêheş û **bêheşîya** wan.

Ev tiştên **bêkêr** ji nav me rabûna, dê rê ji yê **bikêr** (kêrhatî) re vebûya.

Bênamûs jî qala namûs û **bênamûsîyê** dikin.

Ma em ji çi **bêpar** nemane?

Bûye geremola **birêz** û **bêrêzan**.

Ew **bêxêr** ji ku li we peyda bûye?

Ma bi van **bêxiretan** em dikanin çiqasî li ber xwe bidin?

Bêxwedî ji **bêxwedîtîyê** bêzar bûne.

Karekî **bêqisûr** e.

Silo merivekî **biaqil** (**baqil**) e.

Me tu xêr ji **biaqilîya** (**baqilîya**) wî nedît.

Sîno **bibext** e, yê **bêbext** birayê wî ye.

Ew ji dengdêran re dibêjin tîpên **bideng** û dengdaran jî wek tîpên **bêdeng** bi nav dikin.

Bidengî û **bêdengî** dijberên hev in.

Merivekî **biedeb** e, min qet **bêedebîya** wî nedîtiye.

Biedebî jî **bêedebî** jî li gora civakan diguhere.

Na, na, ew ne **bêheş** (bêhiş) e, ew **biheş** e.

Ew ker **bixwedî** ye, yê boz **bêxwedî** ye.

Ew camêrê **birêz** careke din xuya nebû.

Wek daçek an peyvek ji hokereke (adverb, zerf) hevdanî, **bi** û **bê** cîhê tên nivîsandin. Heke hun bala xwe bidinê, hun ê bibînin ku di van her du kategorîyan de derblêdan (kirpandin, stress, vurgu) jî diguhere.

Bê guman, ez ê bi te re werim.

Bê guman, dê hin pirsgirêk pêk werin.

Ez ê, **bê guman**, tucarî wan bi tenê nehêlim.

- Hun hîn jî li gel me ne?

- Erê, **bê guman**.

Bê sedem, lê nedin.

Bê ku/Bêyî ku hun **bi** wî bişêwirin, xênî nefiroşin.

Bê hemdê xwe teqandibû.

Bê me (Bêyî me) neçin wê derê.

Bê darê zorê, ew nikanin hikum li vî welatî bikin.

Mînakên bi vî awayî pêkanîna hokerên hevdanî yê cudanivîsandî bi daçeka '**bi**' bêtir çêdibin û pêwîstîya cudabûna wan zelaltir xuya dibe.

Bi mêranî li ber xwe didan, lê nikanîbûn **bi zaneyî** taktîk û stratejî li hev bianîna.

Bi çavsorî girtin ser gundan.

Me tevaya şevê **bi domdarî** gule berdan.
 We em **bi derengî** xistin.
Bi dev nedigotin, **bi dizî** (bi dizîka) îşaret dikirin.
 Ev mijar **bi gelemperî** zelal nebûye.
Bi hemd lê dabû.
Bi rastî jî wisa ye.
Bi tenê nere wê derê.
Bi tevayî li dijî me ne.
 Êrîşên wan **bi tundî** hatin rûreşkirin.
 Ne weha ye, **bi vacayî**, em ji wan bêtir in li ser wê xakê.
 Ew kurik çî **xwe bi xwe** dipeyive?
Bi xwe nere wê derê, hinekan bişîne.
 Ereba wan **bi xwe ber** herikî.
Bi Xwedê, heke ez xwe bigihînimê, ez ê wî biperçiqînim.
Bi zaneyî xwe vardiqîlînin.
Bi zorê nabe, **bi xweşî** wan qane bikin.
 Hema **bi kêrekê** jêke.
 Em ê **bi trêne** herin wî bajarî.
 Têkilîya wan qut nebûye, hîn jî **bi telefonê** dipeyivin.
Bi Xwedê, ez ê jê re bibêjim.
 Min ew pirtûk **rûpel bi rûpel** xwend.
Parî bi parî bidê!

Bi ya min, wisa nabe.
Bi we û wan re heye, bi me re tune.
Bi te nabe, divê ew were.
Bi wî û birayê wî em dibin pênc kes.

Îcar heke em li gora vê tesnîfê li mînakên ku te dane binêrin, ji bo '**bê guman**' li jor mînak hene. Yên din jî,

- a) bila dev ji wê şêwaza "beradayî" û "**bêwate**" berdin.
- b) yan jî **bê deng** be.
- c) hûn çima li **bêhaybûna** xwe mikur nayên?
- d) her kes **bê nîrx** û **bê qîmet** dike.

a) û c) di cîh de ne

b) divê wek '**yan jî bêdeng be**' were nivîsandin

d) Hevok baş nayê fahmkirin. Heke mebest **bê nîrx** û **bêqîmetkirin**a tiştekî be, wê gavê divê pev re bîn nivîsandin. Mînak:

Bila bes çanda me **bênirx û bêqîmet bikin**.

2) RASTNIVÎSA LÊKERA ÇÊKIRIN, ÇÊBÛN, ÇÊ BÛN

Lêkera 'çêkirin' bi dîtina min ketiye kategorîya lêkerên wek **dakirin, vekirin, rakirin** û hwd. Wateya wê jî lê zêde bûye û êdî berfirehtir bi wateya **îmal kirin, afirandin, ava kirin** û hwd jî, wek bi Îngilîzî **to make, to create**, yan bi Tirkî **yapmak, yaratmak, imal etmek** tê bikaranîn. Ji lew re, ew êdî ne tenê **çê kirin** wek **baş kirin** e, wateyên nuh ên ji wateya **çê** berfirehtir distîne û berfirehtir tê bikaranîn. Ji ber vê yekê, em nikanin tenê wek lêkerê hevdanî ya **rengdêr+lêkera** alîkar lê binêrin. Ew ji lêkerên bi vî awayî yê wek **baş kirin, reş kirin, xerab kirin, kin kirin, qut kirin, xuya kirin, boyax kirin, çê kirin** û hwd guhertî û cuda ye. Ewên din wateyên wan bi wateyên **rengdêr/navdêran** sînorkirî ne. Her wisa ew dibe alîkar ku çawa bi Îngilîzî **to make** û **to do** yan bi Tirkî **yapmak** û **etmek** kar parve dikin, ew jî bi **kirin** re wek **çêkirin** û **kirin** kar parve bike.

Cudatîyeke wê ya din ji lêkerên bi vî rengî jî ew e ku di raweya fermanî de ew jî wek **da-, ve-, ra-** û hwd, dewsa **bi-** digire, li şûna wê tê bikaranîn: anku ne **çêbike/çêbikin** lê **çêke/çêkin!** **çê-** jî wek **da-, ve-, ra-** û hwd dewsa **bi-** digire. Her çiqas em di nivîskî de hewl bidin ku **bi-** têxinê jî, di bilêvkirinê de **bi-** wek astengekê dimîne. Her weha ew jî wek **da-, ve-, ra-** û hwd ji du tîpan û yek kîteyê pêk tê, dibe ku ev yek jî bûbe sedemek ku bi lêkera hîmî re bikeliye.

Bi van sedeman ez difikirim ku ew wek **çêkirin, çêkin/çêke, çêdikim/çênakim** û hwd bê nivîsandin çêtir dibe. Li cîhê ku wek ku tu dibêjî, **çê** tenê wek **rengdêrekê** tê bikaranîn, dîsa cuda tê nivîsandin. Mînak:

Bi rastî her bijî ji wan re, ev xortê beradayî kirin yekî **çê**.

Bala xwe bide vê hevokê, min ji bo zelalkirinê li hev anîye:
Ew ji xeraban **çêyan çêdikin**. Anku xeraban dikin **çê**, wan **çê** dikin.

Lêkera **çêbûn** jî bi heman awayî ye, tenê di wir de ji ber ku du awayên lêkera **bûn** heye:

- 1) ji bo dîyarkirina rewşekê; mînak, **heke av sar be**
- 2) ji bo dîyarkirina guherîn an veguherîna rewşekê; mînak, **heke av sar bibe**.

Çawa ku di van her du rewşan de pêwîst dibe ku du awayên cuda yê fermanîya **bûn** bên bikaranîn (**be** û **bibe**), her wisa dê pêwîst be ku du awayên cuda yê fermanîya lêkera **bûn** ji bo **çêbûnê** jî bên bikaranîn: **çêbibe** û **çê be**.

Heçî **çê be** ye, ew rewşa yekser rengdêrî ya **çê** dîyar dike. Ji lew re, guhertin an berfirehkirina wateyê tune ye û ji ber wê yekê, cîhê tê nivîsîn, eynî wek **baş, xerab** û hwd.

Heke ew xortekî **çê be**, ew ê wî karî neke.

Heke radyo **çê be**, ez ê wê bikirim.

Ji bo ku **çêbûna** di kategorîya **çêkirinê** de ji vê rewşa rengdêrî cuda bibe, ew bi hev re lê teva **bi-** tê nivîsandin: **çêbibin**.

Vî çendî wek berê makînen zexm **çênabin**, zû xera dibin û bi hêsanî tamîr nabin.

Heke zexm **çêbibin**, wê gavê firotina wan kêmtir dibe, lewma pir zexm **çênakin**.

Heke makîneyek **çê** hatibe **çêkirin**, ew dikane bi dehsalan kar bike.

Bi **çêbûna** zarok re, ew **çê bû**.

Heke zarok jê re **çêbibe**, ew ê **çê/çêtir bibe**.

Bila ev mijar jî ewqas be, hêvî dikim ku min serê we tevlihev nekiribe.

3- **didan, diran, dinan, dan.** Kîjan awa rast e?

Peyva **diran/didan** bi dîtina min bi peyvên wek **dirr, diran, dirandin, dirinde, dirî, dirîreşk, dirîn** û hwd re têkilîdar e. Ji xwe ji awayên ku te nivîsandine yê belav **diran** û **didan** in. Forma **diran** û ev peyv bêtir li hev dikin. Lê belê heke meriv pir bi mêtir ve here, **diran** û **didan** bi hev re ji aliyê etîmolojîk ve xwe digihînin heta bi peyva Avestayî **denten** (çavkanîyên bi Îngilîzî wek **dantan** dinivîsin).

4- **Di Kurmancî de ducarkirina deng/tîpan heye?**

Herro (her roj), gellek, gulle û hwd.

Di Kurdî Kurmancî de ducarkirina dengên di peyvên xwerû de tune ye. Lê belê her çiqas gorgihuşt Mîr C. Bedirxan dixwaze ku du dengên/tîpên wekhev di peyvên hevdanî de jî neyên bikaranîn jî, bi dîtina min ev ne rast e û di peyvên hevdanî de du dengên wekhev kanin werin ba hev, ji ber ku di axaftinê de pir zelal tê dîtin ku dibe, û her çiqas hevdanî be jî, di bilêvkirinê de peyvek diqede yeka din dest pê dike; ji lew re nabe wek ducarkirina dengên di peyvên xwerû de.

Mînakên ku te dane peyvên xwerû ne, ew ji ducarkirina dengên bêtir awayê dudanê bi aksan (stûr, gindirandî) ê dengên/tîpan e. Mînak, di peyva **herro** de, ne du **r** lê belê **'r'** yeke bi aksan/gindêrkirî heye. Di peyva **biro** (biroj) de jî heman tişt çêdibe. Her wisa di peyvên wek **gule, gelek** û hwd de jî **'l'** ya stûr heye, ne du **l**. Bi vî awayî di peyva **seet** de jî, yek **e** ye, yek jî **eyn** e. Lê

belê ji ber ku ji bo **eyn** C. Bedirxan tîpek an nîşanek pêwîst nedîtiye û ji dewsa wê ev peyv wek **saet/seat** nivîsîye, ku kesek wê bi vî awayî bi lêv nake; em dibêjin **seet** û wê wek **se'et** dixwînin, heke em wek ku em bi lêv dikin binivîsin, divê em wek **seet** binivîsin; e'ya yekem ji bo **e** û ya duyem jî ji bo **eyn**. Bi dîtina min divê li vir **eyn** bê nîşankirin û wek **se'et** bê nivîsandin. Nebûna nîşaneke ji bo **eyn** di hin peyvên din de jî nakokîyan pêk tîne, lê bila mijar belav nebe, em bidomînin.

Îcar heke em ji peyvên hevdanî yên ku du dengdarên wekhev tînin cem hev mînanan bidin:

pirreng Heke meriv 'r'yekê rake, bêwate dibe; her du **r** jî bi aksan, gindêrkirî ne.
destteng Bi hêsanî tê bilêvkirin, lê belê carnan di peyvên hevdanî de **t'**ya dest dikeve
(wek des/t/mal);

dîsa jî ev qaydeyeke gelemperî pêk nahîne, heke bê bicîhkirin jî tiştêkî taybetî ji bo **dest** çêdibe.

pirrû Dîsa ku 'r'yek biçe, bêwate dibe
berran Heke 'r'yek bê xistin, ew ê bibe heywan
serrû 'r'ya yekem normal, a duyem bi aksan
serrişte Hinek kes wek **serişte** dinivîsin û peyvê bêwate dikin.

5- Nêzîkbûna Zaravayan

Gotinên te yên li ser pevguherandina tîpên **V** û **W**, her weha bikaranîna hinek peyvên Soranî yên ku Kurmancîya wan ji xwe hene, wek **belam** ji dêlva **lê, lê belê**, û bi kêmasî wergirtina peyvên di cîh de ne. Tenê ji bo ku em çend peyvên Soranî dixin nav Kurmancî, Soranîxêv bêtir guhê xwe nadin Kurmancî. Mijara tîpên **V** û **W** ji bo Kurmancî mijareke girîng û hesas e, ji ber ku pevguherandin an şaş bikaranîna van deng/tîpan kane tevaya peyvê biguherîne, wek **dev** û **dew**, **ev** û **ew**, **vir** û **wir**, û hwd. Soranî **V** bi kar nahîne, Kurmancî bi firehî bi kar tîne. **K** û **Q** jî wisa ne, ji mînakên ku te dane, **tekez** û **teqez**, du peyvên cuda bi wateyên cuda ne.

Mijara nêzîkkirina zaravan çend faktorên xwe hene ku li gora armanca/ên nêzîkkirinê diguherin, an jî girîngî û pêşaniyên wan diguherin. Divê berî her tiştî em xwedî proje û armancên hevpar (hevbeş) bin, û li gora van proje/armancan nêzî vê mijarê bibin. Bersiva van pirsan girîng e:

1) Em dixwazin ku ji bo hemû Kurdên li ser rûyê erdê yek zarav/ziman, her çi be, hebe? Û ev yek a) mumkin e, b) hêja ye vê zehmetî, fedakarî û berdêlê, c) hesabê kar û zîrarên vê yekê hatine zelalkirin, d) hemû Kurd ê dilxwazîya projeyeke bi vî rengî bikin, an na?

- 2) Em dixwazin ji van zaravên heyî yê sereke biparêzin? Ev jî dikane bi çend awayan be:
- a) Zaravan biparêzin, lê belê di heman demê de li rê û rêbazên nêzkirina wan, qet nebe, nehiştina jihevduketina wan bigerin. Li gora wê têkevin nav hewldanan, plan û projeyan pêk bînin.
  - b) Her zaravayek bi serê xwe û li gora pêwîstî û xweşîya xwe bêyî ku li yê din bifikire, hewldana pêşketin, berfirehbûn û belavbûna xwe bike. Axaftvanên wê li gora vê yekê têkevin nav hewldanan.

Ji van bijartekan 1) ne şerd û mercên wê hene, ne jî rêjeyeke berbiçav a Kurdan an jî nûnerên wan ên sîyasî dil dikin û ji dil ji bo wê xebatê dikin. Her wisa ne hêja ye ku meriv ji bo wê van zaravayên qerase ku her yek beramberî zimanekî serdest e, heke jê ne xurttir be ne kêmtir e jî, feda bike û pêşîyê li wan bigire. Ev şerd û merc hebin jî, ez bawer nakim ku bi van awayên xwe yê nuha em Kurd kanibin li ser zimanekî hevpar li hev bikin. Me hîna hevdu qane nekiriye ku miletek, netewek bi du elfabeyan nabe, teva ku di vê gavê de tiştekî pêkan û mumkin e, em elfabeyên xwe nakin yek. Kengî me ew çareser kir, wê gavê em kanin li ser jê wêdetir bi hev bişêwirin.

Heke em li bijarteka 2) binêrin, ew jî du jêr-bijartekên xwe hene, bi koordîne û armanca nêzîkkirinê, qet nebe dûrnekirinê zaravayan pêşde bixin, yan jî her zaraveyek ji alîyê xwe ve tenê ji bo xwe fikaran bike?

Bê guman rêya aqil **2-a)** ye, lê belê divê ew jî bi yekkirina elfabeyê dest pê bike. Dûre jî ne bi van awayên komîk û bizirar ên ku tu qal dikî, lê belê bi hin plan û projeyên hevbeş ên ku piraniya xwenda, rewşenbîr û hwd ji dil bişopînin, em kanin bikin ku her zaravake sereke hem bê parastin, hem bê pêşdexistin û li gel wê jî nêzîkî hev bibin. Wek mînak, berê yekîtiya elfabeyê, dûre çêkirina peyvên nuh ji dêlva yê biyanî ji alîyê komîteyeyeke berfireh û hevpar a ji zimanzan û akademîsyênên xurt; anku ji bo muxabîr, redaktor, mudûr, dîrektor û hwd bi sedan, hezaran peyvên biyanî, yê Kurdî û li ser lihevkiirî ji bo hemû zaravan bîn çêkirin, ew ê otomatîk nêzîkbûnekê pêk bîne; ne ku her zaravayek bi serê xwe peyvan çêke û ji dewsa her yeka biyanî çar peyvên cuda yê Kurdî yê çêkirî pêk werin û zarava otomatîk ji hev dûr bikevin. Her weha em kanin peyvên ku di zaravayekê de tunin lê di yeka din de hene, ji dewsa çêkirin an ji zimanên biyanî deynkirinê, ji zaravayên din bistînin.

Li gel awa û metodên bi vî rengî (ku gelek in, problem ne di nebûna metoda de ye) her Kurdek hewl bide ku zarava xwe baş hîn bibe, zaravên din jî qet nebe çenekî fahm bike, xwe nasyarî wan bike, qet nebe jê nereve. Kurdên me hema dibêjin, fahm nakim û piştî xwe didinê. Ne tenê ji bo zaravayên cuda, ji bo devokên cuda yê heman zaravayê jî wisa dikin.

Lê belê divê bê zanîn ku helwestên wisa erênî yê li hemberî yekîti yan nêzîkbûna zaravayan bi sekin û rewşa me ya sîyaseta netewî ve jî girêdayî ne. Ev tişt li ser zemîneke netewî bi heşekî hevbeş e netewî û plan, projeyên zanistî ji alîyê sazîyên bi rastî netewî ve û hwd pêk tên.

Bê guman ji bo ku di wî warî de kêmasî hene, çênabe ku em hema guh nedin tu tiştêkî û her kes li gora xwe bi zimên bikeve. Kesên wek cenabê te dilsoz dîsa jî kanin hewl bidin ku zaravaya xwe baş hîn bibin, pêşde bixin û li gel wê, zaravayên din jî qet nebe fahm bikin, çenek be jî ew jî nêzîkbûnek e. Ramana te jî rast e, bê serûber tevhevkirina çend peyvên tu tiştêkî çareser nake.

Vê gavê li ser vê mijarê ewqasî dibêjim, bê guman pêşde dema ku em bêtir amade bibin, dê gelek tiştên din ên berbiçav û akademîk hebin ku em li ser gotûbêj bikin.

6- Bikaranîna **-a** ji dewsa **-an** ji bo tewandina navdêrên pirjimar

Bi rastî berî ku ez bi Kurmancîya nivîskî mijûl bibim, min tew nizanîbû ku awayê **-an** jî heye. Lê dema ku meriv rêzimanê û berfirehîya zimên dibîne, meriv bi hêsanî dibîne ku ya maqûl û rast ji bo tewandina navdêrên pirjimar **-an** e. Heke em bibêjin bila **-n** bê xistin jî, li her derê em dîsa nikanin wê bixin; mînak, **ew** ditewe dibe **ewan**, ew jî kurt dibe dibe **wan**. Her wisa **ev-ewan-van**, heke **-n** bikeve, peyv diguhere dibe tiştêkî din. Li alîyekî tiştên wisa hene, li alîyê din jî hemû paşpirtikên pirjimarîyê bi **-n** diqedin: **-ên, -in, -an** û hwd. Mînak, **kerên gund, kûçikin** (hinek kûçik), **alozîyên Kurdan**. Carna dengdêr dikevin û tenê **-n** dimîne: **bişon, dicûn** û hwd. Ji lew re, **-n** hêmaneke girîng a paşpirtikên pirjimarîyê ye, çêtir e ku di zimanê nivîskî de her tim bê bikaranîn û neyê tevhevkirin.

Ji mînakên te ya li ser **Bota/Botan** ku ji bo navê eşîr û pê ve girêdayî herêmê tê bikaranîn. Heke **'Ez ji Botanê me'** bi guh xweş neyê, meriv dikane alternatîvên wek **'Ez botî me'** yan **'Ez ji herêma/devera Botan im'** bi kar bîne.

Lê yên din, çêtir e ku em bi **-n** binivîsin: **ji Kurdan re, daran kom bike** û hwd.

Ez hêvî dikim ku ev nêzîkbûn ji bo ronîkirina mijaran çenekî bûbin alîkar.

Li gel rêz û silavên germ ji bo we hemûyan

BARAN RIZGAR

Mamosteyê hêja, birêz Baran Rizgar, ez hema hema ji destpêkê ve vê websîteya we dişopînim û ger derfet hebe, her êvar lê dinihêrim, bi kêf hemû pirs û mijaran li gel şîrove û bersivên we yên obcektîv û bi şêweyê akademîk bi kêf dixwînim. Hun yek peyvekê, yek gotinekê jî bê sebeb

nakin, ev yek zahf enteresan e; subcektîvîte, telaşa parastina devok an herêman, an jî îlehîm bila gotina min be û tiştên wilo bi we re qet tune, bîhn jê nayê. Hun çî rast dibînin, wê yekê bi sebebên zimanzanî û akademîk ji me re îzah dikin. Pêwîstîya me di her warî de bi şîrove û analîzên bi vî rengî hene. Dest xweş, sihet xweş, Yezdan temenekî dirêj bibexşîne bo cenabê we, kesên wek we li miletê Kurd kême neke.

Pirsa min jî ev e: di nav ên birêz **Hogir BALIC** de jî hebû, lêkerên wek **derbas bûn**, **boyax kirin**, **rast kirin**, **sar bûn**, **germ kirin**, **pirs kirin** û hwd, di Fermanîya wan de **bi-** tê bikaranîn, an na? Em wek 'Pirs bike' yan 'Pirs ke' binivîsin? Rêz û silav. **SÎYABEND**

Birêz **Sîyabend**, sipas dikim ji bo komplîman, tevlêbûn û pirsra we. Hun û hemû dilxwaz û hezkirîyên zimanê Kurdî li vî websîteyê her tim bi kêfxweşî û sipasdarî dê bînin pêşwazîkirin. Her hebin. Heçî pirsra we ye, di hemû mînakên ku we dane û her weha gelekên din ên wek wan de divê **bi-** were bikaranîn. Ji ber ku di wan lêkeran de rengdêr an navdêr bi wateya xwe û fonksiyona xwe ya xweser tev li lêkera hevdanî dibin, kelijîn tune, her beş karê xwe dike; ji ber vî yekê, divê **bi-** jî karê xwe bike. Her weha hin lêkerên hevdanî yê bi **man** û **ketin** jî hene, ew jî divê bi heman awayî bin. Mînak li jêr in:

derbas bûn	Derbas bibe!	
boyax kirin	Boyax bike!	
rast kirin	Rast bike!	
sar bûn	Sar bibe!	Bila av sar be/Bila av sar bibe.
germ kirin	Germ bike!	
pirs kirin	Pirs bike!	
dereng man/mayin	Dereng bimîne!	
jar ketin	Jar bikeve!	
jê man	Jê bimîne!	
li dû man	Li dû wan bimînin!	
piçûk xistin	Piçûk bixe!	
ji hev xistin	Ji hev bixin!	
li ber xwe ketin	Çenekî li ber xwe bikeve!	
li bendê man	Li benda me bimînin! û hwd.	

Di lêkerên bi vî rengî de her tişt zelal e bi dîtina min. Cudatîya wan û lêkerên wek **raketin**, **rabûn**, **veketin** dîyar e. Ji lew re, tenê ewên ku wek pêşpirtik bi lêkera hîmî ve kelijîne, karê **bi-** jî dikin: **Rakevin**. **Rabin**. **Vekevin**. **Dakeve** û hwd.

Li vir tenê awayekî lêkerên hevdanî dimîne ku heta nuha me fermanîya wan analîz nekiriye; ewên hevdanî ku peyvên wan cîhê tînan nivîsîn û di nav wan de **'bi'** yeke cîhê nivîsandî heye:

bi ser ketin	Bi ser bikeve / Bi ser keve
bi dûr ketin	Bi dûr bikeve / Bi dûr keve
bi derengî xistin	Bi derengî bixin
bi kar anîn/hanîn	Bi kar bîne/bihîne
bi lêv kirin	Bi lêv bike
bi dest xistin	Bi dest bixe

Lêkerên bi vî rengî ji xwe ne zêde ne, yê ku hene jî ne hemû lê **yek-du** ji wan, wek ên li jor, dibe ku ducarîna **bi-** barê hevokê giran bike, bibe asteng li ber herikîna û lewra di tekstên herikok de, meriv bixwaze yekê tenê bi kar bîne. Lê dîsa jî, divê ew wek tiştê awarte (îstîsna) bîn hesibandin û neyê jibîrkin ku li gora qaydeyê divê **bi-** were bikaranîn.

Hêvî dikim ku bûbe alîkar

Li gel silavên germ

Baran RIZGAR

ji mêj ve, jimêjve yan mêjve: bi hev re, bihev re yan hev re; dest pê kirin an destpêkirin û hwd pev re yan cîhê binivîsin?

Carekî din silav kekê Baran,

Hêvîdar im jîyan bi dilê te be. Di destpêkê de dixwazim bêjim ku li çend mijarên kêşbar yê zimên ez hevîrê te me û wekî te difikrim. Ji wan, a yekê peyiva **-kanîn-** e. Dema nivîsîna nivîsarên Kurdî de, jimêjve vê peyivê bikar tînim ku hîngê min bi navê Bruska Reşvan dinivîsand. Sedema min jî heman tiştan bû ku te jî di nivîsara xwe ya malpera xwe de zelal kirîye. Ez Îngîlîzî baş dizanim û gava li welat bûm, min salên dirêj ligel turîstên Alman û Holandî kar kirîbû û li wê derê bala min kişandibû ku ewana jî peyiveke nêzîkî **-can-** a Îngîlîzî **-kann-** bikar tînin. Gava di zimanê me de jî peyiveke bi **-can-** û **-kann-** peywendîdar ango **-kanîn-** habe, çima vê peyivê piştguh bikin? Min carna jî rexneyên xwendevanan distand ku çima bi xebitandina **-kanîn-** zimanê herêmî bikar tînim (niha jî carna distînim). Tenê tiştê heye ku bînim bala te ku, di nav Kurmancîzaran de karanîna **-kanîn-** ji texmîna gelek kesan pirtir e. Hema hema tevahîya Kurdên Êşîra Reşîyan (Reşvan) ku li Semsûr, Entab, Kîlîs, Bazarcix, Albîstan, Narli û navçeyên din yê Kurd li Mereşê, Efrîn û Herêma Çiyayê Kurmênc, Meletî, Ruha û her wiha li Enqerê, Konya, Kirşehîr û Kurdên din yê Anadolîya Navîn jî bi heman awayî, peyiva **-kanîn-** bikar tînin.

Li ser babeta **'iy'** û **'iy'**, **'êy'** û **'iy'** de jî ez wekî te difikrim û wekî qeydeyeyeke ne hewce dibînim. Jiber ku ez bi Amerîkîyan re mijûl dibim, zelatir dibînim çawa ev yek mejîya gelek şagirtan

tevlîhev dike. Ez gelek caran rastî wê yekê tîm ku şagirt dibêjin, çima em dengê **-î-** wekî **-i-** dixwînin? Em li alîyekî dibêjin, Kurmancî fonetîk e û peyiv wekî ku tîm nivîsîn, tîne lêv kirin, telafuz kirin, li alîyê din jî dibêjin, qaydeyeke pir girîng e û divê **'îy'** bibe **'iy'**! Hem jibo parastina fonetîkbûna zimên û hem jî hêsan kirina fêrbûna zarok û bîyanîyan, divê **î** û **ê** her wekî xwe werine nivîsin.

Li vê derê pirseke min heye: Texmîn dikim guherîna do peyivên **-dê-** û **-rê-** de ne bi vê qaydeya jorîn ve gîredayî ye û tiştêkî xwezayî ye. Di devoka me ya xwecihî de jî kal û pîrên me her wekî **dîya min-** û **rîya min-** bikar tînin lê bi awayekî zikmakî, ne li gorî qaydeya navborî!

Her wiha, dixwazim li ser lêkera alîkar ya **-kirin-** jî çend gotinan bibêjim: Bi nêrîna min baştir e ku em **-kirin-** di maneya nav (noun) de jî cûda binivîsin, wekî **-make-** a Îngîlîzî û **-etmek-** a Tirkî da (îhtîmal e di zimanên wekî Almanî, Hollandî û hwd jî ev yek hebe) ku fonksiyona wê zelaltir xuya be û hem jî, peyivên pir dirêj dernekevin. Wekî mînak: kategorîzekirin ku dema yek peyiv tî nivîsîn pir dirêj dibe û ji 15 tîpan pêk tî û xwendina bêjeyên wî rengî di tekstan de diwartir dibe...

Dîsa, peyivên nû ku bi du yan zêdetir peyivan pêk tî jî wekî kêşe yan arîşeyeke li ber me dimînin. Wekî mînak: **ji nû ve, ji mêj ve, kar bi dest, bi hev re**. Bi dîtina min hesantir e ku mirov hêdî hêdî wan peyivan bihevre binivîse; **jinûve, jimêjve, karbidest û bihevre**. Her wiha mirov dikane peyiva yekê ya kompeyivên ku ji sê yan çar peyivan pêk tî bavêje. Wekî mînak: li şûna **-jimêjve-** em dikanin **-mêjve-** bikar bînin û li şûna **-bihevre-** jî **-hevre-** bikar bînin...

Peyivên ku ji sê yan zêdetir peyivan pêk tî lê ji lêkeran pêk tî, baştir e bibin du peyiv û peyivên berî lêkerê û lêker cihê werine nivîsîn. Wekî mînak: li şûna **-bi kar anîn-** em bêjin **-bikar anîn-** û li şûna **-dest pê kirin-**, em bêjin **-destpê kirin-**...

Ligel silav û rêzên min, bi xatirê te.

Xwendevanek

Dema te xweş, pir sipas dikim, ji bo tevlêbûna te û her weha dîyarkirina nêrînen xwe yê li ser hin mijarên Kurmancîya nivîskî. Ez dixwazim tenê li ser du-sê xalan li vir çend tiştan bibêjim, ji ber ku ew wek pirs jî xuya dikin, ên din ez dixwazim bêyî şîrovekirinên min wek nêrînen te serbixwe bimînin.

Di mijara ku em **dê** û **rê** bikin îstîsna û ji dewsa **dêya min** an **rêya me**, **dîya min** an **rîya me** binivîsin, ez bawer dikim wê di çarçova fireh de nakokîyê pêk bîne û her weha rê li ber îstîsnayên din veke. Lê belê ji dewsa wê bi dîtina min ê çêtir be ku li cîhên ku em sist bilêvkirinê pêwîst dibînin, wek helbest, sitran û nivîsên bi rengên wêjeyî û hwd, em kanin **'ê'** bixin û wek **r'ya me** yan **d'ya min** binivîsin. Ji xwe tiştê ku dibe jî ew e, **'ê'** dikeve, lê dema ku derbê lê dixin wek **'î'** bi lêv dikin.

Xala din, mijara pev re yan cîhê nivîsandina **kirin** di rewşa navdêrî de; ev mijar ji bo hemû lêkeran e, ne tenê **'kirin'**. Lewra divê bi giştî û firehî lê bê nêrîn û wisa bê fahmkirin. Qayde ew e ku heke radera (mester) lêkereke hevdanî (compound, bileşik) 1) wek **navdêr**, 2) ji bo rewşa **tebatî/pasîv** bê bikaranîn, divê hemû hêmanên lêkera hevdanî (hevedudanî) bi hev re bîn nivîsîn. Ev qayde bi piranî baş nayê fahmkirin. Di eslê xwe de ew ji bo lêkerên hevdanî yên **daçek+lêker**, **hoker-lêker** û hinek **rengdêr+lêker**ên pir belav e. Ji bo wan pêwîst e jî, ji ber ku **daçek**, **hoker** û **rengdêr** di vê forma hevdanî de fonksiyonên xwe yên daçek, hoker an rengdêrî wenda dikin û tenê wek hêmaneke, beşeke navdêreke hevdanî dimînin. Li wir dimîne awayê navdêr+lêker; ew jî di lêkerên wek boyax kirin, derman kirin, qirêj kirin û hwd de, tu probleman pêk nahîne. ew awa ji xwe pir li vê qaydeyê hilnayê. Heke wek ku tu dibêji, di rewşeke awarte (îstîsnaî) de zêde dirêj bibe, wê gavê meriv dikane ji hev veqetîne, lê belê ew dibe îstîsna, nabe qayde. Tu wek qaydeyekê pêşniyar dike, ew ne li gora mantiq û rêzikên zimên e. Mînak:

serî lê dan (to apply, müracaat etmek)

Te **serî li wî karî da?**

Na, min hîn **serî lê nedaye**.

Doktor **ê wî baş bike**, xeman nexwe.

Bila **baş lê binêre**, birînên **wî derman bike**.

Divê em wan peyvên Îngilîzî **ji ber bikin**.

Dibêjin, gelek pere **ji Uso çûye**.

Pê bigire!

Ji bîr neke, ha!

Wan xanî **boyax kir?**

Birînên **wî derman kirin?**

Bila zarok kincên **xwe qirêj nekin**.

Nuha sedema ku di forma lêkerî de cîhê tê nivîsîn di van mînakan de dîyar e. Hêmanên wê fonksiyonên xwe yên eslî wenda nakin. Û her weha heke di forma hevdanî de bin (**jê**, **pê**, **lê**, **tê**), dikanin ji hev vebin û objekta xwe dîyar bikin. Ew cîhê û serbixwe ne, wisa jî fonksiyon dikin, lewra cîhê tên nivîsîn. Lê belê di rewşa **navdêr/pasîv** de, kelijandin heye; diçin, wek perçeyekî navdêreke hevdanî pê re dikelijin. Mînak:

Te **serî li** wî karî **da**?

Erê, divê heta dawîya mehê bersiva **serîlêdana** min bidin.

Doktor ê wî **baş bike**, xeman nexwe.

Garantîya **başkirinê** tune.

Bila baş **lê binêre**, **piştguh neke**.

Erê, miraq neke, **lênêrîna** wî jî **dermankirina** birînên wî jî nayê **piştguhkirin**.

Divê em wan peyvên Îngilîzî **ji ber bikin**.

Rast e, **jiberkirina** wan pêwîst e.

Lê ewqas peyv jî bi hêsanî nayên **jiberkirin**.

Dibêjin, gelek pere **ji** **Ûso çûye**.

Bê sedem negotîne, **jêçûn** jî heye **jêbirin** jî heye.

Pê bigire!

Ez **pê digirim**, lê **pêgirtin** ne hêsan e, dirî pê ve hene, mîratê nayê **pêgirtin**.

Ji bîr neke, ha!

Fikaran neke, ew nayê **jibîrkirin**, **jibîrkirina** wê ne di destê me de ye.

Wan xanî **boyax kir**?

Na, hîn nehatiye **boyaxkirin**, **boyaxkirinê** dirêj bajo.

Birînên wî **derman kirin**?

Te birîna wî **derman kir**?

Erê, birînên wî hatine **dermankirin**.

Erê, birîna wî hatiye **dermankirin**.

Dermankirina birînan qedîyaye.

Bila zarok kincên xwe **qirêj nekin**.

Bila kinc neyên **qirêjkirin**.

Li vir ez tu pirsgirêkan nabînim, qayde alîkarîya zelalkirinê dike û pêşî li tevlihevîyan digire. Heçî mînakê ku te daye, peyveke bîyanî ye ku vê dawîyê ketiye nav zimên; **kategorîze kirin**. Wek lêker ji xwe cîhê tê nivîsîn, wek navdêr an rewşa pasîv meriv dikane cîhê binivîse ku bargiranî çênebe. Lê belê tiştên wanî awarte ne, ew nikanin qaydeyê tayîn bikin, qayde li gora awayên resen ên Kurmancî tîn pêkanîn; lê ji bo sivikkirina bar meriv dikane, ne wek qaydeyekê lê wek awayekî îstîsnaî (awarte) wan cîhê binivîse. Helbet ne ku hema meriv îcar biçe, çi kurt çi dirêj, çi daçek çi navdêr her tiştî cîhê binivîse. Ev qayde girîng e û divê bê şopandin.

Heçî mînakên te yê din ên wek **ji nû ve**, **ji mêj ve**, **kar bi dest**, **bi hev re** ne; peyvên weha gişt ne di kategorîyekê de ne. Divê berê ji aliyê lînguîstîkî vê bîn naskirin û kategorîkirin. Dûre meriv li gora her kategorîyê li qaydeyê dinêre.

Di mînakên te de, peyva **kar bi dest** kategorîyeke cîhê ye. Ew navdêreke hevdanî ye, ji xwe divê bi hev re, wek yek peyv bê nivîsîn: **karbidest**. Ji xwe li jor jî min hewl dida ku wê bibêjim; dema ku navdêrekê pêk tînin, bi hev re tên nivîsîn.

Anku dema ku du yan bêtir hêman bi hev re navdêrekê pêk tînin û pev dikelijin, fonksîyona xwe ya sereke/eslî wenda dîkin, pev re tên nivîsîn. Lê belê heke wek daçek/hokerên serbixwe fonksîyona xwe ya sereke bi cîh bînin, ew cîhê, bi serê xwe tên nivîsîn. Ez mînakeke Îngilîzî bidim, dibe ku çêtir bê fahmkirin: **look out** û **outlook**.

Binêre, herdu peyv di rewşekê de pev re, di yeka din de cîhê hatin nivîsîn. Ji ber ku di rewşa **'outlook'** de bi hev dikelijin û navdêrekê pêk tînin. Di rewşa **look out** de, cîhê ne ji ber ku fonksîyonên xwe pêk tînin. **Look on** û **onlooker** jî heman tişt in. Mînak: **Look out**, he's got a gun! (phrasal verb) / I like his **outlook** on life (noun).

Mînakên din ên ku te dane ne navdêr in, bi hev re peyveke hevdanî çênakin û nakelijin, serbixwe ne. Çima pev re binivîsin? Gelekên din ên wek wan hene, hemû daçek an hokerên hevdanî ne (compound adverbs/prepositions). **ji ... ve** a) ne pêşpirtik/paşpirtikên **'mêj'** in, b) bi **mêj** re peyvekê çênakin, c) **ve** pêgirtîya **ji** ye, ne ya **mêj**, ne jî tewandina **mêj** e, d) **mêj** objekta (bireser) wan e. Objekt (bireser) dikane here, yeka din were. Daçek, hoker û lêkerên hevdanî pev re nayên nivîsandin, ji ber ku hêmanên (unsûr) wan, fonksîyonên xwe wenda nakin û pev nakelijin. Divê meriv wek **phrasal verbs**, **adverbial verbs** an **compound adverbs/prepositions** ên Îngilîzî li wan binêre. Bê guman ne ji sedî sed yek, lê mangtiq yek e. Mînak: **He has to look out for his health**.

ji mêj ve, li vir **mêj** objekta **ji...ve** ye, **mêj** dikane here, tişteki din were, **ji ... ve** dikane di gelek rewşan de wek daçek/hokereke hevdanî (compound) a serbixwe bê bikaranîn. Yê din jî wisa ne. Gişt daçek/hokerên hevdanî ne.

Heke ji dewsa **ji mêj ve**, me bigota **jê û vir ve**, te yê dîsa bigota bila wek **jêûvirve** bê nivîsîn? Îcar heke me bigota **ji xênî û vir ve**, te yê çî bikira? Di van mînakan hemûyan de **ji ... ve** hatiye bikaranîn. An jî heke ji dewsa **bi hev re**, me bigota **bi Evînê re**, me yê dîsa wek **biEvînêre** binivîsanda? Ew jî di herduyan de jî **bi ... re** hatiye bikaranîn.

Heke tu **bi hev re** bikî **bihev**, ka îcar tu yê **bi te re** çî bikî? Em bêjin ew jî bû **tere**; ka îcar em ê çawa têbigihêjin ku ew kurtîya **ji te re** yan **bi te re** yan jî **di te re** ye. Çênabe, divê li vir daçekbûna **bi...re** ya bi awayê hevdanî bê dîtin. Ma daçek bi objekta xwe re tên nivîsîn? Wa ye te li ser Îngilîzî xebat kiriye, tu dikanî li mijara **object of a preposition** binêre, ka çima cîhê dinivîsin.

Bi vê qaydeyê her tiştê were pev bizeliqe. Çênabe, divê qayde di çarçova fireh û bi gelemperî li ser hîmên lînguîstîkî li mijarên zimên bîn girêdan. Bê guman qaydeyên kevn dikanin bîn guherandin, rexnekin; ên nuh bîn pêşniyarkirin. Lê divê li ser hîmên lînguîstîkî û bi firehî bîn rave û şîrovekin, da ku qanekin çêbibe.

Li ser vê mijarê hinek mînakên din:

Ji kerema xwe **ji nuh de** serîlêdanê bikin.

Bila gavekê **ji bi şûn ve** navêjin.

Em ê her tim **bi pêş de** herin û qet **bi paş de/bi şûn ve** naçin.

Ji vir **û pey ve**, em van şerd **û mercan** napejirînin.

Jê û pey ve, me hevdu nedît.

Ji mêj **ve ye** ku em hevdu nabînin.

Ji mêj **ve nehatiye**.

Ji nedî **ve li min da**.

Bi hev re nepeyivin.

Em pev re kar bikin.

Heta vir tu tevlihevî yan nezelaî tune. Qayde hêman (unsûr) û rêzikên lînguîstîkî binpê nake û dijwarîyan jî dernaxe ber nivîsînê. Tenê divê em nas bikin ku **re, ve, de** hêmanên **daçek/hokerên hevdanî** ne û dema ku bi wan re bin, piştî objekta wan, lê bi serê xwe tên nivîsîn. Ew ne tewandina navdêr an cînavan in. Ne jî wek Tirkî yek ji **ismin halleri** ne:

ji ... ve

ji ... re

di ... de

di ... re

bi ... re

bi ... ve û hwd.

Di hinek rewşan de di axaftina rojane de beşa pêşî ya daçek/hokerê dixin, wê gavê beşa dawî bi tenê dimîne û ew jî wek ku min li jor got, ji ber ku pêgirtî (dependant) ye, dibe ku meriv wê gavê bi peyva berî wê re binivîse. Lê belê dîsa jî ev awa divê neyê tercîhkirin û tercîhen hev girtîbûn û hemû hêmanên daçek û hokeran bîn parastin:

Bi pêş ve herin, bi şûn ve nerin. / Pêş ve (pêşve) herin, şûn ve (şûnve) nerin û hwd.

Mînakên te yên dawî jî (**dest pê kirin** û hwd) divê meriv di vê çarçovê de lê binêre, divê çarçove, hêman, fonksiyon, berfirehî û qayde û rêzikên lînguîstîkî rêberîyê bikin, ne ku hema wek mijara mîzanpajê lê binêrin û tenê li gora ku kin bin an dirêj bin, me çî xwest em kurt an dirêj bikin.
Mînak: **dest pê kirin**.

Em bêjin te forma wê guherand, kir **destpê kirin**. Ka tu serbixwebûna **pê** radikî, lê di rewşa lêkerî de tu nikanî rakî, çima? Ji ber ku pêwîstî bi fonksiyona wê ya daçek/hokerî jî heye, ew kurtîya **bi wî/wê/tiştêkî** ye û dikane objekta xwe dîyar bike û li **bi** vegere:

Me **dest pê** kir.

We **dest bi** çî kir?

Me **dest bi** wî karî kir.

Lê belê di forma navdêrî de, ji ber ku êdî pêwîstî bi fonksiyonên din namîne û bi hev dikelijin, bi hev re tên nivîsîn:

Me **dest pê kir**, lê **destpêkirineke derengmayî**. **Destpêkirina** wê ji qedandina wê hêsantir e.

Bê guman mijar berfireh e û gelek awa û mînakên din hene. Lê dîsa jî ez hêvî dikim ku ev ravekirin ji bo zelalkirinê bibin alîkar, careke din sipas dikim, li gel silabên germ di kar û barê we de serketinê hêvî dikim. Hun û hemû bikarhênerên pirtûk an websîteya min, bi pirs, şîrove û rexneyên we, ez her dem kêfxweş dibim, tucarî wek bargiranî nabînim.

Baran RIZGAR

LÊKERÊN ALÎKAR

Lêkerên alîkar ew cure lêker in ku ji bo pêkanîna demên lêkeran, anku di hin rewşan de kişandina wan, ji wan re dibin alîkar. Ew her wisa dikanin bi serê xwe jî wek lêker bên bikaranîn û heta dikanin di heman kişandinê de hem wek lêkera hîmî û hem jî wek lêkera alîkar kar bikin.

Di zimanê Kurdî de lêkerên alîkar ên sereke û belav ev in: **bûn**, **hatin** (werîn/werîyan), **dan**, **kirin**, **kanîn** (karîn), **vîn** (vîyan)

Ji wan a herî belav û pir-fonksîyon lêkera 'bûn' e. Her weha du formên wê hene. Ji lew re dê çêtir be ku em mînakên her du awayên kişandina lêkera 'bûn' li vir bidin, da ku dema ku wek lêkera alîkar tê bikaranîn bihê naskirin.

BÛN

a) Ji bo ku rewşekê dîyar bike

b) Ji bo ku guherîn/veguherînekê dîyar bike

Ez im/me/bim/bûm

dibim/dibûm/bûm/bibim

Tu î/yî/bî/bûyî

dibî/dibûyî/bûyî/bibî

Ew e/ye/be/bû

dibe/dibû/bû/bibe

Em in/ne/bin/bûn

dibin/dibûn/bûn/bibin

Hun in/ne/bin/bûn

dibin/dibûn/bûn/bibin

Ew in/ne/bin/bûn

dibî/dibûn/bûn/bibin

Ew mamoste ye.

Ew dibe mamoste.

Heke tu karmend bî.

Heke tu yê bibî karmend.

Av sar e.

Av ê sar bibe.

Ez karker bûm.

Ez bûm karker û hwd.

Mînakên BÛN wek lêkera alîkar a kişandina lêkeran:

Ez diçim malê. Tu çima radibî? Ew naçin. Tu pir dimeşî.

Ez çûbûm malê. Hun ê ketibin xwarê. Heke ez hatibim. Em razane.

BÛN dikane di heman kişandinê de hem wek **lêkera alîkar** û hem jî wek **lêkera eslî** jî kar bike:

Heke hun **bûbin** mamoste ('bû' lêkera eslî, 'bin' lêkera alîkar; herdu jî ji 'bûn'ê).

Dema ku ew **bûbûn** mamoste. ('bû' lêkera eslî, 'bûn' lêkera alîkar; herdu jî ji 'bûn'ê).

Ew ê bûbe mamoste. ('bû' lêkera eslî, 'be' lêkera alîkar; herdu jî ji 'bûn'ê).

HATIN Û REWŞA TEBATÎ (PASÎV)

Ji bo vê rewşê lêkera 'hatin' wek lêkera alîkar kar dike. Di vê rewşê de lêkera eslî her wek xwe dimîne û li gora dem û rewşan lêkera 'hatin' tê kişandin.

Li gel 'hatin'ê lêkera 'werîn/werîyan' jî ji bo Tebatî/ Pasîv tê bikaranîn. Ji ber ku ev her du lêker her tîr kişandin û lêkera eslî wek xwe dimîne, dê çêtir be meriv berê li kişandin û di şûna hev de bikaranîna van lêkeran binêre, ji kerema xwe li vê nivîsê binêrin: [hatin û werîn/werîyan](#)

Mînak:

Ez ji bo civînê **hatime** vexwendin.

Ew ê **werin** bêzarkirin.

Hun **tên/dihên** şêlandin.

Heke em **bên** xapandin û hwd.

DAN KIRIN (CAUSATIVE, ETTIRGEN)

Dema ku meriv kirinekê, kiryarekê bi kesekî yan tiştekî dide kirin. Bi Îngilîzî, [to have/get/make someone do something](#).

Ji bo vê rewşê lêkera DAN wek lêkera alîkar tê bikaranîn. Lêkera eslî her wek xwe dimîne, lêkera 'dan' li gora dem û rewşê tê tewandin. Mînak:

Wan ew bi cahşekî **dan** kuştin.

Ji kerema xwe, van kincan **bide** şuştin.

Kî yê gundan bi kê **bide** avakirin?

Me berx bi qesêb **dabû** serjêkirin.

Ez ê deynê te bi bavê te **bidim** dayin (her du lêker jî 'dan') û hwd.

LÊKERA 'KIRIN' Û DEMA BIHÊKA NÊZÎK (NEAR FUTURE TENSE, JUST ABOUT TO DO SOMETHING)

Lêkera 'kirin' ji bo dema bihêka (bê/bihê/pêşî) nêzîk wek lêkera alîkar tê bikaranîn. Ew jî û lêkera eslî jî li gora dem û rewşê tên tewandin. Mînak:

Ez dikim herim postexanê.

Ew dike şivê bixwe.

Em dikin telefon bikin.

Ew dikir/dikira bihatina.

We dikir/dikira çi bikira? û hwd.

BIKARANÎNA LÊKERA 'KANÎN' (KARÎN) WEK LÊKERA ALÎKAR

Lêkera 'kanîn' jî kane wek lêkera alîkar bê bikaranîn. Wek bi Îngilîzî 'can, able to', bi Tirkî '-ebilmek'. Anku rewşa ku hêz, zanîn, jîrektî û hwd a mirov têra kirina tişteki bike.

Ji bo bi firehî şîroveya li ser 'kanîn, karîn' ji kerema xwe li vê nivîsê binêrin: **Têkilîya Lêkerên KANÎN, KARÎN û ZANÎN**

Ew jî û lêkera eslî jî li gora dem û rewşê tên tewandin. Mînak:

Ez kanim/karim wî bibînim.

Ew kane/kare bireve.

Em kanin pirsgirêkê çareser bikin.

Hun kanin balafiran bi hewa bixin?

Me kanîbû ew bikutana.

Te karîbû jê re bigota û hwd.

BIKARANÎNA LÊKERA 'VÎN/VÎYAN' WEK LÊKERA ALÎKAR

Lêkera vîn an vîyan (bivî, bivê) kane bi wateya pêwîst bûn, pêwîstî pê hebûn û hwd wek lêkera alîkar kar bike. Ew jî û lêkera eslî jî li gora dem û rewşê tên tewandin. Mînak:

Divê ez vê nivîsê biqedînim.

Wî divê ew qet qala wê mijarê neke.

Divê hun ji wan re bibêjin.

Divya (divîya) we jê re bigota.

Divya wê wanî nekira.

Divyabû em neçûna/neçûbûna û hwd.

Lêkerên alîkar ên sereke û ku belav tîn bikaranîn ev in. Hêvî dikim ku ji bo têtghaştina miajrê bibe alîkar û mijarê çenekî zelal bike.

Baran RIZGAR

Dem baş mamosta, nizanîm evên li jêr çî ne? Fiil in yan wek di zimanê Îngilîzî (am, is, are, hwd) in. Hêvî dikim ji me re bidî xuyakirin

- 1- Ez nexweş im
Tu nexweş î
Ew nexweş e
Em nexweş in
Hûn(hun) nexweş in
Ew nexweş in

Yan ji ber ku peyva berî we dengdêr be, wiha ne

- 2- Ez mirî me
Tu mirî yî
Ew mirî ye
Em mirî ne
Hûn (hun) mirî ne
Ew mirî ne

Pirsa min gerek pê ve bê nivîsandin yan ne pê ve ji bo her du koman?

Vê dawiyê pir caran ev silogan bi du awayan dihat nivîsîn:

Êdî bes e

Êdî bese

Kîjan ji wan rast e? Bawer dikim bi kêşeya me ve girêdayî ye.

Pirsa din di dema cînavên tewandî de çawa tîn nivîsandin ?

Mamosta peyva **bintar** wateya wê **esil** e yan na? Berî demekê min dît ku yek dibêjê, 'Bintara me ji Milan e' (yanî esilê me ji Milan e). Di medya tirkî de pir caran derbas dibe:

Kürt kökenli sanatçılar. Kurdiya wê jî em dikarin bikin, 'hunermendên bintar kurd'.

Di dawiyê de mamosta sipas ji ber ku tu me bê bersiv nahêlî.

Balkêşanok1: Pir caran pirsan tev li hev dikim li min bibûre.

Balkêşanok2: Mamosta ev bû cara sêyem ku ez vê dişînim lê nayê weşandin, rast e te beşek bersiv da, lê beşê din nehat bersiv dan.

Silav û rêz

HOGIR BALIC

Bersiva vê pirsê li jor di nav tevaya mijara 'Lêkerên Alîkar' de hebû. Lê belê ka ez careke din tenê ji bo 'bûn'ê di ser re herim ku zelaltir bibe.

Lêkera 'Bûn' bi du awayan tê bikaranîn:

1-a) Wek lêkera alîkar ji bo dîyarkirina rewşekê, statuyekê.

Mînakên kişandina wê ev in:

Ez im/bim/bûm

Tu î/bî/bûyî

Ew e/be/bû

Em in/bin/bûn

Hun in/bin/bûn

Ew in/bin/bûn

Ez karmend im

Tu karker î

Ew sar e

Hun dirêj in

Heke ew mêr bin

Wê demê em ne li malê bûn û hwd.

im/î/e/in dema ku piştî dengdêrekê tên, cîhê xwe didin me/yî/ye/ne

Ez mamoste me

Tu Botî yî

Ew hoste ye

Em beza ne û hwd

Di nav gel de ji dewsa 'me' bêtir 'mim' û di şûna 'ne' de jî 'nin' tê bikaranîn.

Lê belê li gora rêzimana C. Bedixan 'me' û 'ne' tên bikaranîn.

Ez mamoste mim

Hun beza nin û hwd.

Ev awayê bikaranîna 'bûn' bi tevayî wek lêkera 'to be' a Îngilîzî ye (kişandina wê: am, are, is, was, were, will be û hwd).

Di vî awayê bikaranînê de ji alîyê rêziman û fonksiyonê de tu cudatî di navbera 'bû, bûn' û 'im, î, e, in' de tune. Lewra çawa 'bû, bûn' cîhê tên nivîsîn, divê her wisa ew jî cîhê bên nivîsîn.

Wek: Merivekî dirêj bû.

Merivekî dirêj e.

Heman tişt in, yek dema borî yek jî dema nuha. Ew lêker in, cîhê tên nivîsîn, ne tewandina navdêr yan rengdêran in ku meriv wan bi navdêr an rengdêrê re binivîse.

Ewên ku pev re dinivîsin, bêtir bi bandora Tirkî wan dişibînin '-dir, -dur, -tir, -tûr' û hwd ku paşpirtik in, ne lêker in. Ev awa di zimanê Kurdî de tune, ew awayê Ûral-Altay e.

Lewra ji mînakên te 'Êdî bese' nabe, divê wek 'Êdî bes e' bê nivîsîn. Di wê hevokê de 'e' kişandina lêkera alîkar a 'bûn'ê ye, ne tewandina 'bes' e.

1-b) Bi vî awayê xwe ew her weha kane ji bo li gora dem û rewşan kişandina lêkeran jî bibe alîkar. Wê gavê bi lêkerê re tê nivîsîn ku ji kişandina wê re bibe alîkar.

Ez diçim

Tu ketî

Ew dipeyive

Hun direvin û hwd

2) Wek lêkera hîmî ku guherîn/veguherînekê dîyar dike

Ez dibim/dibûm/bûm/bibim

Tu dibî/dibûyî/bûyî/bibî

Ew dibe/dibû/bû/bibe

Em dibin/dibûn/bûn/bibin

Hun dibin/dibûn/bûn/bibin

Ew dibî/dibûn/bûn/bibin

Ez xurt dibim.

Tu dibî karmend

Av sar dibe.
Hun hema hema dibûn mamoste.
Ew ê çareser bibe û hwd.

Lêkera 'bûn' bi vî awayê xwe bêtir wek bi Îngilîzî lêkera 'to become' e, lê bikaranîna wê jê berfirehtir e.

Ji ber ku 'cînavên tewandî' di demên borî û ji bo lêkerên gerandî/transîtîv tîn bikaranîn û 'bûn' negerandî anku întansîtîv e, ew bi wî rengî li hev naqelîbin. Anku **Ez dibînim** di dema borî de dibe, **Min dît**. Lê **Ez dibim** di dema borî de jî 'ez' bi kar tîne: **Ez dibûm**. An jî **Ez bim** dibe **Ez bûbim**.

Lê heke mebesta pirsê te 'rewşa xwedîtî'yê be, wek 'Ew a min e', 'Ev pirtûka te ye' û hwd, dîsa cîhê tîn nivîsandin. Heke mebest tiştêkî din be, mînakêkê dudan bide, da ku ez li gora wê bersivê bidim.

Peyva 'bintar' bi rastî di wateya hîm, bingeh, binyan, binyat, binaxe, asas û hwd de ye. Di peyva 'bintar û qontarên çîyan' de jî xweş xuya dibe. Lê belê 'esil' bi wateya 'oricîn' an 'orîjîn' e. Di cîhan de nêzîkî wateya wê dibe; wek ku te gotiye, 'Binyata me ji Milan e' û hwd. Ev awayê bikaranînê kêma be jî, cîh bi cîh heye. Lê di hin cîhan de nabe. Vê gavê **oricîn/orîjîn** û her wisa 'orîjînal' jî di nav zimên de cîh bistînin dê alîkarîya xweş îfadekirinê bikin. Dîsa jî ji ber ku peyvên me yê bi wateya 'esas' pir in, meriv kane pêşniyar bike ku 'binyat' ji bo 'esil, oricîn' bê bikaranîn û demekê pev re bi kar bîne, ka digire yan na. Xwerûkirin mijara pêvajoyên dirêj e, pir jidandin an lezandin jî zirarê dide zimên.

Pirsê te vê care çima gişt derbas nebûye, min fahm nekir. Wek tedbîr tu kanî li dawîya pirs/şîroveya xwe 'dawî' binivîsî, da ku em zanibin gişt derbas bûye. Ji ber pirsan jî qet xem neke, em her kêfxweş dibin bi wan.

Hêvî dikim ku îcar çenekî zelaltir bûbe.

Baran RIZGAR

Ref: Lêkera Alîkar, 'gerê' / Mamosta Baran, Pir sipas ji bersivên te yê zanîstî yê rêzimana Kurmancî. Li barey lêkerên alîkar min dixwast ku 2 pirsên din ji min ra îzeh bikî. 1- Aya em dikarin li şûna

divê (lêkera vîn/vîyan) kelema **gerê** bikar bînin? Mînak: Divê ez herim Şehrî Qoçanê (Xorasan). / Gerê ez herim Şehrî Qoçanê (Xorasan). Aya Gerê jî lêkera alîkar e? 2- Aya lêkera **zanîn** jî ya alîkar e ya na? Sipas, malava. AFRASIAB

Dema te xweş, **'gerê'** nikane li şûna **vîn/vîyan** bê bikaranîn. Ji ber ku ew ne lêker e. Dema ku em dibêjin, **'Divê ez biçim,'** orîjînalê wê **'Min divê ez biçim'** e. Anku **'divê'** kişandina lêkerekê ye. Em kurt dikin, hema dibêjin **'Divê ez biçim.'** A dudan, **'gerê'** bi ihtîmaleke mezin versiyoneke **'gerek'** a Tirkî ye ku wek **'gereg'** car caran ji aliyê Kurdan ve jî bi wateya **'pêwîst, lazim'** tê bikaranîn. Lê heke bi vî awayî be jî, em dibêjin, **'Pêwîst e ku ez biçim,'** an jî **'Pêwîst e ez biçim'**. Bala xwe bidê ku **'e'** wek kişandina lêkera **'bûn'** kar dike. Lewra **'pêwîst'** her çende bi xwe ne lêker be jî, lêkera **'bûn'** li gel wê tê bikaranîn ku wê valahîyê tije bike. Sentaksa Kurmancî weha pêwîst dike. Anku li gora sentaksa Kurmancî çênabe ku meriv bibêje, **'Pêwîst/lazim ez biçim,'** her wisa çênabe ku meriv bibêje, **'Gerê ez biçim.'** Îhtîmala dudan, dibe ku **'gerê'** bi **'heger, ger'** a Kurdî re têkildar be, wê gavê jî wateya wê tiştêkî din e, wek bi Îngilîzî (**if**): **Ger ez biçim** (If I go). Heke di çarçoveyê lokal de ji dewsa **'divê'** tê bikaranîn, wê gavê ya baş ew dîsa lokal bimîne û di Kurmancîya nivîskî de peyvên wek **'divê, pêwîst'** ên Kurdî bîn tercîhkirin û hevok jî li gora sentaksa Kurmancî bîn sazînin. Lêkera **'zanîn'**, karê wê yê sereke lêkera **eslî/hîmî** ye. Ew kane forma lêkera alîkar bistîne, lê belê teva ku wê formê distîne jî wate û fonksiyona xwe diparêze. Lewra ew dibe êdî mijara astên bilind û teknîkî yê lînguîstan, hîn forma wê ya orîjînal û têkilîya bi **'kanîn'** re, em hewl didin ku bidin fahmkirin. Lewra em nuha wan tiştan nexin nav vê çarçovê û mijarê tevlihev nekin dê çêtir be. Sipas ji bo tevlihbûn û elelqeya te û Kurdên me yê Xorasanê. Hun her hebin.

Baran RIZGAR

Birêz Baran, silav, li wir 2 lêker hatine kişandin (ketin, xwarin). Qisma ku bi rengê **şîn** in çî ne? Li gor dîtina min ew paşpirtikên lêkera **Bûnê** ne. Lê dibe ku paşpirtikên kesîn jî bibin. Min dixwest ku cenabê te vîya ji min ra zelal bikî. Heke ez şaş im ji kerema xwe ra qisma lêkera **Bûnê** û paşpirtika kesîn a wan herdu lêkeran ji min ra nîşan bike? Li hêviya bersîva te me. Sipas , Afrasiab

Ketin	Ez ketim Tu ketî Ew ket Em ketin Hun ketin Ew ketin	Ez ketime Tu ketiye Ew ketiye Em ketine Hun ketine Ew ketine	Ez dikevim Tu dikevî Ew dikeve Em dikevin Hun dikevin Ew dikevin	Ez ê bikevim Tu yê bikevî Ew ê bikeve Em ê bikevin Hun ê bikevin Ew ê bikevin	Ez ketibûm Tu ketibûyî Ew ketibû Em ketibûn Hun ketibûn Ew ketibûn	Ez diketim Tu diketî Ew diket Em diketin Hun diketin Ew diketin	Ez ê biketima/ketibûma Tu yê biketîya/ketibûya Ew ê biketa/ketibûya Em ê biketina/ketibûna Hun ê biketina/ketibûna Ew ê biketina/ketibûna
Xwarin	Min xwar Te xwar Wî/wê xwar Me xwar We xwar Wan xwar	Min xwariye Te xwariye Wî/wê xwariye Me xwariye We xwariye Wan xwariye	Ez dixwim Tu dixwî Ew dixwe Em dixwin Hun dixwin Ew dixwin	Ez ê bixwim Tu yê bixwî Ew ê bixwe E ê bixwin Hun ê bixwin Ew ê bixwin	Min xwaribû Te xwaribû Wî/wê xwaribû Me xwaribû We xwaribû Wan xwaribû	Min dixwar Te dixwar Wî/wê dixwar Me dixwar We dixwar Wan dixwar	Mi ê bixwara/xwaribûya Te yê bixwara/xwaribûya Wî/wê yê bixwara/xwaribûya Me yê bixwara/xwaribûya We yê bixwara/xwaribûya Wan ê bixwara/xwaribûya

Dema te xweş, bersiva vê pirsê li jor di beşa 'BÛN' de heye. Bi sor hatine rengkirin. Belê ewên ku te bi şîr rengandine jî heman tişt in, anku bikaranîna BÛN wek lêkera alîkar ji bo li gora deman kişandina lêkerên hîmî ne. Dema ku ji bo kişandina lêkeran li gora deman tên bikaranîn, bi lêkera hîmî/eslî re dikelijin, lewra pev re tên nivîsandin. Hêvî dikim ku bûbe alîkar, sipas ji bo tevlêbûn û lêpîrsînên te, li gel silabên germ. **Baran RIZGAR**

Ketina 'i', dema ku 'bi-' yan 'di-' berî dengdêrekê tê bikaranîn; biavêje-bavêje-diaavêje-davêje û hwd

Dem baş mamosta , ji mêj ve ev mijar di serê min de diçû û dihat . Du tîpên dengdêr li pey hev tîpên? Dixwazim çend mînakên bidim

1-axaftin	biaxêve (baxêve)	diaxêve (daxêve\ taxêve)
2-avêjtin	biavêje (bavêje)	diavêje (diavêje\tavêje)
3-anîn	(bîne)	(tîne)
4-êşandin	biêşe (bêşe)	diêşe (dêşe\têşe)
5-alastin	bialîse (balîse)	dialîse (dalîse)
6-ajotin	biajo (bajo)	diajo (dajo\tajo) û hwd.

Mamosta, li vir çima 'y' neket navbera her du tîpan de ji bo xweş herikandina zimên? Wek mijara a, an, ê, ên - ya, yan, yê, yên; di...de/da, ji...re/ra û hwd. Ku te ji me re îzah kir. Li vir dixwazim bidim xuyakirin ku (di +tîpek dengdêr = t) ew xweş tê xuya kirin di peyva tîne. Yanî eger du tîpên dengdêr li pey hev bînin yek tê xwarin? Ev nakokî ez di rêzimana Celadet Elî Bedirxan de rast hatim û her wiha vê dawiyê ez romana Mîrname ya Jan Dost dixwînim ev nakokî di wir de jî derbas dibe. Ji Jan Dost pir hez dikim. Ji te jî mamosta pir hes dikim keda te wê neyê ji bîr kirin. Silav û rêz. **Hogir Balic**

BERSIV

Dem baş, sipas ji bo bal kişandinê û her weha şîroveyan te, mal ava. Em jî ji te pir hez dikin. Ji aliyê min de nakokî bi van tespîtan re tune. Di pirtûkê û wekî din nivîsên min de ev mijar hene. Ji xwe ji bo wê ye ku ez her bi îsrar dibêjim divê xebatên kûrtir li ser danganîya Kurmancî û bi wê ve girêdayî ketina dengdêran bê kirin. Bikaranîna 'y', tenê yek ji alav û qaydeyan e. Li cîhên ku dibe dengdêrek an bêtir dengdêr, heta dengdêr û dengdarek jî dikane bikeve/bikevin; ew jî di rewşên cuda de, li gora qaydeyan e. Ji ber ku divê îcar bê dîyarkirin ku kîjan dengdêr dikeve, an jî qet nebe dikane bikeve.

Mijara kişandina lêkeran û ji bo dîyarkirina demê bikaranîna pêşpirtikan bi serê xwe qayde, jêr-qayde û îstîsnayên xwe hene. Ev mînakên ku te dane jî dikevin nav wan jêr-qaydeyan. Dema ku bi vî awayî lê bînin nêrîn, ku divê wisa be jî, nakokî tune. Tenê divê bêtir bi firehî li zimên bê nêrîn. Wekî din jî tişt hene, gelek in jî, meriv nikane temama rêzimana Kurdî wek bersiva pîrsekê bide. Lewra pîrs li ser çî be, meriv bersivê li wir konsantre dike, da ku ew mijar zelal bibe.

Mînak: Te -yê, -ê, -ya, -a û hwd pîrsîbû, di wir de du awa hene. Ya maqûl li gora dengê berî xwe bê hilbijartin, rastîya wê jî wisa ye. 'y' wî karî dike. Ji xwe dengdêr jî nikane bikeve.

Mînak: **mamosteyê te ê baş.**

azadî an bindestî

Ka em ê çawa dengdêrekê bixin? Li gora ku em dizanin ku **-yê** û **-ê**, **-yan** û **-an** li vir heman karî dikin, em dikanin **-yê**, **-yan** bi kar bînin ku rehetîyê bidin hevoka xwe. Ewqas.

Lê heke wisa bûna: **mamosteyê min ê baş**

Em ê azad an bindest bijîn?

Dê pêwîstîya me bi tiştêkî tunebûya.

Îcar lêkerên ku radera wan bi dengdêrekê, bi taybetî jî dengdêra **'a'** dest pê dikin bi xwe komikek in û dema ku ji bo kişandinê **'bi-'** yan **'di-'** distînin, dikanin **'i'** yê bixin. Ew jî ne hema kîjan dengdêra ku em bixwazin, di vê rewşê de heke bikeve divê **'i'** bikeve. Em dîsa tîs ser şaxekî din ê ketina dengdêra **'i'**. Wekî din ketina dengdêrên **'a'** û **'e'** û hwd hene di hinek rewşên din de. Anku her tişt bi **'y'** yekê nabe. Ziman resen, kûr û berfireh e. Kurtebirîya qaydeyên zimanan tune, berfirehî û kûrahîya wan heye. Her tişt jî tenê awayekî wê yê rast tune, carnan bêtir awayên rast hene.

Îcar ku em werin ser mînakên te, rast e, di wan rewşan de pêşpirtikên **bi-** û **di-** dikanin **'i'** yên xwe bixin ku kişandina lêkeran hêsantir bikin.

'bi-' dema ku **'i'** yê dixê, **'b'** wek xwe dimîne: **ajotin, biajo-bajo; axaftin, biaxêve-baxêve** û hwd.

Lê belê **'di-'** dema ku **'i'** yê dixê, **'d'** bi xwe jî dikane biguhere bo **'t'**. Ev **'t'** jî **'t'** ya bi aksan a bêhngirtinê ye. Wek dema ku tu dibêjî, **'tîr'** (**tîr** û **kevan**), **ta** (**tayê derzîyê**), **tol, tolaz, tû** û hwd. Lê belê mijara ku forma **'t'** ji dewsa **'d'** di zimanê nivîskî de jî çîh bigire an na hêjayî lê fikirîn û şewirînê ye. Heçî forma bi **'d'** tenê ji dewsa **'di-'** ye, ew qet pirsigirêkekê pêk nahîne, ji alîyêkî ve jî barê peyvê sivik dike.

ajotin, diajo-dajo-tajo

axaftin, diaxêve-daxêve-taxêve

Ji mînakên te **'anîn'** ji xwe radera wê bi xwe sivik bûye; ji **'hanîn'** kurt bûye bo **'anîn'**, lewra kişandinên wê jî kurtkirî û bi ketin û guherîna dangan in:

hanîn, bihîne, dihînim dibe **anîn, bîne, tînim**

Anku li vir kurtebûn û guherîneke gelemperî heye, ne tenê ketina **'i'**.

Ewên din jî gelek jê îhtîmal di orîjînalên wan de **'h'** hebûye. **'Hanîn'** hîn jî di pratîkê de tê bikaranîn.

Dawîyê tu têkilîya bikaranîna **'y'** bi vê mijarê re tune. Ev mijar bi serê xwe bi jêr-qaydeyê qaydeyên kişandinê lêkeran re têkildar e. Vê gavê awayên dirêj jî kurt jî tîs bikaranîn. Lê belê di pratîkê de meyl ber bi kurt û sivikkirinê ve ye.

Bimîne di xêr û xweşîyê de

Baran RIZGAR

LÊKERÊN HEVDANÎ / HEVEDUDANÎ

Ji bo peyva **'hevedudanî'** (bileşik, compound) meriv dikane **'hevdanî'** jî bi kar bîne. Wate yek e, `hevdanî' siviktir e, hêsantir tê bilêvkirin; hem jî dudilîya **'hevedu'** yan **'hevdu'** radike. Lêkerên hevdanî lêkerên wisa ne ku ji beşeke lêkerî û beşeke/beşine ne lêkerî (non verbal) pêk tên.

Beşa nelêkerî jî di nav xwe de bi du beşên sereke par dibe:

1) Beşa nelêkerî peyveke serbixwe ye, bi serê xwe jî wek **navdêr** (noun) an **rengdêr** (adjective) kar dike. Ji lew re, ji beşa lêkerî (lêkera xwerû) cîhê tê nivîsîn. Têkilî kişandina lêkerê nabe. Mînak:

kirin, bûn, ketin, dan û hwd (lêkerên xwerû, ne hevdanî)

baş, reş, rast, dirêj, gêj (rengdêr)

deng, nav, dev, dest, guh, pirs (navdêr)

baş bûn

reş kirin

rast kirin

gêj bûn

deng kirin

nav dan

dev avêtin

dest dan

pirs kirin

baş dibim/nabim/bibe/nebe û hwd

reş bike/neke/dibe/nabe

rast bû/nebû/dibû/nedibû

xwar dikir/nekir/dike/nake/neke

gêj bûne/nebûne/nedibûn/dibûn

deng kir/nekir/nake/nekiribû û hwd

nav dabû/nedabû/dida/nedida/nede

dev avêtibû/navêje/davêje/avêt

dest bide/nede/dide/nedabû

pirs kiribû/nekiribû/bike/neke

Mînak pir in, lê bila dirêj nebe. Rewş zelal e. Beşa **navdêr** an **rengdêr** bi serê xwe û cîhê tê nivîsîn, têkilî kişandina lêkerê nabe.

Wî sitranbêjî pir **deng** da, yê din zêde **deng neda**.
Bila bi ew çend teorîyên binakokî me **gêj nekin**.

2) Hêmaneke nelêkerî wek pêşpirtikekê (pêşqertaf, prefix, önek) bi lêkerê ve dikeliye. Wek:

dagirtin
daketin
dakirin
rabûn
rakirin
razan
rûniştin
vebûn
vekirin
vexwarin
hilgirtin

Bala xwe bidinê ku piştî pêşpirtikan, anku beşa nelêkerî, lêkerên xwerû tên. Îcar ji bilî îstîsnayên herêmi ku di pratîkê de wek ku pêşpirtik an beşa nelêkerî jî perçeyekî lêkera xwerû be, wek ku ne hevdanî be, di kişandinê de muameleya lêkereke xwerû (ne hevdanî) bi hemû beşan dikin; piraniya mezin a herêman di kişandinê de tenê beşa lêkerî ya xwerû ditewînin, wê dikişînin, têkilî pêşpirtika nelêkerî nabin.

Çima? Ji ber ku bi îhtîmaleke mezin, di orîjînalê xwe de ev beşa nelêkerî ku bi lêkerê ve kelijîye, bi xwe jî wek navdêr/rengdêr an hokereke serbixwe hatiye bikaranîn. Û ji ber vê yekê wek beşeke lêkera xwerû nehatiye dîtin, têkilî kişandina lêkerê nebûye. Lê belê di nav pêvajoyê de, serbixwe bikaranîna wê rabûye, çûye wek pêşpirtikekê bi lêkera xwerû ve kelijîye, lê belê dîsa jî ji ber kevneşopîya xwe eynî wek beşên **navdêr/rengdêr** ên jorgotî têkilî kişandina lêkerê nebûye. Mînak:

girtin	di girim, na girim, ne gire, di girt û hwd
da girtin	da di girim, da na girim, da ne gire
îstîsnaya herêmi	di dagirim, na dagirim, ne dagire (*)
kirin	di kim, na kim, ne ke, ne dikir û hwd
ra kirin	ra di kim, ra na kim, ra ne ke, ra ne dikir
	di rakim, na rakim, ne rake, ne dirakir
bûn	di bim, na bim, ne be, ne dibû û hwd

rabûn   radibim, ranabim, ranebe, radibû û hwd

dirabim, narabim, nerabe, nedarabû

xwarin   dixwim, naxwim, nexwe, nedixwar û hwd

vexwarin   vedixwim, venaxwim, venexwe, venedixwar

divexwim, navexwim, nevexwe, nedivexwar

Di **erênîya fermanî** de hemû herêm wek hev û heman qaydeya kişandinê bi kar tînin; ev pêşpirtikên nelêkerî (**da-**, **ra-**, **hil-**, **ve-**, **rû-** û hwd) dewsa pêşpirtika '**bi-**' disitînin. Mînak:

girtin   bigire

ragirtin   ragire (**ra-** karê **bi-** jî dike, lewra pêwîst nake bibêje, 'ragigire')

kirin   bike

vekirin   veke (**ve-** karê **bi-** jî dike)

xwarin   bixwe

vexwarin   vexwe (**ve-** karê **bi-** jî dike)

(*) Têbinî: *Ji bo referansa Mîr C. Bedirxan a li ser vî cûreyê lêkerên hevdanî, ku xwendevan car caran dipirsin, li pirtûka   wî û R. Lescot a bi navê Rêzimana Kurdî, Çapa Tirkî ji aliyê Dozê ve, rûpel 182-189 binêrin. Hinek   xwendevan dipirsin ka Mîr Celadet li ser vê çî gotiye. Kopîya beşa ku pirtikên dema nuha û neyînîkirinê çawa   dikevin navbera beşa nelêkerî û beşa lêkerî jî li dawîya nivîsê didim.*

2-b) Hêmana nelêkerî ya ku wek pêşpirtikekê bi lêkereke xwerû re lêkereke hevdanî pêk tîne, bi xwe jî **hevdanî** ye.

lê   ji dewsa   li wî/wê

jê   ji dewsa   ji wî/wê

pê   ji dewsa   bi wî/wê

tê   ji dewsa   di wî/wê

lêkirin, **jêkirin**, **jêbûn**, **pêkirin**, **pêbûn**, **têkirin**, **têxistin**, **têketin** û hwd.

Ev beş û beşa **a)** bi tevayî wek hev fonksiyon dikin, anku têkilî kişandina lêkerê nabin, pêşpirtikên dema dikevin navberê û ji dewsa pêşpirtika **bi-** kar dikin:

lêxistin, lêxe, lênexe, lêdixe, lêxim û hwd
jêkirin, jêke, jêneke
lêkirin, lêke, lêneke, lêdikim, lênedikir

Lê belê dîsa jî ev cure bi giştî ne wek beşa **a**) ye û ji ber hevdanîbûna xwe kanin ji lêkerê veqetin û li forma xwe ya orîjînal veqerin (**ji, bi, di, li**). Wê gavê wek lêkerên hevdanî yên **navdêr/rengdêr + lêker** kar dikin. Ji xwe ew jî daçek in:

Lêde!	Li wî bide!
Têxe/têke bêrika xwe.	Di bêrika xwe xe/ke (Têxe/têke bêrika xwe).
Lêke!	Li kerê bi/ke.
Jêkim?	Ji darê bi/kim?
Pêxist.	Agir bi xênî xist û hwd.

Meriv kane ji ber van tevgerên wan doz bike ku ew jî wek navdêr/rengdêran cîhê bîn nivîsandin. Ji xwe hin caran tîn nivîsandin jî. Di pirtûka C. Bedirxan û Roger Lescot de bi hev re hatine nivîsandin, lê belê ev mijar pêwîstî bi bêtir lêkolîn û şewirê heye. Ji ber ku tevgerîna wan û ya **ra-**, **ve-** û hwd bi tevayî ne yek in. Ez vê care tenê weha di ser re derbas dibim û bi bîr tînim.

Bê guman wek hemû mijarên din ên rêzimana Kurdî ev xal jî hêja ye gelek lêkolîn û analîzên berfirehtir. Mînak, hinek lêkerên hevdanî ji gelek hêmanan pêk tînin, wek: **dev jê berdan, li ber gerîyan, dest pê kirin** û hwd. Bi hêvîya ku pêşde xebat hîn berfirehtir bibin, vê gavê hêvî dikim ku ev analîza kurt ji bo ronîkirinê çenekî bibe alîkar.

Baran RIZGAR

PIRSA XWENDEKAR:

Silav, mamosteyê min î hêja, çawa yî, baş î? Hêvî dikim ku tu her dem baş bî, bi rastî gelek pirsên min hene. Ez ê wan yek bi yek bişînim, bibihure mamosteyê hêja, dibe ku carinan karê te jî hebe, em te mijûl dikin, lê bi rastî ji gava ku ez tûşî malpera te bûme, pir dilşa bûme.

Dabeşkirina lêkeran di Kurdî Kurmancî de, gelo çawa dibe?

Min dabeşkirina Mîrê Zimên dîtiye û min dabeşkirinên din jî dîtine. Mîr C. Bedirxan weha dibêje:

Xwerû: *xwestin, şuştin, kirin ...*

Hevedudanî: *amade kirin, beşdar bûn, dakirin, daketin, rabûn*

Biwêjî: *li dar xistin, dest pê kirin, li xwe kirin ...*

*Gelo cudatî di navbera lêkerên ku bi pêşgir/paşgiran û lêkerên du-sê hêman de nîne?
Ma ne pêwîst e ku em ji yên bi pêşgir û paşgiran re bibêjin, ew lêkerên dariştî ne û yên ku
ji du-sê hêmanan pêk tînin bikin hevedudanî?*

Rayên lêkerên bi pêşgiran çê dibin çawa tên dîyarkirin? Mînak; raya vexwarin çi ye?

Gava ku meriv jêdera lêkerekê dinivîse, divê pev re yan cuda binivîse? Mînak:

Ez pirtûkekê amadedikim an amade dikim?

ŞENGO KÊVERÎ

Şengoyê hêja,

Li jor lêkerên hevdanî li gel kategorîyên xwe hatine şîrovekirin. Her weha rastnivîsa wan jî hatiye şîrovekirin. Loma bersîva piraniya pirsên te li jor in.

LÊKERÊN BIWÊJÎ

LÊKERÊN BIWÊJÎ wek ku te jî gotiye ji bêtir ji 2 peyvên pêk tînin, ya rastî ew jî hevdanî ne, lê ji ber ku peyv ji wateyên xwe yên hîmî dûr ketine û hemûyan bi hev re wateyeke nuh pêk anîye, ji wan re dibêjin, **lêkerên biwêjî**. Anku mijar ne tenê ji bo pir-peyv bûna wan e, her weha ji ber ku mirov gelek caran nikane ji yek bi yek wateya hêmanên wan wateya wan a hevpar, a ku hemû bi hev re pêk dihînin texmîn bike.

Mînak **a)** hevdanî: **boyax kirin**

Ji wateya yek bi yek hêmanên vê lêkerê (boyax, kirin), em kanin bizanin ka her du bi hev re çi wateyê pêk dihînin.

Mînak **b)** biwêjî: **dest pê kirin**

Heke em wateya wê ya lêkera biwêjî nizanibin, em ê bibêjin qey **to touch/dokunmak** e, anku destê xwe bi tiştêkî dike; lê ne weha ye; wateya wê **to start/begin, başlamak** e. Ya ku wan dike biwêjî ev taybetîya wan e, her weha pir-peyv in.

Pirsa te ya ku **kategorîya lêkerên hevdanî yên bi pêşpirtik, ne wek hevdanî lê li derveyî hevdanî bi navekî din tesnîf bikin çêtir nabe?**

Na, ew ne weha ye. Ew jî hevdanî ne. Lê wek ku li jor hatiye şîrovekirin, du kategorîyên cuda yên lêkerên hevdanî hene. Bi kategorîkirinê em taybetîyên wan zelal dikin û ji hev vediqetînin. Anku ne li derveyî lêkerên hevdanî, lê di nav lêkerên hevdanî de em kategorîyeke taybet didin wan û bi wî awayî taybetîyên wan dîyar dibin, da ku ji rastnivîsê re bibe alîkar.

Rayên lêkerên hevdanî yên bi pêşpirtik/qertafan çêdibin: divê em berê beşa lêkerî bibînin; wek **'xwarin'** ji bo **'vexwarin'**ê, **'ketin'** ji bo **'daketin'**ê û hwd.

Dûre em wan wek **pêşpirtik-roya lêkerî** dîyar dikin: **ve-xw/ve-xwar**; **da-kev/da-ket**; **ra-k/ra-kir** û hwd. Sedema wê jî ew e ku di kêşanê de heke pêşpirtikeke demê yan yeke neyînîkirinê pêwîst bibe, ew dikeve navbera pêşpirtik û roya lêkerê. Mînak:

vexwarin   **ve-di-xw-e**

raketin   **ra-na-kev-e**

hilkişîn   **hil-di-kiş-e** û hwd.

Bê guman **"Ez pirtûkekê amade dikim,"** rast e; sedema wê li jor hatiye şîrovekirin.

Hêvî dikim ku ev şîroveyên zêdekirî alîkarîya zelalkirina mijarê bike.

b) Birinci tip bileşik fiillerin çekiminde *di*-fiil önceki normal kurallara göre görev yapar. Ama, fiil olmayan öge ile fiil ögesi arasına sıkışır.

Ör.: *Ez çêdikim, min çêdikir* (çêkirin'in şim. zam. ve birlş. hikâye zamanı).

Ez radibim, ez radibûm (rabûn'un aynı zamanları).

Ez lêdixim, min lêdixist (lêxistin'in aynı zamanları).

AÇIKLAMA IV. Bazı ağızlarda (Tor Abdîn, Hevêrkan), *di*-nin kullanımı için, bu tip bileşik fiiller tıpkı yalın fiiller gibi işlem görür. Bu ağızlarda *ez radibim, ez lêdixim*, vb. yerine *ez dirabim, ez dilêxim*, vb. denir.

c) Olumsuz çekim. Tıpkı *di*- fiil önceki gibi, *me*, *na* ve *ne* olumsuzluk belirteçleri de fiilin iki ögesi arasına sıkışır.

Ör.: *Ez ranabim, kalkmıyorum* (rabûn'dan).

Ez ranedibûm, kalkmıyordum.

Ez ranebû bûm, kalkmamıştım.

Ramebe, kalkma.

— 186 —

BAZ DAN, GIRÊ DAN pev re yan cîhê binivîsin?

Mamoste ev pirs pir ji me tê pirsîn, ji kerema xwe nêrînên xwe bibêje: Bazdan û girêdan wek lêker bi hev re yan cuda tên nivîsîn, kategorîya wan çi ye? Silav û rêz, RIZO

Di hawarê de "girêdan" bi hev re, "baz dan" cuda hatiye nivîsîn. Wek, "destmalên xwe girêdan"; "Konslalîn Riga baz da û çû Nemseyê."

Lê di pirtûka Mîr C. Bedirxan û R. Lescot de "baz dan" jî wek "bazdan" bi hev re hatiye nivîsîn.

Ji ber vê jî di nivîsan de “girê dan” bi pirayî pev re wek “girêdan” dinivîsin. Lê gelo dikeve katogorîya pev re yan na, bi dîtina min, na, ji ber ku “girê” bi xwe “girêk” e û bi serê xwe navdêreke xwedî wate ye. Loma dê çêtir bûya ku ew jî wek “navdêr + lêker”ên din di rewşa lêkerî de wek “girê dan” bihata nivîsîn.

Heçî “baz dan” e, ew ji xwe di Hawarê de jî cîhê hatiye nivîsîn û ya rast ew e, ji ber ku “baz” jî bi serê xwe peyveke xwedî wate ye, ji “vaz”a Avestayî maye, di Kurdî de wek “baz” cîh girtiye û hinek wate girtine. Li vir îdiayeke li dijî vê dikane ew be ku “baz dan”a me û “wazîdan”a Pehlewî ji hev bin û ji ber ku di Pehlewî de “waz-” wek pêşpirtik hatiye bikaranîn û loma “wazîdan” bi hev re wek yek peyvê hatiye nivîsîn, divê “baz dan” jî wek yek peyvê û bi hev re bê nivîsîn. Bê guman hêja ye ku meriv li ser vê îdiayê jî raweste, lê hûr bibe; lê bi qasî ku ez dibînim, “waz-” di Pehlewî de ji xwe tenê wek pêşpirtik (önek, prefix) tê bikaranîn, ez li bikaranîna wê ya wek peyveke bi serê xwe rast nehatime; di Kurdî de dijberî wê bi serê xwe jî tê bikaranîn û her weha di Pehlewî de tîpa “-î-” wan pev girê dide, lê di Kurdî de tîpeke pevgirêdanê di navbera wan (baz û dan) de tune ye.

Li ser vê pirsê we vê gave ev çend dinivîsim, pêşde ger bêtir agahî bi dest bixim, ez ê li vir lê zêde bikim.

Li gel silavên germ.

Baran RIZGAR

Gulan 2013

HEVPEYVÎN BI BARAN RIZGAR RE

Hun kanin ji kerema xwe bi kurtî li ser rewşa Kurmancî li vî welatî û xebatên we yên di wî warî de hinek agahî bidin me; çawa dest pê kir û gîhaşt çi qonaxê?

Sala ku ez ji welêt derketim û dawîyê hatim Kraliyeta Yekbûyî (KY - UK), yek ji tiştên ku ez pêşî lê hay bûm û ecêbmayî bûm, nebûn û nasnekirina Kurmancî bû. Wê demê komeleke Kurdan a piçûk hebû û ji wê komelê hinek hevalên dilsoz hewl didan ku dersên Kurmancî pêk bînin. Dûre ew xebat jî rawestiya.

Lê ya herî balkêş ku meriv jê aciz dibû ew bû ku daîreyên resmî, sazîyên dewletê wek Wezaretê Karên Hundir, Polîs, Daîra Penaberîyê û hwd yan bi zaneyî wek parçeyekê hevkarîya wan a bi Tirkîyê re yan jî ji nezanî bi Kurmancî qet mijûl nedibûn. Tê bîra min Kurdekî ku xwestibû ku îfadeya xwe ya doza penaberîyê bi Kurmancî bide bi salan li benda wan mabû ku wergêrekî peyde bikin û îfadeya wî bisitînin. Wê demê digotin, “Çi pêwîstî heye, wa ye hun ji Tirkîyê tên wê gavê divê hun bi Tirkî zanibin û bikanibin îfada xwe bi Tirkî bidin”. Dema ku li dadgehekê yekî digot “ez bi Tirkî nikanim xwe baş îfade bikim, ji min re wergêrekî Kurmancî peyde bikin”, dibû qîreqîra wergêrên Tirk, digotin, “ma we eskerî jî nekiriye, hun derewan dikin”.

Anku dewleta KY zimnen nêzîkbûna Tirkîyê li vir didomand. Lê bê guman li vî welatî dema ku daxwaz û dozên girseyî, yên gelêrî hebin, dewlet zû bi zû wan bê bersîv nahêle. Lê dîsa jî argumentek dima: “Em çi bikin, kesekî ku van karan bike, vî zimanî baş bizane tune”.

Li SOASê (Beşeke Zanîngeha Londonê ya li ser Xebatên Zanistî yên li ser Rojhilat) beşê Kurdî hebû, lê ne tu materyalên wan ne jî tevlêbûnek xurt a xwendekaran hebû, bi du-sê kesan sînorkirî bû. Anku ji wir jî tiştêk dervediket.

Wê gavê ji bo ku rê vebûya ji sê alîyan xebat pêwîst bû. **Yek** li gel sazîyên dewletê gilî û gazinek ku çima rê li ber Kurmancî venakin. **Dudu** kursên Kurdî ku ji demekê û pey ve bikanibe kadroyan derxîne, an jî qet nebe rê li ber wan veke. **Sisê** pêkanîna materyalên wek ferheng û pirtûkên hînbûna Kurmancî.

Di destpêkê de nirxandina min ev bû û min li gora vê nirxandinê ji sazîyên dewletê re bi sedan name şandin û doz kir ku di nav xebatên xwe yên ji bo civakên etnîkî de rê li ber Kurmancî jî vekin. Û di serî de min bi xwe li bender (lîman), dadgeh û hwd wek wergêr kar kir. Ji hêla din ve min dest bi kursên Kurmancî kir; çi Kurd çi ne Kurd gelek kes tev lê bûn û Kurmancîya nivîskî hîn bûn. Alîyê sisêyan jî pêkanîna materyalan bû, di wî warî de jî min sê pirtûk nivîsandine:

Ferhenga Kurdî-Îngîlîzî, Îngîlîzî-Kurdî, 1993

Dersên Kurdî (bi îzehên Tirkî), 1993

Dersên Kurdî (bi îzehên Îngîlîzî), 1996

Bi kurtî xebatên min ev in. Nuha jî bi 10an wergêrên Kurmancî yên fermî, bi 100an kesên ji Kurmancîya nivîskî haydar hene û li gelek sazîyên dewletê Kurmancî wek zimanekî muamele

dibîne, jê re wergêr tê peydekirin û weşanên xwe yên ji bo civakên herêmî bi Kurmancî jî derdixin. Di nav sazîyên ku min di vî warî de tesîr lê kirine ji beledîyan bigire heta Daîra Penaberîyê, dadgeh, polîs û heta bi Amnesty International (Sazîya Efûyê ya Navnetewî) jî hene.

Wê gavê em kanin bibêjin ku li vî welatî di van 10-15 salan de Kurmancî pêşde ketiye, rewşa wê çêtir bûye?

(Bi ken) Naxêr, xwezî weha bûya. Pêşketin û çêtirbûna rewşa zimanekî ne tenê bi yek-du faktoran lê bi gelek faktoran ve girêdayî ye, û her wisa nişit û îşaretên pêşketin û çêtirbûnê jî pir in. Heke meriv li yekê dudan tenê binêre, dibe ku meriv bigihêje encamên ne rast.

Ji alîyên ku min li jor behs kir ve, rast e, pêşketin û çêtirbûn heye; lê belê ji alîyê bikaranîna Kurmancî ve pir mixabin li vî welatî em Kurdên Bakurê Kurdistanê paşve çûne, lê pêşve neçûne. Nisbeta Kurdên Bakur ên ku bi Kurmancî dipeyivin kêr bûye, Kurmancî di nav malên Kurmancên Bakur de ji berê kêmtir tê bikaranîn û her wisa ji derveyî malê jî di nav xwe de pir kêr bikar tînin. Li gel vê yekê şîûr û haydarîya girîngîya zimên kêr e û xetera li ber Kurdên Bakur ji alîyê zimên ve kêr tê dîtin. Dê û bavên xweş Kurmancîxêv bi zarokên xwe re bi Tirkî diaxivin. Ev êdî dibe asîmîlasyona dilxwazî, ji bo zimanekî ji vê xetertir tiştêk tune. Nifş û qirnên nuh hema hema qet Kurmancî nabihîzin. Ji dê û bavan û televîzyonên Tirkî yekser xwe digihînin zimanê Tirkî, Îngîlîzî jî li xwendegehan hîn dibin û dikin zimanê duyem. Kurdî nabe zimanê sêyem jî, ji ber ku wek zimanekî di sîstema wan de cîh nasitîne. Zarokên Kurdên Bakur dibin xerîb û bîyanîyên Kurdî.

Berê avantajê xurt a zimanê me dayikên me bûn. Nuha hejmara dayikên Kurdên ku zimanê xwe derbasî zarokên xwe dikin jî kêr dibe. Ev jî ji bo miletekî bêdewlet qaydeyek e; heke dayik li zimên xwedî dernekevin, ew ziman zû dereng têk diçe.

Ev pêl ji gelek alîyan ve pir xeter û talûke ye. Dema ku xetereke bi vî rengî hebe û hejmara Kurmancîxêvan kêr bibe, pêleke neteweyî ku lê xwedî derkeve tunebe, û nifşên nuh ne Kurmancîxêv bin, xebatên akademîk û zanistî çiqas pir pêşve ketibin jî di rewşê de ne pêşketin lê paşveçûn heye; heta ne tenê paşveçûn lê ihtîmala wendakirinê jî heye; bîhna xerab jê tê.

Li gor agahîya ku hun didin, xuya dibe ku ev nêzîkî 20 salan e ku hun di nav vê xebatê de ne? Çima hun ewqasî girîng dibînin? Û çima hun tev li xebatên din nabin û her tim bêtir li ser zimên disekin?

Ji bilî hezkirin û girêdana min a xurt bo Kurmancî, ez her weha êrîşên xurt, ên sîstematîk, bi plan û program jî dibînim, da ku Kurmancî ji nave rakin; bi taybetî li Bakurê Kurdistanê û ji alîyê dewleta Kemalîst ve. Ev êrîş her weha parçeyekî stratejîya jihevixistina milletê Kurd e. Anku Dewleta Tirk armanc kiriye û li gora wê taktîk û stratejî pêk anîne ku di dema dirêj de Kurd li Bakurê Kurdistanê hebûna xwe wek netewe, wek millet nedomînin, ji hev bikevin û wek yek bi yek hemwelatîyên esil-Kurd bimînin. Wê gavê jî pirsê Kurdistanê, pirsê milletê Kurd namîne û

dewlet tenê di çarçova mafê mirovan de bi wan mijûl dibe; rexne û gazinên ji der ve weha bêtesîr dike.

Ji ber ku dînê Kurd û Tirkan ê sereke yek e, ziman dimîne wek faktoreke sereke ya cudabûna Kurdan. Ji lew re ji alîyekî ve bi demografîya Kurdistanê lîstin, ji alîyekî ve ekonomîya Kurdistanê fetisandin ku ji Kurdistanê ber bi herêmên Tirkîyê ve koçberî çêbibin, ji alîyê din ve jî bi darê zorê, bi şewitandina gundan, pêkanîna terora wek fail-meçûl û hwd, Kurd ji gund û bajarên wan ajotin bo herêmên Rojava. Paralelî vê jî qedexeyên li ser zimên, ta' de û neheqî, heqaret û piçûkxistin li ser Kurdîxêvan pêk anîn.

Ev gişt pev girêdayî ne û her yek ji wan parçeyekî stratejîya tunekirina milletê Kurd li Bakurê Kurdistanê ye. Ez xebatên xwe yên li ser zimanê Kurdî di vê çarçovê de bicîh dikim. Ji xwe heta ku ne di vê çarçovê de bin biser nakevin û meriv ji bo wan fidakarîyan jî nake.

Ji lew re zimanê Kurdî li Bakurê Kurdistanê her tim bûye qadeke girîng a têkoşîna neteweyî; dijmin ji vê xweş haydar bûye û li gora wê tev gerîyaye. Lê mixabin em nikanin bibêjin ku em jî bi qasî wan ji vê pirsgirêka yekcar girîng haydar bûne û me li gora wê di nav xebatên xwe yên sîyaseta netewî de girîngî dayê. Ango ne 20 sal lê ku ez temama emrê xwe bidimê jî, ew hêjayî wê dayinê ye. Ev jî awayekî têkoşîna sîyasî ya netewî ye.

Mamoste, ev gotinên we di berxwedan û têkoşîna netewî de cîhê zimanê Kurdî xweş îzeh dike, lê belê ez dixwazim hun ji me re mijarê çenekî din jî vekin; gelo ji alîyê kesayetî û sosyolojîk ve çiqas û çima girîng e ku Kurd bi zimanê xwe zanibin?

Bi rastî ji wan alîyan ve ne tenê Kurd divê herkes zimanê xwe zanibe, ne tenê zanibe lê baş zanibe. Lê belê ji bo Kurdan ji herkesî bêtir girîng e. Mixabin Kurdên Bakur ji bervacî ji herkesî bêtir di vî warî de xemsar in û şîûra wan kême.

Binêre demek berê anga 21ê Sibatê Roja Zimanê Dayikê ya navneteweyî bû. Ev roj ji alîyê UNESCO ve di sala 1999an de wek Roja Zimanê Dayikê hat îlankirin û sê armancên bingehîn hatin danîn:

1. Balê bikişîne ser mafê perwerdeya bi zimanê dayikê
2. Fahmkirin û şîûra civakeke pir-çand zêde bike
3. Toleransa li hemberî mirovên guhertî û cîhêreng zêde bike

Ji bo van armancan dewletên endamên UNESCO her sal wê rojê bi gelek çalakîyên pirreng pîroz dikin.

Aha ev her sê xal li ser rûyê erdê ji her civakê bêtir ji bo Kurdên Bakurê Kurdistanê pêwîst in. Lê ka haya kê jê heye? Kîjan rêxistin, partî, sazîya Kurdan di wê rojê de tişteki dike?

Hilbijartina 21ê Sibatê jî balkêş e; Bangladeş kolonîya Pakîstanê bû û Pakîstanîyan zimanê Êrdû li wan ferz dikir, rê nedidan zimanê Bengalî, di 21ê Sibata 1952an de xwendekarên Bengalî bi xwepêşaneke girseyî doza fermîkirina zimanê xwe kir, polîsan êrîş birin ser wan û 11 kes ji wan

kuştin. Ev roj ji bo bîranîna wan kuştinan hat hilbijartin. Ango ew roj di heman demê de roja bîranîna şehîdên zimanê Bengalî ye jî.

Aha divê meriv wisa li zimanê xwe xwedî derkeve. Çima? Ji ber ku, dema ku zimanek wenda dibe, miletek û kulturek hafiza xwe wenda dike, bîra wan dimiçiqe. Ziman pêweng û alava herî xurt a parastin û pêşdebirina mîrat û pêmahîyên maddî û manewî yên miletekî ye. Ji destpêkê heta dawîya miletekî zimanê wî pê re ye, jê re xizmetê dike û wî pêk tîne, diafirîne. Ger miletek ji van girîngîyan ne haydar be, an jî wan piçûk bibîne, ev ne ji xêrê re ye, ne nişitên xêrê ne; ew mîlet zû dereng dev ji miletbûnê jî berdide.

Zimanê meriv parçeyekî girîng ê karaktera meriv e. Meriv wî wenda bike, karakter û rengê meriv jî pê re derbekê dixwe. Meriv wê gavê bi wê kêmasîyê nikane bi miletên din re têkeve pêşbazîyê û her li dû wan dimîne.

Bi rastî dema ku em dibêjin Zimanê Dayikê divê ji dayikê qesta me netewe anga mîlet be. Mirovekî ku zimanê xwe yê dayikê ji bîr bike, dîsa jî heta bi derecekê dikane bi zimanekî biyanî xwe bigihîne. Lê neteweyek, miletek nikane. Eynî wek mirovekî neteweyek jî şexsîyeteke xwe heye. Şexsîyeta wî kultura wî ye; bi wê xwe ji miletên din cuda dike. Û yekemîn prensîpa vê cudabûnê jî ziman e. Ew her weha beton û alavê ragihandina kulturê ye; çand û kultur bi wî tê hûnan û bi wî derbasî nifşên nuh dibe; reng û taybetîyên xwe bi wî îfade dike.

Divê meriv şehîdketina wan 11 xwendekarên Bengalî di vê çarçovê de bibîne, anga dema ku ji bo zimanê dayikê daketin qada xwepêşanê û dizanîn ku kuştin jî mimkun bû, dudilî nekirin. Çima? Ji ber ku wan ji zimanê dayikê zimanê dayika netewe fahm dikirin. Piştî şehadeta wan bi 4 salan zimanê wan li Pakîstanê wek zimanekî fermî hat qebûl kirin, û wê jî rê li ber serxwebûna wan vekir.

Em hîna li edebîyata “kiz almîşiz kiz vermişiz” anku “me keç dane, keç anîne” guhdarî dikin. Ew bi armanca tunekirina me, helandin û asîmîlekirina me keçan didin me, hezar tiştên din dikin û jê re dibêjin “entegrasyon”, em jî navê biratîya gelan li vê yekê dikin. Divê berî her tiştî heq, hiqûq û edalet hebe. Heq û hiqûq hebe, em ne xwişk û bira bin jî em kanin pev re bijîn; lê belê heke heq û hiqûq tunebe, xwişk û biratî ji bo veşartina zilm û zor û sextekarîyê, ji bo dizîya welatekî, ji bo tunekirina miletekî qedîm tê bikaranîn.

Mamoste, ez bawer dikim piştî van îzehan girîngî û pêwîstîya zimên pir xweş tê fahmkirin. Îcar bi wê ve girêdayî, divê malbat û dê û bav çi bikin?

Bila xwe wek mensûbê miletê Kurd bibînin, Kurdbûn ne tenê aîdîyeteke etnîkî ye, ew her weha aîdîyeteke millî, yeka netewî ye. Divê ev şîûr û his hebe, û dê û bavên Kurd wê derbasî zarokên xwe bikin. Kalik û pîrikên wan bi bav û dêya wan re, û dê û bavê wan bi wan re bi çî zimanî peyivîne, bila ew jî bi zarokên xwe re bi wî zimanî bipeyivin, biaxivin. Ma ji vê tebîîtir û hêsantir tişteke heye. Ger ev nebe, wê gavê bi rastî divê meriv kûr û hûr bifikire; ji ber ku problemeke kûr

heye ku pêşedema miletê me dixê xeter û talûkan. Merivek çawa ji xisûsiyetên bav û bapîrên xwe şerm û fedî bike, an xisûsiyetên wan ên wek ziman û çand piçûk bibîne, guh nedê û ji dewsa yên wan yên xelkê, yên alemê ku bi darê zorê li wan hatiye ferzkirin, derbasî zarokên xwe bike? Bi dîtina min xwekujî û întixara herî xerab ev e.

Ger em bi vê dest pê bikin, li ser vê şîûr û haydarîya xwe ya netewî xurt bikin, dawîya mayî li gor faktorên îmkân, pêşketin, têkoşîna sîyasî û hwd tê çareserkirin.

Mamoste li Dinyê bi hezaran ziman hene, gelo cîhê zimanê me di nav wan de çi ye?

Zimanê me ji malbata zimanên Hîndo-Ewropî, şaxê Hîndo-Îranî, beşa Îranî, koma Bakurê Rojava bi serê xwe li gel zaravayên xwe komikekê pêk tîne. Farisî, Pehlewî, Belûcî û hin zimanên din ku li Îran, Pakîstan û Afganîstanê tên yan hatine bikaranîn ên herî nêzîkî zimanê me ne.

Wê gavê em kanin bibêjin ku avantajê kesên ku bi Îngîlîzî dizanin di fêrbûna Kurdî de heye?

Belê, em kanin. Ji ber ku Kurdî di warê sentaks, rêziman û hwd de, ji zimanên wek Tirkî bêtir nêzîkî zimanên Ewropî ye. Her weha ji Kurdî derbasbûna Îngîlîzî an zimanekî din ê Ewropî jî, li gora Tirkî bêtir bi avantaj e.

Ez dizanim di çarçova vê hevpeyvînê de bi firehî muqeyesekirina du zimanan nabe, lê tu dikani ji kerema xwe mînakê dudan bide ku li ser vê mijarê fikreke xwendevanan çêbibe?

Çend mînakên hêsan; **bi Îngîlîzî definite – indefinite bi Kurdî binavkirî – nebinavkirî**: one apple – yek sêv, an apple – sêvek, the apple – sêv, the red apple – sêva sor, a red apple – sêveke sor. Dîsa di Îngîlîzî de bi **“that, which, who”** û hwd hevokan yan jî parçeyên hevokan pev girê didin; em jî bi heman qaydeyê bi **“ku”** wan pev girê didin: *The book that he bought yesterday – Pirtûka ku wî doh kirî.* Tirkîya wê binivîsin hun ê bibînin ku çiqas jê dûr dikeve: *Dün satın aldığı kitap.* Her wisa nêr û mêbûn anku maskulîn û femînîn di Kurdî de heye û di zimanên Ewropî jî de heye. Her çiqas di Îngîlîzî de pir kêmbûnê jî şopa wê heye, wek **he/she – wî/wê**. Dîsa ji hev cûdakirina Present Perfect Tense û Simple Past Tense: **I have gone – Ez çûme; I went – Ez çûm.**

Di warê denganiyê de jî, wek **v** û **w**.

Û peyvên hevpar an jî bingeha wan yek jî hene: brother – bira, birader; star – stêr(k); horse – hesp; door – der, derî; drop – dilop; new – nû. Gelek in yekser û bi kurtî ev hatin bîra min.

Her wisa fonksiyon û du awayên bikaranîna **“to be”** jî dişibe **“bûn”**a Kurdî. Anku ew jî wek me ji bo pêkanîna deman lêkerên alîkar bikar tînin.

Mînak pir in, lê wek ku te jî got, em dirêj nekin.

Kêmbûnê çend peyv hene di zimanê Kurdî de?

Gîşt nehatine komkirin, lê bi gelemperî û ji hemû zaravan bisitîne divê ne kêmî 100 hezaran bin. Ango têra me dike, ne zêde be, ne kêm e. Û li hember zimanên din jî me stûxwar nake; ji bervacî bi kevnaî û esaleta xwe, bi firehîya cografya û pîrbûna nifûsa ku wî bikar tîne, çand û dîroka ku pê hatiye hûnan ji me re serbilindîyek e.

Hinek kes carina ji kêmasîya têrminolojîyê gazinan dikin.

Kêmasîya têrminolojîya modern wek di warê teknîk, zanistî, tib, elektronîk, lîngûstîk û hwd de ji bo her zimanekî pîrsgirêkek e û herkes bi awayekî çareser dike. Têrminolojîya modern %100 xwerû nabe, him ne pêwîst e û him jî ne pratîk e. Divê meriv xwe ji têrmên înternasyonal pir bi dûr nexe. Heke hebe problem, ji nebûna sazîyeke navendî ku herkes lê guhdarî bike derdikeve. Ji lew re ji her serîyekî dengê û têrmek dertê, wê gavê jî zêdebûna têrmên hevwater angoma'neyên wan yek, sergêjîyê çêdike. Pîrsgîrêka sazîyeke netewî ya zimanzanî bê çareserkirin, ev pîrsgîrêk jî bi hêsanî tê çareserkirin. Ji xwe zimanzan kêmin, ên ku hene jî ji ber nebûna sazîyeke bi vî rengî, bela wela û bi serê xwe dimînin.

Yekîtiya elfabê hatiye pêkanîn?

Cûdatîya elfaban sivik bûye, a Kîrîlî piştî hilweşîna sîstema Sovyetî rabû, maye 2; bi tîpên Erebi û bi yê Latînî. Lê pêvajo ber bi Latînî ve diherike. Em li benda rayedarên Başûrê Kurdistanê ne ku xebatên di wî warî de çenekî bilezînin. Ez bawer dikim her ku sîstema sîyasî ya neteweyî li wir bêtir rûne, ew ê jî bêtir dest bavêjin vê mijarê. Lê ji bo Kurmancî û Kirmanckî (Dimilî, Kirdkî) ew pisgirêk tune, yek elfabeya Latînî ye.

Demekê li ser hin tîpan nedihat lihevkerin, nuha ew jî rabûye û elfabeya Latînî pêwîstiyên zimanê me xweş bersîv dike. Hin rengên dengên jê re tîp tunin. Lê ew jî di her zimanî de wisa ye. Divê hejmara tîpan li derekê bê sînorkirin. Bi kurtî, di vê elfabê de çend kêmasî û tengasî, tiştên ne bi dilê min û gelek kesên din hene; lê asta Kurdên ku bi zimên mijûl dibin têrê nake ku li ser çarçoveke nîqaşkirinê û pêde pêde pêşdexistinê li hev bike; lewra ya baş vê gave bimîne.

Di warên teknîkî de wek komputer, klavye û hwd Kurdî di çi merhelê de ye?

Problemeke girîng nemaye. Em ji deqtilo xelas bûn. Êdî her tewre nivîsîn an bi dest e, an jî elektronîk e. Ji bo tîp û klavyeyên taybetî programên li gora xwe sazkirina klavye û teşeyên tîpan (fonts) hene. Meriv li komputerê siwar dike pîrsgîrêk çareser dibe. Ji xwe tenê tîpek me (ş) ne di nav karakterên ASCII yê standard de ye. Ew jî bi kopî meriv dike nav nivîsê. An jî fonteke ku tê de (ş) hebe peyde dike û li komputera xwe saz dike. Programên klavye kanin derfetê bidin meriv ku meriv li klavyê tîpan zêde bike an jî cîhên wan biguherîne.

NOT: Ev hevpeyvîn di Kovara Tevkerdê de û her weha ji aliyê rojnamevan Alî Manaz ve di Rojnameya Telegraph de jî hatiye weşandin

Sipas, Spas, Supas, Sûpas; Çawa Binivîsin

Pirs û Daxwaza Ravekirinê:

Merheba Mamoste Baran, li jêr birêz **Mam Recall / U.S.A.** wilo dibêje: “Wek hemî zarokan, min jî zimanê xwe, ji dayika xwe fêrkiribû. Lê Mamoste **BARAN RIZGAR** jî, kêmasîyên min serast kiribû / û dike”. Ez jî her wek wî his dikim, berhem û xebatên te ji bo pêşdexistinê û kêmkirina çewtîyan ji min re pir alîkarî dikin. Tu her bijî, gelek sipas. Vê carê bala we dikişînim ser tiştêkî, dibe ku hun lê hay nebûbin. Li jêr birêz **HOGIR** di nav şiroveyên xwe de pirsekê jî dike, ez fam dikim û rêz digirim ku hun dixwazin vê carê şiroveyên wî wek nêrînên cuda bimînin. Lê belê heger hun karibin ji me re bersiv bikin, wê ji bo zelalkirina babetê ji me re yarmetî bike: “Mînakek bidim lê mixabin **spas nabe sipas bi tenê, lê her wiha dibe sipas, sopas û sûpas li vir ev girêk wê çawa bê sererast kirin?**”

Li gel bersiva vê pirsê, mamoste, heger hun kanibin ji me re îzah bikin ku peyva ‘**sipas**’ ji kuderê ketiye nav zimanê me, em ê gelekî sipasdar bibin; ji ber ku li ser wê jî em cî bi cî şiroveyên bi nakokî dixwînin, hinek tew dibêjin ne bi Kurdî ye û serê me tevlihev dibe. Rêz û silav ji bo te mamosteyê hêja. **DELAL**

Ez bi tevlêbûna we û domandina eleqeya pêşdexistina zimên pir kêfxweş dibim. Ez jî wek we em gişt hewl didin ku pêşde bixin, alîkarîya hev bikin, ji hevdu hîn dibin, hun her bijî. Ez di wê nivîsê de bi gelemperî li ser bi du-sê dengdaran destpêkirina peyvên Kurdî rawestîyam, lewra **sipas** jî tenê yek ji mînakên bû. Va ye ji bo we û kesên din ên ku meraq dikin, nivîsekê li ser **sipas** amade dikim. Silabên germ. **BARAN RIZGAR**

SIPAS ÇAWA BINIVÎSIN?

Bi rastî di pirsê li ser awayên guhertî yên bilêvkirina ‘**sipas**’ de hema hema bersiv jî heye. Di mînakên **sîpas, sopas, supas** û hwd de dîsa hewldanên bikaranîna tîpeke din di navbera ‘**s**’ û ‘**p**’ de hene (î, o, u, û); wê gavê xala ku ez dixwazim balê bikişînim ser zelaltir xuya dibe ku ne mijareke herêmî, lê gelemperî ye ku dengêkî têxin navbera **s** û **p**, û di mînakên de jî wanî xuya dibe, dengêkî dixin navbera dengdaran û dest bi peyvê dikin. Îcar bi ya min ‘**spas**’ ne li gora denganiya Kurmancî ye, du-kîtan (hece)

wek yek-kîtê dinivîse; ji bo yek-kît û çar-tîp mînak **dest** e: **dest** bidin ber **sipas** û hun ê cudatîyê bibîn; **dest** bi carekê ve ji dev diherike, lê **sipas** ne weha ye, bi carekê, bi kîtekê dernayê. Ji ber ku du dengdêr tê de hene: **i** û **a**.

Îcar heke em ji ewên din yekê hilbijêrin, wê gavê divê em bipirsin ku gelo kîjan herî pir nêzîkî orîjînalê vê peyvê ye; **sîpas**, **sopas**, **supas** an **sipas**? Di pratîkê û nivîsê de kîjan ji wan serdest e? Bi dîtina min, piştî ku em serwext bûn ku di navbera 's' û 'p' de dengê heye, wê gavê 'spas' dikeve û di pratîkê û nivîsînê de **sipas** dimîne awayê serdest.

Her weha li gora çavkanîyan, ne **Farisîya** rojane, lê di ya fermî de 'spas' heye. Her weha di zimanê **Ûrdû** de jî **sipas** hem wek peyveke xweser û hem jî di nav peyvên hevdañî (hevedudañî) de heye; wek mînak, xelateke akademîk a bi navê '**Nîşan-î-Sipas**' heye. Em kanin ji bo delîlê ku di navbera 's' û 'p' de dengê heye li van zimanan jî binêrin, ji ber ku wan jî wek me têra xwe ji zimanê kevnar ê **Arî** peyv wergirtine û xuya ye ku **sipas** jî yek ji wan e. Ji bo me ya girîng di avabûna Kurdî Kurmancî de deng çawa saz bûne.

Di ferhengên Farisî de **sipas** û **sipasguzar** tên dîtin, bi wateya **sipas**, **şukir** û **şukranê**. Her weha di Farisî de peyva **nasipas** heye, bi wateya **bêbext**, **bêwefa**, **nankor** an ku **bêsipas**.

Di ferhengên Ûrdû de **sipas** heye, bi wateya **sipas**, **şukir**, **şukran**; **ewlehî**, **ewlekarî** û **parastinê**:

Xuya dibe ku 'spas' wek peyveke kevnar a Arî ji zimanê Pehlewî ku di serdema Sasanîyan de serdest bû, derbasî zimanê Farisî, Kurdî û hwd bûye.

Em di helbesteke Fîrdewsî (Ferdewsî, 940-1020) de jî bikaranîna vê peyvê dibînin:

sipas az khudavand-i khurshid u mah // kih rastam zi buzarjumihhr u zi shah, (thanks be to God, lord of the sun and the moon, that I was [finally] rid of Buzarjumihhr and the king) (Sipas ji Xwedayê Roj û Heyvê re // ku ez ji Buzarjumihhr û şah filitîm.) (M, 8:206, v. 2626).

Poet and Hero in the Persian Book of Kings by Olga Davidson

Di ferhenga Pehlewî ya D. N. MACKENZIE de weha ye: **spas** [sp]s I M]s-, (sp]s, N **sipas**] service, gratitude, thanks.

Li vir M ji bo Farisîya navîn û N jî ji bo Farisîya nûjen e. Anku li gora wî jî, ji dema navîn û berî wê ber bi dema nûjen ve 'i' lê zêde bûye.

Ji alîyê etîmolojîyê ve mimkun e ku reha vê peyvê heta bi peyva proto Hind-Ewropî 'spek' biçe. Berî ku bigihêje wir, dê rêya xwe bi Avestayî û Sanskrîtî jî bixe. Lê ew ne mijara vê nivîsê ye, em wê ji etîmologan re bihêlin, dîsa jî ji bo agahîyê, ev peyvên jêrîn hene:

1.1.1. is based on root nouns like *spek- (cf. the root noun of Av. *spas-*, Skt. *spás-*, Lat. (*au-*, *haru-*)*spex* 'watcher' vs. *i*-present in Av. *spasiiēiti*, Skt. *pásyati*, Lat. *speciō*) ⇒ *spek-on- (Av. *spasan-*), rather than on verbal stems,³ these *n*-stems may be summarized as denominal derivatives denoting individuals characterized by the base word: a *spekon- is someone whose essential function is that of watching, while *Rūfō* is a person characterized and singled out as being redhaired.⁴

Indo-European Word Formation, Museum Tusculanum Press, Edited by James Clackson and Birgit Anette Olsen

Hinek jî dibêjin, 'sipas' ji zimanê Rûsî ji gotina **спасибо** (spasîba) derbasî Kurdî bûye (**снас/спас/бипарêze** + **бор/Xwedê**, anku **Xwedê bîparêze! Xwedê razî!**).

Lê her çiqas di zimanê Rûsî de hebûna peyva **спасибо** (spasîba) rast be jî, li gora delîlên jorîn bêtir li gora heş û aqil e ku ew wek peyveke kevn a Arî ji reheke Hind-Ewropî ji me re mabe.

Li ser peyva 'sipas' bila vê carê jî ewqas be.

Hêvî dikim ku ji bo ronîkirinê alîkarîyê bike.

Baran RIZGAR

Persian

Noun

سپاس (sepās)

1. thanks
2. gratitude

Related terms

- سپاسگزار (sepāsgozār)

department of Urdu in [Sindh University](#). For his academic services he was honoured with various level of awards like the Presidential award *Sitara-i-Imtiaz*, *Naqoosh award*, *Iqbal award* and *Nishan-i-Sipas*.

Urdu

Etymology 1

Noun

سپاس (supās) *m* (Hindi spelling सुपास)

1. security
2. preservation
3. safety

Etymology 2

From Persian سپاس (sepās).

Noun

سپاس (sipās) *m* (Hindi spelling सिपास)

1. thanks
2. gratitude
3. praise

Thanks

English

To: ↑↓

Russian

Translate

межд. спасибо
г. благодарить, поблагодарить

TEWANDINA NAVDÊR Û CÎNAVAN, TEWANG

Tewandin bi wateya peyvê nêzîkî 'xwar kirin', 'badan' û hwd e. Bi Îngilîzî wek 'to bow' an 'to bend'.

Lê belê di rêzimanê (gramer) de ew ji bo di hin rewşan de bi paşpirtikan lêzêdebûn an guherîna **navdêr** (noun) û **cînavan** (pronoun) tê bikaranîn. Bi Îngilîzî ji vê rewşa rêzimanî re 'inflection/inflexion' dibêjin. Heke peyva tewandî lêkerek be, wê gavê jî jê re 'kişandin' (bi Îngilîzî 'conjugation') tê gotin. Hinek kes ji wê re jî dîsa tewandin dibêjin. Lê rewşa guherîna lêkeran û ya navdêr an cînavan ne yek e, lewra dibe ku çêtir be heke em jî wek Îngilîzî ji bo di hin rewşên rêzimanî de guherîna lêkeran 'kişandin/conjugation' bibêjin. Dîsa jî dema ku radera (mester) lêkerê wek navdêr tê bikaranîn, ew êdî nayê kişandin, lê tê tewandin: **Mesrefê hatinê ji yê çûyinê kêmtir bû.**

Bê guman tenê bi vî awayî tarîfkirin têra têgîhaştineke zelal nake û divê meriv mînakên bide û her weha rave (îzeh) bike ku cînav û navdêr di kîjan rewşan de tên tewandin, di kîjan rewşan de paşpirtikan distînin, di kîjanan de forma xwe diguherînin û di kîjanan de jî peyveke guhertî (cuda) tê bikaranîn.

1) TEWANDINA NAVDÊRAN

Bi Îngilîzî jê re 'noun in oblique case' tê gotin. (*Dersên Kurdî / Learn Kurdish, rûpel 32*)

Navdêr di rewşên tewandî de paşpirtikan (suffix) distînin. Paşpirtik li gora zayend (nêr an mê, maskulîn an femînîn) an yekjimar-pirjimar bûna navdêran diguherin.

Paşpirtikên tewandina navdêran (noun in oblique case) ev in:

-ê ji bo navdêrên mê (Eşan, dar, bizin, mal, pêûs û hwd)

-î ji bo navdêrên nêr (Azad, bajar, gund, dest, nan û hwd)

-an ji bo navdêrên pirjimar (ji yekê bêtir)

pelên daran

dengê bizinan

Pêûsan tûj bikin.

Li malan lêgerîn kirin.

Gundan bombebaran dikin.

lawê Eşanê

pelên darê
Bizinê bidoşin.
Em ê herin malê.
Pênûsekê bide min.
Em çûn dikanekê.

Li bajarekî hat dîtin.
Em çûn gundekî.
Di destekî de gopalek hebû.
Ez kanim nanekî bixwim.

Di mînakên jor de navdêrên nebinavkirî (indefinite) ku **-ek** yan **-yek** distînin hatine bikaranîn. Heke navdêr binavkirî (definite) be, gelek herêm (î) naxin dawîya navdêrê, anku wê natewînin; li hinek herêman ji dewsa lêzêdekirina 'î', 'a'yeke navdêrê dikin 'ê' û tewandinê bi wî awayî dikin (li hinekan hem 'a' hem jî 'e'). Bêtir ji bo navdêrên yek-du kite vê yekê dikin, lê heke di navdêrê de 'a' yan 'e' tunebe, wê gavê hema wek xwe dihêlin. Ji ber ku navdêrên mê wek xwe namînin, bi 'ê'yê tên tewandin, cudatîya zayendan dîsa jî dîyar dibe.

kanîya gund(î)	yekser dibêjin	kanîya gund
kurê Elî(yî)	yekser dibêjin	kurê Elî
Bide Kawa(yî)	dibêjin	Bide Kawê an jî Bide Kawa
Ez çûm aş(î).		Ez çûm êş.
Werin bajar(î).		Werin bajêr.
Ba(yî) lêxist.		Bê lêxist.
Me li mar(î) da.		Me li mêr/mar da.
Ji Osman(î) re bibêje.		Ji Osmên re bibêje, an jî ji Osman re bibêje.

2) TEWANDINA CÎNAVAN

Cînav bi giştî du kom in: **ên xwerû** (netewandî, nominative) û **ên tewandî** (oblique)

Cînavên Xwerû	Cînavên Tewandî
ez	min
tu	te
ew	wê
	wî

em	me
hun	we
ew	wan

Bi rastî **wî**, **wê** û **wan** ji **ewî**, **ewê** û **ewan** tên, anku hatine tewandin, lê dûre kurt bûne, lewra wek peyvên cuda xuya dikin. Ên din peyvên cuda ne.

Mînak:

Ez **te** dibînim.

Min tu dîtî.

Bide **min**.

partîya **wan**

dengê **wî**

keçika **wê**

welatê **me**

Ew ê li **me** vegerin.

Cînavên pirsê yên wek **kî û **kîjan** jî ditewin.**

Kî ji bo rewşa **xwerû** (netewandî) û **kê** jî ji bo rewşa **tewandî** tê bikaranîn.

Xwerû

Tewandî

kî

kê

kîjan

kîjanî (nêr)

kîjanê (mê)

kîjanan (pirjimar)

Kî diçe?

Kê ew anî?

Kî hatiye?

Kê li wî xistiye?

Kî dirêj e?

Destê **kê**?

Lawê **kê**?

Yek ji wan dixwîne.

Kîjan ji wan dixwîne?

Kîjanî xwendiyê?

Kîjanê xwendiyê?

Kîjanan xwendiyê?

Pênûsa yekî

Pênûsa kîjanî?

Pênûsa yekê

Pênûsa kîjanê?

Pênûsên hinan (hinekan)

Pênûsên kîjanan?

3) NAVDÊR Û CÎNAV DI KÎJAN REWŞAN DE DITEWIN?

A) XWEDÎTÎ (MILKÎYET, POSSESSIVE)

Dema ku navdêr an cînavêk wek xwedîyê tiştekî were bikaranîn, ditewe, yan jî cînava xwerû cîh dide cînava tewandî:

navê keçikê

bavê lêwik (ji dewsa lawik, lawikî)

bazinê Dilberê

Kûçikên bajêr (ji dewsa bajar, bajarî)

kerê gundîyekî

bavê Serbestî (bavê Serbest)

porê jinekê

şaxên daran

gotinên gotinbêjan

kera wî

destmala wê

gotinên wî

xanîyê me

gotinên we

destê min

zimanê wan

pirsa te

B) DI DEMÊN BORÎ DE WEK KIRDEYA (SUBJE, KIRYAR) LÊKERÊN TRANSÎTÎV

Min ew dît.

Te çi kir?

Wê ji kê re got?

Wî çi veşart?

Me jê re hilaîye.
We xanî firot?
Wan çi pirsî?
Zelalê ew da min.
Karmendekî telefon kir.
Xwendekar^{an} alîkarîya me kir.

C) DI DEMA NUHA Û DEMA BIHÊ (PÊŞÎ) DE WEK SERVEKA (OBJE, BIRESER) LÊKERÊN TRANSÎTÎV

Ez **te** dibînim.
Tu **min** dixapînî.
Ew ê **wê** birevîne.
Em ê **wî** bidin we.
Hun ê **wan** ji me re bişînin.
Ew ê **we** serwext bikin.
Kî yê **me** perwerde bike?
Ew Zelalê dibin kuderê?
Em pênusekê bikin.
Hun ê yekê tenê bînin.
Kevçiyekî bişon.
Ew ê bajar^{an} bixemilînin.
Ez ê peyv^{an} ducar bikim.

D) WEK SERVEKA (OBJE) DAÇEKAN (PREPOSITION)

Li **wî** binêre.
Ji **wê** re bibêjin.
di mal^{an} de
di gundekî de
li malekê
di ser **me** re
bi **wan** re

E) DI REWŞA BANGÊ/BANGKIRINÊ DE

-o   ji bo navdêrên nêr (maskulîn)
-ê   ji bo navdêrên mê (feminine)
-no,-ino   ji bo navdêrên pirjimar (plural)

Lo Derwêşo! Derwêşo!
Lê Zelalê! Zelalê!
Gundîno!
Keçikino!

Di peyvivîna rojane de pirê caran 'î' dikeve û hem piştî dengdêrekê hem jî piştî dengdarekê '-no' tenê tê bikaranîn:

Kurdno! Keçikno! Mamostenno! û hwd.

4) TEWANDINA HEJMARAN

Hejmar heke wek cînav an navdêr bêm bikaranîn, ew jî dikanin di heman rewşan de werin tewandin:

Çaran bide min, pêncan bide wî.

Bide pêncan.

Şeşan bişînin malê.

Min ji yekê re got.

Yekî bera wan da, yê din têkil nebû.

Hejmar her weha ji bo rêzîkirinê jî dikanin bêm tewandin:

xwendekara çaran (çarem, çaremîn)

lîstîkvanê şeşan û hwd.

Hêvî dikim ku mijar çenekî hatibe ronîkirin, heke hîn jî dereke ne zelal hebe, ji kerema xwe bê dudilî bipirsin.

Baran RIZGAR

Bi silavên herî ji dil ve mamosteyê zana û qedirbilind!

Pirsa min dê di derbarê tewanga nêr de be. Herhal tewanga mê cîhê xwe bi awayekî xwezahî girtiye di nêv zimên de. Lê gava em tewangê ji bo peyva nêr bikartînin li gor min ji bo hin peyvan pirsgirêkek watehî çêdibe.. Mamoste bi destûra te dixwazim mînakek bi zimanê tirkî bidim da ku mebesta xwe bikaribim derbînim: "aklin faaliyetlerinin temeli zihinsel süreçlerce oluşturulur"

aklî faaliyetlerin temeli zihinsel süreçlerce oluşturulur"

Bi texmîna min, tewang di hemberiya kurdî de ji bo hevoka yekemîn pirsgirêk çênake: bingeha çalakîyên ~<>ji aliyê pêvajoyên zêhnî ve têt çêkirin.

Lê peyva heş ji bo bergind/ hemberiya "aqil" a di hevoka duyemîn de, dê bi kîjan formê were nivîsandin? Silav û rêz. **ORHAN**

YILDIRIM

Gelek silavên germ ji min jî û dîsa sipas dikim ji bo tevlêbûn û şewirê.

Belê rast e, tewanga nêrzayendan di rewşa binavkirî de li piranîya herêman ketiye, lê di rewşa nebinavkirî de parastî ye. Wek piranîya herêman dê bibêjin, "**rengê hesin**", "**nexweşîya heş**" û hwd, li şûna ku "**î**" li dawîya wê zêde bikin, navdêrê wek xwe dihêlin, tişteki lê zêde nakin. Sedemeke mihtemel jî ew e ku "**î**" li dawîya navdêran peyvên nuh çêdike, loma dikane wateyê biguherîne.

Bala xwe bide ku di rewşa nebinavkirî de bê îstîsna hemû herêm navdêra nêr bi "**î**" ditewînin. Wek: **dengê karkerekî, naxira gundekî, hêza destekî, bi guhekî, bi heşekî** û hwd.

Ev mînak gişt li hemû herêman bi "**î**" ditewin, lê dema ku dikevin rewşa binavkirî, anku **-ek** radibe, piranîya herêman "**î**" bi kar nahînin û ev yek êdî di gramerê de hatiye naskirin, ew jî wek alternatîvekê tê dîtin: **dengê karker(î), naxira gund(î), hêza dest(î), bi guh(î), bi heş(î)**.

Di hevoka ku tu dibêjî de tewandina "**heş**" ne pêwîstîyeke misoger e, "**çalakîyên heş**" bi her du awayan jî mesajê dide. Ne misogerîyek e ku em wê bikin "**heşî**" yan "**heşîn**".

Silavên germ.

BARAN RIZGAR

Hatin, Werîn/Werîyan/Weryan, Bê/Bihên û Were yan Werin

Du lêkerên me yê cuda hene ku wate û fonksiyonên wan yek in: **hatin** û **werîn** (**werîyan/weryan**); bi wateya bi Îngilîzî **to come** yan bi Tirkî **gelmek**.

Lê belê di bikaranîna roja me de, lêkara **werîn/weryan** tenê wek fermanî, bilanî, hekanî û dema bê/bihêk tê bikaranîn. Her çiqas meriv cîh bi cîh li şopên wê rast tê jî, bikaranîna demên din ji zimanê rojane rabûye. Mînak em êdî rastî bikaranîna wê ya di **dema nuha** û **demên borî** de nayên.

Lê belê **'hatin'** di hemû deman de tê bikaranîn.

Hatin bi xwe jî du formên xwe yê kişandinê hene: forma rêzdar anku li gora rêzê û forma kurtkirî yan kelijandî.

	<u>AWAYÊ KURT</u>			
	Yekjimar	Pirjimar	Yekjimar	Pirjimar
Fermanî - Hatin:	Bihê-Nehê	Bihên-Nehên	Bê-Neyê/Nê	Bên-Neyên/Nên
Fermanî - Werîn/Weryan	Were	Werin	--	
Dema Nuha	<u>Hatin</u>	<u>Hatin (Kurtkirî)</u>	<u>Werîn/Weryan</u>	
	<u>Neyînî</u>	<u>Neyînî</u>		
	Ez dihêm nahêm	Ez têm nayêm	--	
	Tu dihêyî nahêyî	Tu têyî nayê/nayî		
	Ew dihê nahê	Ew tê nayê		
	Em dihên nahên	Em tên nayên		
	Hun dihên nahên	Hun tên nayên		
	Ew dihên nahên	Ew tên nayên		

Bilanî   **Hatin**   **Hatin (Kurtkirî)**   **Werîn/Weryan**

Neyînî

Neyînî

Ez bihêm	nehêm	Ez bê	neyêm/nêm	Ez werim
Tu bihêyî	nehêyî	Tu bêyî/bê	neyê(yî)	Tu werî
Ew bihê	nehê	Ew bê	neyê/nê	Ew were
Em bihên	nehên	Em bên	neyên/nên	Em werin
Hun bihên	nehên	Hun bên	neyên/nên	Hun werin
Ew bihên	nehên	Ew bên	neyên/nên	Ew werin

Dema Pêşî/Bihêk   **Hatin**   **Hatin (Kurtkirî)**   **Werîn/Weryan**

Neyînî

Neyînî

Ez ê bihêm	nehêm	Ez ê bê	neyêm/nêm	Ez ê werim
Tu yê bihêyî	nehêyî	Tu yê bêyî	neyê(yî)	Tu yê werî
Ew ê bihê	nehê	Ew ê bê	neyê/nê	Ew ê were
Em ê bihên	nehên	Em ê bên	neyên/nên	Em ê werin
Hun ê bihên	nehên	Hun ê bên	neyên/nên	Hun ê werin
Ew ê bihên	nehên	Ew ê bên	neyên/nên	Ew ê werin

Dema Borîya Têdayî   **Hatin**   **Hatin (Kurtkirî)**   **Werîn/Werîyan/Weryan**
Simple Past Tense   **Neyînî**

Ez hatim	nehatim	--	--	werîyam (weryam)
Tu hatî	nehatî			werîyayî (weryayî)
Ew hat	nehat			werîya (werya)
Em hatin	nehatin			werîyan (weryan)
Hun hatin	nehatin			werîyan (weryan)
Ew hatin	nehatin			werîyan (weryan)

Wek ku me li jor got, ‘**hatin**’ di hemû deman de kane bê bikaranîn, lê belê ‘**werîn/werîyan**’ di hin deman de êdî qet nayê yan pir kêr tê bikaranîn. Lê belê dîsa jî di demên mayî de pir belav û li seranserî Kurdistanê tê bikaranîn û heta di fermanî de cîh li ‘**bihê/bê**’ya ‘**hatin**’ê teng kiriye û herî pir ‘**were**’ yan ji bo pirjimarîyê ‘**werin**’a ‘**werîyan**’ê tê bikaranîn. Mînak:

Êvarî zû **bên/bihên/werin** malê, xalê we yê **bê/were**.

Piraniya Kurdan ê hez bikin ku di vê hevokê de 'werin' bi kar binin. Ne ji ber ku 'bên/bihên' çewt e yan wateya xwe nade, lê hema dema ku em dibêjin 'were' yan 'werin' dilê me bêtir li fermanî rehet dibe. Erê lêkera 'werîn/werîyan' di hin deman de ji pratîkê ketiye, lê belê di demên mayî de bi xurtî û belav tê bikaranîn û heta 'here-were' bûye yek ji sembolen Kurmancî.

Di demên din de her du lêker pir bi hêsanî kanin li şûna hev werin bikaranîn:

Heke ew were, ez ê jî werim.

Heke ew bê, ez ê jî bêm.

Dema ku ew werin, em ê bên ba we.

Dema ku ew bên, em ê werin cem we.

Heya ku xanî bên/werin rûxandin, ew ê tê de bimînin.

Divê hun bên/werin.

Bila êvarî zû bên/bihên/werin malê, bavê wan ê îşev neyê/nê.

Her du lêker ji bo pêkanîna pasîv/tebatî jî tên bikaranîn:

Ew ê were/bê xwendin.

Heke ew bên/werin girtin, ew ê bên/werin desteserkirin.

Hema hema hemû Kurdîxêv nasyarî her du lêkeran in û ev rewş ji aliyê têgîhaştinê yan rêzimanê ve tu pirsgirêkan pêk nahîne, ji bervacî, rengî û dewlemendîyekê pêk tîne.

Hêvî dikim ku ji bo ronîkirina mijarê bibe alîkar.

Baran RIZGAR

spas-sipas, spî-sipî, şkestin-şikestin, stendin-sitendin û hwd

Mamosta dem baş. Di nivîsên kurdî de carina rastî nakokîyan tîm mînak: braştin, şkestin, spas, ,frotin, kulîlk, spi û spehî hwd. Û hinek gotinên bîyanî wek klasîk, plan, trê.

Mamosta, lê mixabin ev gotin bi du awayan tîm nivîsandin, wek braştin dikin biraştin, spas dibe sipas, şkestin dibe şikestin, kulîlk dibe kulîlik, spî dibe sipî û plan dibe pîlan, her wiha jî dibe pîlan.

Mamosta kîjan ji wan rast e û çima? Hêvî dikim ku zimanê me ber bi yekîtîyê ve biçe. Bila yek awa bê karanîn. Mamosta, pirsek din: hingiv, piling, deng, ling, deng û hwd; Ne mîna 'hang' Înglîzî tê bilêvkirin? Ew deng di Kurdî de heye yan nîne? Mamosta, pirsên min pir in, ditirsim ku nexweşîyê çêdikim, spas ji bo derfeta te dayî me.

Silav û rêz

HOGIR BALIC

Bi dîtina min û li gora çavdêriya min, di Kurdî Kurmancî de peyv bi du yan sê dengdaran (consonant) dest pê nakin. Meyl ew e ku di destpêka peyvê de dengê 'î' bi lêv bikin, tîxin navberê. Ev yek di kîtekirinê de zelaltir xuya dibe. Meriv dema ku wan peyvên kîte bi kîte bi lêv dike, meriv dengê 'î' bi derb bi lêv dike.

Di Înglîzî, Almanî û hwd zimanê bîyanî de, 'î' naxin navberê, ji ber ku alfabe yên wan wek a me bi awayê fonetîk (yek tîp - yek deng) cîh nadin tîpeke ku tenê ji bo dengê 'î' tê bikaranîn. Yê me ji ber ku tîp heye û deng jî di destpêka peyvê de tê derxistin, çêtir e ku em tîpa 'î' tîxin navberê.

Çima bi taybetî di destpêkê de? Ji ber ku Kurmancî meyla xwe heye ku du destpêka peyvên de xwe bisipêre dengdêrekê (vowal) û ji wir bi hêsanî derbasî dawîya mayî ya peyvê bibe. Du yan sê dengdar (st, sp, şk, str û hwd.) li pey hev wê hêsanîyê asteng dikin. Berî wan dengdêrek hebûya, ew asteng dernediket. Ewên ku berê di kîteya wan a yekem de 'i' hebûye, lê di pêvajoyê de ew kîte ketiye, 'i'ya xwe derbasî kîteya dû xwe dikin, wek histûn, istûn, sitûn; histû, istû, sitû. Ji vê re metatez tê gotin.

Lê belê, heke kîteyek were serê peyvê, dîsa ji bo xweş herikandina peyvê dikane dengdêra 'î' biweşîne/bixe. Mînak: mirin - bim're (ji dewsa 'bimire'; heke bê kîtekirin, 'î' vedigere, bi-mi-re); sitendin - bis'tîne (ji şûna 'bisitîne'), şikestin - biş'kê (ji şûna bişikê); sipî (si-pî) - berfes'pî (ji dewsa berfesipî). 'Sipas' bi dîtina min 'î' distîne. Di kîtekirinê de zela dibe (si-pas), heke meriv hewl bide ku wek yek kîte (spas) bixwîne, divê meriv peyvê bilezîne, wek ku xwe çeng bike, hewldanekê pêk bîne.

Li vir divê biryarek tevayî bê dayin ku her çende di radera lêkerê de 'î' hebe jî (wek 'mirin'), dema ku kîteyek tê ber, ji bo hêsanîyê herikînê di axaftinê de 'î' dikeve, ne di raderê de, ji ber ku nabe, 'mrin' çewt

e; tîpa deng heye, divê bê bikaranîn, lê belê di rewşa tewandî de, wek **bim're**, **dim'rim** (**bimire**, **dimirim**) û hwd, em 'î' bixin an bila li cîhê xwe bimîne, em tenê wek mijareke bilêvkinê lê binêrin? Mînakên din jî hene, **girtin** jî weha ye: **Big're** ji dewsa **bigire**. Ji bo hêsankirina hînbûnê 'î' di rewşa tewandî de jî bimîne, çêtir dibe. Lê ji bo hêsankirina herikînê, di tewandinê de xistina 'î' hêsantir dibe. Di her awayî de, divê di rewşa netewandî (rader, rader-navdêr) de, 'î' bê bikaranîn. Min di vê **nivîsê** de jî li ser ketina dengê 'î' agahî dane.

Ji bo peyvên bîyanî yê bi vî rengî ku em bi kar tînin, heke em bixwazin di navbera orîjînalên wan û bilêvkirina xwe de mêzînekê pêk bînin, du qaydeyên me dikanin hebin:

1) Heke di orîjînalê wê de du dengdar li pey hev hebin, wek xwe bimînin. Mînak: **plan** dîsa wek **plan** bimîne, 'î' yan 'î' nexer navberê. (Ên ku wek **pilan** an **pîlan** dibêjin/dinivîsin jî, ne ji ber çewtî bûnê, li ji ber wek ku min li jor got, herikîna danganîya Kurmancî wisa dixwaze, wanî dikan.)

2) Em dengê 'k' (bi Îngilîzî pirê caran wek 'c' dinivîsin, wek **cake/kek**) di nav peyvên weha de dîsa wek 'k' bihêlin; di piranîya zimanan de jî weha ye.

Ev her du qayde ji bo ku em nêzikî orîjînalê bimînin, anku di navbera orîjînalê û bilêvkirina me de mêzînekê pêk were, dikanin rêberîyê bikin. Lê heke em bêjin devê me çawa herî hêsan digere, em nivîsîna wan jî li gora wê biguherînin, (di Soranî de bi piranî wisa dikan) wê gavê bi rastî devê Kurdî Kurmanjî bêtir meyl heye ku 'q' û di navbera du dengdarên destpêka peyvên de 'î' bi kar bîne. Mînak: **klasîk** wek **qilasîk** dixwînin, **bank-banke** wek **banqe**, **fax (faks)** wek **faqs**, **contra-kontra** wek **qontra**, **train** wek **tirên**, **krîz** wek **qirîz/kirîz**.

Li vir çend peyvên mînakên bi her du xalên jorîn re têkilîdar jî dixwazim bidim, da ku danganî û herikîna danganîya Kurmancî çêtir bê dîtin:

stop – îstop; dema ku em 'stop' bi lêv dikan, meyl ew e ku em bibêjin **îstop**

stasyon – îstasyon; dema ku em 'stasyon' bi lêv dikan, meyl ew e ku em bibêjin **îstasyon'**

stepne-îstepne; dema ku em 'stepne' bi lêv dikan, meyl ew e ku em bibêjin **îstepne'**

Ew jî dîyar dikan ku devê me hez nake bi du dengdaran dest bi peyvên bike, lewra tîpa 'î' di zimanê me de pircar û fonsiyonel tê bikaranîn; heke valahî hebe, tije dike; bargiranî hebe, sivik dike, bar dihavêje. 'î' jî gelek caran ji bo vê hêsan herikînê dikeve. »**bixwînin**

Encam:

1) Meyla Kurdî Kurmancî ne li ser bi du yan bêtir dengdaran destpêkirinê ye. Piranîya lêkerên bi vî rengî 'î' dixin navbera dengdaran, lê dema ku ditewin, pêspirtikan distînin, dikanin 'î'yê bixin. Mînak: **mirin-bim're**, **sitendin-dis'tînim**, **şikestî-dis'kê** û hwd.

2) Peyvên ji zimanên Ewropî deynkirî ku bi du dengdaran dest pê dikan, dikanin wisa bimînin, da ku ji orîjînalê bi dûr nekevin. Mînak: **klasîk**, **plan** (ji bo bikaranîna 'q' û 'î' li jor binêrin).

Kulîlk-kulîlik: awayê **kulîlik** bêtir li derdora Amedê lê rast têm. Ez bawer nakim ku 'î' pêwîst be. '-ik' ne ji bo hûredariyê ye ku em bibêjin, bila forma paşpirtika **-ik xera** nebe, wek **mêr/ik, keç/ik, kêr/ik**. Ji ber ku 'kulîl' bi tena xwe tiştêkî nabêje, yê din em dizanin çî diqewime. Her weha di Kurmancî de dengên 'ik' piştî dengdêran belav tên bikaranîn û bi gelemperî pêwîst nabînin ku 'î' têxin navberê, bikin 'lik'. Mînak: **delk, helk, milk, kelk** û hwd.

Rast e dengê 'ng, ing, îng' li paş dengdêrekê di zimanê me û yê Ewropî de fenomeneke hevpar e. Em wê wek **zeng, zing, ling, sing, sîng, deng, şeng, ving** bi kar tînin. Ew jî wek **king, ring, hang**; li paş lêkeran jî wek **-ing** û hwd bi kar tînin. Lewra pêwîst nake ku em di peyvên bi vî rengî de 'î' têxin navberê, bi rastî wê dijwarîyan jî pêk bîne. Bala xwe bidê, cîhê ku em 'î' dixinê, dîsa destpêka peyvane, wek ku li jor hat gotin, ji ber ku meyl tune ye ku bi du dengdaran dest bi peyvane bikin.

Hêvî dikim ku mijarê çenekî ronî bike

Baran RIZGAR

a, an, ê, ên - ya, yan, yê, yê; di...de/da, ji...re/ra û hwd.

Mamosta dem baş, wek berê min got ez dixwazim zimanê kurdî fêr bibim yan hîn bibim. Ji kerema xwe eger tu ji me re ronî bikî wê pir baş be.

Çima hin deman tu (**a,an,ê,ên**) bi kar tîni û hin deman (**ya,yan,yê,yê**) bi kar tîni?

Li vir mamosta pirs dikim eger yek awa bi tenê bê bikaranîn ne baştir e ? Kîjan rast e? Mamosta mînakek di jiyana me ya rojane de derbas dibe:

1-Bi **ya** min bike

2-Bi **a** min bike.

Mamosta gelek caran dibînim ku tu peyva 'tarîf' bi kar tîni, pirs dikim ma ew peyv bi Kurdî nîne? Minak 'pênas' yan 'danasîn' jê re te nedîtîye yan ev her du peyv şaş in?

Mamosta ji bo karê te bejina xwe ji keda te re ditewînim. Mamosta pirsgirêkek din rast têm, dema nivîsên Kurdî dixwînim, mînak: **di malê de** yan **di malê da**, kîjan ji wan rast e? Her wiha 'ji me re' yan 'ji me ra'?

Silav û rêz

HOGIR

BERSÎV

Dem xweş, dîsa ser seran, ser çavan re hatiyî. Bi rastî tu li karê xwe pir hûr û kûr dibî, û ez jî bi vê yekê kêfxweş im. Hêvî dikim ku hemû xwendekarên Kurdî (em gişt xwendekar in, pêvajoya hînbûna zimên tu caran naqede, her domdar e) wisa bi girîngî bi karê xwe mijûl bibin.

Heke em werin ser pirsên te.

1) Mijara **a, ê, ên – ya, yê, yên**; çima carinan bi ‘y’, carinan bê ‘y’?

Ev mijar jî di nav bernamê de heye û nivîsek ê li ser wan bihata amadekirin. Lê ji bo ku te nuha pirsî. Ez ê bi kurtî be jî bersîv bikim.

Bi rastî li vir qaydeya me zelal û gelemperî ye. Dibe ku carinan em xwe şaş bikin, yekê ji dewsa yekê bi kar binin, lê heke em wek prensîp qaydeyê bipejirînin û wê bi zelalî nas bikin, ew nabe pirsgirêk.

Berê divê bibêjim ku her du kom jî rast in. Li gora dengê berî xwe diguherin. Anku ji bo ku bi dengê berî xwe re li hev bikin, xwe diguherînin; dengê ‘y’ bi kar tînin an jî nahînin. Heke dengê berî wan dengdêr (bi deng, wek **a,e,î,o,ê,û,u,i**) be, ji bo ku du dengdêr li pey hev diwarîyê pêk nehînin, ‘y’ distînin û bi wî awayî axaftin xweştir diherike, nivîs jî hêsantir tê xwendin.

Mînak: **Karkerê wan ê Qoserî.**

Hosteyê wî yê Botî.

Li vir çawa ji ber ku ‘karker’ bi dengdar (r) diqede, em nabêjin ‘karkeryê wan’, lê em dibêjin ‘karkerê wan’, ji ber ku pêwîstî bi ‘y’ tune, her weha pêwîst nake ku em piştî ‘wan’, bibêjin ‘yê ji Qoserê’, pêwîstî bi ‘y’ tune; ‘ê ji Qoserê’ qîm dike.

Lê belê ji bo ‘hoste’ me pêwîstî bi ‘y’ dît, ji ber ku ‘hosteê’ du dengdêran li pey hev rêz dike, hem bilêvkirin hem jî xwendinê dijwar dike. Du awayên çareserkirina vê hene: 1) bikaranîna ‘y’, 2) xistina ‘e’. Anku yan ‘hosteyê wî’ yan ‘hostê wî’.

Mînamek din ji hevokeke min ku te vegirtiye, da ku mijar zelal bibe:

2- **netewe civakeke sîyasî ya tehayulkirî** (ji ber ku peyva 'sîyasî' bi dengdêrekê diqede, gotiye 'ya tehayulkirî' negotiye 'a tehayulkirî'.

4- **ku ew bi xwe jî îfadeya civaka modern a îndustrîyel** (peyva 'modern' ji xwe bi dengdêrekê diqede, lewra pêwîstî bi 'y' tune ye û 'a' bi tena xwe, wek 'a îndustrîyel' bes e.

Her weha: **pere yan dirav, par an pişk**. Li vir 'yan' û 'an' bi heman wateyê ne (or, vey), tenê ji bo danganîyê di rewşekê de 'y' lê hatiye zêdekirin.

Li gora vê qayde yan prensîpê, çêtir e ku meriv ji mînakên te vê hilbijêre: **Bi ya min bike**.

TARÎF – PÊNAS

Peyva 'pênas' her çiqas di Soranî de bêtir belav be jî, di Kurmancî de tiştê nû çêkirî ye. Hîna cîhê xwe negirtiye, bi dîtina min dewsa 'tarîf'ê baş nagire û wateyê jî baş nade. Her weha car caran 'pênas'ê bi wateya 'nasname - cuzdan' jî bi kar tînin.

Meriv lê ecele neke, dibe ku peyvên çêtir hebin di nav gel de, li herêman an di zaravayên din de. Peyvên ku dilê meriv naxin cîh, meriv pir lê israr neke çêtir e. Her weha 'tarîfe' jî heye li gel du-sê wateyên xwe, nuha em 'tarîf' rakin, bikin pênas jî, 'tarîfe' dimîne. 'danasîn' wateya 'nasandinê' (tanitim, tanitma û hwd) dide, ne ya 'tarîf'ê. Ez wisa dibînim, lê hinek kes dibe ku qîma xwe pê tînin, lewra bi kar tînin. Ew jî tercîha wan e. Lê belê tiştên wanî pêşniyar in, dibe ku bigirin jî, dibe ku negirin jî. Bi dîtina min ecele tunebe çêtir e, dibe ku alternatîvên rindtir derkevin.

Mijara **de-da, re-ra û ve-va**

Bir rastî di pratîkê de, versiyoneke din jî heye, lê ji ber ku kesek dernaxe ser kaxetê, qet qala wê nabe. Ew jî bi 'î' ye, wê gavê sê awayên me çêdibin:

de-da-di, re-ra-ri, ve-va-vi.

Mînak: **di şûşê de**   **di lûlê re**   **jê û pey ve (jê pê ve)**

di şûşê da   di lûlê ra   jê û pey va (jê pê va)
di şûşê di   di lûlê ri   û hwd.

Li vir mijar tercîh e. Her sê awa jî ne çewt in. Lê ne pêwîst in jî. Ya sisêyan (**di, ri, vi**) ku devoka min bi xwe ye jî, ji ber ku hîn neketiye zimanê nivîskî, meriv wisa bihêle, qet nekevê çêtir dibe. Ji ber ku tiştêkî lê kêm-zêde nakin. Tenê tiştêk heye, meriv di analîzên bi vî rengî de cîh bidê, da ku em zanibin ew jî heye. Dimîne forma bi 'a' yan a bi 'e'. Di zimanê nivîskî de meyl forma bi 'e' ye, gorbihîşt C. Bedirxan jî di Hawarê de ew bi kar anîye. Lewra ez awayê **di...de, ji...re** û ... **ve** tercîh dikim, nabêjim bila bi awayê devoka min be. Ji awayên din re jî nabêjim 'çewt', lê nivîskî weha biçe çêtir dibe.

Hêvîdar im, ev ravekirin bibin alîkar. Bimîne di xêr û xweşîyê de.

BARAN RIZGAR

KÎ - KÊ, DI KÎJAN REWŞÊ DE KÎJANÊ BI KAR BÎNIN

Berê dixwazim vê yekê bibêjim ku tu têkilîya wan bi **nêr** û **mê** bûnê, anku bi zayendan tune; herdu jî kanin ji bo herdu zayendan jî bîn bikaranîn. Ji xwe ew cînavên pirsê yên kesan in, ji bo kesan tîn bikaranîn. Kes nayên naskirin, ji lew re bi cînaveke pirsê lêpirsîn çêdibe.

Em bêjin ez û tu em di rê de diçin, zilamek ji hember tê, ez ji te dipirsim:

Ew kî ye? Tu wî nas dikî?

Jinek jî ji hember were, ez dîsa kanim ji te bipirsim

Ew kî ye? Tu wê nas dikî?

Li vir mijar zelal e; qet têkilîya wan bi zayendê re tune. Bala xwe bidinê, ya ku bi zayendê têkildar **'wî'** ye û dema ku zayend guherî, ew jî guherî û cîh da **'wê'**. Heke têkilîya **"kî"** bi zayendê re hebûya, ew ê jî di vê mînakê berbiçav de biguherîya.

Her wisa, dibe ku xwiya be ku mirovek e, lê ne xwiya be ku jin an mîr e, anku zayend nenas be; dîsa ez kanim ji te re bibêjim:

Ew kî ye gelo ku ji wê de tê?

Ew ê ku ji wê de tê kî ye gelo?

Em tenê zanin ku kesek e, lê em nizanin ka ew jin an mîr e.

Di wateya wan jî de tu cîhêti an cudatî tune. Herdu jî li hemberî **"kim"** bi Tirkî, **"who"** bi Îngîlîzî ne.

Îcar meriv kane bipirse ku kengî **kî** û kengî **kê** tê bikaranîn? Û ma qey qet cudatî di navbera wan de tune?

Belê cudatîyek heye, lê ne cudatîya zayend an wateyê ye. Cudatîya tewandinê ye.

Anku **kê** rewşa tewandî ya **kî** ye. Çawa ku **min/te/wî/wê/me/we/wan** rewşa tewandî ya **ez/tu/ew/em/hun/ew** e, her weha **kê** jî rewşa tewandî ya **kî** ye. Heta ku ev têkilî neyê dîtin, ev mijar nikane were zelalkirin. Bi çend mînakên ez ê hewl bidim ku zelal bikim vê mijarê:

Dengê Dîlberê pir xweş e. Dengê wê pir xweş e. Dengê kê pir xweş e?

Binêrin *wê* û *Dîlber* li wir tewandî ne, ji lew re divê cînava pirsê ya kesîn jî ya tewandî be, anku ne *kî*, lê *kê* were bikaranîn. Çawa ku tu nikanî bi mebesta *Dîlberê* bibêjî dengê *ew*, tu her wisa nikanî di pirsê de jî bibêjî dengê *kî*. Meriv kane bibêje, lê ji hêla rêzimanê ve çewt û nexweş e.

Wî gog avêt. Kê gog avêt?

Nabe ku mirov bibêje, *Kî gog avêt?*; Ji ber ku nabe ku mirov bibêje, *Ew gog avêt*.

Tu li kê dinêrî? Ez li te dinêrim.

Çawa nabe ku meriv bibêje, *Ez li tu dinêrim*, her wisa nabe ku meriv bibêje *Ez li kî dinêrim*.

Kê kî kuşt? Wê ew kuşt.

Di van herdu hevokan de meriv kane wan zelaltir bide ber hev: **Wê** cînava tewandî ye, li hemberî **wê** cînava pirsê ya tewandî **kê** tê. '**ew**' cînava netewandî ya xwerû ye, li hemberî **wê** cînava pirsê ya netewandî anku **kî** tê.

Kî ji kê hez dike? Ez ji te hez dikim.

Ez cînava netewandî ye, li hemberî **wê** cînava pirsê ya netewandî **kî** tê.

Te cînava tewandî ye, li hemberî **wê** cînava pirsê ya tewandî **kê** tê.

Pev guherandin an ji şûna hev bikaranîna van herdu cînavên pirsê, bingeha rêzimanê serobin dike. Ji ber vê yekê heke di devoka meriv de qayde baş ne rûniştî be jî, divê meriv di Kurdîya nivîskî de bala xwe bidê.

Helbet eleqa **wê** bi demê re jî heye:

Kî şîvê dixwe? Ev dema nuha ye. Bersiv jî:

Ez şîvê dixwim.

Kî ya di pirsê de û **ez** a di bersivê de, netewandî ne. Heke tu wan bikî dema borî; divê tu bibêjî:

Kê şîv xwar?

Wek bersiv jî tu yê bibêjî: *Min şîv xwar.*

Binêrin cînava pirsê **kê**, ku tewandî ye, cîhê xwe dide cînava tewandî **min**. Çawa navdêr û cînavên din li gora demê tên tewandin, wek cînava pirsê, ew jî tê tewandin. Li gor demê **kî** dibe **kê**. Fonksiyona **kê** û karê ku ji me re dibîne ev e, jê zêdetir tiştêk tuneye. Mane û fonksiyonek din lêkirin, **wê** ji pozîsyona **wê** ya rastî bi dûr dixê, ji kirasê **wê** derdixe.

Baran Rizgar

CUREYÊN HEVOKÊN KURDÎ KURMANCÎ

Hevok (Cumle) bi gelek taybetîyên xwe pircure ne. Em ê di vê nivîsê de ji van cureyan ên sereke yek bi yek analîz bikin.

Ji hêla sivikbûn an hêsanbûnê ve

Du beş in: Hevokên Hêsan/Sivik/Basît û Hevokên Kompleks

HEVOKÊN HÊSAN/BASÎT

Hevokên hêsan an basît ên herî bingehîn in. Bi tena xwe û bêyî ku pêwîstî bi hevokine din hebe, fikir an ramaneke temam îfade dikin. Bi gotineke din ew bi serê xwe ne. Ew ji subje/kirde û lêker an birra lêkerî pêk tên.

Wek: *Ez çûm; Hun hatin; Silo direve.*

Ger lêker objeyekê pêwîst bike, objekt/servek jî dikane di nav de be.

Min sêvek xwar.

Ew navê xwe dinivîse.

Zaro avê tînin .

Li vir dixwazim balê bikişînim ser niqteyekê; her çiqas em ji wan re dibêjin hevokên hêsan an basît jî, ev nayê wê wateyê ku ev tewre hevok divê kurt bin. Ew dikanin dirêj bin jî. Ji ber ku ji birrên wê yek an du, yan jî hemû dikanin **hevedudanî** bin, anku ji bêtirî yek peyvê pêk hatibin.

Em bêjin subje/kirde dikane hevdanî (hevedudanî) be:

Mîh, bizin, berx û kar li pirêzê diçêrîyan.

Çekên kîmyewî û yên nukleerî qedexe ne.

Plana duyemîn a ji nuh de avakirina vê kuçeyê pir baş e.

An jî obje hevdanî be:

Ez ê wî bajarê kevnar bibînim.

Hun ê ji lawikê Sînê Sadoyê Paloyî re bibêjin.

Lêker jî dikane hevdanî be:

Doktor birînan baş dikin.

Polîsan xwendekar gulebaran kirin.

Her sê birr jî dikanin hevdanî bin û heta li gel obje/servek, hoker/rengpîşe jî bèn bikaranîn:

Serokê Şaredariya Nisêbînê plana duyemîn a avakirina vê kuçeyê bi hinek plansazên şareza da sazkin.

Hevok têra xwe dirêj e, lê dîsa jî hevokeke hêsan/basît e. Ji ber ku bi tena xwe ramanekê îfade dike.

Hevokên Hevdanî

Hevokên hêsan dikanin bi hev re jî hevokekê pêk bînin. Wê gavê jê re **hevokên hevdanî** tê gotin.

Hevokê hevdanî ji du an bêtir hevokên basît pêk tê.

Li vir niqta girîng ew e ku her yek ji wan hevokan bi serê xwe jî dikanin ramanekê temam îfade bikin û birrên xwe yê bingehîn hene, anku her du yan her sê hevok pev re hevokeke firehtir pêk tînin, lê belê di warê fonksiyon, birr û wateya wan de guhertin çênabin.

Lê belê dîsa jî ji ber ku ew êdî bi hev re hevokeke firehtir pêk tînin, divê em bi awayekî wan koordîne bikin, anku sivik be jî têkilîyeke wan bi hev re hebe, ji ber ku dibin hêmanên hevokeke mezin.

Meriv dikane bi van awayan vê yekê dîyar bike:

Bikaranîna niqte-bîhnokekê

Ez diçim malê; ez ê wê bernamê qeyd bikim.

Vê sibê pir baran barîya; kuçe di nav herî û çiravê de ma.

Ez negîham wan; pakêt li ba min ma.

Bavê Hozan nema dikane kirêya xaniyê wî bide; ew ê li cem nasekî bimîne.

Di van mînakên de du hevok pev re hevokeke hevdanî pêk tînin. Ji bo koordînasyona wan a di nav hevoka firehtir de em niqte bîhnokekê bikar tînin.

Bikaranîna bîhnok û gîhanekekê

Ger herdu hevokên hêsan bi gîhanekeke koordînasyonê wek **û, lê, lê belê, ji ber ku, loma, lewma, an, an jî, ne jî**, û hwd bîhnokên têkilîdar kirin, divê meriv piştî hevoka yekemîn bîhnokekê bikar bîne:

Ez diçim malê, û ez îşev dernakevim.

Min Şoreş dît, û min jê re got.

Pelên daran diweşîyan, û kulîlk hişk dibûn.

Vê sibê pir baran barîya, lê lehî ranebû.

Hejmara kesên betal her diçe zêdetir dibe, lê belê dewlet li herêma razandinan nake.

Ew nayê komelê, ji ber ku bavê wî destûrê nade.

*Tu dixwazî bi me re werî, an tu yê li benda wî bimînî?
Ez ê li komelê wî bibînim, an jî ez ê biçim mala wî.
Ew dudil bûbû, lewma min israr nekir.*

Peyvên wek **her weha**, **wek mînak**, **di encamê de**, **di ser de jî**, **dîsa jî**, **ji ber vê yekê**, **dema ku** bi armanca pevgirêdanê dikevin navbera du hevokên basît ên hevokeke hevdanî; divê berî wan ne bîhnok, lê niqte bîhnok bîhnok bîhnok. Ji ber ku 1) ew dikanin bi xwe hevokeke basît bidin destpêkirin; 2) ew di eslê xwe hoker an rengpîşe ne; 3) pirê caran ji ber kirpandin/derblêdanê piştî wan bîhnokek tê, ger berî wan jî bîhnok hebe dîzayna lêkera hevdanî dikane têk biçe, û hevok bi zelalî mesaja xwe nede.

Mînak:

Petrol ê rojekê biqede; ji ber vê yekê, divê mirovahî giraniyê bide enerjîyeke alternatîv.

Her berpirsek tiştêkî dibêje; wek mînak, Dara erênî li mijarê dinêre.

Me ji bavê wî re got; her weha, me ji birayê wî re jî got.

Karkeran bêyî amadekarî, plan û program dest bi çalakîyan kirin; di encamê de, ew bi ser neketin, û daxwazên wan nehatin qebûl kirin.

Mêrik tu kêmasîyan di xwe de nabîne; bi ser de jî, me giştan gunehbar dîke.

Apê Hadî pir xulqteng bûye; lê dîsa jî, em xwe jê naxeyidînin.

Leşkeran gelek gund şewitandine; ji ber vê yekê, bajarên mezin tije gundî bûne.

HEVOKÊN KOMPLEKS

Li vir dixwazim tarîfa kompleksê jî bikim, ji ber ku ew peyvên Kurdî ku car caran em dibînin wek hemberîyên peyva kompleks tînin bikaranîn, bi rastî ne hemberîyên wê yên temam in.

Kompleks ji bo tişt an avahîyekê tînin bikaranîn, ku gelek alî, parçe yan taybetmendîyên wê hene û hemû bi hev re bi awayekî ne hêsan tîkildar in.

Îcar ji vê tarîfê meriv dikane hevoka kompleks jî texmîn bike.

Hevokên kompleks ji hevokeke basît û serbixwe, û yeka pêgirtî pêk tînin. Li vir pêgirtî bi wateya ne serbixwe tînin bikaranîn.

HEVOKÊN PÊGIRTÎ: Hin hevok hene ku pêgirtîyên hevokên din in; bi tena xwe ramaneke temam îfade nakin, û pêdivî bi hevokeke serbixwe hene; bi gotineke din pêgirtîyên hevokên serbixwe ne. Ji wan re ez ê di vê nivîsê de hevokên pêgirtî bibêjim.

Ji xwe sedema ku em jê re dibêjin hevoka kompleks jî ev e, an na me yê yekser bigota hevoka hevdanî, wek ewên ku me li jor rave kirin. Anku pirs ku hevokek pêgirtîya yeka din e, mijarê kompleks dîke; tîkildariya hevokan ne basît, lê kompleks e.

Yên ku van hevokan dikin pêgirtî peyvên wek **ji ber ku, piştî, berî, her çi qas, her çende, kengî, dema ku, gava ku, heke, heger, heta ku, teva ku** û hwd in.

Çend mînak:

Dema ku ew ji xew rabû, me jê re got.

Gava ku baran barîya, ew revîyan malê.

Kengî ku ew çû, ez ê werim ba te.

Ji ber ku bavê wî ne li malê ye, ew bi kêfa xwe tev digere.

Ji ber ku sibe îmtîhana wan heye, xwendekar îro pir dixebitin.

Berî ku bibe êvar, em xwe bigihînin malê.

Piştî ku Zozan çû Amedê, bavê wê xebera reş jê re got.

Piştî ku ders qedîya, xwendekar derketin hewşa xwendegehê.

Her çi qas ew ji min re nabêje jî, ez sedema xeyda wî texmîn dikim.

Her çend tîmeke xurt be jî, me ew têk bir.

Berî ku ew li we bidin, hun li wan bidin.

Di navbera hevoka serbixwe û ya pêgirtî de bîhnokê (,) pêwîst e.

Hevokên ku subje yan objeya wan bi alîkarîya cînava têkilîdarîyê “**ku**” pêk hatine jî kompleks in. Ji ber ku ew di heman demê de subje an objeyê dikin hevokeke pêgirtî.

Zilamê ku bavê min pê re dipeyive fêkî difiroşe.

Em çûn bajarê ku Serbest lê hatibû dinyê.

Çiyayê ku bû qada şerekî nedîtî nuha di bin berfê de ye.

Xwendekaran berê xwe da avahîya ku serokwezîr nuh ketibûyê.

Di van hevokan de, her çi qas heke pir dirêj bibin, meriv ê kanibe ji bo rêzdarkirinê bîhnokê (,) bi kar bîne jî, piştî an berî ‘**ku**’ bîhnok ne pêwîstîyeke misoger e.

Lê di vê de pêwîst e:

Gundîyan desthilatî dan parêzerekî, ku li ser navê wan tev li rûniştina dadgehê bibe.

Di vê hevokê de piştî parêzerekî bîhnok pêwîst e, ji ber ku ‘**ku**’ya ku li dû wê tê ne ji bo tarîfkirina wê, lê belê ji bo destpêka hevokeke pêgirtî ye.

Wek: **Min jê re negot, da ku li ber nekeve.**

Lê li vir pêwîstî bi bîhnokê tune:

Min jê re negotiye ku bavê wî nexweş e.

Em dikanin vê hevokê, bi qasî ku piştî ‘**ku**’yek din bîhnok pêwîst bibe, dirêj bikin.

Min jê re negotiye ku bavê wî nexweş e, da ku pir li ber nekeve.

Hevokên kompleks carnan pir dûdirêj û kompleks in, ew dikanin ji gelek hevokên serbixwe û yên pêgirtî pêk bînin. Wê gavê divê nivîskar ji aliyê bikaranîna bîhnokan ve vezelok û şareza be; dogmatîk li qaydeya bîhnokê nenêre; nebêje ilim bila li pêşîya ayn paşîya 'ku' yê be, yan jî wa ye 'ku' heye divê tu pêwîstî bi bîhnokê çênebe. Her wisa di hevokên bi vî rengî de, qaydeyên hişk ên wek ku 'û' û ' ; ' li pey hev çênabin û hwd jî tenê dikanin nivîsîna nivîskarekî xizan bikin, lê nikanin dewlemend û xweş hunerî bikin. Mînak: Hevokê kompleks û hevdanî, ku bi qasî paragrafê dajo û dûre niqte lê dixê, min wergerand Kurmancî.

Dawîyê mamoste, ku wê gavê di rewşeke panîkê de bû, û bavê lêwik, ku bi xwe jî yekcar hêrs bûbû, li qereqola polîsan hevdu dîtin, û li wê derê berî her tiştî ji wan re hat gotin ku lawik li parkekê ji aliyê mirovekî kal, ku kûçikê xwe dida meşandin, hatiye dîtin, û ku dûre du polîs ketine rê, da ku wî bînin.

Nuha ev hevok 4 rêz in, anku têra xwe dirêj e, û bi ser de jî wergerandin e, di xwendin û têgihaştinê de tu acizî heye, an jî bi meriv xavî û sînî tê? Ez bawer dikim, na. De meriv dikane bi awayekî dînamîk niqteşanan bi kar bîne ku nivîsîna wê jî wisa xweş biherike, mesaja xwe bi zelalî bide û xwendevan aciz neke. Ji aliyê din heke niqteşan xweş û baş neyên bikaranîn, ev hevok dikane di nivîsînê de ewqas tahl bibe ku neyê xwendin, û heta mesaja xwe jî çewt bide.

Carnan, hin wergêr hevokê hevdanî ya ji du-sê hevokan pêkhatî werdigerînin, heta bi xwe xwedêgiravî yekser bi Kurmancî dinivîsin; meriv ji xwendina wê aciz dibe, û dema ku meriv rexne dike, dibêjin, ez çî bikim; ziman têrê nake, û hwd. Divê nivîskar û wergêr di nivîsîna Kurmancî de xwe şareza bikin; bi heşekî vekirî û fireh, û zanîneke xurt nêzîk bibin, da ku Kurmancîya nivîskî xwendevanan dehf (delk) nede, lê ji bervacî bikişîne. Ev berpîrsî ya redaktorên kovar û rojnaman, û yên weşanxanan jî ye. Bi qasî ku bela xwe bi peyvikan didin, li qayde û awayên nivîsînê, û hevoksazî û cureyên hevokan, pev girêdanên wan û hwd jî hûr bibin, wê xêrtir bikin. Divê konsantrasyon ji ser xwerûbûna peyvan, an peyva min peyva te, derbasî van xalan bibe.

HEVOK DIKANIN LI GORA ARMANC AN NIYETA XWE JÎ BÎN CUREKIRIN:

Hevokên deklaratîv/daxuyanê: Ev tewre hevok tenê rastîyekê an jî argumentekê îfade dikin. Yekser bi niqteyekê diqedin. Mînak:

Dema firavînê ye.

Em ê sibe biçin sînemayê.

Komputera min pir giran dişuxile.

Bavê min her tim ji min re dibêje ku divê ez ticaretê bikim, û rewşa xwe baştir bikim.

Mêrdîn bajarekî Kurdistanê ye.

Hevokên pirsyarî: Wek ku ji navê xwe dîyar dibe, pirsan dikin. Ji lew re bi nîşana pirsê bi dawî dibin.

Bername te se'et di çendan de dest pê dike?

Kî hatibû mala we?

Sedema neçûna wan çi ye?

Xwendegeh kengî vebû?

Di Kurdî de bêyî peyvên pirsê meriv dikane bi kirpandin/derblêdanê pirsan pêk bîne, û ev form a herî belav e.

Hozan hat?

Te şiv xwar?

We ew filîm dît?

Hevokên Fermanî: Ev jî ji navên xwe diyar in; ferman, talîmat, daxwaz û hwd tê de heye. Ev tewre hevok, dikanin bi niqte an bangeşanekê bi dawî bibin.

Oda xwe bide hev.

Hêdî hêdî bicû.

Ji kerema xwe nelezînin.

Kerem kin, li vir rûnin.

Rûne.

Birevin.

Me di destpêkê de gotibû ku hevokek xwedî subje an kiryar e. Lê bala xwe bidinê ev hevok wek ku kiryar tunebin, xuya dibin. Lê kiryar hene, ew zimnen tînen gotin, anku tînen îmakirin, lê pirejimar an yekejimarbûna wan di paşpirtika lêkera kişandî de diyar in.; kiryar **tu** yan **hun** e. **Tu hêdî hêdî bicû. Hun kerem kin, hun li vir rûnin** û hwd.

Hevokên bangê: Ew ji bo **bang, qazî kirin, qîrîn, dua, nifir, daxwaz** û hwd in. A rastî ew versiyoneke xurttir an bihêztir a hevokên deklarativ, pirsyarî an fermanî ne. Dikanin nifir jî bin. Hisên xurt îfade dikin. Bi bangeşanekê diqedin.

Mînak:

Çi filmekî xweş!

Te got çi!

Raweste!

Qafilqeda li wan keve!

Mala te ava be!

Xwedê ruhê te bisitîne!

Leşker hatin!

De here lo!

Fedî bike, fedî!

Li min porkurê!

Xwezî bavê min ev zarok dîtibûna!

Hevokên rêzikî/rêzdar (bi qayde) û rêzîkşikên (bê rêz, bê qayde)

Ew jî wek ku ji navê wan jî xuya dibe, rêzikê bînpê dîkin. Anku ji dewsa ku di rêzeke rêzimanî de biherikin, çiv û fitlekan didin xwe, cîh û rêza peyvan diguherînin. Herî pir di **metelok** an **gotinên pêşyan, zûgotinok, sitran** û **helbestan** de em lê rast tên.

Mînak: **Ne dixwim sawarê, ne diçim hawarê.** Ji dewsa ku bibêje, **sawarê naxwim.**

Ez ê bersîva te bidim, bi kurtî û bi Kurdî. Ji dêvla ku bibêje **Ez ê bi kurtî û bi Kurdî bersîva te bidim.**

Me bûk anî bi lez û bez, me lê da rez û pez, sivika malê dîsa bûm ez. Ji şûna, **Me bûk bi lez û bez anî û hwd.**

Zimano leqleq, serîyo teqreq. Anku ziman bike reqreq, serîyê bike teqreq, ew ê di belayê keve.

HEVOKÊN ELÎPTÎK

Ji hevokên ku hinek hêman an agahîyên xwe diweşînin, dixin re elîptîk tê gotin. Anku ew ji dewsa hemû parçeyên xwe yekê dudan bi kar tînin, lê dîsa jî wateya xwe wenda nakin û mesaj an ramana ku tê xwestin radigihînin.

Lê belê ji bo ku bikanibin wisa bikin, divê ew agahîya wendayî, an berê hatibe dayin, an jî ji naverokê dîyar bibe.

Te lawikê Eyşana Omerî dît?

Erê, min lawik dît.

Erê, min dît.

Erê.

Mala te ava!

Mal ava!

Siheta te xweş be.

Sihet xweş.

Êvara we xweş be.

Êvar xweş.

Şeva we xweş be.

Şev xweş.

Bersîv gişt elîptîk in. Anku hin agahî wendayî ne, lê dîsa jî ji ber hevoka yekemîn ramanê îfade dike, û ji lew re bi kêmasî tên hesabandin, û ji ber kêmasîya agahîyê jê re elîptîk tê gotin.

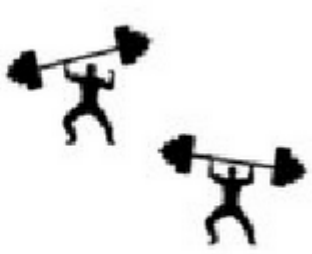
Dema ku ez bibêjim, *sêvê*, ma ew bi tena xwe dibe hevokek? Bê guman na, ji ber ku kiryar û lêker mînimûm pêwîstiyên hevokekê ne.

Lê ku yek bibêje, *Tu çi diqesêrî?* û ez jî bibêjim, *'Sêvê'*. Wê gavê ew hevokek e, bes *elîptîk* e.

Baran Rizgar

Têkilîya Lêkerên KANÎN, KARÎN û ZANÎN

Çima ji dewsa *'karîn'*ê *'kanîn'*ê bi kar tînim? Di nav şîrovevên xwendekaran de ev pirs hatibû kirin; her weha piştî ku pirtûkên min hatin weşandin û di dema dersên Kurdî de jî gelek caran heman pirs ji min hatiye kirin. Çima *'kanîn'*ê bi kar tînim? Heta hinek kesan bikaranîna *'kanîn'*ê wek delîleke ji dewsa peyvên standard tercîhkirina peyvên herêmî dîtî û ji ber wê û çend peyvên din, lêv li pirtûkên min qurmiçandin.

<u>Kurmancî</u>	<i>kanîn</i> <i>zanîn</i>	
Soranî	<i>tiwanîn</i> <i>zanîn</i>	
Îngilîzî	<i>can</i> <i>know</i>	
Almanî	<i>können</i> <i>kennen</i>	
Hollandî	<i>kunnen</i> <i>kennen</i>	
Swêdî	<i>kunna</i> <i>känna</i> (bi wateya <i>nasîn</i> , <i>nas kirin</i>)	

Bê guman, dema ku ev pirs ji min tê kirin, tiştê ku yekemîn dixwazim bibêjim bi xwe jî pirsek e: *Çima bi kar nehînim?* Yê hemberî min jî dibêje, "Ey, her kes *'karîn'*ê bi kar tîne, hema tu jî bi kar bîne, bila standard be."

Helbet ev ne rast e, her kes *'karîn'*ê bi kar nahîne; lê belê hinek kes jî dibêjin *'piranî'* wê bi kar tîne, nabêjin her kes. Ya rastî di qada nivîskî de *piranî* *'karîn'* dibêjin, ji ber ku weha hatiye nasandin ku ya rast ew e û pêwîst e ku were bikaranîn.

Bê guman Kurmancîya nivîskî ne mijareke rûniştî û qedîyayî ye. Lewra Kurdekî ku bixwaze ku lê zêde bike, guhertinan çêke, pêşniyaran bike; an jî ji ewên ku çewt tên bikaranîn dûr bimîne, mafdar e û heta wê kêrhatî be ku wisa bike. Lê belê divê pîvan û gengeşî li ser faktên (rasteqînî) objektîv bin, heta ku dibe ji subjektîvîzmê dûr bimînin, da ku dewlemendkir, rêvekir û ronîkir bin; ne ku asteng û nakokîyan li yê heyî zêde bikin.

Îcar ku em werin ser mijarê; divê pêşî bibêjim ku heke herêmi be, her du jî herêmi ne. Her du jî ne li seranserê Kurdistanê lê li hinek herêmên Kurdistanê tên bikaranîn û herêmên ku *'kanîn'* lê tê bikaranîn jî têra xwe hene, wek ku hinek îdia dikin, ne yek-du navçe ne. Ji Elbîstanê bigire seranserê Ruhayê bide ber, Bêlancûg, Wêranşar, Xelfetî, Serê Kanîyê, Dêrik, Qoser, Entab, Semsûr, Kilîs û û hwd di nav de li cografyake qerase ku cîhê wê di nav Kurmancî de nikane bê piştguhkirin, tê bikaranîn. Lewra maf û heqê xwe heye ku bi rêzgirtinê lê bê nêrîn, di nav nirxandinan de cîh jê re bê dayin.

Wê gavê, tenê bi gazina *herêmîbûnê* çênabe ku em piştguh bikin. Çi dimîne? Dimîne ku em bi pîvanên lînguîstîk-akademîk *'karîn'* û *'kanîn'*ê bidin hev û bibînin ku heke ilim pêwîst be ku em tenê yekê ji wan bi kar bînin, ka mimkun e ku kîjan ji wan ji esil averê bûbe, anku deng guherîbe (ne ku ez dibêjim bila tenê yek be, ez di berhemên xwe de her duyan jî didim). Bê guman, divya ev analîz ji aliyê kesên ku bi israr *'kanîn'*ê piştguh dikin, bihata kirin. Ji ber ku li wan diket ku îzeh bikin ku çima divê *'kanîn'* neyê bikaranîn. Yê min, min di berhem û nivîsan de *kanîn* bi kar anîye, lê her wisa cîh daye *'karîn'*ê jî û teva ku difikirim ku ya *averêbûyî*, ji orjînê şemitî, *'karîn'* bi xwe ye jî, min tucarî negotiye ku guh nedin *'karîn'*ê, wê bi kar nehînin. Bervacîya helwesta wan a li dijî *kanînê*, *min di berhemên xwe de her du li gel hev bi kar anîne*.

Lê dîsa jî ez ê di vê nivîsê de hewl bidim ku vê mijarê çenekî ronî bikim.

Cudatîya di navbera her du awayên vê lêkerê de tenê tîp/dengên *'n'* û *'r'* ne. Anku *kanîn* an *karîn*? An jî *kan* an *kar*?

Em kanin bi çend awayan lê bikolin: **1)** li zaravayên din ên Kurdî binêrin, ku di lêkerên bi vî awayî de *'n'* and *'r'* heye; **2)** li zimanên din ên **Hind-Ewropî** binêrin, ku di lêkerên bi vî awayî de *'n'* and *'r'* heye; **3)** ji aliyê wateyê (ma'ne) ve binirxînin, ku *'kan'* an *'kar'* wateya lêkerê serast dike; **4)** heke hebe, li lêkerên têkilîdar (peywendîdar) binêrin.

1) Di Soranî de lêkera bi vî rengî *'tiwanîn'* e, heman lêker di Farisî de wek *'tuwan'* an jî *'tawân'* (توان) derbas dibe. Her du lêker jî bi wateya *'kanîn'*ê tên bikaranîn; anku hebûna *hêz*, *qudret*, *potansiyel* û hwd dîyar dikin. Di Farisî de ew ji bo enerjîyê jî tê bikaranîn. *توان / هسته‌ای / tavân-e haste-yi / enerjî yan hêza nuklear*. Wek ku xuya dibe di herduyan jî de *'n'* tê bikaranîn.

2) Di zimanên Ewropî de, em li lêkerên bi awayekî zêde balkêş nêzîkî *'kanîn'*ê rast tînin; ew qasî nêzîk ku ji bo ku em nefikirin ku ji heman peyvê derhatine tu sedem tune. Hinek ji wan wisa ne:

Holandî *kunnen*

Swêdî	kunna
Almanî	können
Îngilîzî	can (wek 'ken/kan' tê xwendin)

Wate û cîhê bikaranînê eynî wek wate û bikaranîna 'kanîn'ê ye û di hemûyan de 'n' tê bikaranîn; 'r' nayê bikaranîn.

3) Ji alîyê wateyê (ma'ne) ve 'kan' yan 'kar'? Li vir dixwazim berê niqteyekê zelal bikim; 'kar'a 'karîn'ê û 'kar'a ku di wateya 'şixul, îş' de ye, tu têkilîyên wan bi hev re tunin, ne heman peyv in. 'kar'a 'karîn'ê divê wek 'kar'a bizinê bê bilêvkin. Ew deng di navbera 'k' û 'g' de ye, wek ku di peyvên *kevn, kerr* (nabihîse), *ko* (ne tûj), *kadîn* (cîhê kayê), *kirin, kevçî, kur* (law) û hwd de tê bikaranîn. Ev deng û 'k'ya *kar* (şixul) cîhê/cuda ne. 'k'ya *kar* (şixul) wek k'ya van peyvên bi lêv dibe: *ker* (heywan), *kab, kom, kef, kîs, kulm, kêr, kêf* û hwd.

Çawa cudatîya van her du dangan kane du peyvên cuda pêk bîne, wek *kêr* (alava jêkirinê) û *kêr* (fêde, sûd), *kûr* (dijbera nizm) û *kûr* (nabîne), *ka* (li ku derê ye?) û *ka* (qirşên hûrkirî), *kanî* (li ku derê ye?) û *kanî* (kanîya avê), *kal* (nebûye) û *kal* (pîr, kokim, yextîyar), heman cudatî di peyva 'kar' de jî pêk tê û guherîna deng bi awayê di 'karîn'ê de wateya *kar* an *karika* bizinê dide, tu têkilîya xwe bi 'kar/şixul' re namîne.

Lewra bêfêde ye ku meriv hewl bide ku 'karîn'ê bi 'kar/şixul' re têkilîdar bike, ji ber ku bi rastî 'k'ya *kar* (şixul) û 'k'ya 'karîn'ê ne heman deng in, ne eynî ne. Li vir gelek kesên ku ferhengên Kurdî amade dikin jî ji çewt-têgîhanên bi vî rengî berpirs in, zemîna şaş fahmkirinê ava dikin; ji ber ku heqê karê xwe nadinê û teva ku bi zelalî tê zanîn ku 8 tîp (*ç, e, h, k, p, r, t, x*) du-deng in, anku du dengên fonem dinimînin, temsîl dikin jî (*»bixwînin*), ew di ferhengên xwe de vê cudatîyê raber nakin; heke ferheng vî karî nekin, ka çi yê bike? Meriv ji bo ku elfabe bargiran nebe, tîpan kêm bigire tiştêk e, meriv tiştên ji hev cuda, wek ku eynî tişt bin raber bike û dûre jî wisa li ser cudatîyan miameleya wekhevîyê bike, encaman ji wekhevîya wan derxe, tiştêkî din e. Tiştêkî îrasyonal (dêraqil) e.

Îcar heke wekhev bûna, heman tişt bûna, anku heke 'kar'a 'karîn'ê wek 'kar/şixul' bûya, gelo wê wateya 'kanîn/able to/can/-ebilme'k' bidaya? Na, ew ê nedaya. Çawa ku 'şixul' wek 'şixulîn' wateya 'kar kirin'ê dide, 'kar' jî wek 'karîn' dê wê wateyê bide. 'Ez dikarim' ê bibûya wek 'Ez kar dikim/dişixulim', ew ê nebûya 'Ez (di)kanim/I can/Ich kann/...ebiliyorum'. Ew jî çênabe, ji ber ku ewên ku bi kar tînin, 'karîn'ê bi armanca 'kanîn'ê bi kar tînin, ne bi armanca *kar kirin*ê.

Baş e, wê gavê 'karîn' dikane çawa bi wate (bi mane) bibe? Li gora delîlên heta nuha bidestketî tenê heke bi 'kanîn'ê re têkilîdar bibe, dikane watedar bibe. Anku heke ji orîjînalê 'kan' dengê 'n' di nav pêvajoyê de li hinek herêman bi 'r' guherîbe, 'kanîn' bûbe 'karîn'. Wekî din bi delîlên heyî tu wate jê dernakeve. Xala îronîk ew e ku ewên ku *kanîn*ê piştguh dikin, nabînin ku bêyî *kanîn*ê, em nikanin *karîn*ê watedar û bi bintar bikin.

Îcar wek 'kan' ji xwe wateya xwe zelal e û di gelek peyvên din de jî bi wateya *potansiyel(a mezin), hêz, qudret* û hwd tê bikaranîn. Mînak: *kan* (kana maden, komir û hwd), *kanî, çavkanî, pêkan* û hwd. Di hemûyan de potansiyel, hêz û qudret heye.

4) **Lêkerên têkilîdar:** Di gelek zimanan de lêkerên bi wateya *'kanîn'*ê bi lêkerên bi wateya *'zanîn'*ê re têkilîdar in; raman ew e ku ji *'zanîn'*ê der hatibin. Mînak:

Kurmancî   kanîn <> zanîn

Soranî   tiwanîn <> zanîn

Îngilîzî   can   <> know

Almanî   können <> kennen

Hollandî   kunnen <> kennen

Swêdî   kunna   <> känna (bi wateya nasîn, nas kirin)

Tirkî   -ebilmek <> bilmek

Têkilîya *'kanîn'* û *'zanîn'*ê dîyar e û her wisa di evên Hind-Ewropî de bê îstîsna hem di *'kanîn'* û hem jî di *'zanîn'*ê de *'n'* heye, *'r'* tuneye.

Ka em ji wan hema li ya Îngilîzî binêrin (can/kan) ka ji çî peyvê derhatiye.

Origin of CAN: Middle English (1st & 3d singular present indicative), from Old English; akin to Old High German *kan* (1st & 3d singular present indicative) know, am able, Old English *cnāwan to know* — more at know (merriam-webster)

Dawîyê dibe bi lêkera Îngilîzîya kevn *cnāwan* (knawan) ve girê dide, ew jî *'zanîn'* bi xwe ye. Anku lêkera wan a alfîkar *'can/kan'*a bi wateya *'kanîn'*ê ji lêkera wan a kevn bi wateya *'zanîn'*ê derhatiye. Ji bo wê ye ku dengê *'n'* di van her du lêkeran de kilît e, ew deng neyê famkirin, mijar serobinî hev dibe.

Reha van lêkerên Hind-Ewropî yê bi zanîn-kanîn re têkilîdar hemûyan diçe ser peyva Proto-Hind-Ewropî gnō, gneh, Avestayî zanān ku ew jî wek zanîn û kanîn 'n' dihewînin.

Niqteyeke din jî, di nav gel de hema hema bê îstîsna *'zanîn'* û *'kanîn'* di erênî û neyînîya dema nuha de ji lêkerên din cuda tên kişandin. Lêkerên din di normalê de pêşpirtikên *'di-'* û *'na-'*disitînin. Wek,

çûn   ez diçim/naçim

kirin   ez dikim/nakim

birin   ez dibim/nabim

firîn   ez difirim/nafirim

Lê belê *kanîn* û *zanîn* *'di-'* bi kar nahînin û ji dewsa *na-* jî *ni-* bi kar tînin. Wek,

Hêvîdar im jîyan bi dilê te be. Ez bi standina maîla te pir şa bûm. Dixwazim bi rêya vê maîlê çend dîtînen xwe bi te re parve bikim. Ez jimêjve bi zimanê Kurmancî re mijûl im û wekî werger, fêrker, testvan di nav zimên da me. Her wiha karê min yê radyoyê de jî dîsa bi Kurmancî re dixebitim. Min berhemên gelek nivîskarên li ser zimên dîtine û xwendine lê dikanim bêjim ku pirtûka te ya Dersên Kurdî herî baş e. Dema ez li welat bûm, li ba min pirtûka Kurdî û Tirkî hebû, lê vê gavê ya Kurdî û Îngîlîzî heye û ez bi dilşadî wê yekê bikar tînim.

Di destpêkê de dixwazim bêjim ku li çend mijarên kêşebar yên zimên ez hevbiêrê te me û wekî te difikrim. Ji wan, a yekê peyiva **-kanîn-** e. Dema nivîsîna nivîsarên Kurdî de, jimêjve vê peyivê bikar tînim. Sedema min jî heman tiştan bû ku te jî di nivîsara xwe ya malpera xwe de zelal kirîye. Ez Îngîlîzî baş dizanim û gava li welat bûm, min salên dirêj ligel turîstên Alman û Holandî kar kirîbû û li wê derê bala min kişandibû ku ewana jî peyiveke nêzîkî **-can-** a Îngîlîzî **-kann-** bikar tînin. Gava di zimanê me de jî peyiveke bi **-can-** û **-kann-** peywendîdar ango **-kanîn-** habe, çima vê peyivê piştguh bikin? Min carna jî rexneyên xwendevanan distand ku çima bi xebitandina **-kanîn-** zimanê herêmî bikar tînim (niha jî carna distînim). Tenê tiştê heye ku bînim bala te ku, di nav Kurmancîzaran de karanîna **-kanîn-** ji texmîna gelek kesan pirtir e. Hema hema tevahîya Kurdên Êşîra Reşîyan (Reşvan) ku li Semsûr, Entab, Kîlîs, Bazarcix, Albîstan, Narli û navçeyên din yên Kurd li Mereşê, Efrîn û Herêma Çiyayê Kurmênc, Meletî, Ruha û her wiha li Enqerê, Konya, Kirşehîr û Kurdên din yên Anadolîya Navîn jî bi heman awayî, peyiva **-kanîn-** bikar tînin....

Xwendevanek [tevaya şîrove/pirs û bersivê li vir bixwînin](#)

Axaftin an Axivîn, Transîtîv an Intransîtîv Bi Kar Bînin

Pêşî, emaila ku ev analîz daxwaz kiriye:

Dema te xweş, mamoste Baran, Sipas ku te ev sîte amade kiriye û her weha ji kerema xwe lînk ji min re şandiye ku lê binêrim û nêrînen xwe ji te re bibêjim. Ez ê pêşde emailek dirêj a nixandina sîteyê li gel çend rexneyan bişînim, lê nuha daxwazek min heye, ez dibînim ku tu yê cîh bidî têgînên gengeşîbar jî. Vî çendî **'axaftin'** bûye mijareke gengeşîyê li Netkurdê. A rastî serê min çenekî gêj bû. Dibe ku gelek kesên din jî hebin ku bixwazin ev mijar zelal bibe. Heger tu jî li wan nivîsan binêrî û wek wan têgînên din, **'axaftin'**ê jî analîz bikî, wê pir baş be bi dîtina min. Carek din sipas û dema te xweş be.

Xwendekar û xwendevanê te,

Cotkar

Meriv bi yekî re biaxive, ew **'peyivîn'** an **'şitexilîn'** e, çênabe ku **transîtîv** be. Ji ber ku objeyeke **yekser** (dîrekt) nasitîne.

Lê ku meriv tişteki biaxive, ew êdî dibe wek 'gotin'ê, anku wek ku meriv tişteki dibêje. Ji her aliyê xwe ve xuya ye ku **transîtîv** e, ji ber ku objeyeke **yekser** (dîrekt) disitîne.

Min bi zaneyî bi **qise kirin** an **xeber dan**'ê re neda ber hev, ji ber ku ev her du lêkerên hevdanî, ne ji ber naverok û fonksiyonên xwe, lê ji ber lêkera alîkar a ku bi kar tînin, otomatîk transîtîv tînin hesabandin. Anku 'kirin' û 'dan' transîtîv in, ji ber vê yekê, lêkerên ku bi alîkariya wan çêdibin, wate, fonksiyon û rasteqînîya transîtîvbûna wan çî be jî, ew transîtîv tînin hesabandin. Çima? Ji ber ku tu nikanî bibêjî, 'ez dam', 'ez kirim', bivê nevê tu yê her bibêjî, 'Min da', 'Min kir'. Lewra 'Min xeber da', 'Min qise kir'.

Ez bi xwe 'axaftin'ê wek lêker bi kar nahînim. Lê belê '-axêv' ji bo gotinên wek 'Kurdîaxêv' û hwd, û 'axaftin' wek navdêr bi wateya 'speech, söylev, konuşma' bi kar tînim. Wek lêker tevlihevîyan çêdike, lêkerêk problematîk e; tevlihev e û bi gelek awayan tê bikaranîn. Ên Kurdî yên din hene, wek mînak: 'peyivîn' ji bo 'to talk, to speak, konuşmak' û 'gotin' jî ji bo 'to say, to tell, söylemek, demek'. Hem wateyên wan, hem fonksiyonên wan û hem jî transîtîvbûna wan zelal e:

Ez dipeyivim.

Ez bi yekî re dipeyivim.

Ez bi yekî re li ser tişteki (ji tişteki) dipeyivim.

Ez peyivîm û hwd.

Wate jî, fonksiyon jî, transîtîvbûn jî zelal e. **Întransîtîv** e, ji ber ku objeyeke yekser pêwîst nake, bandoreke yekser li objeyekê nake.

Ez dibêjim.

Tu çî dibêjî? (Di cîh de objeyeke yekser pêwîst bû.)

Min got.

Te çî got?

Min sê tişt gotin.

Wate jî, transîtîvbûn jî zelal e. Eşkere **transîtîv** e.

Îcar ku em dîsa vegerin ser mijara lêkera 'axaftin'ê. Carekê ew nikane hem bi awayê transîtîv û hem jî bi awayê întransîtîv bi heman wateyê bê bikaranîn. Li mînakên jorîn ên 'peyivîn' û 'gotin'ê binêrin. Heke întransîtîv be, anku heke hun ê bibêjin, 'Ez axivîm', wê gavê ew 'peyivîn' e. Hun dikanin bi kesekî re (li ser tişteki) biaxivin, bandor li objeyeke yekser a dîrekt nabe, întransîtîv e.

Lê belê heke hun ê bibêjin, 'Min axaft' wê gavê we ew kir transîtîv û wate jî ji 'peyivîn'ê ber bi 'gotin'ê ve çû. Ji ber ku dê ji we re objeyeke dîrekt pêwîst bibe, û pirs ê bê kirin, 'Te çî axaft?'; anku 'Te çî got?'. Ev yek tê vê derê, naçe wateya ku 'Tu li ser çî peyivî?'. Ez bawer dikim ku kilîta vê gengeşiyê jî di vê nuqtê de ye.

Awayekî din, meriv ji yekî re tişteki dibêje, lê bi yekî re li ser tişteki dipeyive. Yek **gotin** e, binêrin transîtîvbûn zelal e, jê re tişteki dibêje, anku **transîtîv** e; ya din **întransîtîv** e, ew jî zelal e, lewra li ser tişteki dipeyive, pê re dipeyive; objeyeke dîrekt tune.

Îcar li gora ku 'gotin' karê xwe bê kêmasî dike, pêwîstiya me bi transîtîvbûna 'axaftin' tune. Kesên ku hez ji bikaranîna wê dikin, dikanin tercîh bikin ku wek întransîtîv bi wateya 'peyivîn' bi kar bînin. An ku bibêjin, 'Ez axivîm.'

Her çî peyvên wek '-axêv' jî dîsa em dikanin bi kar bînin, ji ber ku ez dibêjim, tercîhen çêtir e ku meriv wê bi awayê **întransîtîv** û di wateya 'peyivîn' de bi kar bîne, ez nabêjim ku di nav gel de bikaranîna awayê **transîtîv** tune; awayê **'transîtîv'** her çiqas problematîk be jî, heye, hebûye; lewra meriv dikane wek navdêr û

paşpirtik bikar bihîne û bike kêrhatî. Anku meriv dikane navdêr û paşpirtikê ji 'axaftin'a transîtîv, lê belê ji bo ku astengên rêzimanî û watezanîyê çênebin, wek lêker awayê întansîtîv ê 'axivîn'ê tercîh bike. Çima na?

Wek mînak, 'Kurdîaxêv', 'Me li ser rewşa Kurdistanê axaftinek amade dikir,' û hwd dikanin bînan bikaranîn. Û li alîyê din jî bi wateya 'Ez bi Dilo re li ser wê bûyera ku li xwendegeha wî qewimîye peyivîm/axivîm,' dikane wek lêkerekê întansîtîv bê bikaranîn.

Hêvî dikim ku bibe alîkar

Baran Rizgar
London Nîsan 2010

istenbul-stembol-an-istembol stembol

Îstembûl, Stembol an Îstembol

Îstembûl bi Tirkî ye; wek gelek peyvên din ne ji xwe ber, lê bi armançê guherandine, da ku wek peyveke Tirkî xuya bike; 'bul' ji bo wê pê ve kirine.

Di dema Osmanîyan de berê wek **Konstantinopolis**, (nave wê yê ji Roman mayî, bi wateya 'bajarê Konstantin') nav lê kirine. Dûre xwestine li Erebi bînan û jê re gotine 'Konstantîniye'. Piştê 'Stîmbol, Estanbol, Îstambol' û ev navê Grekî yê ji 'eis ten polin' (xwendina wê 'îstînpolîn', wateya wê 'bo bajêr', 'ber bi bajêr ve') maye, heta bi salên destpêkê yê Komara Tirkîyê ji alîyê Tirkan ve hatiye bikaranîn. Piştê fermî tescîlkirina 'İstanbul' tê; wek hemû navan, xwestine bişibînin peyvên Tirkî. Bi vê armançê her tim peyveke yan dengê kilît dixin nav. Vê care jî 'bul' îstifade kirine. Eynî wek ku 'bekir'a 'Dîyarbekir' bi dîrektîfa M. Kemal bi xwe kirine 'bakir' (bilêvkin dibe baqir, bi Tirkî wateya madenê 'sifir' dide û dibe wek 'Dîyarê Sifir' da ku bi Tirkî watedar bibe).

Kurdan ji kevn de jê re gotine 'Stembol', evên ku van salên dawî jê re dibêjin 'Îstembûl' an 'Îstembûl' divê hay jê hebin ku ev asîmîle/Tirkîfîzekirina denganiya Kurdî ye. Piştî damezirandina Komara Tirkîyê jî Kurdan dîsa bi deh salan jê re gotine 'Stembol'; nifşên nuh, yê ku bi Kurdî baş nizanin, an jî Tirkîya wan gelekî li pêş Kurdîya wan e, jîyana wan

a rojane bi Tirkî ye, dengaîya wan asîmîle dibe, wisa dibêjin.

Li vir tenê niqteyek heye. Çima 'Stembol' gelek caran di Kurdî de wek 'Îstembol' derbas bûye/dibe? Ev jî ji ber wê meyla zimanê Kurdî ye ku 'î' têxe pêşîya peyvên biyanî yên ku bi 'st' dest pê dikin, da ku hêsantir bi lêv bê. Wek mînak, peyva 'stop' jî bêtir wek 'îstop' tê bikaranîn. A rastî, 'Îstembol' an 'Îstenbol' bêtir nêzîkî orîjînalê Grekî ya 'îstînpolîn' e.

Ji ber vê yekê, 'Îstanbûl' bi Kurdî 'Îstembol' an 'Stembol' e. Ji bo ku bêtir nêzîkî bintara xwe be, hewldan heye ku 'm' bi 'n' were guherandin: Îstembol - Stembol; Îstenbol - Stenbol; anku ne ku gel bêtir bi 'n' dibêje, ji ber ku gel ji kevn de bêtir bi 'm' dibêje.

Baran Rizgar

MIJARA 'iy' û 'iy', 'êy' û 'iy'; DI HIN REWŞAN DE KETINA DENGÊRÊN i, î û ê

Pir kes vê mijara bikarnehana 'iy' û 'êy' wek qaydeyê geştî û misoger dibînin û bê îstîsna tetbîq dikin, her weha yên ku ew qas tund li mijarê nanêrin jî rexne dikin, gazinan ji wan dikin. Lê, di rastîya xwe de ew bi xwe di nav nakokîyekê de ne. Ji ber ku di bilêvkirina qels de dengê î dikeve, nabe i û di bilêvkirina xurt de î li cîhê xwe dimîne û tucarî jî wek i nayê bilêvkirin. Dema ku i tê nivîsandin, meriv hewl dide ku wek i bixwîne, li cîhê ku i dixin dewsa î, heke meriv hewl bide ku dengê i derxe, bi rastî zimanê meriv dihilkuwe; hema biceribînin, hewl bidin ku li cîhên sorkirî dengê i derxin:

Tirkîye (Tir-ki-ye), Sûriye (Sû-ri-ye), miriyek (mi-ri-yek), tiriye (ti-ri-yek), kev-çi-yek (kevçiyek), li Ha-î-ti-yê (Haîtiyê), jinbiyek (jin-bi-yek) û hwd.

Li vir jî van peyvan bi awayê rast bixwînin: Tirkîye (Tir-kî-ye), Sûriye (Sû-rî-ye), mirîyek (mi-rî-yek), tirîyek (ti-rî-yek), kev-çî-yek (kevçiyek), li Ha-î-tî-yê (Haîtiyê), jinbîyek (jin-bî-yek)

Dengê i li wir dernakeve. Îcar ku ew deng dernakeve û tu dinivîsî, xwendin naheke. Dema ku xwendin neheke, mirov dengaîya Kurmancî ya qedîm his nake. **Wê gavê çima hun 'î'ya orîjînalê peyvê dikin i?** Heke sedema we ew be ku ji ber lê zêdekirina paşpirtikên tewandin û pev girêdanê, bilêvkirin giran dibe, wê gavê di hin rewşên wisa de (ne hemû), heke pêwîstî hebe, wek ku ziman xwe sivik dike, hun jî deng bixin, ji lêzêdekirina dengê ku li wir nayê bilêvkirin, çêtir e. Mînak: **kanîya mezin** bikin **kanya mezin** an jî

wek orîjînalê xwe bihêlin, nekin **kaniya mezin**; ji ber ku wisa nayê bilêvkin: **ka-ni-ya, si-ti-ri-yek, jin-bi-yek**, çênabe.

Kesên ku vê qaydeyê bi hişkî tetbîq dikin, xwe dispêrin gorbihuşt Mîr C. Bedir Xan. Carinan li hinek nivîsan rast tîm, li gora gramera Mîr C. Bedir Xan ji serî heta binî çewt in; lê dîsa jî ev pevguherîna **i û î** nehatiye îhmalkirin. Çima? Ji ber ku ji alîyê hin kesên ku bi zimên mijûl dibin û hin edîtorên kovar an websîteyan ve wek qaydeyê yekcar girîng û ku bêyî wê nabe, tê pêşkêşkirin; lê bi rastî qaydeyê **basît û bi mantiqê sivik** e; xwendevan jî ji ber mantiqê sivik, bi wan hêsan tê û êdî li ku **î û 'y'** yekê li dû hev (**îy**) dibînin, hema yekser **î** dikin **i**, wek ku ferman li **î** rabûbe. Hinek edîtor jî bi vî awayî nivîsên me rûdîçikînin; wî mafî li gel xwe dibînin ku **'î'yên** me bikin **i**; tu nemaye ku me bi îxaneta li dijî yekîtîya zimên gunehbar bikin. Lê hay nabin ku parastin û pêşniyarkirina hûrgilîyê nivîsê tiştê e, pêşî li nêzîkbûnê cuda girtin tiştê din e; ji ber ku li vir mijar tercîh û gengeşîya li ser tercîhê ye.

Lê ji van kesan hinek lê hay nabin, hinek jî jê haydar in lê piştguh dikin, ku ev qayde tenê nabêje ku **î** berî **y (îy)** nabe, li eynî cîhê ku ji dewsa **î, i** tê pêşniyar kirin, her weha ji dewsa **ê jî e** tê pêşniyar kirin; heta dibêje, divê berî **y** tîpên bi kumik neyên bikaranîn. Anku ne **'dêya min'**, ne **'diya min'** lê **'deya min'**, **'peyê min'** (ji bo **pê**), **'reya me'** (ji bo **rê**) û hwd.

Wa ye çavkanî li jêr e. (1)

Bi dîtina min ev pêşniyar **rê** li ber zimên venakin û astengan derdixin; her weha qayde hişk û tund in, lê belê analîza ku ji wan re dibe bingeh ne kûr û berfireh e, wek fermaneke jorvehatî hatiye ferzkirin. Ji lew re, divê meriv wan bi giştî bide alîyêkî; wek ku hin kes dikin, perakende bicîhkirin jî ne çareyek e (**îy** dikin **iy**, lê **êy** nakin **iy** an **ey**).

Hinek kes jî dema ku ez wisa dibêjim, xwe aciz dikin; wek ku neheqîyek li hêja Mîr C. Bedir Xan hatibe kirin. Lê belê ne rast e. Ev mijar tesbîteke bi danganîyê ve girêdayî ye û kitkit e, hûrgilî ye; ne esasê ekola Mîr C. Bedir Xan a rêziman û rastnivîsê ye. Ji xwe wî bi xwe jî di vî warî de analîzeke fireh pêşkêş nekiriye, yekser qaydeyên jorgotî rêz kirine. Lê ev qayde di hin waran de pirsgerêkan derdixin ber me, ma em çavên xwe jê re bigirin? Bê guman, na.

Çend not li ser pirsgerêkan ku jê derdikevin û hewldaneke analîzê:

1) Di dawîya peyvên Kurmancî de **î** pir belav e. Gelek gelek peyv bi **î** diqedin. Tu wan giştan bikî **i**, di formê de jî tevlihevî çêdibe. Di gelek peyvên de ji xwe ya ku ew peyv pêk anîye **î** bi xwe ye, ne rast e ku meriv wê biguherîne, anku ne rast e ku tu dengê ku wê peyvê ji peyvên din cuda dike, bi dengê bêeleqe biguherîni. Wek:

î tê dawîya **gund** û peyva **gundî** pêk tîne. Gelo meriv **î** bike **i**, peyva **gundî** dê çawa pêk were? Bi heman awayî **çewt-çewtî, rast-rastî, azad-azadî,, Dêrik-Dêrikî**; peyvên bi vî awayî di Kurmancî de

yekcar zêde ne. Li gora vê dengkujîyê, heke bi "y" werin tewandin an pevgirêdan, divê ev peyv weha bin: çewti, rasti, azadi, Dêriki.

2) Hinek peyv di hîmên wan bi xwe de **î** û **y** li pey hev tên, ne ku bi paşpirtikên pevgirêdan an tewandinê **y** distînin. Wek:

dîyar li ser esasê **dî** ye (ji *dîtinê: dî-yar*)

jîyan (jîn) li ser esasê **jî** ye, **jî** bi tena xwe 'emr/temen' (jî-yan)

vîyan (vîn)

Îcar meriv terp û esasê peyvê biguherîne, rast e gelo?

3) Di hin rewşan de **î** nabe **i**, lê dikeve:

<i>kanî</i>	<i>kanîya mezin</i>	<i>kanya mezin</i>	kesek nabêje <i>kaniya mezin</i>
<i>masî</i>	<i>masîyê gewr</i>	<i>masyê gewr</i>	kesek nabêje <i>masiyê gewr</i>
<i>derî</i>	<i>derîyê hewşê</i>	<i>deryê hewşê</i>	wek <i>deriyê hewşê</i> nayê gotin
<i>xanî</i>	<i>xanîyê jorîn</i>	<i>xanyê jorîn</i>	wek <i>xaniyê jorîn</i> nayê gotin.

Bi kurtî, dema ku sist tê bilêvkirin, '**î**' dikeve, di bilêvkirina xurt de, tiştek pê nayê; di tu rewşan de ew nabe '**i**'.

4) Ev ketina deng tenê heke piştî '**î**'yê paşpirtikên '**-ya**', '**-yê**', '**-yên**' hebin, diqewime. Di rewşên din de '**î**' ne dikeve ne jî diguhere, wek xwe dimîne:

xanîyek, kanîyek, derîyek, kerîyek, mejîyek
parîyek nan
kevçîyek şorbe
sîyek hênik

Min tucarî nedîtiye ku kesekî ev peyv wek '*kaniyek*' an '*kanyek*', '*xaniyek*' an '*xanyek*', '*sîyek*' bilêv kirine. Hewl bidin, hun ê bibînin ku devê we nagere, hun nikanin bibêjin *kevçîyek şorbe*, lê *kevçîyek şorbe* xweş tê gotin.

5) Ez ê nuha hinek peyvên wisa rêz bikim ku tê de hem **i** hem jî **î** hene, û dûre jî **y** bînim dû **î**, ka bê dengê **î** dibe wek dengê **i**'ya ku berê carekê di peyvê de hatiye bilêvkirin an na. An ku her du **i** wekhev in, an jî yek **i** ye yek jî **î**.

dirî (dirrî)

dirîyekî gir

dizî

dizîya/dizya malan

binî	binya xetê, binya kêşik, binya malan, binyat, binyan
birçî	Birçîyekî ji birçîyekî nan xwestibû.
cidîyet	i û îy ji xwe tê de hene
dijîtî	dijîtîyek
gilî	Gilîyê kê kiriye?
girîyek	girîyekî dilsoj
girmînî	girmînîyek jê hat
mirî	mirîyek
jinbî	jinbîyek(e) ciwan
tilî	tilîyek(e) dirêj
tirî	tirîyekî xweş
tîtî	Tîtîyek ji ber me bi hewa ket. (du î)

Li gora wê qaydê divê di van peyvên jor de, hemû **î** rabin û **i** têkevin şûna wan. Wek mînak, **dirîyekî gir** bibe **dirîyekî**

gir. De hela hewl bidin ku di bilevkirina wan peyvên jorîn de li cîhê sorkirî, ji dewsa **î**, dengê **i** derxînin. Ka bê çî diqewime.

5) Bi qasî ku min lêkolîn kiriye, di dîroka pevguherîna dengên Kurmancî de, **‘î’** tu carî bi **‘i’** nehatiye guherandin. Lê ji bervacî, **‘i’** an jî **‘ih’** bi **‘î’** an **‘ih’** hatiye guherandin:

‘rih’ bûye ‘rî, rîh’
‘cih’ bûye ‘cî, cîh’
‘mih’ bûye ‘mî, mîh’
‘sih’ bûye ‘sî, sîh’
‘tihn’ bûye ‘tî’ an ‘tîn’
‘bihin’ bûye ‘bîn, bîhn’
‘dihin’ bûye ‘dîhn, dîn’
‘tirih’ bûye ‘tirî’
‘pêçih’ bûye ‘pêçî’
‘sipih’ bûye ‘sipî’
‘dihtin’ bûye ‘dîtin’
‘rihtin’ bûye ‘rîtin û gelekî din.

Îcar pêvajoya danganîya Kurmancî ji **‘i’** ber bi **‘î’** ve diherike, ne ji **‘î’** ber bi **‘i’** ve; ev qayde herikîna zimên bervaca dike. Ziman bi alîyekî ve diherike, qayde wî bi alîyekî din ve dikişkişîne. Ji bo wê jî devê

meriv nagere ku ji dewsa 'î', 'î' bixwîne, wî dengî derxîne. Wê gavê meqesa di navbera zimanê nivîskî û yê devkî de, bîleheq zêde vedibe, û ev jî ji alîyekî din zirarê dide zimên.

6) Di heman beşa heman pirtûkê de, her weha tê gotin ku (2), ger dawîya peyvekê 'î' be û peyva dû wê jî bi 'y' dest pê bike, divê 'î'ya dawîya peyvê jî bibe 'î'.

Wek mînak, li gora vê, divê:

'Ew kî ye?' bibe 'Ew ki ye?',

'Ev derzî ye.' bibe 'Ev derzi ye'.

Waha nivîsîna wê nexwaze jî ev pirtûk dibêje, divê wisa bê bilêvkin. Heke ew ê wisa bê bilêvkin, çima dê wisa neyê

nivîsîn jî? Ev jî tiştêkî din ê îrasyonalbûna (deraçil) vê qaydeyê ye.

Ew her weha dibêje, divê:

'Tu kurê kê yî?' wek 'Tu kurê ke yî?' bê nivîsandin/xwendin. Anku 'kê' bike 'ke'.

'Kitêb li ser masê ye' divê bibe 'Kitêb li ser mase ye'. Anku 'masê' bike 'mase'.

An ku serê ku naêşe, paçan lê bigerîne.

7) Di kîr bi kîr (hece bi hece) gotin an nivîsandinê de problem çêdibin:

xa-ni-yek   xanî dibe xanî

ke-ri-yek   kerî dibe kerî

si-ya da-rê   sî dibe si

di-ri-yek   dirî dibe diri

Her weha di rêza hejmaran de: sê-sêyem-sêyemîn û sî-sîyem-sîyemîn

Divê li gora vê qayde bibin: siyem-siyemîn û dîsa siyem-siyemîn

Ka sî û sê bi ku ve çûn?

Enteresan e, piraniya Kurmancên ku bi zimên mijûl dibin her weha mamosteyên Kurdî ne jî, dersan didin. Lê dîsa jî balê nakişînin ser vê nakokiyê, aloziya wê ya perwerdeyî nabînin, an piştguh dikin, çavên xwe jê re digirin. Wek ku tê zanîn kîr bi kîr cîhekî girîng heye di perwerde de û her weha di rastnivîsa weşanan de; dema ku li dawîya rêzê peyvek naqede, bi (-)yekê jî kîrê ve qut dikin û li rêza piştî wê didomînin. Dê di dersê de çawa bêjin, xa-ni-yek, di-ri-yek û hwd.

Ji ber ku peyvên ku bi ê diqedin kêm in, zêde li ser wê nayê rawestan. Lê dîsa jî ez dixwazim ji bo ê jî balê bikişînim ser vê yekê:

ê di her rewşê de nakeve, ne jî dengekî din li dewsa wê tê bikaranîn. Wek:

sêyem, sêyemîn tucarî nabe **seyemîn** an **siyemîn** an **syemîn**

Kesek çêya me naxwaze/Tu çêya xwe dibêji; ne dibe çeya me, ne jî çiya xwe

Besêya Xatûnê nabe Beseya Xatûnê an Besiya Xatûnê an Besya Xatûnê

Hinek kes jî, ji xwe re bi kêfa xwe 'iy' dikin 'iy', lê 'êy' wek xwe dihêlin. Wek ku her du (iy û êy) li heman qaydeyê nehatibin girêdan, wek ku haya wan jê tunebe. Bê guman wisa jî nabe. Pir bi zelalî her du li pey hev rêz kirine. Wa ye li jêr fotokopîya rûpelê didim. Dibêje, 'Eynî wek î, ê jî tucarî berî y nayê' û ji dewsa wê bikaranîna e temî dike. Bê guman ev di cîh de bi 'çêya xwe', 'sêyem, sêyemîn' û hwd tê pûçkirin. Wê gavê jî ev analîza bê îzeheke akademîk li hewa dimîne. Her weha ew kesên ku tenê nivê qaydeyê dibînin, ji bo nivê mayî xwe li xamî datînin, wek ku nabînin tev digerin jî, keyfî bikaranîna qayde nîşan didin. EY BAŞ E, ÇIMA TU WÎ MAFÎ BI XWE RE DIBÎNÎ KU NÎVÊ QAYDEYÊ BI KÊFA XWE PIŞTGUH BIKÎ, ÇIMA KESÊN KU VÊ QAYDEYÊ BÊFÊDE Û BIZIRAR DIBÎNIN, NIKANIBIN QAYDEYÊ REXNE BIKIN Û JI BER KU ÇEWTE Û BIZIRAR DIBÎNIN, BI CÎH NEHÎNIN?

Ez dibêjim bêyî îzeheke akademîk; ji ber ku wek îzeh dibêje, "dibe ku ji ber ku cîhderkên her du dengan nêzîkî hev in, wisa dibe". Ev ne îzeheke akademîk e. Heke sedem ev be, wê gavê divê em bibêjin ku piştî y jî bila î û ê neyên, ji ber ku dîsa cîhderkên wan nêzîkî hev in, heke cîhderkên î û y di iy de, ê û y di êy de nêzîkî hev bin, ên y û î di yi de û y û ê di ye de jî nêzîkî hev in. Wê gavê çima em dibêjin, 'mayî, heyî, zeyî, çeyî, xweyî, tevayî, yê, yên, ayê û hwd'? Li peyva çeyî binêrin, her sê jî hene (ê, y û î); dîsa peyva bêyî jî wisa ye; her sêyên ku îdia dikin ku ji ber nêzîkbûna cîhderkên wan li pey hev nayên nivîsîn.

Evên ku nivçe yan nîvenîv bi kar tînin, divê yan qaydeyê bi tevayî bi kar binin, yan jî heke dibînin ku bicîhkirina wê asteng û aloziyan pêk tîne (ku bi rastî jî wisa ye), wê bidin alîyekî; vê rewşê binin zimên, da ku rê li ber lêkolînan vebe. Her weha, **tişteki lêkolînekirî, îzehnekirî çima bibe qaydeyê ew qas kurtebir û misoger?**

Tiştêkî din jî, Mîr C. Bedir Xan bi xwe jî serî de ev qayde bikar nehanîye. A rastî di gelek hejmarên destpêkê yên Hawarê de, tew haya wî jî ji vê yekê tunebûye û EW yekser wek 'iy' û 'êy' bikar anîne (li wêneyên Hawarê yên jêrîn binêrin); li gora esil û orîjîna wan çûye. Di nav salan de, ev mijara ketina deng, ku min li jor qal kir, bi zelalî nehatiye fahmkirin û rê daye vê qaydeya sedema sergêjiyan. Heke iy tiştêkî ew qas yekcar diji pergala Kurmancî bûya, qey ew ê di serî de lê hay bibûya û di dehan hejmarên 'Hawar'ê de bi kar nehanîya. Li wêneyan binêrin, çawa bi hêsanî peyvên wek 'Elfabêya', 'di dengdayîyê de', 'hevdudanîye', 'TÊDEXISTÎYÊN', 'arîkarîyê', 'YEKÎTÎYA', 'DELALÎYA', 'xweşîya', 'dildizîya', 'derîyê' bi kar anîne. Her weha di dawîya her hejmarê de (nuha min li 1-9 nêrî ku careke din bicîh bikim) dinivîse 'Kirîyarîya Komelê' (wê demê ji bo kovar digot komel û ji bo abonetîyê jî kirîyarî; kirîyar jî ji bo kesê ku dikirre, abone dibe, **wek** bi Îngîlîzî **buyer, subscriber**. Her weha Q û K ji dewsa hev bi kar dihanîn). Bala

xwe bidinê ku ji bo **Tirkîye** dibêjin **Tirkîya** û ji **Sûrîye** re dibêjin **Sûrîya**, ne ku wek nuha sirf ji bo ku li qaydê bînin, diguherînin dikin **Sûriye** û **Tirkiye**, an ku **î**'yan nakin **î**. (2)

Ne tenê **î** û **ê**, lê **i** bi xwe jî di gelek rewşên weha de dikeve.

Ketina denga di Kurmancî de xwedî cîhekî girîng e. Ne wisa be, ziman xweş naherike, axaftin hêsan nabe, galegal xweş nabin. Çawa ku li jor me got, **î** û **ê** ji bo vê hêsanî û herikîna bi taybetî di rewşa pev girêdan û tewandina binavkirî de dikevin, her weha '**î**' jî di heman rewşê de dikeve. Û bi rastî heke ev deng nekevin, ziman hêsan naherike. Lewra ev alîyê denga û fonolojîya Kurmancî divê bê lêkolîn û lêpîrsînkirin, bi zelalî were îzêhkirin. Va ne hinek mînak:

kanî	kanîya mezin	kan'ya mezin
derî	derîyê zer	der'yê zer
hirî	hirîya pez	hir'ya pez
girî	girîyan	gir'yan
binî	binîya xetê	bin'ya xetê; bin'ya kêşik / bin'ya malan
dê	dêya min	d'ya min
rê	rêya me	r'ya me

Di rewşa **rê** û **dê** de, dema ku **ê** dixin, ne **î** lê ji bervacî û ji bo fedaîyên vê qaydeyê bi îronî, **î** dixin dewsa wê.

Mînak: **dîya min, rîya gundê me**

Hinek mînakên ketina **i**:

sekin	sekina me	sek'na me
keçik	keçika wê	keç'ka wê
mêrik	mêrikê reben	mêr'kê reben
mirin	bimire	bim're
sitendin	sitend	bis'tîne
girtin	bigire	big're
sitiran(sitran)	bisitirê	bis'tirê (bala xwe bidinê di rewşekê de iya yekem di yekê de ya duyem dikeve); her weha bis't'rê
herin	herîne pêş	her'ne pêş

Heke hîn jî neketibe serê we, hewl bidin ku '**Herne pêş**' wek '**Herine pêş**' bistirên, ka çawa melodî diherime, bibînin. Axaftin û xwendin jî wisa ye, melodîya wê heye, divê meriv pê nelîze, da ku meriv ji zimên sar nebe.

Di lîsta jor de 'î' hatiye bikaranîn ku bala we bikişînin ser ketina deng, di nivîsê de pêwîst nake ku misoger 'î' têkeve dewsa wê; wek **herne, giryan, bigre, bistirê** û hwd jî dibe.

Gelek gelek mînakên wanî hene. Li benda analîzê ne. Lê em ji dewsa analîzên akademîk, hez dikin ku ji me re qaydeyên basît û bi mantiqê sivik bîn gotin, da ku bikin ferman û yekser bi tundî bi cîh bikin, qet lê nefikirin ku çî dibe, çî diqewime.

Van peyvên û gelekî din, di nav hevokan de bikar bînin, hun ê bibînin ku heke neyên xistin, peyv nahekin, ziman baş nazîvire.

Bi kurtî, mijar NE ew e ku 'î' yan 'ê' bibe 'î', mijar ew e ku dengdêr (vowel, sonant) dikevin, da ku ziman xweş biherike. Mijar NE ew e ku yek bi yekê re dibe yan nabe; li cem hev bikaranîn qedexe ye, yan serbest e. Dema ku ev qayde danîne, a ku di ser re gav kirine ev e. Lewra divê berê ev bê zelalkirin; **î, î** û **ê di kîjan rewşan de dikevin?** Mijara me ev e.

Bê guman nebûna vê qaydeya ku **î, ê** û **y**'yê li hevdu heram dike, ji hebûna wê bixêrtir e; ji ber ku rewşên aloz û ne li gora dengaîya Kurdî pêk tîne.

Hinek kopîyên Hawar, Hejmar 1-9 ên wek orîjînalê xwe li jêr in.

TÊDEXISTIÎYÊN KOMELÊ

Civata arîkanîyê Tola welêt Lehî Ta, tawî û tabir Xanî Elfabêya kurdî Du egîd Ferhengok	.... Dr. Ehmed Nafiz Dr. K. A. Bedir-Xan C. A. Bedir-Xan Dr. K. A. Bedir-Xan C. A. Bedir-Xan

BIRÊ WERGERANDÎ

Gundê Nûava Berdêlk

Ji xwe piraniya kurdan şûna (ê) (ê) dibêjin; xeyidîn "خيدین", xeyidîn "خيدین".

Hawar dengê zanîne ye. Zanîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike. Her kesê ko xwe nas dike; dikare xwe bide nas kirin. Hawara me berî her tiştî heyîna zmanê me dê bide nas kirin. Lewma ko zman şerta heyîne a pêşîn e. Hawar jû pêve bi her tiştê ko kurdanî û kurdîti pê bendewar e, dê mijûl bibe.

Bi xêzên jorîn ve me rêberî û rêzanîya elfabêya kurdî kuta kir. Ji niho pêde bi bûrhûnandina hevedudanîna wî dê mijûl bibin.

Dûmahik heye

Qedrican Osman Sebrî

bin pašîlên xwe pejm û re dixwendin. Te digot, hemî jî Şîhrên wan tev ser welêt û Weko: Bêriya Botan, Zozdîne. Girên beriyê, Çiyayên Bidlîsa kevnar...

Girêdana wan jî kurdma xelkê cih re jî cilên kurdma wergirtin. Kolosên xwe bi xw Di nav axaftinê da min jî zanîn ko dilê min heye rûjn: dî derêxînim.

Ji min daxwaz kirin ko rûjnamê de stûnekê vekim. de herçî ko di medresan de din, ji wan re bidim zanîn

Em welê lêkhati bûn ko bipirsin, ez jî gora pirsî behsên ser ilm û hiner ji w

Feqehino! Ev e stûna we bipirsin. Herçî ez bi xwe d re bêjim, heke di nav pirsîj

Lorî

DELALÎYA ZAROWAN

-1-

Binve xweşîya dil û du çavan,
Dadê ji te re her rû nîgehban,
Da zû tu mezin bibî Bedir-Xan
Binve kezeba min binve lo! lo!

-2-

Hişyar mebe, niho ne qenc e,
Mehdik ji te re bizane genc e,
Bê xew mebe paşîya wê renc e
Binve kezeba min binve lo! lo!

Qirîyarîya Qomelê

Ji Lona Sûriya, Tirqîya, Ecemistan,
Irak û welatên kevkasê :

Salqî 500 kirûş-sûri — 100 frenq
Şesmehqî 300 kirûş-sûri — 60 frenq
Çarmehqî 200 kirûş-sûri — 40 frenq

Ji Lona welatên din :

Salqî 170 Frenq
Şesmehqî 90 Frenq
Çarmehqî 60 Frenq

Her tişt bi navê xweyî tene şandin:

Şem : Taxa Qurdan

AÇIKLAMA. *i* ile sona eren sözcükten sonra *y* ile başlayan bir sözcük gelirse, sondaki *i*, gene *i* telaffuz edilir, ama normal biçimde yazılır.

Ör. : *Evê kî ye*, bu nedir? Okunuş: *evê kî ye?*

Evê derzî ye, bu iğnedir. Okunuş: *evê derzî ye*.

Bununla birlikte, cümleleşmiş anlara, *i* ile sona eren sözcüklere bir *y* ile başlayıp onu izleyen sözcük arasında, sesin bir duraklama yapmasına gerektiriyorsa *i* aynen telaffuz edilir.

Ör. : *Evê derzî, ya min e*, bu iğne benîndir.

Cümle bir çarpıda telaffuz edilirse muhatap cümleyi şöyle işitecek: «*Evê derziya min e*» ve «bu benim iğnedir» diye anlayacaktır.

16. Ê — tıpkı *i* gibi *ê* de asla *y*'den önce gelmez. Bunun nedeni belki de *ê*'nin çıkış noktasının *i*'ninkine çok yakın olmasıdır; bu iki ünlünün ikincisinin uyduğu kural böylece birinciye de teğmül edilmiş oluyor.

-Ê ile sona eren bir sözcük, -y- ile başlayan bir ek alırsa, sözcüğün son ünlüsü -e-'ye döner.

Ör. : *Pê*, ayak; *peyêra min*, ayaklarım; *sewa peyara*, bu ayaklar (çoğulun eğik hal).

Rê, yol; *reyê min*, yolum; *dê wê reyê re*, bu yolda.

Dê, ana; *dêya wê*, anası; *wê dêyê*, bu ana (eğik hal).

AÇIKLAMA I. *i* hakkında belirtilen kural (par. 15, Açık.) *ê*'ye de uygulanır: *ê* ile sona eren bir sözcük, *y* ile başlayan bir sözcükten sonra gelirse, sondaki *ê*, *e* biçiminde telaffuz edilir, ama normal biçimde yazılır.

Ör. : *Tu kurê kê yê*, kimin oğlusun? Okunuş: *tu kurê kê yê?*

Kitêbê li ser meseê ye, kitap masarın üstündedir. Okunuş: *kitêbê li ser meseê ye*.

(1) Celadet Bedir Xan & Robert Lescot, *Grammaire Kurde (Dialecte Kurdmandji)*, 1970, Kütçe Grameri, Doz

(2) HAWAR Kovara Kurdî, Mihemed Bekir, Swêd, 1987

Baran Rizgar

Mamostayê hêja ji bo mijara 'iy' û 'iy', 'êy' û 'iy' pir spas dikim, bi rastî wekî êşekê bû, lê em gihan encamek xweş û tevlî te dibim. Rast e Mîr C. Bedirxan kesek hêja bû û dikarim bêjim şoreşa herî mezin di

zimanê Kurdî de destpê kirye lê ew şoreş heta roja me ya îro jî neqedîyaye. Nayê wê wateyê ku her tîştê Mîr rast in, lê bingehê xurt ji bo me ava kiriye û tê xwestin ku wek yên wekî we hêja berdeyam bikin. **HOGIR BALIC** - »tevaya şîrove, pirs û bersivê li vir bixwînin

---

Carekî din silav kekê Baran,

Di destpêkê de dixwazim bêjim ku li çend mijarên kêşbar yên zimên ez hebîrê te me û wekî te difikrim. Ji wan, a yekê peyiva **-kanîn-** e. Tiştek heye ku bînim bala te ku, di nav Kurmancîzaran de karanîna **-kanîn-** ji texmîna gelek kesan pirtir e. Hema hema tevahîya Kurdên êşîra Reşîyan (Reşvan) ku li Semsûr, Entab, Kîlîs, Bazarcix, Albîstan, Narli û navçeyên din yên Kurd li Mereşê, Efrîn û Herêma Çîyayê Kurmênc, Meletî, Ruha û her wiha li Enqerê, Konya, Kirşehîr û Kurdên din yên Anadolîya Navîn jî bi heman awayî, peyiva **-kanîn-** bikar tînin.

Li ser babeta **'iy'** û **'iy'**, **'êy'** û **'iy'** de jî ez wekî te difikrim û wekî qeydeyeyeke ne hewce dibînim. Jiber ku ez bi Amerîkîyan re mijûl dibim, zelaltir dibînim çawa ev yek mejîya gelek şagirtan tevlihev dike. Ez gelek caran rastî wê yekê tîm ku şagirt dibêjin, çima em dengê **-î-** wekî **-i-** dixwînin? Em li alîyekî dibêjin, Kurmancî fonetîk e û peyiv wekî ku tên nivîsên, têne lêv kirin, telafuz kirin, li alîyê din jî dibêjin, qaydeyeye pir girîng e û divê **'iy'** bibe **'iy'**! Hem jibo parastina fonetîkbûna zimên û hem jî hêsan kirina fêrbûna zarok û bîyanîyan, divê **î** û **ê** her wekî xwe werine nivîsin ..... **Xwendevanek**

tevaya şîrove/pirs û bersivê li vir bixwînin

Mala we sed caran ava be, ev qayde ji ewila ewil de ez îrîte dikirim, devê min tiştek digot, destê min tiştekî dîtir. Min nikanîbû navê xwe jî rast binivîsanda ji bela wê: **JÎYAN**. Nuha ez qane bûm, dilê min ket cîh. Qaydeyê bi tevayî didim alîkî, navê xwe jî rast dinivîsim, her wisa peyvên wek **DÎYAR**, **ÇÎYA** û hwd li gel ên ku qertafên pevgerêdanê yan tewandinê distînin jî ku di dawîya wan de **î** heye, wek kerîyek, kevçîyek, nêrîyek û hwd rast dinivîsînim. Rêz û silav, Xwedê siheta we her baş bihêle ku hun ji me re analîzên li ser zimên bikin, alîkarîya pêşxistina Kurmancîya me bikin. **JÎYANê**

Ez dibînim, hûn ÎY bi kar tînin, lê hinek kes dibêjin “ÎY” pir dirêj e, ji bo wê lazim e ÎY bibe IY. Hûn çi dibêjin ji bo vê? POLA XAMO

Polayê hêja, Î ji xwe di hîmê peyvê de heye, ez bi xwe îcad nakim: **mirî-mirîyek; derî-derîyek** û hwd. Ez hîmê peyvê û pirtikên li dû wê wek xwe dinivîsim, esasê peyvê xera nakim. Mijar ev e.

Em zanin di axaftinê de wek gelek gelek tiştên din, peyvên li dawîya wan **Î** heye jî, di rewşên **-yê, -ya, -yên** de bi awayekî sivik tên bilêvkirin. **ÎY** sivik tê xwendin, wek ku **Y** tenê hebe. Wek:

Kanî – kanîya mezin – kan’ya mezin

Derî – derîyê mezin – der’yê mezin

Lê em qala nivîsê dikin, ne qala axaftinê, heke em her tiştên di axaftinê de sivikkirî wek xwe binivîsin, wê gavê divê gelek tişt nîvco werin nivîsîn, ew jî li dijî mantiqê nivîsê ye. Qaydeyên axaftinê û yên nivîsê her car ne wek hev in û yek ji qaydeyêke bingehîn a nivîsînê ev e: heta ku dibe, **HÎMÊ PEYVÊ XERA NEKIN. IY** hem hîmê peyvê xera dike, hem jî bilêvkirinê giran û bêleqe dike. Sivikaya bilêvkirinê ketina deng e, ne **IY** e. Gotina **IY** bi xwe zehmet e, giran tê.

Her weha wek ku di wan mînakên de xuya dibe **Î** nabe **I**, lê dikeve yan bi **Y** re dikeliye (**kan’ya, der’yê**). Di rewşên weha de îdiaya **IY** tiştêkî bêesas e, îcadkirî ye.

Îcar tu dibêjî: **ÎY pir dirêj e, loma divê kurt bibe, wek IY were nivîsîn**. Ev jî ne rast e, ji ber ku **I** ne kurtîya **Î**, lê dengêkî cuda ye.

Vêca ewên ku wisa dikin, heke hevgirtî bin (consistent, tutarli), wê demê divê **YÎ** jî bikin **YI**, ji ber ku **YÎ** û **ÎY** ji eynî dangan pêk tên, loma heke **ÎY** dirêj be, **YÎ** jî dirêj e û heke **ÎY** ji ber dirêjbûnê dikin **IY**, divê **YÎ** jî ji ber dirêjbûnê bikin **YI**.

Heke **MIRÎYEK** bibe **MIRIYEK**, wê gavê li gora wî mantiqî, divê peyvên wek **ŞAYÎ, MAYÎ, ÇÛYÎ, ÇÊYÎ, ASAYÎ, XWEZAYÎ** û gelekên din jî bibin **ŞAYI, MAYI, ÇÊYI, ASAYI, XWEZAYI** û hwd ku dirêj nebin. Wê demê jî bêmantiqbûna **IY** duqat dibe, ne tiştêkî din. Bê guman divê **ÎY** jî **YÎ** jî wek xwe bimînin: **DERÎYEK, MIRÎYEK, ŞAYÎ, ÇÊYÎ** û hwd..

Gelek silavên min ên germ, sipas dikim ji bo tevlêbûnê.

Baran RIZGAR

Adar 2014

Dibistan an Xwendegeh? Ekol an Xwendegeh?

Bikarhênerekî berhemên min ê bi navê *Hesen* bi email ev pirs ji min kiribû, va ye bersîva min, sipas ji bo pirsîkirinê.

Dibistan ne peyveke bi Kurdî ye. Wateya **'-istan'** dîyar e, her kes dizane. Lê ka ya **'dib-'** çî ye? Bi Kurdî wateya wê çî ye? Ez li tu derê li wateyeke wê ya bi zimanê Kurdî ya maqûl rast nehatime. Gelek kesan ji min pirsîne û gelek caran jî lê rast hatime ku xwendevanên sîteyan pirsîne ka çima derdorên 'xwenda' jê re **'dibistan'** dibêjin. Bi

qasî ku ez dizanim, kesekî bersîvek maqûl nedaye. Yek du kesan hewl dan ku bi zimanekî din îzeh bikin, lê ev nabe hêncet ku meriv peyvên wisa ku 'xwenda' ji jor de li gel ferz dîkin, îzeh bike. Heke bi zimanên bîyanî bûya, min jî dikanî çend îzeh jê re bikirina, wek mînak min dikanî li **'debistan'** a Farisî binêrîya; lê em dibêjin wateya wê bi Kurdî çî ye, ne bi Farisî; lewra bila ew nuha bimîne, da ku mijar komplîke nebe.

Li vir divê kilîta me ew be ku heke di zimanê gel de peyvên kevneşopî hebin, ji bo ku em guherandina wan bidin ferzkirin, divê sedemên me yên maqûl hebin. Divê pîvanên me yên tercîhkirina peyvên hebin û ev pîvan pir zelal bin, yekser sedema wê îzeh bikin.

Yek rabe, wisa bipirse: Em ji bav û kalan ve ji berê de dibêjin **'mekteb'** an **'medrese'**, nuha hun çima dibêjin **'dibistan'**, divê sedemên maqûl û zelal bên gotin ku ew kes pê xweş were û jê hez bike, ji dil bi kar bîne.

Peyva **'dibistan'** ji bo min tiştekî nabêje, bi kar jî nahînim. Lê kes û derdorên ku ewqas bi coş û bê îstîsna wê bi kar tînin; dîkin navê sîteyên xwe, kovarên xwe, li wan dikeve ku ji bo bikaranîna wê me qane bikin.

Heke em werin ser **'xwendegeh'**, ev peyv ji salên 1970an û vir de tê bikaranîn. Wê jî berê di nav derdorên xwenda yên Kurdên Bakur de dest pê kir. Derdorên xwende yên Kurdên Behdînan jî jê re gotine **'xwendingeh'**.

Bikaranîna wê bi min maqûl tê. Ji ber ku,

- 1) Xwerû bi Kurdî ye;
- 2) Wateya xwe dide; Yekî ku nuh bibihîse jî jê fahm dike (lê yekî ku 'dibistan' berê jê re nehatibe gotin, an li derekê nexwendibe, fahm nake ev peyv çi dibêje);
- 3) Bi peyvên wek 'xwendekar' û lêkera 'xwendin' re biaheng e û hev girtî ye.

Îcar wek ku xwendekarekî carekê ji min pirsîbû, heke meriv li 'mekteb'ê xwendinê bike û ew kesên ku wê xwendinê dikin, meriv ji wan re bêje 'xwendekar', wê gavê meriv ji 'mekteb'ê jî re bibêje 'xwendegeh' ne maqûltir e? Bi ya min jî maqûltir e.

Bila xwendekar li xwendegehê xwendinê bikin, bixwînin. Ma wê çawa li 'dibistanê' 'dib-' bikin?

Em werin ser peyva 'ekol' a ku ji peyva 'école' a Fransî hatiye, bi Îngilîzî 'school'. Bi her du zimanan jî ev peyv bi çend wateyan tê bikaranîn. Ji wan dudu bingehîn in; yek jê wateya 'xwendegeh' e, an ku cîhê ku xwendekar lê dixwînin. Ya dudan jî bi vê wateyê ye: **Komeke mirovên xwedî doktrîneke hevpar, an jî ku didin dû heman mamosteyî; her weha doktrîn an pratîka komeke wisa.** Wek mînak, **Aristotelian school** an jî 'school of Aristotle', an ku **ekola Arîsto**.

Îcar hin kes dibêjin, em ji bo wateya cîh 'xwendegeh' û ji bo wateya dudan a li jor gotî (**ekol**) jî 'dibistan' bi kar bînin. Mixabin ji bo wateya dudan (**ekol**) her du jî nabin, ne dibistan ne jî xwendegeh. Ji ber ku her du jî ji ber paşpirtikên **-geh** û **-istan**, pir berbiçav cîh û war nîşan didin. Dîsa ya baş bikaranîna 'ekol' e.

Meriv divê di mijarên zimên de zelal û hev girtî be; xwerûkirin tercîh e, lê ne ku meriv wek fîlê ku têkeve dikana firaqên cam û ferfûrî, gelek tiştan serûbinî hev bike. Heke hemberîya wê ya maqûl bi Kurdî hebe û wateya xwe bide, meriv wê hildibijêre, bi kar tîne, lê ku tunebe, meriv rik nake û wateyê serûbin nake.

Di mînaka 'dibistan' de, tew ne bi Kurdî ye jî, lewra ji prensîpa xwerûkirinê re jî xizmetê nake.

Baran Rizgar

Lêkerên transîtîv- întansîtîv, çi cudatî hene, çawa ji hev veqetînin

Mijara **transîtîv - întansîtîv** mijareke fireh e, û di Kurdî de gelekî girîng e. Ez bawer dikim ku li ser vê mijarê tezên doktora jî hene. Ji bo ku meriv kanibe vê mijarê zelal bike, divê meriv di serî de hin têngînên rêzimanî zelal bike. Ew jî 3 hêmanên hevokê ne: **kirde (subjekt), servek (bireser, objekt) û lêker.**

Lêker: Ew peyv e ku tevger, rewş an tecrubeyekê tarîf dike. Wek: *şikandin, avêtin, çûn, bûn, qewimîn.*

Kirde (Subjekt): Bi kurtî kes an tiştê ku kirina lêkerê pêk tîne, an jî ew rewş an tevger lê diqewime, an li ser wî ye. Wek:

Ez derî vedikim.

Derî vedibe.

Wî ez dîtîm.

Qeşa dihele.

Zîne deh salî ye.

Av germ e.

Roj hiltê.

Di van hevokan de, *ez, derî, wî, qeşa, Zîne, av û roj kirde* ne.

Servek (obje, bireser): Ew kes an jî ew tişt e ku tevger an kirina lêkerê bandorê lê dike, an bi encama kirinekê têkilîdar e, an jî çalakîya kirde li ser e. Wek:

Min Şoreş şand malê. Li vir **Şoreş** obje ye.

Te pakêt vekir. **Pakêt** obje ye.

Piştî van îzehan, em dikanin werin ser mijarê. Divê li ser bi Kurdî binavkirina wan, çend gotinan bikim. Ji wan re berê **gerguhêz – negerguhêz** an jî **gerandî - negerandî** dihat gotin, ku ji dema xebatên rewşenbîrên derdora kovara *Hawar* mabû. Lê van salên dawî meriv li gelek awayên nuh ên bi Kurdî binavkirina wan rast tê. Wek: **têper – teneper, derbasî – nederbasî.**

Bê guman, ev bi xwe jî problemeke me ya nûjen e; bêyî ku em baş lêbikolin ku têngînek berê hatiye bikaranîn an na, ya ku em çêdikin ji yê berê çêtir wateya xwe dide an na, em gelek caran, herkes ji hêla xwe ve têngînan diafirînin û ev yek dibe sedema sergêjîyan û bi xwe zehmetîyan derdixe pêş xwendekaran. Bi dîtina min, heke em di vê mijarê de dîqet bikin û bi berpirsiyarî tev bigerin wê gelekî baş be.

Min bi xwe **gerandî-negerandî** bikar dihanî û di dersên xwe de digot, “*Wisa wisa jî tê gotin*”. Lê nuha difikirim ku heke em bêjin bila ilim bi Kurdî be, ya herî baş **têger-netêger** e. Wek alternatîv têtîngên **transîtîv-întransîtîv** jî peyvên navnetewî ne, mirov kane wan bikar bîne û Kurdîya wan ji bo qonaxeke din bihêle.

Lêkera transîtîv ew tewre lêker e ku tevger an kirina wê yekser tesîrê li **objeyekê** dike. Ew çalakî bê obje çênabe û dema ku ew çalakî tê pêkanîn, yekser tesîrekê li tişt an kesekî dike. Bi gotineke din çalakîya kirde/subje bi objeyekê bi dawî dibe. **Mînak:** *avêtin*.

Divê mirov tiştêkî bavêje. Tiştêk tunebe mirov nikane lêkera *avêtin* bicîh bîne.

Şikandin: ev kirin yekser bandorê li tiştêkî dike.

Birin, anîn, helandin, qedandin, xwarin... evana hemû bêyî obje çênabin. Ji bo têtîkîlyên yekser di nav kirde û obje de, em çend hevokên bi lêkerên **transîtîv** nîşan bidin:

Ez pirtûkekê dixwînim.

Ew sêvekê dixwe.

Tu çi dipirsî?

Ew kê direvîne?

Tu wan dixebitînî.

Em avê germ dikin.

Em peran diqedînin.

Hun wan dibin bajêr?

Di hevoka yekem de kirina *xwendinê* bandorê li tiştêkî dike. Ew tişt jî *pirtûk* e. Di hevoka *Tu wan dixebitînî* de, ji bo ku lêkera *xebitandin* bê bikaranîn, objeyek pêwîst e. Li vir obje *wan* e. Di hevokên din de jî sîstem yek e. Di vir de, divê lêker yekser bandorê li objeyekê bike. Anku pêdivya lêkerên têtîger bi objeyê heye, da ku têtîbigere.

Lêkera netêger an jî **întransîtîv** ew tewre lêker e ku tevger an kirina wê yekser bandorê li objeyekê nake.

Ew çalakî an bûyer bê obje çêdibe û dema ku ew çalakî tê pêkanîn, tesîreke yekser li tişt an kesekî nayê.

Mînak: **hatin**; Ji kirina vê re obje ne pêwîst e. Bandoreke sererast li kesekî an tiştêkî nake. Wekî din:

revîn, meşîn, xebitîn, ketin, şikestin, vebûn, qedîyan... evana objeyên yekser (dîrekt) naxwazin. Îcar em çend hevokan bi lêkerên **întransîtîv** çêkin ku mijar zelaltir bibe û dîyar bibe ku têtîkîlyeke yekser di navbera kirde û servek, subje û obje de tunebe:

Lawik dikeve xwarê.

Ez diçim malê.

Biro direve.

Em dimeşin.

Ew dixebitin.

Av germ dibe.
Pere diqede.
Hûn tîn malê.
Keçik ji darê ketiye.
Ev cam zû dişikê.
Ew derî bi xwe vebûye.

Dema ku em bala xwe bidin van bûyeran, di yekê de jî objeyeke yekser ne pêwîst e. Her qewimandin bi subje-kirdeyê ve girêdayî ye. Eleqa wan bi tiştêkî din re tune. Dibe ku di hin hevokên ku ji sê peyvan pêk tînin de, serê hin kesan tevlihev bibe. Berê em bibîr bixin ku di hevokan de objeyên **dîrekt/yekser** û **îndîrekt/neyekser** hene. Wek;

Hûn tîn malê.

Orîjînalê hevokê “*Hûn tîn bo malê*” ye.

Lê bi demê re **bo** ketiye. Li vir hatinek heye, lê ev bi kirde ve girêdayî ye. Objeya vir, anku **mal**, ne yekser e. Hatîn tesîra xwe lê nake. Di hevokên weha de, obje ne objeyên lêkerê, yê daçekê ne. Di hevoka “*Ez li malê raketim*” de, **mal**, dîsa ne objeya raketinê ye. Objeya daçeka **li** ye. Ji ber vê jî, em dibêjin tesîra raketinê/lêkerê li ser kirde/ez **yekser** e, li ser objeyê/mal **ne yekser** e.

Çawa têderxe ku lêkerêk transîtîv an întansîtîv e

Mîrov dikane bi **çend awayan** bizanibe ku lêkerêk transîtîv an întansîtîv e. **Yek**, ku xala herî girîng e, em ê binêrin ku lêker objeyeke yekser distîne an na. Anku ev bûyer tesîreke dîrekt li kes an jî tiştêkî dike an na. Wek:

Min av vexwar.
Ez îro pîr raketim.

Diyar e ku *vexwarin* **transîtîv** e, ji ber ku jê re **objeyeke yekser** pêwîst e ku ew çalakî pêk were. Lê *raketin* **întansîtîv** e, ji ber ku bêtir pêwîstiya objeyekê meriv kane rakeve.

Awayê dudan:

Ez ji darê ketim xwarê.
Reşo lawik ji darê xist xwarê.

Di hevoka *Ez ji darê ketim xwarê* de: Kirin, çalakî dîrekt li ser tişteki/objeyekê nîne. Ji lew re mirov zane ku *ketin*, **întransîtîv** e. Lê di hevoka din de lêkera *xistin*, dîrekt tesîrê li *lawik* dike. Ango **lawik** objeyeke yekser e. Wê gavê, mirov kane texmîn bike ku lêkera *xistin*, **transîtîv** e.

Awayekî din, pirsirina bi çî an kî ye?

Yek bibêje, *Ez diqedînim*. Meriv kêmasîyekê his dike ku vê pirsê bike: *Tu çî diqedîni?*

An jî heke bibêje, *Min dît. Te çî/kî dît?*

Yek bibêjê, *Min berda*.

Mirov his dike ku bipirse, *Te çî berda, Te kî berda?* Mirov objeya wê meraq dike.

Lê ku yek bibêje, *Ez hatim*.

Pêwîst nîne ku mirov li objeya wê bipirse, bigere. Tu nikanî bibêjî, *Tu çî hatî? Tu kî hatî?* Hevdu nagire, bêmane ye. Anku li vir kêmasîya objeyê dîrekt nayê hiskirin. Di yên **transîtîv** de yekser tê hiskirin.

Awayekî din ji bo lêkerên hevdanî (hevedudanî) derbas dibe. Lêkerên hevdanî ji bêtir ji yekê hêmanan pêk tên. Wek: *raketin, reş kirin, baş bûn, lêxistin, dakirin, daxistin, daketin* û hwd.

Heger parçeyê **lêkerî** yê lêkereke hevdanî **întransîtîv** be, ew lêker **întransîtîv** e. Ji lew re hemû lêkerên ku ji *bûn* û *ketin* çêdibin **nêtêger** an **întransîtîv** in, ji ber ku ew bi xwe **întransîtîv** in: *reş bûn, baş bûn, jêbûn, azad bûn, rabûn, raketin, daketin, jêketin, derketin, pêşketin, lêketin* û hwd.

Û hemû lêkerên ku ji *xistin* û *kirin* û wekî din lêkerên **transîtîv** çêdibin **têger** an **transîtîv** in, ji ber ku ew bi xwe **transîtîv** in: *reş kirin, baş kirin, jêkirin, azad kirin, rakirin, daxistin, jêxistin, derxistin, pêşxistin, lêxistin, danîn, hilanîn* û hwd. Ev lêker hemû **transîtîv** in.

Tişteki din, ji xwe lêkerên **xwerû**, anku ne hevdanî yên **transîtîv** hejmara wan ne zêde ye. Mirov kane wan di bîra xwe de jî bigire. Di wan de yên herî belav tên bikaranîn, lêkerên wek *anîn, kirin, xistin, birin, şuştin, xwarin, avêtin, xwendin, pirsîn, nêrîn, xwestin* û *dîtin* in.

Ji xêndî van lêkeran hemû lêkerên ku di dawîya wan de paşpirtika **-andin** heye **transîtîv** in: *qedandin, kişandin, revandin, betilandin, şikandin, helandin, xebitandin*, hwd.

Ji xwe ev qaydeyek e: meriv kane bi paşpirtika **-andin** lêkereke **întransîtîv** bike **transîtîv**.

Wek mînak: *meşîn* **întransîtîv** e, lê *meşandin* **transîtîv** e. Her weha *revîn-revandin, helîn-helandin, betilîn-betilandin, xebitîn-xebitandin*, hwd.

meşîn-meşîyan: Ev **întransîtîv** e. Lê *meşandin* **transîtîv** e. Ku tu bibêjî, *Ez dimeşim*, çalakîyeke **întransîtîv** pêk tê. Tu ji xwe re dimeşî. Tu têkilîya yekser bi objeyekê tune.

Lê ku tu bibêjî, *Ez dimeşînim*.

Vê carê lêker *meşandin* e û ji ber ku jê re objeyek pêwîst e, **transîtîv** e. Ku tu bibêjî, *Ez dimeşînim*, yek kane ji te re bibêje, *Tu çi dimeşîni?*

Ji bilî van xalan ya herî maqûl ew e ku di ferheng û ferhengokan de bê diyarkirin ku lêkerê **transîtîv** an **întransîtîv** e. Min bi xwe di ferhenga xwe ya Kurdî-Îngîlîzî, Îngîlîzî-Kurdî de ev yek dîyar kiriye û ji bo her lêkerê xuya kiriye ku ew **transîtîv** an **întransîtîv** e. Her weha min di pirtûka xwe ya **Dersên Kurdî** de lîsteyek dirêj li gel şîroveya wan daye. Rastîya vê yekê ew e ku mirov di ferhengan de, li kêleka lêkeran **transîtîv** an **întransîtîv** binivîse, da ku ji xwendevanan re hêsanî çêbibe.

Baran Rizgar

Têkilîya Komên Cînavan û Transîtîv Bûna Lêkeran

Komên cînavên Kurdî têkilîyên xwe bi transîtîvbûna (têgerîyan) lêkeran re hene. Me berê qala qaydeyekê kiribû. Bikaranîna lêkerê **transîtîv** him **obje/servek** û him jî **subje/kirde** pêwîst dike, û nabe ku ev **obje** û **subje** ji heman komê (Xwerû yan Tewandî) bin. Ji bo ku zelal bibe, em ê berê her du komên cînavan û dûre mînakê bidin.

Cînavên Xwerû (netewandî)

Ez

Tu

Ew

Em

Hun

Ew

Cînavên Tewandî

Min

Te

Wî, Wê

Me

We

Wan

Mînak:

Ez te dibînim.

Li vir **subje** anku ez, ji koma **xwerû** ye, **subje** anku te, ji koma **tewandî** ye.

Te ez kuştim.

Îcar **kirde** (*te*) tewandî, **obje** (*ez*) netewandî ye.

We em qedandin.

kirde (*we*) tewandî, **obje** (*em*) netewandî ye.

Ger ev rast neyên bikaranîn, wê demê mesaj ê tevlihev bibin. Em ji dewsa *Ez te dibînim, Ez tu dibînim*, bikar bînin, an jî ji dêvla *Te ez kuştim, Te min kuşt*, bê gotin, wê gavê mesaj tevlihev dibin.

Di kurdî de lêkerên întansîv, di hemû deman de, kirde/subjeyan ji koma cînavên xwerû distînin.

Mînak:

Ez diçim; dema nuha, kirde *ez* û xwerû ye.

Ez çûm; dema borî, kirde *ez* û dîsa xwerû ye.

Ez ê biçim; dema bê, kirde *ez* û xwerû ye.

Lê di lêkerên **transîv** de wisa çênabe. Lêkera *xwarin* **transîv** e.

Ez dixwim; dema nuha, *ez* xwerû ye.

Ez ê bixwim; dema bê, dîsa *ez* xwerû ye.

Lê, di demên borî de lêkerên **transîv** kirde/subjeyên **tewandî** bikar tînin.

Min xwar. Min dît. Min bihîst. Min şikand. Min avêt; dema borî ye, û *min* tewandî ye.

Ji bo kesê duyem: *Te xwar. Te dît. Te bihîst. Te şikand. Te avêt. Te kirde* ye û **tewandî** ye.

Lêkerên transîv, di demên borî de kirde ji koma cînavên tewandî û obje jî, ji koma cînavên xwerû digirin.

Li gor qaydeya giştî, obje û kirde her du ji komeke cînavan nabin.

Te ez dîtîm: Kirde tewandî û obje xwerû ye. Ger mirov bêje, *Te min dît*. Mesaj/peyam tevlihev dibe, kî kê dibîne ne zelal e.

Baran Rizgar

Malper an Websîte? Berhevdana Website, Site, Homepage, Start Page

Malper/Malpel, an ku ‘mal’ (**home**) û ‘per/pel’ (**page**) yekser wergerandina ‘**homepage**’ an jî ‘**home page**’ e.

Heta sala 2000an, salên dawî yê 1990an, **homepage** ji dewsa **websîte** (**website/web site**) jî dihat bikaranîn. Lewra ev tewre wergerandina bo Kurdî asteng çênedikir. Lê belê jê û pey ve, her ku xebatên Înternetê pêşde ketin û berfirehtir bûn, têrmînoloji jî firehtir bû û di nav wan peyvên de kar parvekirineke zelaltir pêk hat; êdî **home page** an jî **homepage** ji dewsa **website** nehat bikaranîn. Anku êdî **malper/malpel** wateya **websîteyê** nade, ji bervacî wateyê tevlihev dike.

Ji bo ku mijar zelaltir bibe û meriv bi agahî bizanibe ka ji bo kîjan peyva Îngîlîzîya Înternasyonal kîjan peyva Kurdî bi kar bihîne, li jêr wateya van biwêjên Îngîlîzî tîr ravekirin û pê re tê pêşniyar kirin ku bi Kurdî çî ji dewsa çî bi kar bînin.

Website/web site

Komek rûpelên ‘**web**’ê (înternetê) ye, anku ji koma van rûpelan re **website** tê gotin. Di normalê de ev rûpel gişt bi lînkên tîkildarî hev in, pev re girêdayî ne; meriv dikane ji yekê biçê ya din. Ji bo vê peyvê bi Kurdî ya herî maqûl vê gavê ne wergerandin, lê transkrîpt e: **websîte**.

Piranîya sîteyên Kurdî ku ji xwe re dibêjin ‘**malper**’, bi rastî **websîte** ne.

Website gelek caran bi kurtî wek **site** tê bikaranîn. Wê gavê em jî dikarin bi kurtî jê re **sîte** bibêjin. ‘**site**’ anku **sîte** bi xwe jî wateya wê **cîh, cîgeh** e. Lewra dema ku dibêjin ‘**website**’ qesta wan cîhê li ser tora înternetê ye. Heke bêjin ‘**building site**’, wê gavê cîhê avakirinê (înşaet) qesd dikin û hwd.

Homepage/home page

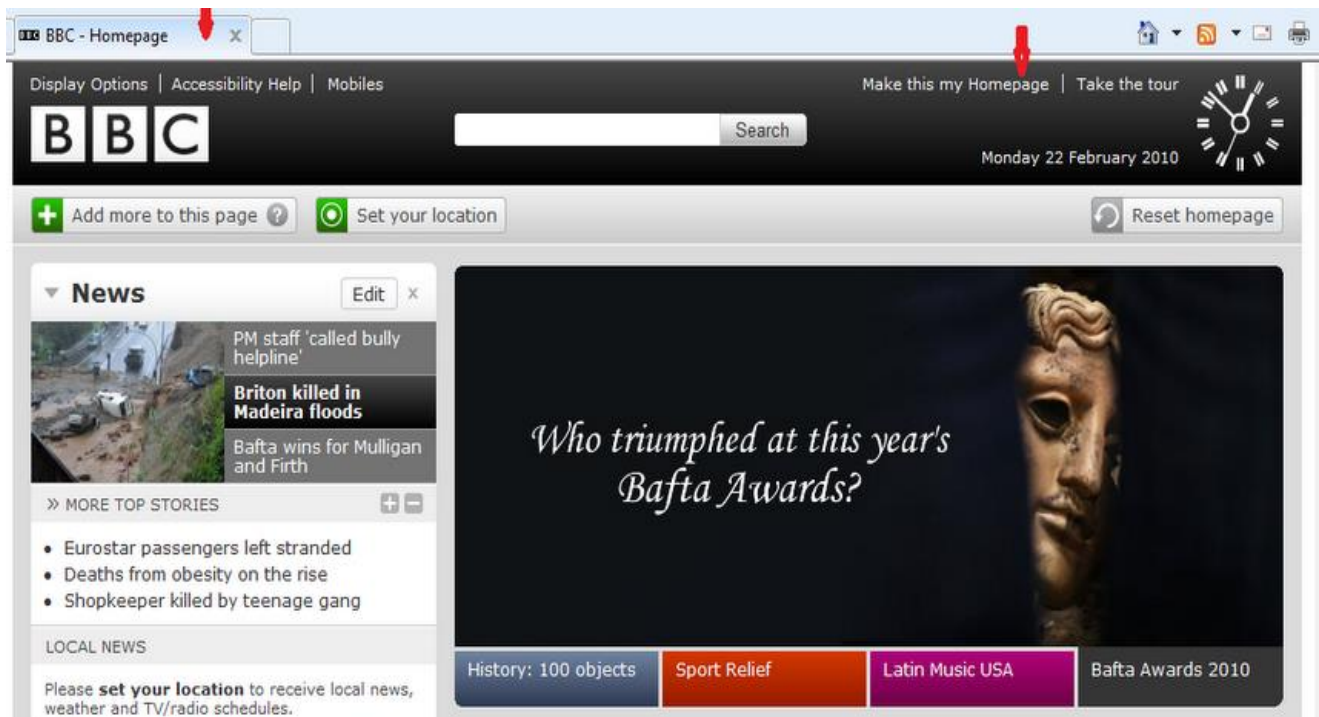
Dema ku meriv nuh dikeve websîteyekê, yan sîteyêke înternetê, rûpela ku meriv berîya hemûyên din rûbirû dibe **homepage** e; di normalê de tê de lînkên ji bo rûpelên din hene, anku meriv ji wê dikane biçê hemû rûpelên din ên sîteyê. Bi Kurdî **malper/malpel** dikane ji bo vê peyvê (**homepage**) bê bikaranîn. Lê belê her weha **rûpela serî, rûpela destpêkê** jî dikane bê gotin. Bi dîtina min ji vê re **rûpela serî/destpêkê** bê gotin û ji wateya dudan a ‘**homepage**’ re **malper/malpel** bê gotin çêtir dibe.

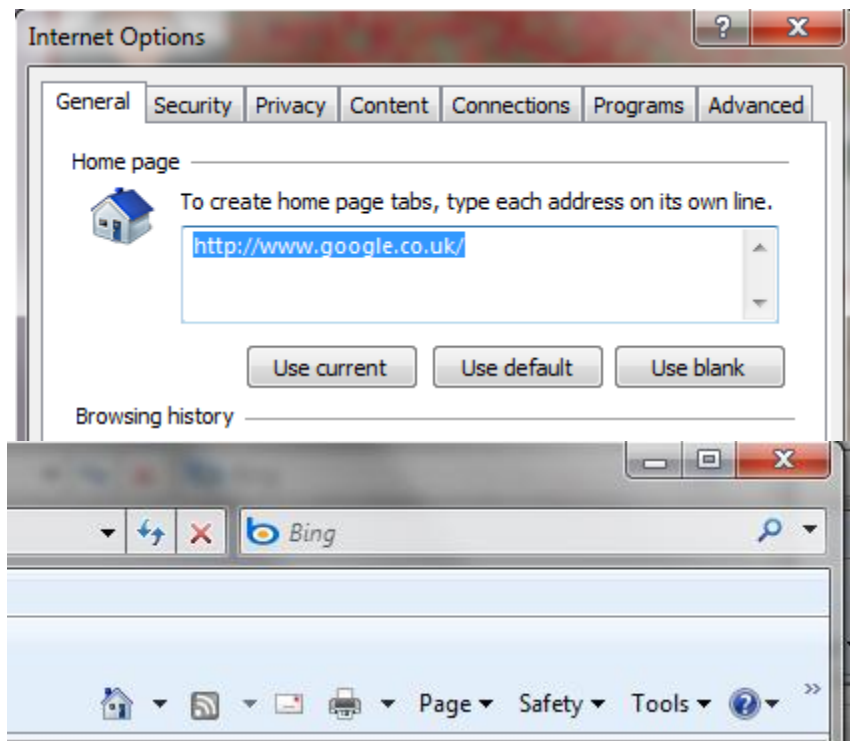
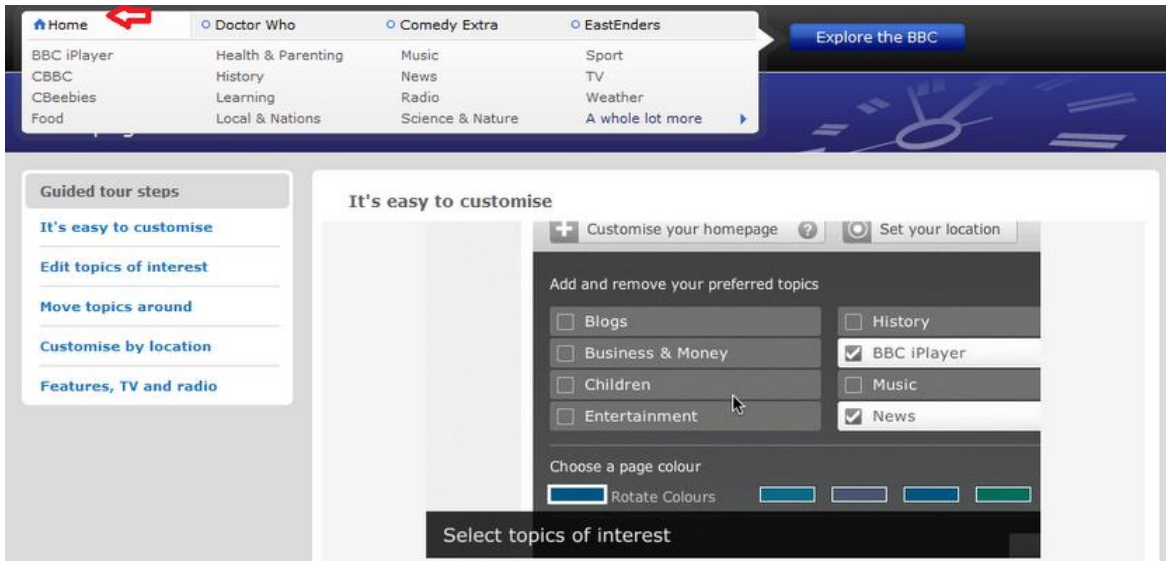
Wateyêke din jî ya ‘**homepage**’ heye; dema ku ‘**internet explorer**’ an ‘**web browser**’ (ew bernameya ku meriv pê li ser înternetê digere, doş dibe) nuh vedibe, websîteya ku meriv yekemîn diçe ser jî jê re ‘**homepage**’ tê gotin. Li ser ‘**internet explorer**’ an ‘**web browser**’ê nîşana xanîyekî heye, ew rûpela ku meriv bi tikandina wê nîşana xanî xwe digihîne jê re ‘**homepage**’ tê gotin. Wek ku wêne jî heye û eşkere mal e, dibe ku ya herî baş meriv ji vê re **malper/malpel** bibêje. Lê nuha meyl heye ku ji wê re jî bi kurtî **home** bibêjin. Wê gavê em jî dikarin kurt û sivik bikin û hema bibêjin **mal**, da ku ji dudilîya ‘**per**’ û ‘**pel**’ jî rizgar bibin.

Start page

Ev peyv dikane yekser wek **rûpela destpêkê** yan **rûpela serî** were wergerandin:
start/destpêk û **page/rûpel**.

Alfabeya Kurdî û Bi Du Awayan Bilêvkirina Hin Tîpan

ALFABE - ALPHABET

			Hemberîyên	tîpan
bi				
<u>Tîp</u>	<u>Di nav peyvan de</u>	<u>Tirkî</u>	<u>Îngilîzî</u>	<u>Soranî - Erebî</u>
<u>A.a</u>	<u>nan, dar, baran</u>	<u>â</u>	<u>a (father)</u>	ا نا
<u>B.b</u>	<u>bav, bîr, bilind</u>	<u>b</u>	<u>b (bed)</u>	ب ب
<u>C.c</u>	<u>car, cil, cîran</u>	<u>c</u>	<u>j (Jun e)</u>	ج ج
<u>Ç.ç*</u>	<u>çar, çil, çûn</u>	<u>ç</u>	<u>ch (church)</u>	چ چ
<u>D.d</u>	<u>dar, dil, dev</u>	<u>d</u>	<u>d (dear)</u>	د د
<u>E.e*</u>	<u>erê, ez, em</u>	<u>e</u>	<u>e (men, hen)</u>	ه ه
			<u>a (bad, bat - kurttir)</u>	
<u>Ê.ê</u>	<u>êvar, kêr, şêr</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	ê ê
<u>F.f</u>	<u>kef, kef, fêr</u>	<u>f</u>	<u>f (soft)</u>	ف ف
<u>G.g</u>	<u>gav, agir</u>	<u>g</u>	<u>g (girl)</u>	گ گ
<u>H.h*</u>	<u>hevok, havîn, guh</u>	<u>h</u>	<u>h (honey)</u>	ه ه

<u>L,i</u>	<u>min</u> , <u>birin</u> , <u>jîn</u> , <u>kin</u>	l	the, garter	-
<u>Î,î</u>	<u>dîn</u> , <u>şîn</u> , <u>îro</u> , <u>îsal</u>	i	<u>ee</u> (seen)	ى ي
<u>J,j</u>	<u>jor</u> , <u>jêr</u> , <u>bej</u> , <u>jêr</u>	j	s (vision)	ژ ژ
<u>K,k*</u>	<u>ker</u> , <u>yek</u> , <u>kal</u>	k	k (kick)	ک ک
<u>L,l</u>	<u>law</u> , <u>lerz</u> , <u>dîl</u>	l	l (luck)	ل ل
<u>M,m</u>	<u>mar</u> , <u>masî</u> , <u>mîr</u> , <u>kêm</u>	m	m (mine)	م م
<u>N,n</u>	<u>nan</u> , <u>nerm</u> , <u>nû</u>	n	n (no)	ن ن
<u>O,o</u>	<u>dor</u> , <u>sor</u> , <u>kon</u>	o	o (fore - <u>dirêj</u>)	و و
<u>P,p*</u>	<u>par</u> , <u>por</u> , <u>pûrt</u>	p	p (park)	پ پ
<u>Q,q</u>	<u>qaz</u> , <u>qenc</u> , <u>beq</u>	-	-	ق ق
<u>R,r*</u>	<u>pir</u> , <u>dêr</u> , <u>rê</u> , <u>rû</u>	r	r (rain)	ر ر
<u>S,s</u>	<u>sê</u> , <u>sîr</u> , <u>bes</u>	s	s (safe)	س س
<u>Ş,s</u>	<u>şor</u> , <u>şer</u> , <u>şev</u> , <u>şes</u>	ş	<u>sh</u> (show)	ش ش
<u>T,t*</u>	<u>têr</u> , <u>ta</u> , <u>tu</u>	t	t (tea, ten)	ت ت
<u>U,u</u>	<u>gund</u> , <u>kur</u> , <u>kurt</u> <u>nêzîkî û</u> , <u>tengtîr û</u> <u>kurttir</u>	u (<u>dirêj</u>)	u (<u>pir kurt û sist</u>)	و و
<u>Û,û</u>	<u>bûn</u> , <u>dûr</u> , <u>mû</u>	u (<u>dirêj</u>)	oo, ou (boom, group)	وو وو
<u>V,v*</u>	<u>vala</u> , <u>kevîr</u> , <u>ev</u> , <u>va</u>	-	v (love, vine)	ف ف
<u>W,w</u>	<u>ew</u> , <u>wî</u> , <u>dew</u> , <u>wanî</u>	v	w (wish)	و و
<u>X,x*</u>	<u>xebat</u> , <u>xanî</u> , <u>ax</u>	-	-	خ خ
<u>Y,y</u>	<u>yek</u> , <u>heye</u> , <u>qey</u>	y	y (boy)	ی ی
<u>Z,z</u>	<u>zor</u> , <u>zer</u> , <u>pez</u>	z	z (lazy)	ز ز

Alfabeya Kurdî ya bi tîpên Latîni ji 31 tîpan pêk tê. Tablo deng û tîpan dide ber hev. Her çiqas alfabeya Kurdî fonetîk be jî, hin tîp du dangan temsîl dikin; **ên bêhdanê** (ên bê aksan/ aspirated) û **ên bêhngirtinê** (ên bi aksan, unaspirated). Bi Kurdî ji van re **dengên cewî** tê gotin. Ji van tîpan, "**ç,k,p,r,t**" pir girîng in, ji ber ku ew belav in û bi aksan bilêvkirina deng dikane peyvikeke cîhê pêk bîne. Ji ber tunebûna lêkolîneke kûr û fireh û nenasîna zimannasên biyanî ya dengên bi aksan, meriv li ser vê babetê li encamên hevnegirtî rast tê. Ji bo bilêvkirineke baş û tevlihev nekirina peyvan, ji bo **bi aksan** xwendinê di ferheng û ferhengokên min de tîp hatine **binxet** kirin.

Bi vî awayî, cudatîya peyvikên wek "**ta**" û "**ta**/benik" "**ço**/dar" û "**ço**!", "**ker**/heywan" û "**ker**/nabihîze", "**pir**/koprî" û "**pir**/zahf,gelek", hwd. jî dîyar dibe. Bi rastî, divê di xebatên ferhengî, ferhengokî de, ev cuda bilêvkirina tîpan bi awayekî bê nîşankirin. Ev karê amadekarê ferheng/ferhengokan e, lê bi gelemperî em dibînin ku ji vî karê xwe dûr disekinin. Dîsa jî ne rast e ku meriv di ferhengokê de cudatîya bilêvkirinê ya di navbera "**ker**" û "**ker**" û hwd de nede, û wek heman tiştên bi pirr wateyan li bin hev rêz bike. Çawa dibe ku amadekarên ferhangan peyvên ku ne di danganîya xwe de, ne jî di wateya xwe de wek hev in, wekhev dinivîsin, li bin hev rêz dikin û pêwîst nabînin ku qet nebe cuda bilêvkirina wan, guhertîbûna danganîya wan not bikin? Bi rastî nayê fahmkirin. Ferheng û ferhengok erka xwe ya alîkarîya bilêvkirinê jî hene. Him jî ev erk yek ji yên sereke ye. Karê ferhengzanîyê ne hema rêzkin an lîstkirina peyvan li gel wateyên wan ên bi zimanekî din e. Divê alîkarîya bilêvkirin û tiştên din jî bike. Rasteqînîyeke ewqas berçav a tîp-dengan û bilêvkirina peyvan wek ku tunebe tê piştguhkirin. Meriv bibêje bêtir tîp barê elfabê giran dike tiştê e, meriv rasteqînîyan nebîne, nas nake, nede hînkirin, tiştêkîdin e.

Cîhêbûna herdu aksanên tîpa **r** ew e ku **r**'ya **bi aksan** tê gindêrkirin. Sedema ku di hin nivîsarên Kurdî de ev deng bi du **r**'yan (**rr**) tê nivîsîn jî ev e. Lê belê, ji ber ku **ducarkirin** û **gindêrkirina** dengokî ne eynî tişt e, nîşankirina vê tîpê yê ji ducarkirina wê çêtir be. Wek ku tê zanîn, **r** gava ku tîpa/dengê peyvikekê yê yekemîn be her tim **bi aksan** (gindêrkirî) ye û di gelek peyvikan de du **r**'yên **bi aksan** an jî yeka **bi aksan** û yeka **bê aksan** li pey hev tên. Ev rastî bikaranîna vê metodê pûç dike. Heke em vê metodê bi kar bînin, divê em peyvikên **rê, rêz, berran, piranî, pirreng, pirrû, rêrast, serraşte, serrû, zêrav, kerelal, qareqar** wek **rrê, rrêz, berran, pirranî, pirrrreng**, û hwd binivîsin. Divê metodeke ku cîhêtîya **r**'ya **bi aksan** û ya **bê aksan** armanc dike hev girtî be.

Çênabe ku meriv ji bo hinekan tîpên serbixwe bi kar bîne û guh nede yên din, an jî tenê di hinek rewşan de nîşan bike.

Di hinek peyvikan de **e, h** û **x** wek bi Erebi **ع, ح** û **غ** bi lêv dibin. Ev reng bilêvkirina van tîpan di peyvên mînak de hatiye binxetkirin (**e, h, x**). Gelek caran dipirsin ku gelo em ji bo dengên **bi aksan** tîpên cuda bi kar bînin çêtir dibe, an na. Heke meriv hejmara dengên bingehîn bide pêş çav (31), meriv bi hêsanî dibîne ku ji bo dengên **bi aksan** tîpên cuda bi kar anîn dê elfabeyeke ne pratîk û dijwar pêk bîne. Lê cardin jî ji bo ferhengzan û kesên biyanî problemeke bilêvkirinê dimîne. Ji ber ku **bê aksan** bilêvkirina van dangan kêr zêde wek a di zimanên din (Tirkî, Îngîlîzî, hwd.) de ye, ya herî baş ew e ku meriv di ferhangan de

bilêvkirina **bi aksan** nîşan bike. Nêrîna ku dengên **bi aksan** pirtir tên bikaranîn çewt e. Dengên **bê aksan** ji yên **bi aksan** pirtir tên bi kar anîn; di vir de **k û t**'ya **bi aksan (bêhngirtî)** îstîsna ye, ew ji yên **bê aksan** pirtir tên bikaranîn. Ev yek pêşîyê li sistemeke li ser bingeha **pircarîya** van dengan digire. Di eynî wextê de nêrîna nîşankirina dengên **bê aksan** jî ji tune de ne pratîk e. Ji xwe, ji ber ku kesên ji zikmakî bi Kurdî dipeyivin van dengan dinasin, ji wan re tenê nîşankirina bilêvkirina **bi aksan** hewce ye. Li gora ku piranîya Kurdan parastina elfabeya xwe dixwazin (ji xêndî pirsra kumik/bilindekan ku di mantiqê xwe de bi kêmasî ye, lê belê ew bi serê xwe mijara nivîsekê ye), divê meriv di vê gavê de ji guhertinan dûr bisekine û wan ji rêxistineke ku qet nebe piranîya Kurmancan temsîl bike re bihêle. Sedema ku min di ferheng/ferhengokên xwe de binxetkirin hilbijart ev bû. Binxetkirin ji bo balkişandinê ye û tu têkilîyên wê bi teşeyê tîpan re tune.

Hinek mînakên peyvên ku awayê guhertî bilêvkirina van tîpan kane peyvê bi xwe li gel wateya wê biguherîne ev in:

xezal ceylan / gazelle, antelope gazal

ax toprak / earth, soil, land

ço değnek, sopa / rod, stick

Ço! Deh!

çil obur, açgözlü / greedy

çil kırk / forty

emel ishal; amel / diarrhoea

seet saat / watch, hour

emir ömür / age

emir emir / order, command

hal hal / state, situation

hoy koşul / condition

heyran hayran / admirer, admiration

ker sađır / deaf

ker eşek / donkey

ka saman / hay (cut up)

ka nerede / where?

kal ihtiyar / old man

kal ham, olmamış / unripe, green

kûr kôr / blind

kûr derin / deep

kar ođlak / kid (of a goat)

kar iş / work

ku nere, nereye / where/**Tu çûyî ku?**

ku ki anlamında bağlaç / that/**Zilamê ku te dît**

par geçen yıl / last year

par pay, hisse / share

pîr yaşlı / old

pî kol / arm

gep yanak / cheek

ap amca / paternal uncle

pir çok / very, much, many

pir	köprü / bridge
têr	tok, doymuş / satisfied
têr	çuval / sack
birîn	yara / wound, injury
birîn	biçmek, kesmek / cut
por	saç / hair
poz	burun / nose
şer	savaş, kavga / fight, battle, war
şêr	aslan / lion
rê	yol / road, way
tir	osuruk / fart
-tir	daha çok (sonek) / more (suffix)
ta	iplik / thread
ta	sıtma, humma / fever
tu	sen / you
tu	hiç / none, any

Hêvî dikim ku bi kêrî we were.

Baran Rizgar

Çavkanî :

<https://sites.google.com/a/baranrizgar.co.cc/azadiya-kurdistan/home/pirs-u-pirsgireken-zimane-kurdi>